

Történelem

aranyforint

Zrínyi Miklós

felvilágosodás

nádor

honvédség

Napóleon

reformkor

ipari forradalom

Engedélyszám:

A kiadvány megfelel az 51/2012. (XII. 21.) EMMI-rendelet 2. sz. melléklet Kerettanterv az általános iskola 5–8. évfolyama számára 2.2.04 előírásainak.

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban közreműködő szakértők:
ÖTVÖS LAJOS, ZARUBAY ATTILA

Tananyagfejlesztő: BORHEGYI PÉTER, KOJANITZ LÁSZLÓ, NAGY LAJOS, SÓLYOM MÁRK, TARNÓCZAI GÉZA
Vezetőszerkesztő: DR. BARANYAI KATALIN
Alkotószerkesztő: BARTOS KÁROLY, KOJANITZ LÁSZLÓ, PÁLINKÁS MIHÁLY
Tudományos szakmai lektor: PELYACH ISTVÁN (I., IV. és V. fejezetek)
Pedagógiai lektor: KATONA ANDRÁS
Fedélterv: SLEZÁK ILONA
Látvány- és tipográfiai terv: KERESZTI CSILLA, SUSÁN PÁL
Illusztráció: KURDI ISTVÁN, KURDI REBEKA, LÉTAI MÁRTON
Térképek: © Stiefel, CSOMÓS ZOLTÁN, ZSOLDI KATALIN
Fotók: ©123RF, © Cultiris Kulturális Képgyűjtemény, Wikipedia

A tankönyv szerkesztői ezúton is köszönetet mondanak mindazoknak a tudós és tanár szerzőknek, akik az elmúlt évtizedek során olyan módszertani kultúrát teremtettek, amely a kísérleti tankönyvek készítőinek is ösztönzést és példát adott. Ugyancsak köszönetet mondunk azoknak az íróknak, költőknek, képzőművészeknek, akiknek alkotásai tankönyveinket gazdagítják. Köszönjük azoknak a tanároknak és diákoknak a munkáját, akik hasznos észrevételeikkel és javaslataikkal hozzájárultak a tankönyv végső változatának kialakításához.

© Eszterházy Károly Egyetem (Oktatókutató és Fejlesztő Intézet), 2016

ISBN 978-963-436-031-5

Eszterházy Károly Egyetem • 3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (+36-1) 235-7200 • Fax: (+36-1) 460-1822
Vevőszolgálat: vevoszolgalat@ofi.hu

A kiadásért felel: dr. Liptai Kálmán rektor
Raktári szám: FI-504010601/1
Műszaki irodavezető: Horváth Zoltán Ákos
Műszaki szerkesztő: Vámos Norbert, Marcsek Ildikó
Grafikai szerkesztő: Vámos Norbert, Slezák Ilona
Nyomdai előkészítés: Susán Pál, Vámos Norbert
Korrektor: Varga Julianna, Ihász Viktória
Terjedelem: 26,26 (A/5) ív, tömeg: 290 gramm
1. kiadás, 2017

Az újgenerációs tankönyv az Új Széchenyi Terv Társadalmi Megújulás Operatív Program 3.1.2-B/13-2013-0001 számú, „A Nemzeti alaptantervhez illeszkedő tankönyv, taneszköz és Nemzeti Köznevelési Portál fejlesztése” című projektje keretében készült. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

Nyomtatta és kötötte
Felelős vezető:
A nyomdai megrendelés törzsszáma:

magyar
nyomdatermék
NYOMDA- ÉS PAPIRIPARI SZÖVETSEG

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Kedves Hatodikos!

Reméljük, hogy tavaly, az ötödik osztályban megkedvelted a történelmet. Szeretnénk, ha ebben az évben is szívesen foglalkoznál vele. Idén is nagyon sok érdekes dologról fogsz tanulni.

Megismerheted a leghíresebb magyar uralkodókat, olvashatsz a törökök elleni nagy csatákról. Megtudhatod, hogy kik voltak az erdélyi fejedelmek, miért szálltak szembe a magyarok a Habsburg-uralkodókkal, és arra is fény derül, hogy miért lehetünk büszkék március 15-ére.

Nem csak a magyar történelem tanulságos. Olvashatsz arról, hogyan fedezték fel Amerikát. Tanulni fogsz forradalmakról, híres hadvezérekről, meg fognak elevenedni előtted a múlt szép pillanatai és árnyoldalai is.

A keresztény vallás megújítói, Luther és Kálvin, az uralkodók egyik leghíresebbje, a Napkirály, a világtörténelem egyik legnagyobb hódítója, Bonaparte Napóleon a történelem különösen érdekes személyiségei. Az idén velük is megismerkedhetsz majd.

Ne felejtsd el, a tanulás mindig azt jelenti, hogy gondolkodnod is kell! Ne felejtsd el azt sem, hogy történelmet mindig atlással a kézben érdemes tanulni!

A történelemtanulás úgy érdekes, ha több forrásból tájékozódasz a korról, amellyel foglalkozol. Tankönyvünk közöl írásos dokumentumokat (sárga alapon levő szöveg, piros körben elhelyezett sorszámmal ❶), tartalmaz térképeket, ábrákat és sok képet. Megtanulod majd, hogyan tudhatsz meg minél többet ezekből. A hatodikos tankönyvet két rövid képregény is színesíti. Mindkettővel bepillantatsz fontos események részleteibe.

Egy-egy kérdés, probléma megítélésekor sok tényezőt és szempontot kell figyelembe venni. Ezt gyakorolhatod a leckék *Ahogy a történészek gondolkodnak* című részei segítségével.

Ha valami felkeltette az érdeklődésed, kutass tovább! A könyvtárban vagy az interneten magad is választ találhatsz a kérdéseidre. Ismereteket nagyon sok helyről szerezhetsz. A régi dolgokról megkérdezheted a szüleidet, nagyszüleidet, kutathatsz könyvtárban, interneten, múzeumokban vagy akár a lakóhelyed környékén is. A tankönyv azzal is ösztönzi a kutatómunkát, hogy minden nagy fejezet projektfeladattal kezdődik. A közösen megoldandó feladatok sok ismerettel, élménnyel gazdagíthatnak titeket. Bízunk abban, hogy az idén is sok örömet találsz a történelem tanulásában!

Jó tanulást és jó jegyeket kívánnak

a tankönyved alkotói

TARTALOM

Év eleji ismétlés | 6

I. A KÖZÉPKORI MAGYAR KIRÁLYSÁG VIRÁGKORA ÉS HANYATLÁSA

I. Projektfeladat | 10

1. A királyi hatalom megerősítése I. Károly idején | 12

2. Nagy Lajos, a lovagkirály | 15

3. Magyar király, német-római császár | 18

4. Egy középkori magyar város: Buda | 20

5. Hunyadi János, a törökverő | 23

6. Hunyadi Mátyás uralkodása | 27

Vendégségben Mátyás királynál (Olvasmány) | 30

7. Válságban az ország! | 32

8. A mohácsi csata | 34

A középkori Magyar Királyság virágkora és hanyatlása (Összefoglalás) | 37

II. A VILÁG ÉS EURÓPA A KORA ÚJKORBAN

II. Projektfeladat | 40

9. Felfedezők a tengereken | 42

10. Az újvilág meghódítása | 45

11. A hitviták kora. Protestánsok és katolikusok | 48

A boszorkányok (Olvasmány) | 53

12. „Bízzál Istenben és tartsd szárazon a puskaport!” – Az angol polgárháború | 54

13. Az alkotmányos királyság kialakulása Angliában | 57

14. A Napkirály udvara | 60

15. Érdekességek az öltözködés történetéből | 64

16. Az ész kora: út a felvilágosodáshoz | 67

Tudós feltalálók (Olvasmány) | 70

17. A gyarmatokból született nemzet – Az Amerikai Egyesült Államok | 72

A világ és Európa a kora újkorban (Összefoglalás) | 77

képregény | 78

III. MAGYARORSZÁG A KORA ÚJKORBAN

III. Projektfeladat | 82

18. A három részre szakadt ország | 84

19. Hősök a bástyákon | 87

Ágyúk, mozsarak és tarackok a végvári harcokban (Olvasmány) | 91

20. Hitviták Magyarországon | 92

21. Fejedelemség a hegyek között | 95

22. Együttműködés és szembenállás a Habsburgokkal | 98

Zrínyi Ilona, Munkács hősnője (Olvasmány) | 101

23. A török kiűzése Magyarországról | 102

24. „Buzgóság a haza szabadsága iránt” – A Rákóczi-szabadságharc | 105

25. Magyarország a Habsburg Birodalomban | 109

26. Boldoggá tenni Magyarországot | 112

Magyarország a kora újkorban (Összefoglalás) | 115

IV. A FORRADALMAK ÉS A POLGÁROSODÁS KORA EURÓPÁBAN

IV. Projektfeladat | 118

27. A francia forradalom | 120

28. A királyság megdöntése Franciaországban | 124

29. Napóleon és a napóleoni háborúk | 129

30. A francia forradalom hatása | 132

31. A Szent Szövetség kora | 135

32. Az ipari forradalom találmányai és hatásai | 138

33. A 19. századi városiasodás | 142

34. A társadalom átalakulása | 144

35. Betegségek, járványok, egészségügy | 147

A forradalmak és a polgárosodás kora Európában (Összefoglalás) | 151

Képregény | 152

V. A REFORMKOR ÉS AZ 1848-49-ES SZABADSÁGHARC MAGYARORSZÁGON

V. Projektfeladat | 156

36. Magyarország a napóleoni háborúk korában | 158

37. A reformkor hajnalán | 161

Széchenyi István országépítő tevékenysége (Olvasmány) | 164

38. Országgyűlések a reformkorban | 166

Az árvízi hajós (Olvasmány) | 169

39. Kossuth Lajos politikai tevékenysége a reformkorban | 170

40. Magyarország fejlődése az 1840-es években | 172

Deák Ferenc politikai pályája (Olvasmány) | 175

41. Forradalmak Európában és Magyarországon | 176

42. A forradalmi célok megvalósulása | 179

43. Támadás az alkotmányos Magyarország ellen | 182

Bem József (Olvasmány) | 185

44. A dicsőséges tavaszi hadjárat | 186

Buda ostroma (Olvasmány) | 189

45. A szabadságharc leverése | 190

A hős aradi tizenhárom (Olvasmány) | 194

A polgárosodás kora Magyarországon (Összefoglalás) | 196

Időrendi táblázat | 197

Ahogy a történészek gondolkodnak | 198

Kislexikon | 200

Felismered-e? | 206

ÉV ELEJI ISMÉTLÉS

- Mik láthatók a képen?
- Milyen célokra használták ezeket a tárgyakat?
- Melyik korból származnak ezek a tárgyi források?
- Miért nem maradtak fenn írásos források ebből a korból?
- Mi jellemezte azoknak a közösségeknek az életét, akik ilyen eszközöket használtak?
- Milyen emlékei maradtak fent Magyarországon ennek a kornak?
- Kik foglalkoznak az ilyen leletek megtalálásával?

- Mi látható a képen? Miért különleges ez a lelet?
- Hogy hívták azt az ókori területet, ahonnet származik?
- Gyűjtsetek össze olyan személyneveket, földrajzi neveket és fogalmakat, amelyek ehhez az ókori területhez kapcsolódnak!
- Melyek az itt élő népeknek azok a találmányai és felfedezései, amelyeket ma is használunk?
- Hol alakultak még ki az ókorban öntözéses földművelésen alapuló kultúrák? Mutassátok meg ezeket a térképen is!

- Kik láthatók a képen?
- Mit csinálnak?
- Hol történt mindez?
- Milyen földrajzi adottság tette lehetővé e terület fejlődését?
- Melyek a leghíresebb régészeti emlékei e kultúrának?
- Rajzoljatok le olyan tárgyakat, amelyekről szinte mindenkinek eszébe juthat e kultúra neve!

- Mit látsz a képen?
- Ki e bibliai történet főszereplője?
- Gyűjtsetek még olyan szereplőket, akiknek az alakját az Ószövetségből (Héber Bibliából) ismerjük!
- Mely nép történetéről szól ez a könyv?
- Sorold fel e nép vallásának a jellemzőit!
- Játsszátok el a Dávid és Góliát küzdelméről szóló történetet!

- Melyik ókori városállam látható a képen? Mutassátok meg a térképen!
- Mi jellemezte e terület földrajzi adottságait?
- Milyen hatással volt ez az itt élő nép életére?
- Melyik volt e kultúra másik nagyon híres városállama?
- Miben különbözött e két városállam életmódja?
- Mikor és kik ellen fogtak össze? Meséljétek el e háború legfontosabb eseményeit!
- Kik voltak ők: Homérosz, Hérodotosz, Themisztoklész, Periklész?

- Melyik nép hajójával csap össze a római hadihajó a képen?
- Miért volt nehéz a rómaiaknak legyőzni ezt a népet?
- Gyűjtsetek össze minél több híres rómat! Néhány mondatban azt is mondjátok el, hogy miről váltak híressé!
- Mutassátok meg a térképen a Római Birodalom területét!
- Hogy hívták a hazánk mai területén létesült római provinciát?
- Meséljétek el, mi jellemezte e provincia életét! Miért kellett védvonalat építeni a provincia határán?
- Mikor és miért bukott el a Nyugatrómai Birodalom?

- Jézus életének mely eseményei kapcsolódnak a térképen megjelölt helyekhez?
- Melyik birodalom fennhatósága alatt állt ez a terület Jézus korában?
- A Biblia mely része mutatja be Jézus tevékenységét?
- Kik voltak az apostolok?
- Hogyan és miért végezték ki Jézust?
- Kik körében terjedtek el először Jézus tanításai?
- Mi volt Pál apostol és Nagy Konstantin császár szerepe a keresztény vallás elterjedésében?

- Melyik birodalom példájára szerveződtek meg a középkori keresztény királyságok?
- Mi biztosította a királyi hatalom erejét a középkorban?
- Kik láthatók a képen?
- Mutassátok be röviden e három társadalmi réteg helyzetét és szerepét a középkorban! Melyek voltak életük legjellemzőbb helyszínei és eseményei?
- Mely társadalmi réteg hiányzik a képről? Ők hol éltek, és mivel foglalkoztak?

- Mi jellemezte a magyarok életét a vándorlás időszakában?
- A magyar történelem melyik eseménye látható a képen?
- Mikor történt az esemény?
- Miért volt az esemény fordulópont népünk életében? Gyűjtsetek minél több érvet ennek alátámasztásául!

- Milyen változások köthetők Géza fejedelemség és I. (Szent) István király uralkodásához?
- Kikkel szemben kellett megvédeniük az országot az első magyar királyoknak?
- Miért nevezzük IV. Bélát „második honalapítónak”?
- A fenti három kérdés közül melyikhez kapcsolódik a mellékelt kép? Fogalmazd meg a kapcsolat lényegét!

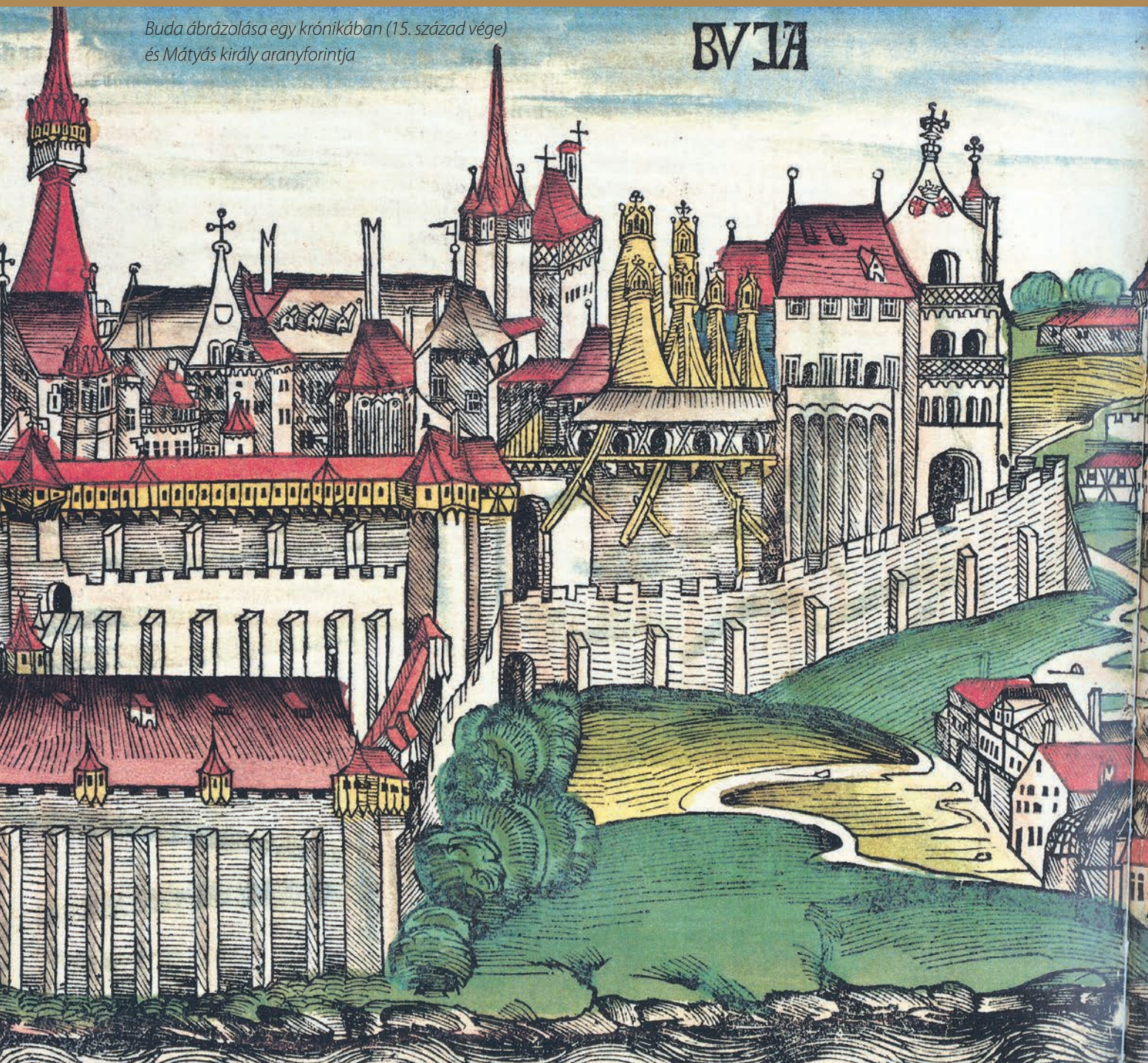

I. fejezet

A középkori Magyar Királyság virágkora és hanyatlása

*Buda ábrázolása egy krónikában (15. század vége)
és Mátyás király aranyforintja*

BVLA

1301 ÉS 1526 KÖZÖTT fejlődésnek indultak a magyar városok, virágzott a kultúra. A korszak első felében Magyarország Európa legjelentősebb államai közé tartozott. Uralkodóink közül Nagy Lajos lengyel király is lett, és hadjáratot vezetett Nápoly ellen, Luxemburgi Zsigmond pedig a cseh trónig és a német-római császári címig jutott. A korszak második fele a törökkel való harcok jegyében telt. Hunyadi János, a törökverő hadvezér sikeresen védte meg az ország déli határát. Mátyás király reneszánsz udvarát messze földön csodálták. Az erőskezű uralkodó halála után azonban a középkori magyar királyság egyre kevésbé tudott ellenállni a terjeszkedő Oszmán (Török) Birodalomnak.

Ebből a fejezetből megtudhatod,

- miért indított Nagy Lajos hadjáratot Nápolyba.
- mi jellemezte a középkori nemesség és jobbágyság életét.
- hogyan verte vissza Hunyadi János a törököket Nándorfehérvárnál.
- milyen uralkodó volt Mátyás király.

Eközben azt is megtanulhatod, miként lehet

- összefoglalni az új ismeretek lényegét.
- bemutatni, hogy mi változott meg egy-egy király uralkodása idején.
- érdekes információkat gyűjteni a korabeli írásos és tárgyi források felhasználásával.
- egyes uralkodók történelmi jelentőségét összehasonlítani és értékelni a tetteik és a róluk szóló források alapján.
- következtetéseket megfogalmazni a történelmi személyek döntéseinek és tetteinek céljairól és következményeiről.
- összehasonlítani a középkori és mai életmód egyes jellegzetességeit.
- történelmi térképek segítségével információkat keresni és következtetéseket levonni.

I. Projektfeladat

A középkori magyar királyok emlékezete – kiállítás készítése

Cél: Összegyűjtjük és bemutatjuk egymásnak a **Nagy Lajos király, Zsigmond király és Mátyás király** emlékét megőrző képzőművészeti alkotásokat, irodalmi műveket és egyéb alkotásokat.

Mire keressük a választ a közös munka során?

- Hogyan őrizte meg a történelmi emlékezet e három híres, középkori uralkodó alakját és tetteit?

Mit tanulunk meg a projekt során?

- Ismereteket gyűjteni témánkról a könyvtárban, interneten, múzeumokban.
- Megtervezni és megvalósítani egy közös feladatot.
- Minél érdekesebben bemutatni egy történelmi témát.

Mit fogunk csinálni?

- **4-5 fős csoportokat alakítunk.**
- **Kiválasztjuk**, hogy a mi csoportunk melyik királyról gyűjt anyagot.
- **Információkat keresünk.** Megpróbálunk minél többet megtudni a kiválasztott király emlékének megőrzéséről.

Például:

- Milyen ábrázolások maradtak fenn róluk a saját korukból?
- Milyen módon ábrázolták őket a későbbi korok?
- Milyen festmények, irodalmi művek vagy egyéb alkotások készültek róluk?
- Hol, mikor és milyen alkalom kapcsán állítottak fel szobrokat az emlékükhöz?
- Hol található a róluk elnevezett leghíresebb terek és utcák? Ezekben a helyeken található-e valamilyen emléktábla vagy szobor?
- Melyek azok a várak és múzeumok, amelyek nagyon sok hozzájuk kötődő tárgyi emléket mutatnak be?
- **Megszervezzük** a munkát. Megválasztjuk az egyes tevékenységek felelőseit: vezető, anyaggyűjtő, grafikai tervező, a kiállításhoz gyűjtött anyagok rendszerezője, beszerző, kreatív ötletek összegyűjtője stb. A csoport munkájáról munkanaplót vezetünk.
- **Megtervezzük** a kiállításunkat, a kiállítandó tárgyak listáját, képét, érdekes információs szövegeket írunk, lerajzoljuk a kiállítás alaprajzát.
- **Elkészítjük** a kiállítást.

Tevékenység	Eszközök, nyersanyagok	Felelős	Határ- idő	Kész
1. Anyaggyűjtés a királyról fennmaradt képekről, művekről, emlékhelyekről.	tankönyv, albumok, könyvek, internetes honlapok, múzeumok			
2. Rendszerezjük az összegyűjtött képeket és információkat.	papír, írószer vagy PC, laptop			
3. Megtervezzük a kiállításunk fő témáit és kiválasztjuk az ahhoz tartozó képeinket.	papír, írószer vagy PC, laptop			
4. Megtervezzük a kiállításunk tablói és egyéb látványelemeit.	papír, írószer vagy PC, laptop			
5. Elkészítjük a kiállítást, megírjuk a képekhez kapcsolódó címet és szöveget.	papír, írószer, olló, ragasztó vagy laptop			
6. Értékelés	Értékelőlapok			

1. A királyi hatalom megerősítése I. Károly idején

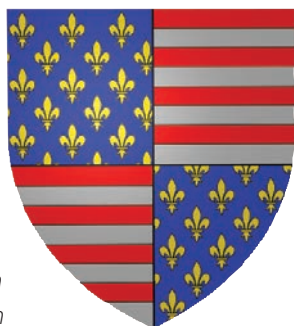
1301-ben férfiágon kihalt az Árpád-ház. Az országban három trónkövetelő is harcolt a magyar koronaért. Mindhárman Árpád-házi királyok leányági leszármazottai voltak. Ebben a leckében arról fogunk tanulni, hogyan lett a magyarok királya I. Károly, és milyen intézkedéseket hozott uralkodása alatt.

- Sorolj fel Árpád-házi magyar királyokat és királynékat!
- Melyik királyunk építtette újjá az országot a tatárjárás után?
- Melyek a magyar koronázási jelvények?
- Kik álltak a vármegyék élén?

1 Trónkövetelők harca a hatalomért

1301-ben nemcsak I. Károly nyújtotta be igényét a magyar trónra, hanem Vencel cseh herceg is, akinek dédanyja IV. Béla lánya volt. Vencel nem tudott tekintélyt szerezni magának, majd amikor cseh királlyá koronázták, lemondott a magyar trónról. A Szent Koronát azonban rokonának, Ottó bajor hercegnek adta át, aki IV. Béla unokája volt. Ottó támogatók nélkül érkezett az országba, végül az egyik kiskirály fogságba ejtette. Az esemény Ottó bukását eredményezte.

I. Károly címere, amelyen az Anjouk híres jelképe, a liliom látható. A királyt a magyar történetírás sokáig az olasz neve (Caroberto) alapján Károly Róbert néven emlegette, miközben az

uralkodó hivatalosan csak a Károly névalakot használta. Miután IV. Béla lányunokáját beházasították a nápolyi Anjou-dinasztiába, az ő unokája, I. Károly az Árpád-ház nőági leszármazottjaként tartott igényt a magyar trónra.

■ Milyen rokonságban állt IV. Béla és I. Károly? Milyen esemény kapcsán tanultunk IV. Béláról? Nézz utána, mire utalnak a piros és ezüst színű sávok!

A kiskirályok országrészei ■ Melyik kiskirálynak volt a legnagyobb területe? Miért volt fenyegető a királyi hatalomra nézve a tartományurak megerősödése?

A hatalom megszerzése

III. András halála után hárman szálltak harcba a magyar trónért. A Nápolyból Magyarországra érkező Anjou (anzsu) Károlyt már 1301-ben uralkodóvá emelték, de csak 1308-ban lett I. Károly néven Magyarország sokak által elfogadott királya. Addigra sikerült legyőznie két ellenfelét a trónért folytatott harcban. 1 Az időszakban alakult ki az a felfogás, hogy csak az az uralkodó számít törvényes királynak, akit az esztergomi érsek a Szent Koronával a székesfehérvári bazilikában koronáz meg. Károlyt háromszor koronázták meg (1301, 1308, 1310), de csak a harmadik szertartást végezték a Szent Koronával. Uralkodását megnehezítette, hogy egész országrészekben kiskirályoknak nevezett főurak uralkodtak.

A kiskirályok hatalmas birtokaiknak és váraiknak köszönhetően függetlenedtek a királyi hatalomtól. Saját hadsereget tartottak fenn, és igyekeztek minél több területet befolyásuk alá vonni. Tevékenységük már-már az ország szétesésével fenyegetett. Az ország leghatalmasabb kiskirálya Csák Máté volt, aki saját pénzt is veretett.

- Milyen körülmények között lépett trónra I. Károly?

1312-ben a felvidéki Aba nemzetség Kassa város kirablására indult, azonban Rozgony mellett szembe találták magukat a király seregével. A Csák Máté által is támogatott lázadók erőfölényben érezték magukat, ezért megpróbálták egyetlen rohammal elsöpörni a király csapatait. Az Abáknak sikerült megszerezniük a királyi lobogót, de az uralkodó seregének harci kedvét ez nem törte meg, továbbra is kitartottak a túlerővel szemben. A csatát végül a kassai és szepeesi polgárok bátor rohama döntötte el, amellyel oldalba támadták az Abák seregét. Életét veszítette az Aba család két tagja, csapataik zöme pedig elmenekült a csatáról.

- Kik között zajlott a csata? Mi döntötte el a küzdelmet?

A rozgonyi csata tekintélyt szerzett a királynak, aki ezt követően fokozatosan legyőzte az ellene fellépő főurakat. **Az uralkodó a kiskirályoktól visszahódított várakat és földbirtokokat a leghűségesebb híveinek adományozta.** Az ország legfontosabb tisztségeit is I. Károlyhoz hű emberek kapták meg.

Már-már elültek a testvérháborúk, amikor egy főnemes, Zách Felicián* kivont karddal rontott a királyi családra. A karjával védekező királynénak négy ujját kardja lemetszette, a királyi gyermekeket pedig megölte volna, ha a csapásokat a nevelők saját fejükkel föl nem fogják. A támadót végül az őrálló vitézek lekaszabolták.

Zách Felicián korábban Csák Máté hívei közé tartozott, de tettének oka egy olasz krónikás elbeszélése szerint nem ez volt. A királyné öccse, Kázmér herceg – a későbbi Nagy Kázmér lengyel király – ekkoriban a visegrádi udvarban tartózkodott. Olthatatlan vágy támadt benne a királyné legszebb udvarhölgye, Felicián lánya, Klára iránt, és az udvari pletyka szerint a lányt elcsábította. Felicián örjögését ez váltotta ki. A korabeli kegyetlen törvények szerint megtorlásul Zách Felicián csaknem teljes nemzetségét kiirtották vagy megcsonkították.

- Miért támadt Zách Felicián a királyi családra?
- Milyen sérüléseket okozott a merénylő? Hogyan menekültek meg a király gyermekei?

I. Károly intézkedései

A sokévi háborúskodás kimerítette a királyi kincstárat, ezért **I. Károly szerette volna megnövelni a bevételeit.** Az ország északi részén Európa legnagyobb aranybányái és hatalmas ezüstabányák voltak. Körmöcbánya, Selmezbánya és Besztercebánya városai a nemesfém-kitermelés központjai lettek. Az uralkodó elrendelte, hogy a **kibányászott aranyat és ezüstöt a bánya birtokosainak vert érmékre kell váltaniuk a kincstárnál. A pénzverés joga egyedül az uralkodót illette meg,** aki ezáltal hatalmas bevételre tett szert, ráadásul még **bányabért** is szedett, bevezette ezenkívül a **kapuadót*** és a **harmincadvámot*** is.

A rozgonyi csata ábrázolása a Képes krónikában ■ Milyen fegyvereket és viseletet láthatunk az ábrázoláson? Mi jellemezte a középkori hadviselést?

Zách Felicián: eredetileg Záhnak írták a család nevét, de ha a Zách formát választjuk, ami az irodalmi művekben használatos, akkor azt zácsnak kell ejteni.

kapuadó: jobbágyok által fizetett adó, amelyet a jobbágytelkekre vetettek ki. A kapuadót azoktól szedték be, akik telekkel rendelkeztek, és az utcára nyíló kapujukon átfért egy szénával megrakott szekér.

harmincadvám: az áru értékének harmincad részét jelentő vám, amelyet az országba behozott áruk után fizettek a kereskedők.

2 A visegrádi királytalálkozó Thuróczy János krónikájában

„Az Úr ezerháromszázharmincötödik évében, Szent Márton ünnepe körül János cseh király és fia, Károly, meg a lengyelek királya Magyarországra, Visegrád várába jött Károly királyhoz, hogy ott örök békeegyezséget kössenek. Ez meg is történt. (...) Mivel Lengyelország királya adófizetője volt a csehek királyának, s mivel Károly, Magyarország királya feleségül bírta a lengyel király nővérét: Magyarország királya, Károly, ötszáz márka legfinomabb aranyat adott neki, hogy megváltsa őt a cseh királynak fizetendő adózástól.”

- Hány évvel az Árpád-ház kihalása után rendezték meg a visegrádi királytalálkozót?
- Milyen döntések születtek a forrásrészt alapján a visegrádi királytalálkozón?
- Játsszátok el, ahogy I. Károly ünnepélyesen fogadja a lengyel királyt és kíséretét! Beszéljétek meg, milyen szereplőkre lesz szükség!

árumegállító jog: egyes városok azon kiváltsága, hogy a területükön áthaladó kereskedőket megállíthassák és árujuk eladására kényszeríthessék őket a város által meghatározott áron.

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Küzdelem a kiskirályokkal: rozgonyi csata → a királyi hatalom megszilárdítása.
- ❖ A királyi kincstár bevételeinek növelése: bányareform, kapuadó, aranyforint, kereskedelem.
- ❖ Aktív külpolitika: visegrádi királytalálkozó, királyi házasságok.

Az aranyforint ■ Az érmén az Anjou-liliom és Keresztelő Szent János képe látható. Melyek a hasonlóságok e régi és egy mai pénzerme között?

I. Károly **firenzei mintára aranypénzt veretett**, megszületett a kiváló minőségű **aranyforint**. Az uralkodó az ezüstpénzek minőségén is javított.

I. Károly uralkodásának vége felé meghívta székhelyére a lengyel és a cseh királyt. **A visegrádi királytalálkozón (1335) a három uralkodó szövetséget kötött egymással.** 2 A lengyel király azt is megígérte, hogy ha nem születik törvényes fia, akkor I. Károly vagy fiai fogják örökölni a lengyel trónt. **Megállapodtak egy Bécs városát elkerülő kereskedelmi útvonal létrehozásáról is**, mert Bécs árumegállító joga* sértette a magyar és a cseh kereskedők érdekeit.

I. Károly **erős gazdasági alapokkal és biztos pénzügyi bevételekkel rendelkező országot** alakított ki. Távlati céljai között szerepelt a nápolyi trón visszaszerzése, ezért kisebbik fiát, **András herceget eljegyezték a nápolyi trón várományosával, Johanna hercegnővel**. I. Károly 1342-ben bekövetkezett halála után a magyar trónra idősebbik fia, Lajos lépett.

- Milyen célt szolgáltak I. Károly intézkedései? Melyek voltak a legfontosabbak?
- Keresd meg a térképen Nápolyt! Miért lehetett nehéz kapcsolatot tartani az ottani királysággal?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Kikkel kellett megküzdenie I. Károly királynak a magyar trónért? Ki volt a legnagyobb ellenfele?
- Milyen eszközökkel növelte a király a kincstár bevételeit?
- Milyen új pénzt veretett? Honnan származik ez az új fizetőeszköz?
- Hol szervezett királytalálkozót I. Károly?
- Mi volt a királytalálkozó célja? Miben egyeztek meg?
- Hogyan értékelnéd I. Károly uralkodását? Miért volt jelentős uralkodása az ország történetében?

2. Nagy Lajos, a lovagkirály

I. Károlyt halála után fia, Lajos követte a trónon. A negyven éven keresztül uralkodó király idejében virágkorát élte Magyarországon a lovagi kultúra. Lajos számos sikeres háborút vívott, fontos törvényeket hozott, ezért az utókortól megkapta a „nagy” melléknevet.

- Melyek voltak a lovagi erények?
- Melyik magyar királyt szoktuk még lovagkirálynak nevezni? Miért?

Nagy Lajos király birodalma ■ Olvasd le a térképről, melyik ország uralkodója volt I. Lajos a magyar mellett! A magyar király fennhatósága alá tartozó területek melyik tengerrel határosak? Mennyire van igazságtartalma annak a 19. században elterjedt állításnak, hogy Magyarország határait három tenger mosta Nagy Lajos korában?

I. (Nagy) Lajos nápolyi hadjáratai

Lajos apja halála után, 1342-ben lépett a trónra. A király testvére, András herceg a nápolyi király unokáját vette feleségül azzal a céllal, hogy a család magának biztosítsa a nápolyi trónt is. Ez a remény azonban nem teljesült, mert András gyilkosságot áldozata lett. ❶

I. Lajos két hadjáratot is vezetett Nápoly ellen. Fényes sikereket ért el, de amikor hazatért, hódításai rendre elvesztek. **A magyar király végül kénytelen volt lemondani a nápolyi trónról.** E harcok híres vitéze volt Toldi Miklós.

- Melyik híres magyar költő írta a *Toldi* című elbeszélő költeményt?

A hadjáratok idején Nagy Lajos király a közelharcban gyakran személyesen is részt vett. Ha serege várat ostromolt, fegyverrel a kezében az első között küszött föl a létrán. Nemegyszer megsebesült. Ez történt Aversa ostrománál is.

Aversa volt az a szomorú hely, ahol Nagy Lajos öccsét, Andrást meggyilkolták. Szerencsétlen öccsére gondolva itt is harcba keveredett a király, a várnak azon a pontján, ahol András testét lehajították. A nyílzáporban egy horgas nyíl mélyen a lábába fúródott.

❶ András herceg meggyilkolása

Az András herceg elleni merénylet egy egész napos vadászatot követően történt 1345 szeptemberében. A fárasztó nap után András és felesége, Johanna nápolyi királynő nyugovóra tértek. Az összeesküvők nem sokkal később egy terembe csalták a fiatal herceget, és rátámadtak. András ekkor még el tudott menekülni, de kézre kerítették, és meggyilkolták. A korabeli pletykák Johanna felelősségét hangsúlyozták, mondván, a királynő bérelte fel az orgyilkosokat férje ellen. A merénylet után három nappal Johanna levelet írt Nagy Lajosnak, amiben az ártatlanságát igyekezett bizonyítani, de a magyar királyt nem sikerült meggyőznie. A magyar uralkodó a bosszúhadjárat mellett döntött.

- Milyen rokoni kapcsolat volt András herceg és Lajos király között?
- Mondj példát a történelemből híres király- vagy császárgyilkosságokra!

Ahogy a történészek gondolkodnak

A történelmi szereplők megítélése korszakról korszakra változik.

Az ötszáz vagy kétszáz évvel ezelőtt élt emberek mást tartottak érdekesnek vagy fontosnak, mint a ma élők.

Nagy Lajos értékelése

Régen Nagy Lajost a hódító hadjárata-
iért övezte tisztelet, ma inkább az or-
szág fejlődését segítő törvényei miatt
tartjuk jelentős uralkodónak.

Alkossatok csoportokat!

- Gyűjtsétek össze, kik voltak azok a magyar királyok, akiket ma is tisztelet övez!
- Írjatok róluk egy-két fontos állítást, amiből a többiek kitalálhatják, hogy kire gondoltatok!
- A játék végén gyűjtsétek össze, kik voltak azok a királyok, akiket mind-egyik csoport kiválasztott!

Az ilyen természetű sebesüléseket akkoriban ritkán élték túl. Végül a nyílveaszót, a húst tépve, marcangolva csak a tizenkettedik rántás-
ra tudta Laczkfi, a magyar vezér kirántani, miközben a király tűrte a
kínokat.

Ezt követően a királyt lóra ültették, és Laczkfi körülvezette az ost-
romlott város falai alatt, ezt kiáltozva: – Íme, Magyarország királya!
A magyar sereg ujjongásban tört ki, az ellenség pedig óbégatott.
A város kapitánya hamarosan át is adta a várost a magyarok kezébe.

- A magyar király mely erényeit emeli ki ez a történet?

Nagy Lajos birodalma

Nagy Lajos erős országot örökölt apjától. **Gyakran indított hadjáratokat Magyarországon déli és délkeleti szomszédai ellen.** Ennek során elérte, hogy az ottani területek uralkodói **elismerték a magyar király fennhatóságát.** Szerbia és Bulgária északi része, illetve a román fejedelemségek (Havasalföld és Moldva) rövid ideig így Magyarország hűbéresei lettek. A Balkán-félszigetre vezetett hadjáratai során **Nagy Lajos hadserege először ütközött meg egy kisebb török haderővel.** A csata magyar győzelemmel zárult, de ez nem állította meg a törökök előrenyomulását. (Erről részletesebben a következő leckében tanulunk.)

A lovagkirály jó kapcsolatokat ápolt a lengyelekkel. **A korábbi megállapodások alapján, amikor a lengyel király fiú utód nélkül halt meg, Nagy Lajos követte őt a trónon.** 1370-től Magyarországnak és Lengyelországnak is ő lett az uralkodója.

- Miért használhatjuk a „birodalom” kifejezést Nagy Lajos országára?

Nagy Lajos győzelme
a török felett

Nagy Lajos törvényei

Az uralkodó nemcsak sikeres háborúival és hódításaival, hanem törvényalkotásával is kiérdemelte a „Nagy” előnevet. Törvényeivel hosszú időre biztosította a jogrendet. Az új törvényeket 1351-ben a nagy pestisjárvány* és az éhínség után vezették be. ❷ A jobbágyok a jobb feltételek reményében a kisbirtokosok földjeiről elvándoroltak a nagybirtokosokhoz, akik kevesebb adót követeltek tőlük. Lajos kötelezővé tette a kilenced fizetését a jobbágyok számára, ezzel egyenlővé tette az adóterheket, és megszüntette az elvándorlás okát. A kilenced a termény kilencedik tizedét jelentette, amit a paraszt földesurának fizetett a használatra kapott földterületért cserébe.

A király megerősítette a nemesek jobbágyaik feletti bíráskodási jogát, az úriszék intézményét. A pallosjoggal is rendelkező főnemesek akár kínvallatásnak is alávehették a parasztokat, sőt ki is végezhatték őket. I. Lajos elrendelte az ősiség törvényét. Az ősiség törvénye kimondta, hogy a nemesek nem rendelkezhetek szabadon az örökölt (tehát ősi) földbirtokaikról. Az ősi birtok a családnál maradt, és a földnek apáról fiúra kellett szállnia, fiúörökös hiányában pedig a nemzetség oldalága örökölt. Ha kihalt az egész nemzetség, akkor a föld visszaszállt a királyra. I. Lajos törvénybe iktatta azt a rendelkezést is, amely alapján a nemeseket egy és ugyanazon szabadság illette meg. A nagybirtokos és a kisbirtokos nemes jogilag egyenlővé vált.

- Melyek voltak Nagy Lajos király legfontosabb törvényei?
- A nemesség mely csoportjának kedveztek inkább a törvények?

Nagy Lajos a trónon ■ A Képes krónika első lapja (részlet), amelyet Nagy Lajos uralkodásának idején írtak. Hogyan nevezzük a kódexek díszes kezdőbetűjét?

❷ Sorscsapások Nagy Lajos uralkodásának elején

Nagy Lajos „uralkodása idején egyes helyeken, sőt egész Magyarországon és más szomszédos országokban is pestisjárvány volt. Nagy méreteket öltött az éhínség is különböző időkben, mivel a sáskák és az egerek a búzagalaszokat és a többi vetést is lerágták. Több ízben nagy földrengés is volt egyes helyeken.”

(Küküllői János krónikájából)

- Foglald össze, milyen csapások érték Lajos király uralkodása elején az országot!

pestis: másképpen „fekete halál” vagy „dög-vész”. Fertőző betegség, amely a 14. században járványszerűen pusztított Európában.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hova és miért indított hadjáratot I. Lajos?
- Mely országok felett uralkodott Nagy Lajos?
- Mi volt Nagy Lajos törvényeinek a jelentősége?
- Milyen törvényeket adott ki? Szerinted melyik a legfontosabb közülük? Miért?
- Foglald össze, szerinted miért érdemelte ki I. Lajos a „Nagy” előnevet!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Öröksége: erős és gazdag ország
→ hadjáratok: Nápoly, Balkán.
- ❖ 1351-es törvények: kilenced, ősiség, egy és ugyanazon nemesi szabadság, úriszék.
- ❖ Lengyel király.

3. Magyar király, német-római császár

Nagy Lajos király halála után leánya, Mária lett a magyar királynő. Amikor férjét, Luxemburgi Zsigmondot is megkoronázták, a királyi hatalom jelentősen meggyengült. Ennek ellenére Zsigmond megőrizte a pozícióját, majd a király fél évszázados uralma alatt eljutott a német-római császári címig.

- Fogalmazd meg, mi a különbség a királynő és a királyné között!
- Melyik magyar királynak kellett megküzdenie a kiskirályokkal?

- Nézd meg egy atlaszban, mely mai országokat birtokolta Luxemburgi Zsigmond német-római császárként és magyar királyként!

Európa Zsigmond király korában

Luxemburgi Zsigmond útja a hatalomig

Nagy Lajos királynak nem született fia, ezért lánya, **Mária lett a királynő**. Uralma alatt belviszály keletkezett, számos báró egy ellenjelölt királyt támogatott. A zűrzavaros időszakban **Máriát feleségül vette Luxemburgi Zsigmond, akit 1387-ben magyar királlyá koronáztak**. A nagy hatalmú bárók igyekeztek az ellenőrzésük alatt tartani az új királyt. Nem tűrték, hogy az uralkodó ellenszegüljön az akaratuknak, ezért még az is előfordult, hogy elfogták, és Zsigmond kénytelen volt néhány hónapot fogságban tölteni. Az uralkodó tanult a kudarcaiból. Az ellene fellépő bárókat végül háttérbe szorította, és **saját hűséges embereit nevezte ki a legfontosabb tisztségekbe**. Lovagrendet is alapított számukra, amely szilárd támasza lett a királyi hatalomnak.

Luxemburgi Zsigmondot előbb német királlyá, majd cseh királlyá, utóbb német-római császárrá is megválasztották. A leghatalmasabb európai uralkodó lett, de mindvégig Buda maradt a székhelye, és Váradra, Szent László mellé temetkezett.

- Milyen körülmények között lépett trónra Luxemburgi Zsigmond?
- Mire utalt, hogy Váradra temetkezett?

Luxemburgi Zsigmond magyar királyként 1387 és 1437 között uralkodott. Apja, aki német-római császár és cseh király volt, azzal biztosította Zsigmondnak a magyar trónt, hogy eljegyeztették Anjou Máriával

Török veszély az ország déli határainál

A király uralkodásának kezdetén hadjáratot vezetett az Európában is terjeszkedő törökök ellen. Az Oszmán (Török) Birodalom a 14. század végére elfoglalta a Balkán jelentős részét, és már Magyarország határát veszélyeztette.

Az iszlám vallású birodalom élén a szultán állt. Minden föld az ő birtokában volt. A lovas katonákat **szpáhiknak**, a keresztény gyerekekből nevelt gyalogos zsoldosokat pedig **janicsároknak** nevezzük. Az ágyú és a puska ekkoriban jelent meg a hadviselésben. A janicsárok igazi ereje a létszámukban és az általuk használt tűzfegyverekben rejlett. Luxemburgi Zsigmond serege **1396-ban Nikápolynál** ütközött meg a törökökkel.

Zsigmond seregéhez több ezer francia, német és angol lovag csatlakozott. A magyar kapitányok azt javasolták, hogy az ütközetet a török harcmódot ismerő magyar csapatok kezdjék. Az elbizakodott francia lovagok azonban, még mielőtt a magyar hadrend felállhatott volna, megrohanták a számbeli túlerőben lévő török hadat. Rohamuk szétzörgette a könnyűlovas akindzsiket, áthataltak a janicsárok sorfálán, és megfutamították az európai szpáhikat. Ekkor szembe találták magukat az ázsiai szpáhikkal, és a török harcmódnak megfelelően az európai szpáhik is újrendeződtek. A francia lovagokat bekerítették. A franciák lóról leszállva négyszöget formáltak, és úgy védekeztek.

Amikor a magyar lovasság rohamra indult, velük szembe már a franciák gazdátlan lovai jöttek dübörögve. A magyarok is átgázoltak a janicsárok megtépázott sorain, és harcba bocsátkoztak a franciákat legyőző szpáhikkal, amikor jobbról váratlanul török szövetségben ötezer szerb nehézlovas támadt rájuk. A magyar had vereséget szenvedett.

Zsigmond szerencsésen eljutott a hajóig, és egy gálya a fedélzetére vette. A török veszteség is súlyos volt, a dühöngő szultán ezért a foglyok többségét kivégeztette.

- Milyen okok miatt szenvedett vereséget Zsigmond király serege?

A későbbiekben a törökkel szemben úgy védekezett, hogy **kötelezte a magyar földbirtokosokat katonák kiállítására**. Minél több jobbágya volt egy nemesnek, annál több fegyverest kellett felszerelnie. Zsigmond hozzáfogott a végvárrendszer kiépítéséhez is. A **végvárak** az ország déli határainál tornyosuló erődök voltak, amelyek a magyar területeket védték az idegen betörésektől.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan lett Zsigmond magyar király?
- Miért volt nehéz Zsigmondnak megszilárdítani a hatalmát?
- Mit tett Zsigmond király a török támadások elhárítása érdekében?

Ahogy a történészek gondolkodnak

Csak azt kezelhetjük tényként, amiről biztos forrásaink vannak.

Zsigmond király unokája?

Egyes elméletek és korabeli feltételezések szerint az igazságos Mátyás király nem más volt, mint Zsigmond király unokája. A szóbeszéd úgy tartotta, hogy Mátyás apja, a törökverő Hunyadi János valójában Zsigmond törvénytelen gyermekeként jött világra. Az elképzelést nem lehet bizonyítani, így a történészek nem kezelik tényként.

- Miért nem fogadhatjuk el kritika nélkül a mondákat?

- Keresd meg a térképen Nikápolyt! Melyik folyó partján fekszik?

A déli végvárak egyike, Nándorfehérvár, mai fényképen

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Luxemburgi Zsigmond: Mária királynő férje → magyar király → cseh király → német-római császár.
- ❖ Török terjeszkedés → nikápolyi csata.
- ❖ A déli határ védelme (végvárrendszer, a földesurak katonákat állítanak).

4. Egy középkori magyar város: Buda

Zsigmond király törvényekkel támogatta a magyar városokat. Uralkodása alatt élte virágkorát Buda. Ebben a leckében arról olvashatsz, hogy milyen volt a város az 1400-as évek elején.

- Óbuda már az ókorban is lakott volt. Hogy nevezték a rómaiak?
- Ki kezdte el építeni a budai várat? Melyik esemény után került sor erre?
- Mit tanultunk tavaly a középkori városokról? Milyen gazdasági tevékenység folyt a városokban?

Városfejlődés Magyarországon a 14–15. században ■ Fogalmazd meg, mi jellemezte a szabad királyi városok elhelyezkedését! Mi lehet ennek az oka?

Szabad királyi városok

Luxemburgi Zsigmond támogatta és kiváltságokban részesítette a városokat. A szabad királyi város címet a középkori Magyarországon csak a legnépesebb és gazdaságilag is jelentős, fallal körülvett településeknek sikerült kiharcolniuk. Hét ilyen város volt Zsigmond király idejében: **Buda, Pozsony, Sopron, Nagyszombat, Kassa, Bártfa és Eperjes**. Buda volt a mintaváros. A kereskedőknek az uralkodó előírta a budai mértékegységek használatát.

A szabad királyi városok lakosai maguk választhatták vezetőiket és bírójukat. Földesúr, nagy hatalmú nemes nem szólhatott bele az ügyeikbe. Egyedül a király állt a város felett, akinek **egy összegben adóztak**. Peres ügyeikkel közvetlenül a királyt képviselő bíróságokhoz fordulhattak.

- Melyek a legfontosabb városi jogok?
- A középkori magyar városokat városbírók irányították. Milyen tisztséget visel a városod vagy a falud vezetője?

A középkori városokban néhány ezren laktak, Buda lakossága a 15. században meghaladta a 13 ezer főt. Minél népesebb volt a város, annál kevesebb lett az egy főre jutó adó összege. A **budai polgárok többsége német** volt, mellettük **magyarok és zsidók is éltek a városban**. ❶ A város vezetői nagyrészt németek voltak.

Budán talált szobortöredék Zsigmond korából

❶ A zsidók IV. Béla kora óta virágzó közösséget alkottak Budán. Vallásukat saját zsinagógában gyakorolhatták és egyes magyar uralkodók a királyi kamara pénzügyeit is rájuk bízta.

A tizenkét tagú tanácsban Zsigmond idejében mindössze két magyar ember ült. A budai magyarok két alkalommal is fellázkodtak a német polgárok hatalmával szemben, összecsapásokra és gyilkosságokra is sor került. Az ellentéteket később elsimították: a városi tanácsot a megegyezés után hat magyar és hat német polgár alkotta. A város vezetője egyik évben magyar, a másik évben német lett. A városhírnök mellett fontos városi tisztség volt a főkapitányé.

Buda ábrázolása egy nürnbergi világkrónikában (1493) ■ Milyen épületeket látsz? Mutasd be a középkori Budát a kép alapján!

A **polgárok*** túlnyomó többsége kereskedelemmel vagy kézművességgel foglalkozott. A **kézművesek szakmák szerint céhekbe tömörültek**. A céhek érdekvédelmi szervezetenként **szigorú szabályokkal határozták meg a termelés menetét**. A céheknek folyamatosan részt kellett venniük a város védelmében is. A halászcéhe például azt a helyet védte, ahol később felépült a róluk elnevezett Halászbástya. A városban főleg kézművesek és kereskedők éltek, de itt szállásolták el a királyi udvarban dolgozókat is.

- Mi jellemezte Buda lakosságát?
- Ismételjünk! Hogy hívjuk a céhmesterek segítőit? Milyen középkorban is létező mesterségeket ismersz?

Vásárok Budán

Budán kétféle vásár létezett. A kisebbek a **hetivásárok voltak**, míg a nagyobbak az **országos vásárok**. Hetivásárt szerdán és pénteken tartottak. A szerdai nap a német kereskedőké volt, akik a későbbi Mátyás-templomtól délre található piacon árusították portékáikat. Pénteken a magyarok kereskedhettek. **Országos vásárt évente két alkalommal tartottak**, az egyiket **Kisboldogasszony napján***, a másikat **pünkösdkor***. Ilyenkor nemcsak a helyi kereskedők, hanem messzi földről idesereglett árusok is árusították a portékáikat.

Középkori vásár ■ Milyen árusokat látsz a képen? Keresd meg a tolvajt! Mit próbál épp ellopni?

Kisboldogasszony napja: Szűz Mária születésének napja, szeptember 8.

pünkösd: a Szentlélek eljövételének ünnepe, a húsvét utáni ötvenedik nap

Piac a 16. században ■ Mivel szállították portékáikat a kereskedők? Miben vitték haza a vevők a megvásárolt árukat?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Luxemburgi Zsigmond: kiváltságok a városoknak.
- ❖ Szabad királyi városok → egy öszszegben adóztak, önkormányzat, csak a királytól függenek.
- ❖ Buda: magyar, német és zsidó polgárok; céhek; heti és országos vásárok.
- ❖ Az ország nem magyar népei: szlávok, németek, románok, cigányok.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Milyen jogokkal rendelkeztek a szabad királyi városok?
- Milyen népek éltek a középkori Budán?
- Milyen előnyökkel járt egy város számára a vásártartás joga?
- Milyen napokon tartották a budai vásárokat?

A húsokról a mészárosok céhe gondoskodott. Övék volt az egyik legnagyobb és legtekintélyesebb céh Budán. Naponta vágtak állatokat a Duna partján fekvő vágóhidakon. Szeletelt halakat és füstölt húst is árultak a piacokon. Aki poshadt, romlott árut akart eladni, attól a város elvette az árusítási jogot. Tejtermékekkel kereskedők és pékek egyaránt feltűntek a vásárban. Fűszereket és luxuscikkekét is lehetett vásárolni. Aki új ruhára vágyott, posztót, szövetekeket és selymet vásárolhatott, de készen is lehetett kapni bocskort, csizmát, nadrágot, ködmönt vagy subát is. Fegyvereket, páncélokat és lószerszámokat ugyancsak árusítottak. A külföldről érkező kereskedők a pénzváltóktól tudtak magyar pénzt szerezni.

- Milyen mesterségekhez értő kézművesek éltek Budán?
- Miért volt szükség pénzváltókra?

A késő középkori Magyarország népei

A 14–15. században nem csak Budán, hanem az ország más vidékein is éltek **nem magyar nyelvű népek**. A magyarság ugyan jelentős többséget alkotott (a 15. század második felében mintegy 80%), de ezek a népek is **fontos szerepet játszottak az ország életében**. Különböző **szláv népek** a honfoglalás előtti évszázadok óta lakták a Kárpát-medencét. Már az Árpád-korban érkeztek **németek**: a nyugati országrész (pl. Sopron) és Buda mellett a felvidéki és az erdélyi városokban alkottak jelentős tömböt. Iparral, kereskedelemmel foglalkoztak. A **románok** a 13. század elejétől kezdtek betelepülni Erdélybe, de a középkorban számuk még csak néhány tízezerre tehető. A 14. század utolsó harmadában érkezett meg egy kisebb **cigány/roma** népesség a Balkán-félszigetről. Magyarország a cigányság számára kedvezőbb környezetet nyújtott a nyugati területeknél; csoportjaiknak hosszú időn át biztosítottak szabad mozgást és önrendelkezést, illetve többségük királyi jobbágyként élt.

5. Hunyadi János, a törökverő

Zsigmond király halála után belső viszályok keletkeztek az országban, a legnagyobb gondot mégis a török veszély jelentette. Az ország legfontosabb embere ezekben az időkben a kitűnő hadvezér, Hunyadi János volt. Ebben a leckében az ő tetteiről fogunk olvasni.

Hunyadi János főbb törökellenes hadjáratai ■ Milyen stratégiát választott Hunyadi az oszmán-törökök megállítására? Gyűjtsük ki az atlasz segítségével, mely mai országok kerültek az Oszmán Birodalom fennhatósága alá ebben az időszakban!

Hunyadi János politikai felemelkedése

Luxemburgi Zsigmond halála után veje, **Habsburg Albert** lépett a trónra. Az új király **csakhamar meghalt** egy török elleni hadjárat során kitörő járványban, így már nem élte meg, hogy felesége néhány hónap múlva fiúgyermeket hozott a világra. **Habsburg Albert fiát, V. Lászlót** azonban hiába koronázták meg, a főurak többsége egy **új uralkodó, a lengyel király, I. Ulászló** mellé állt. Ők lengyel segítséget reméltek a török elleni harcokhoz. A két király között kialakuló **belháborúban V. László hívei átmenetileg kiszorultak az országból**. Ebben az időszakban vált meghatározó politikai és katonai vezetővé **Hunyadi János**.

Hunyadi János családja Havasalföldről származott. Maga Hunyadi **Luxemburgi Zsigmond udvarában nevelkedett**, és itt tanulta ki a kardforgatás mesterségét is.

Hunyadi I. Ulászló királytól szolgálataiért cserébe hatalmas földbirtokokat kapott, és **elnyerte az erdélyi vajda címet** is. Hunyadi földbirtokai a török területek szomszédságában feküdtek, így különösen örült, amikor **a déli végvárakat is rábízta a király**.

- Miért alakult ki belháború Zsigmond halála után néhány évvel?
- Hogyan emelkedett fel Hunyadi János a bárók közé?

- Ki volt az első magyar király, aki háborúzott a törökkel?
- Hogyan zajlott le a nikápolyi csata?
- Kik voltak a szpáhik és a janicsárok?
- Melyik birodalom fővárosa volt Konstantinápoly?

- Sorold fel a történelmi atlasz segítségével, melyek voltak a legjelentősebb déli végvárak!

Vajdahunyad vára, Hunyadi János területeinek egyik központja

■ Keresd meg a történelmi atlaszodban, ma melyik ország területéhez tartozik!

Hunyadi János ■ Mutasd be a hadvezér fegyverzetét a kép alapján!

1 Hunyadi János kormányzóvá választása

„A megválasztandó kormányzót akkora hatalom fogja megilletni, amekkora a királyi felséget illetné, kivéven azt, hogy birtokokat az alább megírt mértéken túl örökösen nem adományozhat, és hogy az országlakosok tudta s tanácsa meg kívánsága nélkül hűtlenség vétkével senkit sem levelesíthet, sem pedig a jelen országgyűlésen hozandó határozat megszegése miatt hűtlenség vétkébe eső hűtleneknek és bármely más hűtleneknek, ugyancsak a főpapok, bárók és országlakosok kívánsága nélkül meg nem kegyelmezhet; de érsekségeket és nagyobb apátságokat sem adományozhat az ő tanácsosainak tudta, akarata és beleegyezése meg helyeslése nélkül.”

- Mondd el a saját szavaiddal, hogy milyen területeken volt kevesebb joga egy kormányzónak, mint egy királynak!

A török elleni harcok

A török többször betört Erdélybe, és rabolva, fosztogatva végigdúlta a falvakat. Hunyadi János azonban legyőzte és kiűzte az ország területéről az ellenséges sereget. Ezt követően fő célja az volt, hogy kiszorítsa a törököket Európából.

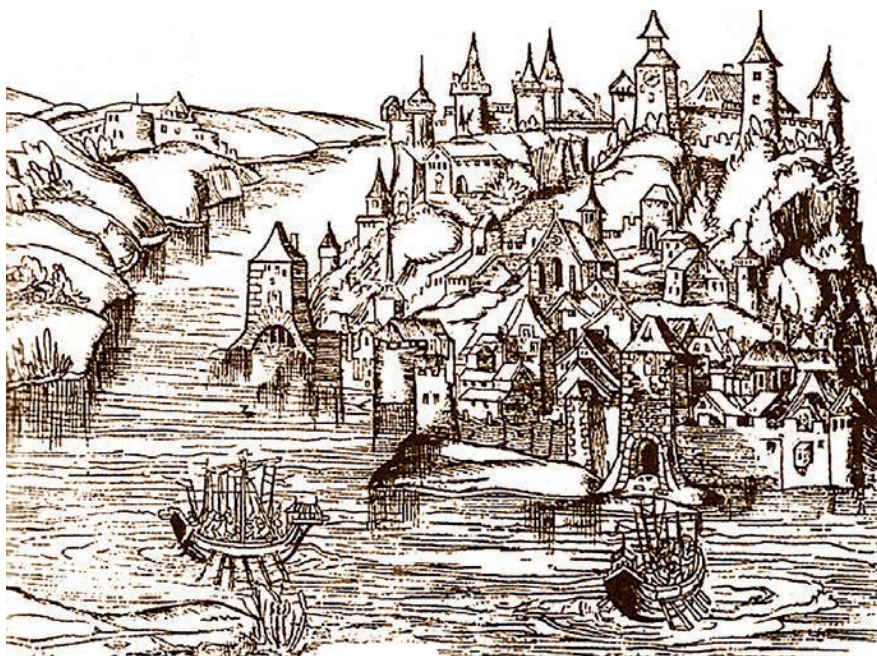
A hosszú hadjáratnak nevezett katonai vállalkozás (1443–1444) során a magyar csapatok mélyen behatoltak az Oszmán Birodalom területére, és több fényes győzelmet is arattak. A hadjárat után kötött kedvező béke ellenére 1444 őszén újabb hadjárat indult. **Várnánál, a mai Bulgária területén csapott össze a magyar és a török sereg.**

A csata döntő pillanatában a fiatal magyar király, I. Ulászló hatalmas meggondolatlanságot követett el. Nekirontott a törökök hadrendjének, a lova azonban megbotlott, és a király a földre esett. I. Ulászló fejét a janicsárok levágták és lándzsára tűzték, a megzavarodott keresztény sereget pedig szétverte a török. Hunyadi János alig tudott elmenekülni a csatáról.

- Miért szenvedett vereséget a magyar sereg Várnánál?

I. Ulászló halála után a gyermek **V. László került a trónra**. Az ország főnemesei úgy döntöttek, hogy nagykorúvá válásáig **Hunyadi János legyen Magyarország kormányzója**. 1

- Hogyan halt meg I. Ulászló király?
- Gondold át, hogy milyen okok miatt lehetett Hunyadi Magyarország kormányzója!

A nándorfehérvári hős

Miután **II. Mohamed szultán elfoglalta Konstantinápolyt**, a török újabb hadjáratot indított a magyar végvárak ellen. **1456-ban a szultán serege ostrom alá vette Nándorfehérvár várát**. A védők hőiesen harcoltak a több mint tízszeres túlerőben lévő hódítók ellen.

A nándorfehérvári vár korabeli metszeten ■ Állapítsd meg a kép alapján, hogy miért volt jól védhető a vár!

A várvédők sorsát Hunyadi János felmentő serege tudta megfordítani. A magyarok előbb a Dunán hajókkal, majd szárazföldön is legyőzték és elkergették a törököket. **A nándorfehérvári diadal a magyar történelem egyik legfényesebb győzelme.** ❷ A győzelem után a seregben **kitört a pestis**, amelynek **a törökverő Hunyadi is áldozatul esett.**

- Érvelj amellett, hogy Hunyadi János a magyarság és Európa megmentője volt!
- Miért lett volna végzetes Nándorfehérvár török kézre kerülése?

1456-ban a pápa közös imádságra szólította fel a keresztény világot, hogy ezzel segítsék a keresztény katonák török elleni harcát. Miután a pápa értesült a nándorfehérvári diadalról, hálaadó imádságot rendelt el, amelyet a déli harangszó után kellett elmondaniuk a keresztényeknek. Évtizedekkel később a pápai rendelet pontos tartalma feledésbe merült, s Magyarországon elterjedt, hogy a déli harangozást rendelték el a nándorfehérvári diadal emlékére. A déli harangszóról ma is Hunyadi győzelme jut az eszébe minden magyarnak.

- Miért rendelte el eredetileg a pápa a harangozást?
- Hogyan változtatta meg a rendelkezést a nándorfehérvári diadal?

V. László halála

Hunyadi Jánosnak két fia volt, László és Mátyás. A nándorfehérvári hős halála után, V. László egyik tanácsadója a Hunyadi-birtokok megszerzésére törekedett. 1456 őszén Hunyadi László emberei megölték a tanácsadót, és rövid ideig fogságba ejtették a királyt. **V. László** megesküdött, hogy nem áll bosszút. A következő év elején **parancsára**

A nándorfehérvári diadal, 1456 (rekonstrukciós rajz) ■ Állapítsuk meg Hunyadi János levele alapján, hogy az ostrom melyik mozzanatát rajzolta meg a grafikus! Milyen fegyvereket és öltözeteket látunk a képen?

❷ Nándorfehérvár ostroma Hunyadi János beszámolójában

„Uraságodnak a következő újságot tudom írni, hogy megérkezett a török császár hatalmas erejével és nem kevés ágyúval, hogy megostromolja Nándorfehérvár várát. Hogy milyen sereggel és mennyi ágyúval érkezett, azt ember szeme még nem látta, és ésszel el sem képzelheti. Annyira elpusztította a várat ágyúlövésekkel, hogy a várat nem várnak, hanem mezőnek kell neveznünk, mivel a vár fala földig le lett rombolva. Végül az elmúlt szerdán a várat körben megrohamozták úgy, hogy a vár közepén kétszer csaptunk össze velük, mintha mezőn lennénk. Végül kirottunk rájuk a váron kívül, és estig harcoltunk velük, és a törökök császárárt Isten segítségével kivertük a mondott várból, minden ágyúját és hadieszközét elnyertük, ő pedig maga azokkal, akik megmaradtak, péntek éjjel legyőzve elmenekült.”

- Miért volt különösen fontos az ágyúk száma egy várostromnál? Milyen ostromgépeket ismersz még az ágyúk mellett?

II. Mohamed szultán ■ Nézz utána, hogyan hívjuk a fejedőt a szultán fején! Miért kapta a szultán a Hódító melléknevet?

Ahogy a történészek gondolkodnak

A krónikások beszámolóit olvasva sokszor felmerül a gyanú, hogy vándormotívumról van szó, tehát olyan elemről, ami különböző beszámolókból azonos formában újra és újra megjelenik.

Dugovics Titusz története

A várvédő hőstette először Bonfini művében tűnik fel, Nándorfehérvár ostromához kapcsolva. Mátyás király történetírója azonban nem nevezi meg a hőst. Bonfini egy ismeretlen magyar harcos bátor cselekedetének tartja a török zászlót kitűző pogány katona mélybe rántását. A legendás cselekedethez csak az 1800-as évektől kapcsolták hozzá a Dugovics Titusz nevet, anélkül, hogy ezt források igazolnák. Ráadásul Jajca 1463. évi ostrománál ugyancsak olvashatunk egy várvédőről, aki magával rántott a mélybe egy török katonát.

- Idézd fel, tanulmányaid során milyen történelmi vándormotívumokkal találkozottál! Gondolj az ókorról tanultakra is!

mégis bíróság elé állították, majd lefejezték Hunyadi Lászlót. A Hunyadi híveinek bosszújától tartó V. László Prágába ment (cseh király is volt), és fogolyként magával vitte a fiatalabb Hunyadi-fiút, Mátyást. **Itt azonban a király néhány hónap múlva meghalt egy betegségben.**

- Milyen ellentétek vezettek Hunyadi László kivégzéséhez? Milyen problémát vetett fel V. László halála?

Wagner Sándor: Dugovics Titusz önfeláldozása. A festmény azt a köztudatban élő eseményt ábrázolja, amelyet sokan az ostrom fordulópontjának tartanak: egy várvédő vitéz, Dugovics Titusz magával rántotta a mélybe azt a török katonát, aki éppen zászlót tűzött ki a bástyára. Az önfeláldozásából erőt merítő társai visszaverték a török rohamot ■ Olvassuk el, mi a történet-tudomány álláspontja az eseményről! Miért keletkezhetett a legenda?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Zsigmond és I. Ulászló szolgálata → fontos tisztségek: erdélyi vajda; s déli végvárok védelme.
- ❖ Támadó hadjárat a török ellen a Balkánon – siker.
- ❖ 1444: várnai csata – vereség, I. Ulászló halála → Hunyadi kormányzó.
- ❖ Konstantinápoly török kézen → újabb török támadás.
- ❖ 1456: Nándorfehérvári diadal.
- ❖ Hunyadi halála – kiéleződő belső ellentétek.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Milyen főbb tisztségekkel rendelkezett Hunyadi János élete során?
- Sorold fel, milyen győzelmeket aratott, és milyen vereségeket szenvedett el a Hunyadiak is soraiban tudó magyar sereg a töröktől!
- Miért választották kormányzóvá Hunyadi János fiát?
- Miért volt nagy jelentőségű esemény a nándorfehérvári diadal?

6. Hunyadi Mátyás uralkodása

V. László halála után a magyar nemesek a még fogságban levő ifjabb Hunyadi fiút, Mátyást választották meg a magyarok királyának. Azt remélték, hogy Mátyás folytatja a török elleni háborúkat, a főurak pedig úgy gondolták, könnyen irányíthatják majd a fiatal uralkodót. Mátyás trónra lépése után azonban egészen más történt.

A Hunyadi Mátyás fennhatósága alá tartozó területek ■ Milyen irányban indított sikeres hadjáratokat Mátyás? Mennyiben tért el ezzel apja törekvéseitől?

Mátyás belpolitikai intézkedései

Hunyadi Mátyás 1458-ban lépett a magyar trónra. Egy monda szerint a 15 éves ifjút a befagyott Duna jegén választották uralkodóvá, valójában az esemény a budai várban történt. A jégen csak átkelt a Mátyást támogató tömeg. ❶

Mátyás pénzügyi bevételeinek bővítése érdekében **új adókat vetett ki.** A **rendkívüli hadiadó** rendszeres beszédese mellett megjelent a **füstpénz**, amelyet a kapuadó helyett vezettek be. A jobbágycsaládok ugyanis azzal csökkentették terheiket, hogy egy kapu mögé költöztek be. Mátyás rendelkezése azonban már **házaenként adóztatta meg a családokat**, így újra növekedett az állami bevétel. Ezek beszédésére a kincstár felügyelt. Az uralkodó **képzett embereket állított a hivatalok élére, akik természetesen az ő hívei voltak.** A király a befolyt adókból fizette **zsoldosseregét**, amelyet a kortársak halála után fekete seregnek neveztek el. **A hadak élén többek között Kinizsi Pál állt**, aki a néphagyomány szerint egyszerű molnárlegényből lett az ország legjobb hadvezére.

- Milyen meséket hallottál Mátyás királyról? Idézzetek fel néhány történetet!
- Hogyan jelenik meg Mátyás király a mesékben?

Mátyás király szülőháza ■ Nézz utána, melyik városban született Mátyás király! Keresz rá az interneten Szilágyi Mihály nevére! Ki volt ő?

❶ Mátyás királlyá választása

Amikor nyilvánosan kihirdették, hogy Mátyást királlyá választották, az egész ország ünnepelt. A falvakban és városokban trombitával, dobbal, síppal, tánccal és énekszóval vigadoztak, s napokon át kiáltozták örvendezve: „Éljen Mátyás király! Éljen a haza atyjának fia! Éljen szabadtónk fia! Éljen Corvinus János ivadéka! Éljen Mátyás, a mi reménységünk! Éljenek Pannonia főemberei, mert őt megválasztották! Éljen Magyarország! Ő szabadít meg minket az idegenek kegyetlen uralmától! Ő győz majd, miként atyja, a törökön!”

- Miért örült ennyire a nép Mátyás királlyá választásának?
- Ki volt a szövegben említett Corvinus János?
- Hány év telt el Hunyadi János halála és Mátyás királlyá választása között?

A képen látható Kinizsi-szobor a Kolozsvár főterén álló Mátyás-szobor mellékalakja ■ Keresd meg az interneten a 20. század elején készült műalkotás képét! Nézz utána a világhálón, kik veszik még körbe az uralkodó lovas szobrát!

Mátyás külpolitikája

Uralkodása során Mátyás is harcolt a törökkel. Nem vezetett nagyobb támadó hadjáratokat az Oszmán Birodalom ellen, de **kisebb katonai akcióival megerősítette a déli végvárvonalrendszer védelmét**. Az ország területére benyomuló ellenséggel szemben is fellépett. Kinizsi Pál csapatai pedig a kenyérmezei ütközetben megsemmisítettek egy portyázó török sereget.

Kinizsi Pált a hagyomány paraszti származásúnak tartja, de nem elképzelhetetlen az sem, hogy kismemes volt. A monda szerint Mátyás király Vázsonyban találkozott vele először, és mivel megtetszett neki a nagy erejű legény, meghívta a seregébe katonának. Kinizsi mindvégig hűen szolgálta Mátyást, és nagy szerepe volt a törökök visszaszorításában. Hőstetteit az uralkodó birtokadományokkal hálálta meg.

- A népmesék szerint hogyan győződhetett meg Mátyás király Kinizsi Pál erejéről? Ha nem ismered a történetet, akkor olvasd utána!

Mátyás első felesége révén **igényt tartott a cseh koronára is**. Éveken keresztül háborúzott a trónért, de **csak a Cseh Királyság keleti részeit tudta elfoglalni**. Mátyás hadjárataival a német-római császári trón megszerzésére törekedett, de erőfeszítései ellenére a Habsburg-dinasztia megőrizte pozícióját a Német-római Birodalomban. A hatalmi vetélkedés során Mátyás gyakran vezetett hadjáratot a német-római császár ellen a mai Ausztria területére. Uralkodása végén érte el legjelentősebb háborús sikerét, amikor seregével **elfoglalta Bécs városát**. A meghódított terület öt esztendeig, **Mátyás 1490-ben bekövetkezett haláláig tartozott a Magyar Királysághoz**.

- Miben különbözött Mátyás külpolitikája apja törekvéseitől?

Bécs ostroma 1485 januárjában vette kezdetét. Mátyás serege a kiéheztetés taktikáját választotta.

A város falait a császár legjobb hadvezére védelmezte. Az elhúzódo ostrom alatt a védők néha kitörtek a várból, egy alkalommal pedig felgyújtották a magyarok ostromtornyát is, de a küzdelmet mégis az élelem hiánya döntötte el. Amikor Bécs éhező polgárai már nem bírták tovább a nélkülözést, megnyitották a város kapuit, és Mátyás király fia, Corvin János társaságában bevonult a gazdag városba. A hódítás nyomán Mátyás felvette az ausztriai hercegi címet is.

- Milyen taktikát választott Mátyás Bécs ostrománál?

Mátyás király ■ Melyik magyar papírpénzre került rá Mátyás király arcképe? Ha nem tudod, kérdezd meg szüleidet!

Reneszánsz kultúra Mátyás udvarában

Mátyás király udvara a művészetek és a magyar reneszánsz kultúra központja lett. Az Itáliából elterjedő stílusirányzat az **antik görög-római művészet újjászületését,** illetve az emberközpontúságot, azaz a humanizmust hirdette. Mátyás már gyermekkorában nevelőjének, Vitéz Jánosnak köszönhetően megismerkedett az új gondolkodásmóddal. Később **felesége, a nápolyi születésű Aragóniai Beatrix is támogatta Mátyás művészetpártolását.** Az uralkodó messze földről híres tudósokat, építészeket, csillagászokat és történetírókat hívott az országba. Különösen Itáliából érkeztek mesteremberek és írástudók. Antonio Bonfini, a király humanista történetírója szintén itáliai származású volt. Mátyás uralkodása alatt a budai várban és a visegrádi palotában is jelentős építkezés folyt. Budán a király létrehozta híres könyvtárát, amelyben a corvinák is helyet kaptak. **A corvinák az uralkodó híres kódexei, amelyekben ókori szerzők írásai és középkori egyházi munkák szerepelnek.** A híres gyűjtemény több mint kétezer kódexet tartalmazott.

A király egy napon szürkületkor ment a könyvtárba. Amikor belépett a hűvös terembe, egy rongyos sihedert pillantott meg, aki megpróbált kiszökni a másik kijáraton. Rákiáltott Mátyás, mire a fiú a rémülettől szinte kővé dermedt, úgy állt. Egy drága könyv letépett aranyborítású táblája volt a kezében. Így szólt a király a tolvajhoz:

– Fiam! Te letépted ennek a könyvnek a tábláját, hogy néhány ezüstért eladjad, pedig a könyv igazi értéke az, ami bele van írva. A díszes kötés csak őrzi ezt az értéket, a tudósok és írók gondolatait.

A király nem engedte megbüntetni a fiút. Elég büntetés az neki – mondta –, hogy egész életét a tudatlanság sötétségében kell leélnie.

A király támogatta kódexmásoló műhelyek létrehozását. **Hazánkban az első nyomtatott könyvek is Mátyás uralkodása alatt készültek,** Janus Pannonius* versei európai színvonalúak voltak.

- Ismételj! Nevezd meg híres itáliai reneszánsz művészeket!
- Miről kapták nevüket a corvinák?
- Ismételj! Ki találta fel a könyvnyomtatást?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Mátyás megválasztása – török elleni háborúk?
- ❖ A királyi hatalom megszilárdítása: pénzügyek (rendkívüli hadiadó, füstpénz), hadsereg (fekete sereg), hivatalok (szakképzett tisztségviselők).
- ❖ Külpolitika: a déli határok védelme, cseh és osztrák háborúk → cél: a császári cím.
- ❖ Reneszánsz udvar (építkezések, humanisták, corvinák).

A Hunyadi család bővített címere

Janus Pannonius: pécsi püspök, latin nyelven író költő és humanista, Vitéz János unokaöccse.

Egy lap az egyik corvinából ■ Kik láthatók a corvina képen?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Sorold fel, hogy mik voltak Mátyás hatalmának alapjai!
- Milyen célokért vívott háborúkat Mátyás király?
- Miért tarthatjuk Mátyást reneszánsz uralkodónak?

Vendégségben Mátyás királynál

■ OLVASMÁNY

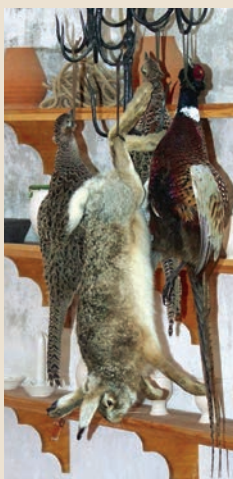
Mátyás király uralkodása alatt a konyhaművészet is virágzott Magyarországon. Az uralkodó palotájában rendszeresek voltak a pompás lakomák. Mindenki egy nagy tálról evett. Korábban kézzel vették el a falatokat, mivel mindenki csak egyetlen evőeszközt, a kést használta. Beatrix királyné udvartartása azonban meghonosította a villa és a kanál használatát is. A magyar szakácskultúra különlegessége volt, hogy mindenféle húst mártásokkal ettek. A történetírók meg is jegyezték, hogy emiatt sokan tetőtől talpig összekenték magukat. Az egyedüli kivételnek Mátyás számított, a király ruhája mindig tiszta maradt.

A húsválaszték minden igényt bőségesen kielégített. A szárnyasok közül leggyakrabban libát, kacsát, foglyot, fácánt és seregélyt ettek. Borjúhúsból, bárányhúsból és disznóhúsból is hatalmas

volt a választék. A nemesek a vadhúst szerették a legjobban, különösen a vaddisznó, a szarvas és a vadkecske ízeért rajongtak. A halat is kedvelték a vendégek, a hazai fajták közül a csuka, a külföldi halak közül pedig az angolna és a hering fogyott el a leggyorsabban. Különleges alkalmakkor olyan egzotikus ételek is kerültek az asztalra, mint a tintahal, a polip, az osztriga vagy a kaviár.

A húsokat kenyerekkel ettek, amelyek mindig kovással készültek. Mátyás király udvarában nem szerették a zsemleszerű itáliai péksüteményeket. A lakomán zöldségeket és sajtokat is felszolgáltak. A fő fogásokat általában sáfránnyal, borssal, szegfűszeggel, fahéjjal és gyömbérrel fűszerezték. Levest mint első fogást a középkor végén még nem ettek, édesség azonban létezett. A süteményeket mindig mézzel készítették, ez volt akkoriban az egyetlen édesítőszer. A mézből sört is erjesztettek, de a borok és a víz édesítésére is felhasználták.

A nemesek leginkább a szerémi bort kedvelték. A nápolyi születésű Beatrix királyné közbenjárásával a magyar ízek mellett meghonosodott az itáliai konyha is az országban. Mátyás király lakodalmában összesen huszonnégy fogást tálaltak fel a vendégeknek. Négyzet alakú asztalokon ettek az emberek. Mindenki annyit evett, amennyi belé fért. Evés közben zenészek, elsősorban lantosok játszottak. Az éneklésbe a vendégek is bekapcsolódhattak. Általában hős lovagok tetteiről szóltak a dalok. A beszélgetés, anekdotázás is kedvelt elfoglaltság volt az asztalnál.

Mátyás király konyhája. Rekonstrukció a visegrádi királyi palotában ■ Milyen húsokat fogyasztottak a király asztalánál?

- Sorold fel a lakomákhoz használt fűszereket és az ételízestő szereket!
- Gyűjtsetek ki a szövegből, miben mutatkoztak meg a reneszánsz udvartartás új vonásai!
- Beszéljétek meg, miben tértek el a korszak étkezési szokásai napjaink szokásaitól! Miért hiányzott számos zöldség és gyümölcs, amelyeket manapság előszeretettel fogyasztunk?
- Képzeld el, hogy krónikás vagy Mátyás király udvarában! Írj rövid felsorolást arról, hogy mi mindent ennél Mátyás király lakomáján!

A visegrádi királyi palota homlokzata (rekonstrukció)
 ■ Melyik királyunk építkezett itt először?

A megérkező királyné az étkezésben és az egész életmód-
 ban kifinomult szokásokat honosított meg. Megvetette
 az alacsony házakat, nagyszerű lakomákat rendezett, az
 ebédlőket és a hálószobákat fényesen berendezte, visz-
 szatartotta a királyt a közvetlenségtől; állandó ajtónálló-
 kat állíttatott, megszüntette a könnyű bejutást; a királyi
 felséget rávette, hogy méltóságára többet adjon, s arra
 bírta, hogy csak megállapított időben tartson kihallga-
 tást, szolgáltaon igazságot. A szittyá szokások közé
 itáliaiakat iktatott be; megkedveltette az itáliai étkezést.
 Nagy költséggel Itáliából kiváló mestereket hivatott, s
 meghonosított itt addig ismeretlen művészeteket. Itáliá-
 ból festőket, szobrászokat, vésnököket, ezüstműveseket,
 fa- és kőfaragókat, építészeket fogadott óriási fizetéssel.
 (...) Sőt Itáliából még konyha- és gyümölcskertészeket
 is hívott, a földművelésben mestereket, akik itáliai, szicí-
 liai és gall módon készítették a sajtot. Jöttek színészek és
 bohócok, akiket a királyné nagyon kedvelt, meg fuvalá-
 sok, dudások, hárfások. Ajándékokkal csalogatott ide
 költőket, szónokokat, grammatikusokat is, de ezek remé-
 nyükben csatlakozva szegényebben vitték vissza Itáliába
 műzsájukat, mint ahogyan elhozták.

(Antonio Bonfini leírása a királyi udvartartásról)

- Ki volt a forrásban említett királyné?
- Milyen új szokások jelentek meg a király udvarában?

A visegrádi királyi lakópalota részlete
 ■ Ki alakította át reneszánsz stílusúvá a palotát?

*A Herkules-kút a visegrádi királyi palotában.
 Oldalát Mátyás címerei díszítik, tetején a gyermek Herkules
 alakja valószínűleg Corvin Jánosra utal*

- Ki volt Herkules, és ki volt Corvin János?

7. Válságban az ország!

Mátyás királynak csak egyetlen fia született, ő azonban törvénytelen gyermek volt. Beatrix, Mátyás felesége II. Ulászló megkoronázását támogatta, így ő lett az új király. A gyengekezű uralkodó idején megmutatkoztak az ország legsúlyosabb gondjai.

- Ulászló néven már uralkodott egy király Magyarországon. Mi lett a sorsa?
- Sorolj fel válságos időszakokat a magyar történelemből!

dobzse: a szó lengyelül, a király anyanyelvén annyit jelent, hogy „jól van”. A főurak bármit kértek a királytól, az uralkodó csak annyit válaszolt, hogy „dobzse”.

1 Országgyűlések a korszakban

Magyarországon a 15. század közepétől rendszeressé váltak azok az országgyűlések, amelyeken az összehívottak a királyság legfőbb ügyeit vitatták meg. A politikai közéletben évszázadokon keresztül a társadalomnak csak egy szűk rétege vehetett részt. A királyi tanácsba a bárók, azaz a főnemesek és a főpapok (például az esztergomi és a kalocsai érsek, illetve a püspökök) kaptak személyes meghívót. A nemesség kezdetben tömegesen jelent meg a Pest közelében lévő Rákos-mezőn, ahol a középkori országgyűléseket tartották. Idővel azonban korlátozták a személyes megjelenést, és vármegyénként a nemesek két-két követet választottak a tanácskozássokra. A Rákos-mezői országgyűléseken a szabad királyi városok polgárságának a követei is részt vehettek, de csekély beleszólásuk volt a közügyekbe.

- Gyűjtsd ki, kik vehettek részt az országgyűlésben!
- Melyik társadalmi réteg nem képviselhette magát a politikai életben?
- Melyik király megválasztásánál volt fontos szerepe az országgyűlésnek?

Dobzse László

Hunyadi Mátyás halála után **II. Ulászló**, a cseh király úgy szerezte meg a magyar trónt, hogy feleségül vette Mátyás király özvegyét, Beatrixet. A házasságkötés során viszont szándékosan hibát ejtett a pap, így az új király érvényteleníthette később a nem kívánt esküvőt. A csellel hatalomra kerülő uralkodó nem tudta fizetni a fekete sereg zsoldját. A szélnek eresztett katonák rabolni, fosztogatni kezdtek. A sereg maradványait Kinizsi Pál verte szét.

Ulászló **kénytelen volt feladni Mátyás hódításait**, visszaadta Bécset, és megalázó módon kártérítést is fizetett ellenfelének. A főurak hatalma is megnőtt, mivel az adó az ő zsebükbe vándorolt. Az uralkodó gúnyneve Dobzse* László lett. Bármit is csinált a lengyel származású király, **a nemesek nem kedvelték meg**. Egy országgyűlésen határozatot fogadtak el, hogy külföldről származó személyt többé nem választanak meg magyar uralkodónak. 1

- Miben tért el II. Ulászló uralkodása Hunyadi Mátyás uralkodásától?

A Dózsa György vezette parasztháború

1514-ben a pápa keresztes hadjáratot hirdetett a török ellen. A harcban részt vevő személyeknek bűnbocsánatot ígért. A parasztok nagy számban csatlakoztak a keresztes hadhoz. Összesen **körülbelül negyvenezer ember gyűlt össze**. A jobbágyság mellett elszegényedett kiskisnemesek, papok is beálltak a török ellen készülődő seregbe. **A vezér egy székelő kiskisnemes, Dózsa György lett.**

Dózsa György végvári vitéz abban az évben párviadalt vívott egy törökkel a Nándorfehérvár alatti mezőn. A párbajban Dózsa György levágta a török karját, amit később bemutatott II. Ulászló királynak. A király a magyar vitéznek kétszáz forintot ítélt meg, a pénzt azonban Dózsa nem kapta meg. Amikor Dózsa panaszt tett Bakócz Tamásnál, az esztergomi érseknél, az érsek azt ajánlotta neki, álljon be a török ellen toborzott keresztes hadba.

A gyülekező parasztsereg láttán megrémültek a földesurak. Mivel megkezdődtek az idénymunkák, a nemesek megtiltották jobbágyaiknak, hogy keresztesnek álljanak.

A parasztok dühét tovább fokozta, hogy a földesurak nem gondoskodtak a sereg ellátásáról. **A keresztes had élelmet rabolt magának.** Hamarosan nyílt összecsapásokra is sor került a parasztsereg és a nemesek között.

Az első ütközetekben Dózsa György katonái győzedelmeskedtek, az elfogott földesurakat karóba húzták.

A parasztfelkelés több vármegyére áterjedt. Az erdélyi vajda sereget gyűjtött, és Dózsa György ellen vonult. Dózsa hadai Temesvárt ostromolták, ám **a parasztok nem voltak képzett katonák,** és kezdetleges fegyvereket használtak. A csatából Szapolyai János erdélyi vajda serege került ki győztesen. **Az elfogott parasztvezért kegyetlenül kivégezték.** Megbüntették a parasztokat is, megtiltották nekik, hogy uraik birtokát elhagyják, és megemelték az adókat. ②

Dózsa keresztése, fametszet

- Hogyan kezdődött a parasztfelkelés?
- Keresd meg a történelmi atlaszodban Temesvárt! Melyik mai ország területén található?

② Törvény a parasztfelkelés leverése után

„3. § Mégis, hogy árulásuk emléke fennmaradjon és tartós büntetése maradékaikra átszálljon, s tudják meg minden nemzedékek, mily nagy bűn fölkelni az urak ellen, ezért azután az országban bárhol lakó összes parasztok hűtlenségük vétke miatt veszítsék el arra való szabadságukat, hogy egy helyről másra költözzenek, legyenek uraiknak feltétlen és örök szolgaságába vetve, kivéve a szabad és fallal kerített városokat, melyek a királyi felséghez hívek maradtak, és kivéve azokat is, amelyek uraik és az ország szent koronája mellett hűségükben kitartottak, és más bűnös parasztokkal ebben a lázadásban részt nem vettek.”

(Részlet az 1514-es törvényekből)

- Hogyan tekintettek a törvény megfogalmazói a parasztfelkelésre?
- Mi volt a törvény lényege? Milyen joguktól fosztották meg a jobbágyokat?
- Gyűjtsd ki, kikre nem vonatkozott a rendelkezés! Miért?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ➡ II. Ulászló: kiürül a kincstár → felbomlik a fekete sereg → elvesznek Mátyás hódításai.
- ➡ Keresztes hadjáratból parasztfelkelés (Dózsa György) → az urak bosszúja: kivégzések, a jobbágyok költözési tilalma.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan szerezte meg a trónt II. Ulászló király?
- Miért kezdődött meg a parasztok fegyverkezése 1514-ben?
- Ki volt a parasztsereg vezére? Mi lett a sorsa?
- Milyen állapotok jellemezték az országot Ulászló halálakor?

Ahogyan a történészek gondolkodnak

A különböző forrásokat mindig szembe-
besíteni kell egymással. Pontosabb
képet csak akkor kaphatunk, ha minél
több rendelkezésre álló forrást meg-
vizsgálunk.

Gyengekezű volt-e II. Ulászló?

Egyes történészek vitatják II. Ulászló
gyengekezűségét. Kiemelik, hogy na-
gyon gyorsan rendet teremtett trónra
lépése után, felszámolta a fekete se-
reg fosztogató maradékait, és mindig
a törvények szellemében uralkodott.
Úgy gondolják továbbá a korszak
egyes szakértői, hogy elfogultak azok
a források, amelyek negatív képet fes-
tenek Dobzse Lászlóról.

- Mivel érvelhetnek azok a történészek, akik II. Ulászlót gyengekezű uralkodóként írják le?

8. A mohácsi csata

II. Ulászló halála után tízéves fia, Lajos került a magyar trónra. Nem sokkal később foglalta el a szultáni trónt I. (Nagy) Szulejmán, aki elhatározta, hogy a sikeres keleti terjeszkedés után ismét nyugat felé fordul. Az Oszmán (Török) Birodalom újra Magyarország meghódítására készült.

- Melyik uralkodónk vívott csatát a törökkel Nikápolynál? Ki győzött?
- Mikor volt a nándorfehérvári diadal? Hogy hívták a törökverőt?
- Hogyan nevezték az oszmán-török haderő ütőképes alakulatait?

Magyarország a Jagelló-korban

II. Lajos magyar király és menyasszonya

- Milyen életkorról árulkodik az ábrázolás?

Nagy Szulejmán szultán ■ Vajon miért kapta Szulejmán a „Nagy” előnevet?

Nándorfehérvár török bevétele

Szulejmán szultán trónra lépése után Nyugat felé fordította tekintetét. Az Oszmán (Török) Birodalom ekkor már három földrészre terjedt ki, és szinte kimeríthetetlen erőforrásokkal rendelkezett. Legfőbb célja Bécs elfoglalása volt, ehhez azonban először a magyar végvárrendszert kellett át-törnie. **1521-ben Nándorfehérvárt, az ország kapuját szemezte ki elsőként a török szultán.**

- Miért Nándorfehérvárt tartjuk a középkori Magyarország kapujának? Indokold válaszodat a térkép alapján!

Hatvanezer fős török sereg vette ostrom alá a várat, amelyet mindössze hétszáz magyar katona védett. A vitézek derekasan harcoltak, de a túlerővel szemben alulmaradtak. **Az ország déli kapuja a török kezébe került.** II. Ulászló tízesztendősen megkoronázott fia, **II. Lajos** magyar király az ostrom idején is még csak tizenöt éves volt, így **nem volt igazi vezetője az országnak.** Szulejmán csapatai Nándorfehérvár bevétele után más végvárakat is elfoglaltak.

- Egy Bécs elleni sikeres hadjáráthoz miért volt szükség Nándorfehérvár elfoglalására?
- Hányszoros túlerőben volt a török sereg?

A mohácsi vész

1526 nyarán Szulejmán szultán serege betört az ország területére, és a Dunántúlon előrenyomulva Buda irányába vonult.

A magyar haderő lassan gyülekezett. Az aratás és betakarítás előtt több tízezres magyar sereget nem tudtak élelmezni. A szultánnak viszont hatalmas készletei voltak. **A magyar had a csata előtt körülbelül huszonötezer főt számlált,** végvári vitézek, kardforgató nemesek, külföldi zsoldosok alkották. Az országra törő török had létszámát a források alapján körülbelül hatvanezer főre tehetjük. **A török tűzérőség is nagy fölényben volt.**

- Szulejmán szultán az Oszmán (Török) Birodalom egyik legnagyobb uralkodója volt. Nézd meg a történelmi atlaszodban, milyen területeket hódított meg Magyarországon kívül!
- Számold ki, hányszoros túlerőben volt a török sereg Mohácsnál!

A hatalmas túlerő láttán a helyes döntés az ütközet halogatása és Szapolyai János, az erdélyi vajda seregének bevárása lett volna, bár neki sem lehetett tízezernél több katonája. A visszavonulás azonban a török lovasság állandó támadása közben a sereg fölbomlását eredményezhette volna. **A sereg hátában már nem volt védhető erősség, a magyar katonák pedig hevesen elleneztek a visszavonulás tervét.** Az ország déli részeinek feladása, kiszolgáltatása a rabló, gyilkoló törököknek, a vezérek számára elfogadhatatlan volt. Az utolsó haditanács a harc mellett döntött.

A török és a magyar sereg Mohácstól hét kilométerre találkozott egymással. A tapasztalatlan, fiatal II. Lajos király helyett **Tomori Pált** (és Szapolyai János öccsét, Györgyöt) bízták meg a fővezéri tisztséggel. **1526. augusztus 29-én került sor a mohácsi csatára,** amelyben **a magyar had katasztrofális vereséget szenvedett.** ❶ Az ütközet során meghalt Tomori Pál, öt püspök és tizenhat zászlósúr* is.

A fiatal király a csataterőről még el tudott menekülni, de a megáradt Csele-patakban életét vesztette.

A törökök a csata után végigpusztították az országot. A Gerecse völgyében, egy Marót nevű falu mellett, a mocsaras területek védelmében, szekérvárban sáncolta el magát egy török elől menekülő magyar sereg. A monda szerint itt küzdött egy Dobozi Mihály nevű kismanes is. Amikor a törökök betörték a szekérvárba, Dobozi maga mögé ültette a feleségét, hogy a törökök elől megmentse, de a ló nem bírta a kettős terhet. Dobozi leszúrta a feleségét, nehogy az ellenség kezére kerüljön, ő maga pedig csapásokat osztogatva az ellenség közé vágatott, ahol lekaszabolták.

- Magyarázd el, mi az a szekérvár!
- Milyen következménnyel járt a mohácsi csata elvesztése?

❶ Török beszámoló a csatáról

„A gonosz szívű király pedig többi nyomorult katonaságával a felséges uralkodóra és az anatóliai seregre rohant. A janicsárok hadosztálya összesen háromszor-négyszer támadta meg puskatűzzel, s igyekezett visszaszorítani az alávaló gyaurokat. Végre a felséges isten és próféta segítségével erőt vevén az iszlám népe, visszafordította a gonoszokat, s mikor már nem volt erejük újabb támadásra, úgy aprította őket, mint a kutyát. Olyan heves harc és öldöklés volt, hogy nem lehet leírni. A gyaurok közül négyezer lovas és mintegy ötvenezer gyalog költözött a pokolra.”

- Ki volt a gonosz szívű király?
- Ki volt az a próféta, akiről a szöveg beszél?
- Miért túloz a török beszámoló a magyar halottak számával kapcsolatban?

zászlósúr: országos főméltóságot viselő főúr, aki haderejét saját zászlaja alatt vezethette a királyi seregben.

Ahogyan a történészek gondolkodnak

A legtöbbször ugyanannak az eseménynek többféle oka is van.

A mohácsi csatavesztés

1521-ben a törökök elfoglalták Nándorfehérvárt, az ország legjelentősebb déli végvárát. Magyarország védelmi vonala ezzel jelentősen meggyengült, nyitva állt az út az ország belseje felé. A török támadás hírére a magyar sereg lassan gyülekezett, Mohácsnál huszonötezer katona gyűlt össze. Szapolyai János eközben Szeged közelében várakozott, és egymásnak ellentmondó parancsokat kapott. A Magyarország ellen vonuló török sereg létszámban, technikában és képzettségben is messze felülmúlta a magyar sereget.

- Vitassátok meg a kérdést! Mi volt a csata elvesztésének legfőbb oka?

A mohácsi csata. Than Mór 19. századi festménye ■ Milyen fegyvereket látsz a képen?
A festmény alapján mi volt a törökök legveszélyesebb fegyvere?

II. Lajos holttestének megtalálása. Székely Bertalan 19. századi festménye ■ Miben egyezik a festmény a kortárs beszámolójával? ②

② A győri várkapitány beszámolója II. Lajos holttestének megtalálásáról

„Odasiettünk, s megláttuk egy ló tetemét a mocsárban, s mert Czetrich (cetrich) azt hitte, hogy a királyi felség holtteste is ott van, nem törődve a mocsárral, beugrott az iszapba, s ez alatt kereste a királyi hullát kísérelve együtt. De nem találta meg, csak a királyi fegyvereire akadt itt rá (...) Nem messze ettől a mocsártól végre egy friss sírdombot pillantottunk meg, s az alatt – mintegy isteni útmutatásra – a királyi felség elhantolt holttestét találtuk meg. Odasiettünk valamennyien, s Czetrich rögtön elkezdte a földet kezével kaparni, mi is követtük példáját mindnyájan: először a lábak feletti részét bontottuk ki a sírnak. Czetrich megragadta a holttest jobb lábát, gondosan lemosta kétkezi vízzel, s ekkor felfedezte azt a jegyet, mely őfelsége jobb lábán volt. Erre hangosan felkiáltott: »Ez itten a király őfelsége, az én mindig legkegyelmesebb uram holtteste, ez egészen bizonyos!« s térdre borulva, sírva megcsókolta (...) sohasem láttam emberi holttestet, mely ennyire éppen megmaradt volna (...).”

- Mire utal az, hogy a király testén nem volt sérülés?
- Hogyan és milyen körülmények között találták meg II. Lajos holttestét?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ II. Lajos – gyenge királyi hatalom.
- ❖ I. Szulejmán – támadás nyugat felé.

1521: Nándorfehérvár eszik →
1526: újabb török hadjárat → Magyarország felkészületlen → 1526. augusztus 29. vereség Mohácsnál → király nélkül az ország.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Melyik végvár volt a legfontosabb a magyar végvárrendszerben?
- Milyen okok vezettek a mohácsi katasztrófához?
- Mi történt az ütközet után a magyar királlyal?
- Milyen következményekkel járt a csatavesztés?

A középkori Magyar Királyság virágkora és hanyatlása

■ ÖSSZEFOGLALÁS

1 Készíts táblázatot a füzetedbe a középkori történelmi személyiségekről!

a) Személyiségek: *Károly Róbert, Nagy Lajos, Luxemburgi Zsigmond, I. Ulászló, Hunyadi János, Hunyadi Mátyás*

b) Szempontok: tisztsége és a hivatalviselés időtartama, törvényei, hadjáratai, csatái, nevéhez kapcsolódó fogalmak

c) Beírandó adatok: *1308–1342, 1342–1382, 1387–1437, 1440–1444, 1458–1490, király, kormányzó, rozgonyi csata, havasalföldi hadjárat, nápolyi hadjáratok, nikápolyi csata, hosszú hadjárat, várnai csata, Nándorfehérvár védelme, Bécs elfoglalása, kapuadó, harmincadvám, ősiség, úriszék, pestis, vajda, reneszánsz udvar, corvina, füstadó*

Személy	Tisztség	Hivatalviselés időtartama	Törvényei	Hadjáratai, csatái	Nvéhez kapcsolódó fogalmak

2 Keressétek ki a tankönyvből, mely képek szemléltetik, hogy

- hol, milyen körülmények között éltek a különböző társadalmi csoportok?
- hogyan öltözködtek, mit viseltek az emberek?

3 Készítsetek rövid kiselőadást a képek felhasználásával! Gyűjtsétek össze, mikor, mely ország ellen kényszerült a Magyar Királyság védekezésre, és kik, mikor vezettek támadó hadjáratokat!

4 Alkossatok csoportokat! Minden csoport válasszon ki egyet a fejezetben szereplő uralkodók közül. (A csoportok ne válasszanak azonos uralkodót.) Egy csoport legyen zsűri, amely felkészül az előadások értékelésére. Gyűjtsétek érveket a csoportban amellet, miért a ti jelöltetek a középkor legkiemelkedőbb uralkodója, és fejtsétek ki érveiteket kb. 1-2 percben az osztály előtt. A zsűri döntse el, melyik csoportnak van igaza, melyik érvelt a legmeggyőzőbben.

5 Dolgozzatok párokban! Írjátok fel egy papírra a korszak legjelentősebb csatáit egy kör mentén! Kössétek össze vonallal azokat a csatákat, amelyekben van valami közös! Írjátok a vonalra a közös jellemzőt (pl. ugyanaz a hadvezér, magyar győzelem, magyar vereség, ugyanaz az ellenfél, ugyanaz az évtized).

6 Most mutasd meg! Gyűjtsétek ki a témakör legfontosabb fogalmait, és írjátok fel ezeket egyenként kis cídulákra! Osszátok az osztályt két csapatra. Mindkét csoportból 1-1 vállalkozó szellemű tanuló körülírással, mutogatással vagy rajzzal szemlélteti a fogalmat. Akinek a csapata 1 perc alatt kitalálja a húzott fogalmat, egy pontot kap. A játék 10 percig folyik, az a csapat győz, amelyik több pontot szerez.

7 Dolgozzatok csoportban, az egyik csapattag füzetébe! A csoport csak egy tollat használhat! Írjátok egy-egy eseményt a középkori magyar történelemből (évszámmal) úgy, hogy a csapattagok egymásnak adják tovább a tollat az óra járásával megegyező irányban. Mindenkinek időben előre haladva kell eseményt beírni. A csoportok csendben dolgoznak, beszélni közben nem szabad. 2 perc leteltével tegyék le a tollat, és adjátok át a lapot át ellenőrzésre a szomszéd csapatnak. Minden helyesen beírt esemény egy pontot ér.

8 Alkossatok négyfős csapatokat! Rendszerezétek a füzetbe elkészített táblázat segítségével a tankönyv forrásait! Csapatonként egyikőtök legyen az írnok, a másik három keresse a forrásokat és diktálja az írnoknak a forrás címét! Három perc alatt írjátok be minél több forráscímet a táblázatba!

	Képi források	Szöveges források
Korabeli		
Későbbi		

II. fejezet

A világ és Európa a kora újkorban

A 16. század második felében készült
világtérkép (Abraham Ortelius
németalföldi térképész munkája)

A 15-16. SZÁZADBAN az európai tengerészek addig számukra ismeretlen, távoli vidékekre jutottak el. A földrajzi felfedezések új lehetőségeket nyitottak az európai hódítóknak és kereskedőknek. Óriási területek váltak az európai nagyhatalmak gyarmataivá, és a földrészek között kialakult a világkereskedelem. Mindez hatalmas változásokat hozott az élet minden területén, és jelentős mértékben átalakította a világot. Ezért Kolumbusz első útja Amerikába történelmi korszakhatárrá vált. Az 1492-es évet tekintjük a középkor végének és az újkor kezdetének.

Ebből a fejezetből megtudhatod,

- milyen tévedés vezetett Amerika felfedezéséhez.
- miért törtek ki vallásháborúk.
- ki nevezte magát Napkirálynak.
- milyen volt a divat a francia udvarban.
- hogyan született meg az Egyesült Államok.

Eközben megtanulhatod, miként lehet

- történelmi térképek alapján az események közötti összefüggésekre következtetni.
- magyarázó ábrák alapján kérdésekre válaszolni.
- a szemtanúk beszámolóinak a segítségével megérteni a korabeli emberek érzéseit.
- a korabeli képeket történelmi forrásként használni.
- összefüggéseket találni a technikai fejlődés és az egyéb területeken lezajlott változások között.

II. Projektfeladat

Le a kalappal! Rendezzünk történelmi divatbemutatót!

Cél: Felkutatjuk és bemutatjuk egymásnak, milyen fejfedőket viseltek az emberek a különböző korokban.

Mire keressük a választ a közös munka során?

- Hogyan változott a fejfedők divatja és funkciója a történelem során?

Mit tanulunk meg a projekt során?

- Ismereteket gyűjteni a témánkról könyvtárban, interneten, múzeumokban.
- Megtervezni és megvalósítani egy közös feladatot.
- Minél érdekesebben bemutatni egy történelmi témát.

Mit fogunk csinálni?

- **4-5 fős csoportokat alakítunk.**
- **Kiválasztunk** csoportonként 3-4 fejfedőt, amelyeket ókori, középkori vagy újkori emberek viseltek.
- **Információkat keresünk.** Megpróbálunk minél több dolgot megtudni a kiválasztott fejfedőkről.
Például:
 - Kik, mikor és miért hordták ezeket?
 - Kik körében vált divatossá?
 - Mit árultak el a viselőjükről?
 - Milyen szabályok voltak a viselésükre?
 - Hogyan és miből készültek?
- **Megtervezzük és megszervezzük** a munkát. Megválasztjuk az egyes tevékenységek felelőseit: vezető, dokumentáló, beszerző, kreatív ötletek összegyűjtője stb. A csoport munkájáról munkanaplót vezetünk.
- **Elkészítjük** a fejfedők másolatát, és egy divatbemutató keretében elmeséljük az osztálynak a fejfedők történetét és bemutatjuk, amit elkészítettünk.
- **Tervezzük meg a projektünket!** A tervezést segítő táblázatot készítsétek el a füzetetekbe, és töltsétek ki, egészítsétek ki közösen!
(A felelősök a csoporttagok munkájának összehangolásáért felelnek.)

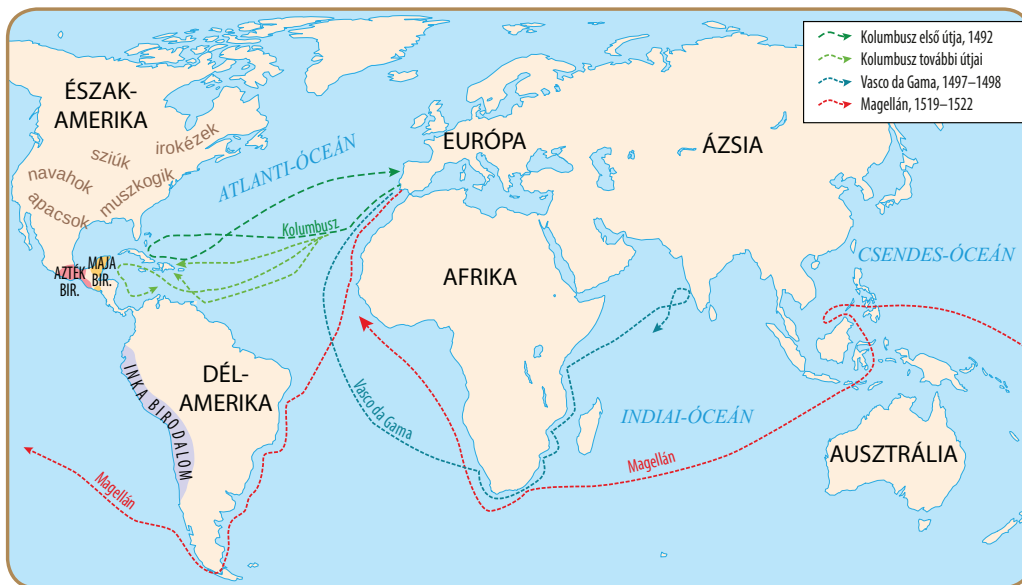
Tevékenység	Eszközök, nyersanyagok	Felelős	Határidő	Kész
1. Fejfedőket mutató képek összegyűjtése	tankönyv, albumok, internetes honlapok			
2. Az elkészítendő fejfedők kiválasztása				
3. Kutatás, a legmegfelelőbb források kiválasztása, értékelése, felhasználhatóságuk megállapítása	szakirodalom, internetes honlapok			
4. A fejfedők megtervezése, szükséges eszközök, alapanyagok meghatározása, beszerzése	papír, írószer vagy PC, laptop			
5. A fejfedők elkészítése	karton, használt pólók, textilfesték, olló			
6. Prezentációkészítés	ppt, laptop vagy tábló, albumok			
7. Divatbemutató	terem, kész fejfedők, prezentációs eszközök, meghívók			
8. Értékelés	értékelőlapok			

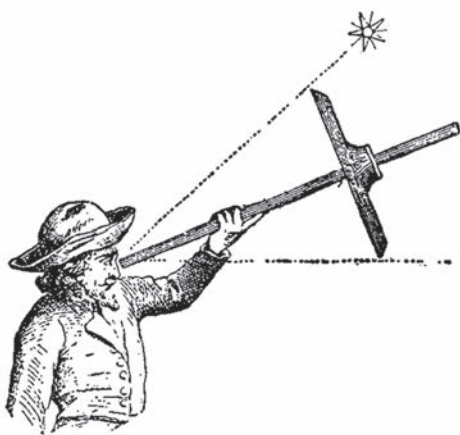
9. Felfedezők a tengereken

A 15. században a hajózást segítő új technikai vívmányok révén a felfedezők addig ismeretlen vidékekre is eljuthattak. Kellő támogatást is kaptak ehhez. Az új hajózási útvonalak és területek felfedezése ugyanis nagy hasznot ígért az európai uralkodóknak és kereskedőknek.

- Melyik tengeren keresztül szállították a legtöbb árut a középkorban?
- Melyek voltak a legfontosabb kereskedelmi útvonalak a középkorban?

A leghíresebb felfedezők útjai ■ Kinek sikerült eljutni Indiába? A Magellán nevéhez fűződő út mit bizonyított be? Miért volt szükség nagy mennyiségű élelem és ivóvíz tárolására a hajókon?

Jákob botja a hajózásban. A Jákob botja egy csillagászati műszer volt, amely egy hosszabb, fokbeosztással ellátott rúdból és egy kisebb eltolható keresztpálcából állt. A műszer a 15. században terjedt el a hajózásban, és a 18. századig ez volt a hajósok fő műszere az idő- és helymeghatározáshoz ■ Milyen eszközök segítették még a hajósokat?

luxuscikk: jó minőségű, drága termék. Olyan áru, amit nem mindenki vehet meg magának.

Aki mer, az nyer

A keresztes hadjáratok idején az európaiak megismerték és megkedvelték a mesés **Kelet számos fűszerét és luxuscikkét***. A gazdagok az értékes áruért arannyal és ezüsttel fizettek. Ezen árucikkeket hosszú és viszontagságos útvonalakon, arab és török közvetítők segítségével **italiai kereskedők szállították Európába**. Aki olcsón, nagy mennyiségben tudta beszerezni és Európába juttatni ezeket, **busás hasznot remélhetett**. Ezért a 15. századi **tengerészeket fűtötte a vágy**, hogy – akár veszélyeket is vállalva – **új útvonalakat találjanak Indiába**.

Az egyre **jobb minőségű vitorlánhajók** már hosszú tengeri utak megtételére is alkalmasak voltak. Az **iránytű** elterjedésével lehetségessé vált a tájékozódás a nyílt tengeren is. **Ennek ellenére a tengeri utazások továbbra is nagyon veszélyesek voltak**. Sok hajó elpusztult a hosszú út alatt.

- Képzeld el, hogy korabeli kereskedő vagy! Mutasd be milyen költségei voltak egy tengeri útnak! Azt is mondd el, mi történt, ha a hajó útközben elsüllyedt, és mi történt akkor, ha a hajó a keleti árukkal sikeresen hazatért!

Kolumbusz partra száll Amerikában. Teófilo Tolín festménye 1862-ből ■ Kik a kép szereplői? Mit csinálnak? Milyen érzések tükröződnek az arcokon? Hány évvel az események után készült ez a kép? Mindez a valóságban is így történhetett?

Kolumbusz útja Amerikába

A **portugálok** évtizedeken keresztül azzal próbálkoztak, hogy **a part mentén hajózva Afrika megkerülésével** jussanak el **Indiába**. Közben az új utakat kutatva egyre nagyobb jelentőséget kapott az az ókori tudósoktól származó nézet, hogy a Föld gömb alakú. Ezért **Kolumbusz 1492** augusztusában a spanyol király szolgálatában azzal a céllal indult útnak, hogy **folyamatosan nyugati irányba hajózva** érje el Indiát.

A reménytelenül hosszúnak tűnő út több mint két hónapig tartott, amikor 1492. október közepén a megfigyelő jelezte, hogy földet lát. A legénység néhány órával később partot ért. Kolumbusz meg volt győződve arról, hogy India földjére lépett, a szigetek őslakóit ezért nevezte el indiánoknak.

A felfedező azonban tévedett. Indiától több ezer kilométerre ért szárazföldet. Valójában **egy addig teljesen ismeretlen, új földrészt fedezett fel az európaiak számára.** ❶

Bár az újvilágot Kolumbusz fedezte fel, azt mégsem róla, hanem egy firenzei utazóról és felfedezőről, Amerigo Vespucciról (veszpucsi) nevezték el Amerikának. Amerigo Vespucci volt az, aki utazásai során először jött rá, hogy a Kolumbusz által felfedezett területeket korábban nem ismerték. Kolumbusz neve sem merült azonban feledésbe. Nevét mai napig őrzi egy dél-amerikai ország.

■ Melyik mai ország őrzi Kolumbusz nevét?

❶ Leírás a bennszülöttekről

„Papagájokat hoztak nekünk, és gyapotfonalat gombolyagban, hajtódárdákat és sok más holmit, s mindezt elcserélték más tárgyakra, amelyeket mi adtunk nekik. De nekem úgy tűnt, hogy ezek az emberek szegények. Mind meztelenül jártak, ahogy az anyjuk megszülte őket (...) Minden ember, akit én láttam, fiatal volt még és jó testalkatú. (...) Néhányan kifestik magukat fekete festékkel, mások vörös festékkel; (...) Nem viselnek és nem ismernek vasfegyvereket: amikor megmutattam nekik kardjainkat, megragadták az élénél és tudatlanságukban megvagták ujjait.”
(Részlet Kolumbusz naplójából)

■ Milyennek írja le a találkozást az európai és az újvilág lakói között? Miért volt ez különleges élmény mind a két fél számára?

Ahogy a történészek gondolkodnak

A nagy jelentőségű történelmi eseményeknek és változásoknak egyszerre többféle oka és következménye is van.

A nagy földrajzi felfedezések okai és következményei

A földrajzi felfedezések jelentőségét az is mutatja, hogy Amerika felfedezésétől számítjuk az újkor kezdetét.

- Készítsetek ábrát Amerika felfedezésének okairól és következményeiről! Kössétek össze nyilakkal az egymással összefüggő eseményeket és körülményeket!

skorbut: a C-vitamin hiánya miatt kialakuló súlyos betegség.

Magellán hajója. Az új hajótípus, a karavella nagy vitorlafelületének köszönhetően alkalmasabb volt a nyíltvízi hajózásra, és eltávolodhatott a partoktól ■ Mi az összefüggés az új hajótípus megjelenése és a földrajzi felfedezések között?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ➡ Keleti luxuscikkek iránti kereslet → új útvonalak keresése.
- ➡ Új vitorláhajók és technikai találmányok: földrajzi felfedezések (spanyolok, portugálok): Afrika megkerülése: Diaz; Amerika felfedezése: Kolumbusz; a Föld megkerülése: Magellán.
- ➡ Versenytársak: angolok, hollandok, franciák.

Vasco da Gama

Magellán

A Föld első körülhajózása

Az Indiába vezető utat Afrika megkerülésével a portugál Vasco da Gama (vászkó dá gámá) találta meg. Magellán spanyol lobogók alatt indult a Föld körülhajózására.

A portugál Magellán azzal a céllal indult útnak, hogy folyamatosan nyugat felé hajózva, Amerikát megkerülve eljusson Indiába. A tengerész 1519-ben, öt hajóval vágott neki a tengernek. 1520. november 1-jén megtalálták a Csendes-óceán felé vezető átjárót. A szoroson áthaladva az éjszakánként fellobogó tüzek jelezték, hogy a két parton emberek élnek. Közben az egyik hajójuk sziklának csapódott és elsüllyedt, egy másik hajó pedig visszaszökött Spanyolországba. A megmaradt három hajó legénysége hihetetlen nélkülözésen ment keresztül, a fedélzeten kitört a skorbut*.

1521 márciusában érték el a Fülöp-szigeteket. A szigetvilág lakóit Magellán katonai erővel akarta a spanyol király hűségére kényszeríteni, a technikai fölény azonban nem bizonyult elégségesnek a túlerővel szemben. A tengerészek vereséget szenvedtek, Magellán harcban esett el. A maradék legénység – elsőként hajózva körül a Földet – 1522 szeptemberében ért haza.

A portugál és a spanyol felfedezőknél hamarosan további vetélytársai jelentkeztek. Angol, holland és francia felfedezés alatt újabb felfedezők vágtak neki az ismeretlennek.

- Melyik évben jutott el Vasco da Gama Indiába?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Kik és miért támogatták a felfedezőutakat?
- Milyen útvonalakat kerestek a hajósok?
- Milyen felfedezések és találmányok segítették elő a felfedezőutak sikerét?
- Hasonlítsátok össze Kolumbusz, Vasco da Gama és Magellán útját! Mi volt a céljuk? Mi volt az útvonaluk? Mi volt útjaik jelentősége?

10. Az Újvilág meghódítása

A földrajzi felfedezéseket követően megkezdődött az új területek meghódítása. Megélénkültek a kereskedelmi kapcsolatok is a különböző földrészek között. Az Újvilágból nemcsak aranyat és ezüstöt hoztak Európába, hanem olyan addig ismeretlen növényeket is, mint a kukorica és a burgonya.

Istenért, a dicsőségért és az aranyért

A spanyol uralkodópárt örömmel töltötte el Kolumbusz beszámolója. Úgy döntöttek, hogy támogatják a további utazásokat. **Az európai uralkodók a kereskedelmi vállalkozásokkal és az új területek gyarmatosításával* hatalmas gazdagságra tehettek szert.** ❶

- Miért támogatta a spanyol uralkodópár Kolumbusz vállalkozását?
- Mit szállítottak a spanyol hajók Európából Amerikába?

Kalandorok az Újvilágban

Amerika felfedezése után **kalandorok és szerencselovagok indultak útnak, hogy az Újvilág kincseit megkaparintsák.** A hódítók az indiánok számára ismeretlen harci eszközökkel rendelkeztek. **A csillogó páncélok és a puskaporral működő tűzfegyverek láttán az indiánokat elfogta a rémület.** Azt gondolták, hogy az idegenek képesek villámokat szórni. Nem csoda, hogy az indiánok azt gondolták: ősi isteneik tértek vissza hozzájuk.

Az egyik legsikeresebb kalandor, a spanyol Francisco Pizarro (franziszkó pizarro) 1531-ben indult útnak katonái élén, azzal a céllal, hogy meghódítsa az Inka Birodalmat. Pizarro ügyesen kihasználta a két uralkodó testvér viszálykodását, és az egyiket sikerült is foglyul ejtenie. Az inka fejedelem felajánlotta, hogy szabadságáért cserébe annyi aranyat és ezüstöt ad, amellyel meg lehet tölteni azt a termet, ahol fogva tartották. Amikor már majdnem összegyűlt a váltságdíj, Pizarro bíróság elé vitte, és kivégeztette az inka uralkodót.

A mindenre elszánt hódítók az indiánokat szolgáskorba vetették és kifosztották. **Áramlott az arany és az ezüst Európába.**

Azték lépcsős piramis. A piramisok vallási szertartások (pl. emberáldozat bemutatása az isteneknek) céljára épültek, ezért inkább az ókori mezopotámiai toronytemplomokhoz hasonlítottak, mint az egyiptomi piramisokhoz

- Mi a különbség a helyi és a távolsági kereskedelem között?
- A világ mely részeit kötötték össze az ókori és a középkori kereskedelmi utak?

❶ Egy velencei kereskedő naplójából, 1501

„Ha ez az [indiai] utazgatás még tovább tart, (...) Portugália királya a pénz királyának nevezheti magát. Ugyanis mindenki ezt az országot keresi fel, hogy áruhoz jusson, s így pénzét Portugáliában hagyja. Ebből főként az a haszon származik, hogy évenként lehet hasonló utazásokat szervezni.”

- Miből gazdagodott meg Portugália? Miért ők tudták a legtöbb indiai árut Európába szállítani?

gyarmat: meghódított, politikai önállósággal nem rendelkező terület, ország.

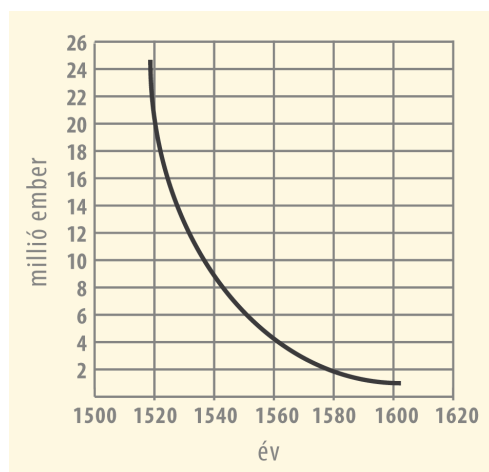

16. századi azték kép, amelyen egy spanyol hódító is látható. Az őslakók még sohasem láttak lovakat az Újvilágban. A katonák mellett hangosan csaholó és parancsaikat hűségesen követő kutyák szintén ismeretlenek voltak, és tovább növelték a jövevények iránti ámulatot

■ Milyen fegyverekkel rendelkeztek az indiánok, és milyenekkel a hódítók?

Korabeli rajz a spanyol hódítók kegyetlenségéről

Mexikó indián lakóinak száma ■ Hány mexikói indián élt 1520-ban, és mennyien voltak 1580-ban?

Kubában egy törzsfőnök egy kosárka aranyat mutatott népének: „Ez a keresztények istene, dobjuk a folyóba, mert ha nálunk találják, megölnék érte mindannyiunkat.” Hiába, mert a spanyolok így is üldözték és elfogták őket. A törzsfőnököt oszlophoz kötötték, hogy elevenen megégessék. Kivégzése előtt egy szerzetes a túlvilágról beszélt neki. A főnök megkérdezte: „Keresztények jutnak-e a ti mennyországotokba?” A választ hallva elfordította a fejét: „Akkor nem veszem fel a keresztiséget, jussak inkább a pokolba, minthogy a másvilágon is együtt legyek veletek.”

Az irgalmatlan módszerek és az európaiak által az Újvilágba behurcolt betegségek következtében az **őslakosok száma gyorsan fogyatkozott.**

Az indián lakosság pusztulása miatt csökkent a munkászek száma. A **szükséges mennyiségű munkást a 16. századtól fellendülő rabszolga-kereskedelem biztosította.** A fekete rabszolgákat az afrikai kontinensről szállították az Újvilágba.

- Mi volt az oka az indián népesség gyors fogyatkozásának?
- Hogyan pótolták a hiányzó munkaerőt?

A földrészek összekapcsolódása

Az Újvilágba érkezőket a gyors meggazdagodás vágya ösztönözte. Ezért először arany és ezüst után kutattak. Hamarosan kiderült, hogy másfajta kincsekre is lelhetnek itt. A **kukorica, a paradicsom, a burgonya és a paprika** addig

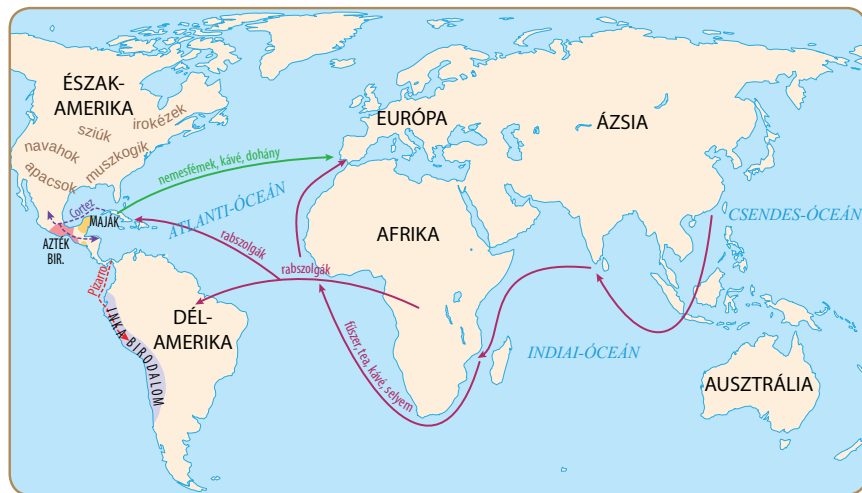
Az azték istenek házána megtámadása ■ Mit gondolsz, miért támadtak a hódítók templomokra? Keresd meg a térképen az Azték Birodalmat! Ki vezette a támadást az aztékok ellen? Miért győzhette le egy kis létszámú spanyol sereg azték király harcosait?

ismeretlen volt az európaiak számára. Mint ahogy a vanília, az ananász és a csokoládé alapanyaga, a kakaóbab is. Ezek a ma már alapvetőnek számító élelmiszerek az amerikai földrésről terjedtek el világszerte. Az egészségre káros **dohány** termesztése és a dohányzás szokása is ekkor kezdődött Európában.

Ekkor alakult ki a **világkereskedelem**. Az addig egymástól elszigetelt területek gazdaságilag összekapcsolódtak. A Nyugat-Európában előállított termékek egy részét Afrikába szállították, és rabszolgákra cserélték. A rabszolgákat embertelen körülmények között elszállították az Újvilágba, ahol eladták őket. Az így kapott pénzen kakaót és dohányt vásároltak, amelyet Európába szállítottak busás haszon reményében.

Az Újvilággal folytatott kereskedelemben az **Atlanti-óceán partján fekvő országok** tudtak a legkönnyebben bekapcsolódni. Fejlődésüket az is segítette, hogy **Európa keleti feléből élelmiszereket, Ázsiából pedig fűszereket és luxuscikkeket szerezhettek be** az iparcikkeikért cserébe.

- Készíts egy listát kedvenc ételeidről! Melyiket nem lehetne elkészíteni, ha Kolumbusz nem fedezi fel Amerikát?

A világkereskedelem kialakulása ■ Hogyan alakult át a kereskedelem a felfedezések következtében?

Rabszolgák szállítása ■ A kép segítségével próbáljátok elmesélni, milyen körülmények uralkodtak egy rabszolgaszállító hajón!

A növények és állatok elterjedése a felfedezések korában

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért tudták legyőzni az európaiak az indiánokat?
- Milyen céljaik voltak a meghódított területekkel?
- Miért szállítottak rabszolgákat Afrikából Amerikába?
- Sorold fel, milyen növényeket ismertek meg az európaiak a felfedezéseknek köszönhetően!
- Hogyan alakult ki a világgazdaság a felfedezések következtében?

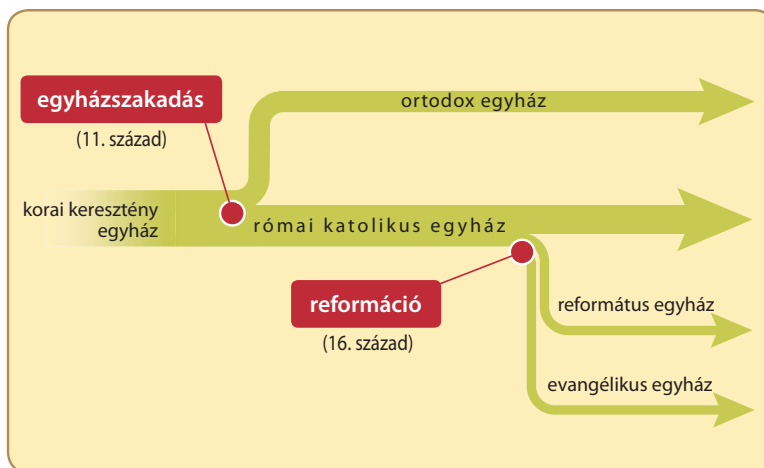
ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Spanyolország – gyarmatok az Újvilágban: a hódítók fölénye → az őslakók szolgáskorba vetése és pusztulása.
- ❖ Európa haszna: arany, ezüst, új termények.
- ❖ Világkereskedelem.

11. A hitviták kora. Protestánsok és katolikusok

A 16. században hitviták robbantak ki a katolikus vallású államokban. Elsősorban azért, mert egyre többen voltak azok, akik elutasították a pápa és a katolikus egyház mindenek felett álló tekintélyét és hatalmát.

- Milyen egyházak működtek a középkori Európában?
- Hol volt a katolikus egyház központja?
- Ismételj! Kik voltak az eretnekek?

Kereszténység a reformáció előtt és a reformációt követően ■ Melyek voltak a meghatározó egyházak a reformáció előtti Európában? Ismételj! Kik voltak az eretnekek? Milyen egyházak jöttek létre a reformáció következtében?

„A bűnt egyedül Isten bocsáthatja meg”

Az egyház bevételei növelése céljából **búcsúcédulákat kezdett árusítani**. Az embereknek a földi bűneikért járó **túlvilági szenvedés elengedését ígérték** cserébe. A búcsúcédulákon általában a pápa vagy egy magas egyházi méltóság aláírása szerepelt. Búcsúcédulát az emberek elhunyt hozzátartozóiknak is vehettek. ❶

Az egyház vezetőinek anyagiassága és megvesztegethetősége **felbőszítette az egyszerű híveket**. A búcsúcédulák körül kialakuló vita közvetlen kiváltó oka lett a keresz-

❶ Egy korabeli prédikátor így buzdított a búcsúcédulák vásárlására:

„Nemesek és kereskedők, asszonyok és kisasszonyok, ifjak és vénék! Tudjátok meg, aki meggyónt, megbánta bűneit, és betette a pénzét a ládikába, minden bűne alól bocsánatot nyer. Nem halljátok a halottaitok hangját? Így kiáltanak: könyörüljete rajtunk, mert súlyos büntetéseket és kínzásokat szenvedünk, amelyektől egy kicsiny adománnyal kiválhattok bennünket.”

- Szerinted miért háborított fel sok hívő embert a búcsúcédulák árusítása?

A pápa búcsúcédulákat bocsát ki ■ Képzeld el, hogy a sorban álló emberek egyike vagy! Meséld el, miért jöttél!

tény egyház megújításán fáradozó mozgalom, a **reformáció*** megindulásának.

1517 októberében **Luther Márton** Ágoston-rendi szerzetes, a Wittenbergi Egyetem tanára egy kilencvenöt tételből álló, latin nyelvű vitairatot tett közzé. Azt hirdette, hogy a **bűnt kizárólag Isten bocsáthatja meg**. A mennyországba jutni csak hit által lehet. A hitben mindenki egyenlő, és az emberek közvetlenül is fordulhatnak Istenhez. Ehhez **nincs szükség az egyház közvetítésére**. Ahhoz pedig, hogy az egyház hitelesen tudja közvetíteni Jézus tanításait, újra szegénynek kell lennie.

Luther eszméi gyorsan terjedtek. Pártfogói azok a német fejedelmek voltak, akik nem kívánták az adójukkal a római pápa hatalmát tovább erősíteni. Amikor Luther a pápa követelésére sem volt hajlandó visszavonni a tételeit, a pápa kiközösítette őt. Luther a pápai határozatot hívei szeme láttára elégette. A császár a birodalmi gyűlés egyházi bírósága elé idézte a szerzetest, ahol eretneknek bélyegezték.

A határozat ellen a Luthert támogató fejedelmek tiltakoztak, azaz protestáltak. Később ezért nevezték el a reformáció híveit protestánsoknak.* A kiközösítés ellenére akadt olyan német fejedelem, aki hajlandó volt védelmébe venni és a várában bújtatni Luthert.

- Miért támogatták a német fejedelmek Luther törekvéseit?
- Miért tarthatta az egyház veszélyesnek Luther tanait?

A reformáció híveit **protestánsoknak*** nevezték. Luther tanait követve pedig létrejött az evangélikus egyház.

Az angol király, VIII. Henrik, elutasítva a pápa hatalmát, maga állt az egyház élére. Így jött létre az anglikán egyház, amely ugyancsak a protestáns vallás egy új formája volt.

- Lutherként mond el, miért tartod bűnös dolognak a búcsúcédulák árusítását!

Kálvin János egyháza

Luther szorgalmazta a Biblia nemzeti nyelvekre történő lefordítását és a Szentírás egyéni értelmezését. Ez is közrejátszott abban, hogy a **reformációnak további irányzatai jöttek létre**.

Kálvin a franciaországi protestánsüldözések idején menekült a svájci Genfbe, ahol **mintaértékű egyházközösséget hozott létre**. Követőit **takarékosságra, szorgos munkára és egyszerű életre** buzdította. Senki sem hordhatott világos ruhákat, és nem játszhattak szerencsejátékokat sem. A szabályok megszegőire büntetés várt. Kálvin a **templomi fényűzést is megszüntette**, a szentek faragott és festett képeit eltávolíttatta. Azt is hirdette, hogy **a népet elnyomó zsarnok elzavarása vagy megölése nem bűn**. A gyüleke-

Luther bibliafordítás közben (19. századi festmény) ■ Nézz utána, hol fordította le Luther német nyelvre a Bibliát! Mutasd be a kép alapján a szoba berendezését! Említsd az ablakot és a padlót is!

reformáció: megújulás, megújítás. 16. századi hitújítás a keresztény egyház történetében.

protestánsok: a protestáns név a latin tiltakozó szóból ered. Azokat a keresztényeket nevezik együttesen így, akik a reformáció nyomán a katolikus egyháztól különvált egyházak hívei.

Templombelső a reformáció korából ■ Mi történt a képen? Miért?

Európa vallási térképe
a 16. század közepén

- Milyen vallású emberek éltek a Német-római Birodalomban a reformációt követően? Mi a különbség az Angol Királyság és a Spanyol Királyság között?

prédikátor: igehirdető, protestáns pap, hit-szónok.

zetek maguk választhatták meg lelkipásztoraikat. A genfi prédikátor* tevékenységének köszönhetően jött létre a **református egyház**.

- Képzeld azt, hogy Kálvin követője vagy! Érveld az általa vallott elvek és szabályok helyessége mellett!

2 A pápai cenzúra

A 15. század végére Európa nagyvárosaiban elterjedt Gutenberg újítása, a könyvnyomtatás. Az egyház hamar felismerte az ebben rejlő lehetőségeket, de egyszerűen a veszélyeket is. VI. Sándor pápa úgy rendelkezett oklevelében, hogy vonják ellenőrzés alá a nyomdákat, és ne tudjanak semmi olyat kinyomtatni, ami a keresztény hittel ellentétes, vagy bajt okoz a hívőknek. A pápa jól látta a katolikus egyházra leselkedő veszélyt. Luther írásait három év alatt több százezer példányban nyomtatták ki, segítve ezzel az új eszmék elterjedését.

- Milyen hatással volt a könyvnyomtatás az eseményekre?

A katolikus megújulás

A protestáns egyházak térhódítását a katolikus egyház megakartá állítani. Harcot hirdetett az új tanok ellen (ellenreformáció). 2 Ugyanakkor szükség volt a katolikus egyház megújulására is. A reformáció hatására az egyház kivizsgáltatta a búcsúcédulákkal kapcsolatos visszaéléseket. **A pápa jóváhagyta egy új szerzetesi közösség, a jezsuita rend* létrehozását, amely hamarosan a megújulás élére állt.**

A jezsuita rend megalapítója Loyolai Ignác spanyol nemes volt, aki egy ütközetben megsebesült. Ápolása során sok könyvet olvasott, imádkozott, és megérett benne az elhatározás, hogy a továbbiakban Krisztus katonájaként fogja a pápát szolgálni. Társakat szerzett terve megvalósításához, majd közösen betervezték a pápa elé a szerzetesi szabályzatukat, aki azt jóváhagyta.

jezsuita rend: Jézus Társasága, Loyolai Szent Ignác által alapított katonás fegyelmű szerzetesrend.

inkvizíció: a szó a latin 'keres, föl kutat' jelentésű igéből származik. A hit és az erkölcs védelmére létrehozott egyházi bíróság a középkorban.

A jezsuiták Európa-szerte iskolákat, papnevelő intézeteket alapítottak. Jól képzett tudós tanáraik révén a katolikus egyház számos országban újra megerősödött. A jezsuiták másik feladata a földrajzi felfedezések nyomán gyarmatosított területek lakosságának keresztény hitre térítése volt. A rend tagjai részt vettek az eretnekek elleni küzdelemben is. Az inkvizíció*, azaz a katolikus egyház

Katolikus és protestáns templombelső ■ Gyűjts minél több különbséget a két templomtípus között! Mi lehet a magyarázata a különbségeknek?

törvényszéke a pápa fennhatósága alatt álló területeken felkutatta a katolikus egyház hitelveivel ellentétes nézeteket hirdetőket.

A katolikus egyház a hívőket a művészet eszközeivel is igyekezett megnyerni. A megújulás jegyében a katolikus templomok külseje és belseje sokkal díszesebbé vált. Az új építészeti stílus, a **barokk***, amely rövidesen a kastélyok és más egyéb épületek jellemzőjévé is vált.

barokk: művészeti stílus. A barokk épületek jellemzője a mozgalmasság, a hullámzó vonalak, a gazdag díszítés, gyakran aranyozással. Az olasz eredetű kifejezés jelentése: szabálytalan, nyakatekert.

■ Mi volt a jezsuita rend célja? Milyen eszközöket használt ehhez?

A hitviták következményei

A nyugati keresztény egyház szétszakadása meghatározta Európa elkövetkezendő évszázadait. A **katolikus–protestáns ellentét sokszor vallásüldözésbe vagy vallásháborúba fordult**. A polgárháborúkban és háborúkban ártatlan emberek tömegeit üldözték el, kínozták meg vagy gyilkolták le a hit védelmének nevében. A reformáció pozitív következménye volt az oktatás és a művelődés előtérbe helyezése.

A Biblia és más irodalmi művek nemzeti nyelvre történő fordítása hozzájárult az olvasás szé-

A vallásháborúk kora Európában

■ Milyen viszontagságokat kellett elviselnie a háborús területeken élőknek?

Ahogy a történészek gondolkodnak

Egyes eseményeknek nagyon komoly következményei lehetnek, még akkor is, ha azokra előzetesen senki sem számított.

A kilencvenöt tétel

Luther meg akarta reformálni az egyházat, de nem akart egyházzakadást. Nem tudjuk, hogy kiszögezte-e a wittenbergi templom kapujára a tételeit, bizonytalan a közzététel dátuma is. Mivel az eredeti szöveg nem maradt fenn, azt sem tudjuk, hogy a tételeit kézzel írta-e, vagy kinyomtatta. Tényként viszont megállapítható, hogy Luther tételei rövid idő alatt ismertté váltak szerte Európában, és átformálták a történelmet.

- Miért válhatott ilyen nagy hatásúvá Luther vitairata?

leesebb körű elterjedéséhez. Gombamód szaporodtak az új iskolák. A katolikus egyház tekintélyének csökkenésével párhuzamosan megerősödött egyes uralkodók és államok befolyása. **A reformáció hatására felébredt kétkedés is jelentős hatást gyakorolt az emberi gondolkodásra.**

- Milyen hatást gyakorolt a reformáció a művelődésre?
- Milyen következményekkel járt a katolikus–protestáns ellentét?
- Hogyan nyilvánul meg a külsőségekben a katolikus és a református egyház közötti különbség?

Luther bibliafordítása ■ Olvasd el, mikor jelent meg a könyv! Milyen nyelveken lehetett korábban olvasni a Bibliát?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ A katolikus egyház: anyagiasság (búcsúcédulák).
- ❖ Luther Márton fellépése: a bűnt csak Isten bocsáthatja meg; a hit alapja a Biblia → evangélikus egyház.
- ❖ A tanítások terjesztése: könyvnyomtatás, bibliafordítás.
- ❖ Kálvin: takarékoság, szorgalom, zsarnokölés → református egyház (választott előljárók).
- ❖ A katolikus egyház megújulása: jezsuiták, barokk.
- ❖ Vallásüldözés, vallásháborúk.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mit nevezünk reformációnak?
- Mik voltak a reformáció okai, és mik lettek a következményei?
- Milyen irányzatai alakultak ki a reformációnak?
- Foglald össze, milyen válaszokat adott a katolikus egyház a hitmegújító mozgalomra!

A boszorkányok

■ OLVASMÁNY

A középkorban boszorkányoknak az olyan démoni képességekkel rendelkező nőket tartották, akik ördögi praktikákkal betegséget vagy pusztulást hoztak áldozataikra. A boszorkányok két fajtáját különböztették meg. Az egyik a seprűs boszorkány volt, aki állatok alakját tudta felvenni, a másik csoportot a rontó boszorkánynők, ritkábban férfiak alkották, akik az ördöggel szövetkezve hoztak rontást áldozataikra.

Azt gondolták, hogy a boszorkányok számos módon támadhattak kiválasztott áldozatukra. Egyik eszközük az igézés volt, amikor szavakkal ártottak. A boszorkány másik fegyvere a szemé volt. A manapság pozitív értelemben használt igéző szempár kifejezés eredetileg a boszorkányok szemére utalt, amellyel rontást hoztak az emberekre. Ebből a hiedelemből származik a „szemmel verés” kifejezés is. A boszorkányperek alkalmával a vádlottat felszólították, forduljon el a bíróságtól, nehogy azokat szemének varázsával megátkozza.

A hiedelem szerint a boszorkányok gyakran éltek a kötés átkával is. Ekkor a boszorkány egy csomót készített, amit az áldozat közelében helyezett el, és ezzel megkötözte azt. A „meg van kötve a kezem” kifejezés a boszorkány e gonosz képességével van összefüggésben.

- Foglald össze, a hiedelmek szerint hogyan tudtak ártani a boszorkányok!

A pápa a 15. század végén oklevelet adott ki a rontást hozó személyek ellen. Az oklevél a boszorkányokat az ördög szövetségeseinek tekintette. A 16. század közepén kiadásra került a *Boszorkányok pörölye* című könyv is, amely egyfajta útmutatóul szolgált a boszorkányperek lefolytatásához. A könyv így határozza meg a mágikus praktikákat űző személyeket: „Boszorkányok azok a nők, akik által az ördög szól, vagy egy hihetetlen cselekedetet hajt végre.”

A boszorkányperek oka rendszerint a közösségen belüli feszültség volt. Az eljárást általában a közösségből valamilyen okból kivetett vagy kü-

Egy boszorkány kivégzése ■ Miért jártak el ilyen kegyetlenül a boszorkánynak tartott személyekkel?

lönleges képességekkel rendelkező személlyel szemben folytatták le. Akár egy gyógyfüvekhez értő asszony is könnyen a boszorkányüldözés áldozatává válhatott. A boszorkánysággal vádolt személyeket kínzásokkal igyekeztek beismerésre kényszeríteni.

A kínzások mellett más módszerekkel is próbálták kideríteni a boszorkányság „tényét”. Ezek egyike a vízpróba volt. A vádlottak derekára köteleket kötöttek, és ennek végét a partra erősítették. A vádlottat összekötött kézzel és lábbal a vízbe dobták. Ha elsüllyedt, akkor ártatlannak nyilvánították, de a vádlottak gyakran megfulladtak. Ha fenn maradt a vízen, az a boszorkányság jele volt. A másik eljárás mérlegelés néven ismert. Ha a vádlottat túl könnyűnek találták, az szintén boszorkányságra utalt. Az ítélet általában máglyahalál volt.

Nyugat-európai méretekkel összehasonlítva Magyarországon viszonylag kevés boszorkánypert zajlott. Szegeden ennek emlékét őrzi a Boszorkány-sziget. A boszorkányégetést Mária Terézia királynő tiltotta be 1768-ban.

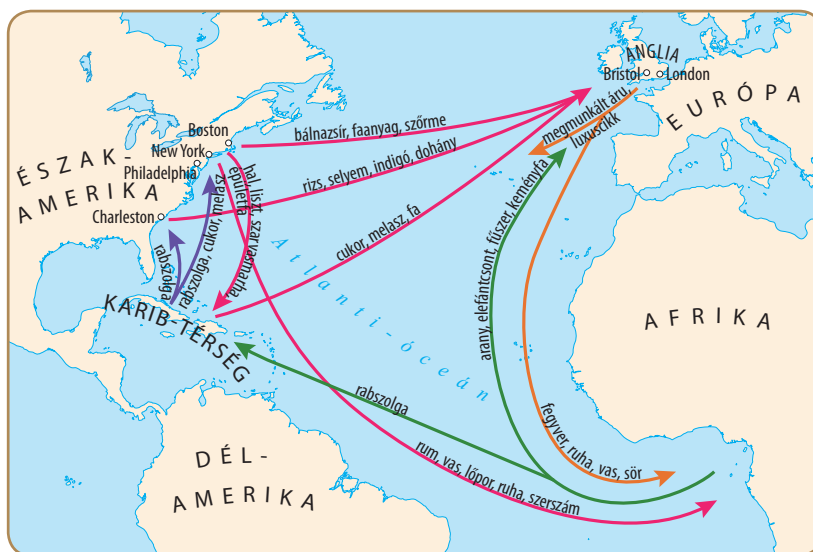
- Miért üldözte az egyház a boszorkánysággal megvádolt embereket?
- Kik válhattak a boszorkányüldözések az áldozataivá? Miért éppen ők?

12. „Bízzál Istenben, és tartsd szárazon a puskaport!” – Az angol polgárháború

Angliában a király a parlament nélkül akart kormányozni, ezért a képviselők fellázkodtak ellene. Polgárháború tört ki, amelynek végén I. Károly angol királyt az angol parlament halálra ítélte, és kivégezte. Ez volt az első eset, amikor egy király felett a népe ítélezett.

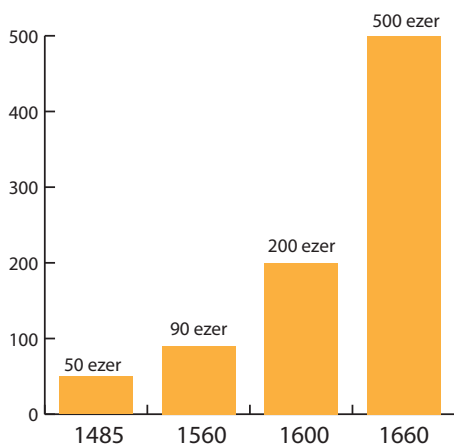
- Hogyan lett valakiből király a középkorban?
- Melyek voltak a kiváltságos rétegek a középkori Európában?
- Mit mondott Kálvin János a népet elnyomó zsarnokokról?

Anglia tengeri kereskedelme a 17. században ■ Mely területekre szállítottak árukat Angliából? Miért nem voltak sohasem üresek a hajók?

Anglia felemelkedése

A 16. században az Atlanti-óceán vált a legfontosabb tengeri útvonallá. Kedvező földrajzi helyzete miatt Anglia nagyon jól kihasználta az ebből adódó előnyöket. A tengeri kereskedelemről és a spanyol hajók elleni kalóztámadásokból az angol királyok óriási bevételekre tettek szert. Észak-Amerikában angol gyarmatok létesültek. Mindezek révén a vállalkozó nemesek, a kereskedők és az iparosok is jelentős bevételekhez jutottak. A királyi kincstárból pedig elég pénz jutott a hadiflotta fejlesztésére, így Anglia a világ egyik legerősebb tengeri hatalma lett.

London népességének növekedése ■ Keress találó jelzőket az adatokból kiolvasható változásra! Milyen okai lehettek e változásnak?

I. Károly korlátlan királyi hatalma

Angliában az uralkodók évszázadokon keresztül a parlament* egyetértésével kormányozták az országot. I. Károly (1625–1649) azonban úgy gondolta, hogy Istentől kapott királyi hatalmát senki és semmi nem korlátozhatja. Ezért a parlament mellőzésével, kizárólag az általa kedvelt tanácsadóira támaszkodva irányította az országot. Amikor azonban a királynak a lázadó skótok elleni háborúhoz pénzre volt szüksége, mégis kénytelen volt összehívni a parlamentet. Új adókat ugyanis csak a parlament egyetértésével

parlament: a korabeli Angliában a nemesek és polgárok képviselőinek gyűlése.

lehetett kivetni. A képviselők azonban erre csak akkor lettek volna hajlandók, ha a király kivégezteti egyes tanácsadóit, és ígéretet tesz a parlament rendszeres összehívására. ❶ **I. Károly** ezt nem fogadta el. **Le akarta tartóztatni az akaratával szembeszegülő képviselők hangadóit.** London népe azonban ezt megakadályozta. **Az uralkodó elmenekült a fővárosból.**

■ Miért romlott meg a királyi hatalom és a parlament kapcsolata?

❶ Az angol parlament követelése

„(...) a királyság nagy fontosságú ügyeit ne lehessen magánszemélyek vagy ismeretlen, esküt nem tett tanácsadók javaslatai alapján intézni és bonyolítani (...), csakis a parlamentben, sehol másutt ne lehessen megvitatni, illetve abban határozatot hozni és határozatot végrehajtani (...)”

■ Mi lehetett a király véleménye erről a követelésről? Mondd el úgy, mintha te lennél I. Károly!

I. Károly Anthony van Dyck (entoni fán dájék) festményén

Küzdelem a király és a parlament hívei között

A **király** az ország északi részén erős sereget szervezett az őt támogató **nemesekből**. Őket nevezték **gavallérok-nak**. A **parlament** is fegyverbe hívta híveit, akiket jellemző hajviseletükről **kerekfejűeknek** neveztek. Megkezdődött az **évekig tartó polgárháború**, amely sok szenvedést okozott a lakosságnak. ❷ Kezdetben a királypártiak értek el katonai sikereket. Hamarosan azonban egy parlamenti képviselő, **Oliver Cromwell** **újászervezte a felkelők hadseregét**. Cromwell fegyelmezett és jól felszerelt lovas egységeket állított fel, amelynek katonái voltak a **„vasbordájúak”**. Jelmondatuk ez volt: *„Bízzál Istenben, és tartsd szárazon a puskaport!”*

Egy gavallér és egy kerekfejű ■ Hasonlítsd őket össze! Mit árul el róluk a ruhájuk?

❷ A polgárháború veszteségei

A polgárháború alatt 180 ezren haltak meg a harcokban és az ennek nyomán kitörő járványban. Kegyetlenkedésekre és a foglyok legyilkolására is sor került mindkét oldalon. Az áldozatok között nagyon magas volt a civilek aránya. A lakosságnak sok szenvedést kellett átélnie a rendszeresen fosztogató és erőszakoskodó katonák miatt. Számos település emiatt saját fegyveres őrseget állított fel, hogy megvédje magát a királypárti és a parlamenti katonáktól egyaránt.

puritán: Kálvin János egyházához hasonló elveket követő vallási mozgalom híve. A puritánok meg akarták tisztítani az anglikán egyházat a katolikus egyházra emlékeztető szabályoktól és hagyományoktól.

kovás puska: a kanócos puskánál megbízhatóbb gyújtószerkezetű lőfegyver. Az elsütőszerkezet meghúzásakor a gyújtószerkezetben levő kova acélhoz dörzsölődik, és az így keletkező szikra meggyújtja a puskacsőbe töltött lőport.

Sisakkal és mellvérttel felszerelt „vasbordájú” lovas Cromwell seregéből

Oliver Cromwell köznemesi családból származott. Cambridge (kembriids) város képviselőjeként ő is szembeszállt a király akaratával a parlamentben. A parlamenti seregek első vereségei után hanyagsággal vádolta a katonai vezetést, és hangoztatta, hogy át kell alakítani a hadsereget. 1645-ben engedélyt kapott a hadvezetésben való részvételre. A régi tiszteket puritán* vezetőkké váltotta fel, akik a zsarnoknak tekintett király elleni küzdelmet szent ügynek tekintették. Ezért bátran és fegyelmezetten harcoltak. Cromwell nagy gondot fordított katonái megfelelő fegyverzettel való ellátására és kiképzésére. A kanócos puskák helyett már a sokkal hatékonyabb kovás puskákat* használták, egységes egyenruhát és vezényszavakat vezettek be. A következő nagy csatában, 1645 nyarán Naseby-nél (nézbi) a lovasság rohamával legyőzték a királyi sereget.

Az ütőképes hadseregnek köszönhetően a **parlamentiek legyőzték a király csapatait. I. Károlyt elfogták, bíróság elé állították, és 1649-ben lefejezték.**

- Hogyan mérgesedett el a küzdelem király és a parlament között?
- Mi hozott fordulatot a polgárháború alakulásában?
- Mit gondolsz, hogyan fogadhatták az emberek a király kivégzésének hírért a korabeli Angliában? És az európai királyi udvarokban?

I. Károly kivégzése ■ A képet John Weesop (dzsón viszop) festette, aki szemtanúja volt az eseménynek. Hogyan próbálta bemutatni a teljes történetet?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Királyi egyeduralom → a parlament mellőzése.
- ❖ Skót háború → pénzre van szükség → I. Károly összehívja a parlamentet.
- ❖ A parlament szembeszáll a király akaratával → polgárháború.
- ❖ Cromwell átszervezi a sereget → a király legyőzése és kivégzése.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan változott meg Anglia hatalmi helyzete a 17. századra? Mi volt ennek az oka?
- Kikkel és miért került ellentétbe I. Károly?
- Mutasd be a polgárháború eseményeit, mintha Cromwell mondaná el!

13. Az alkotmányos királyság kialakulása Angliában

I. Károly kivégzése után Cromwell kezébe került a hatalom. Halálát követően azonban egy ideig megint korlátlan hatalmú királyok uralkodtak Angliában. Csak ezután sikerült olyan rendszert kialakítani, amely megfelelő mértékű befolyást biztosított a parlamentnek is az ország kormányzásába.

Nagy-Britannia ■ Mely részekből állt az 1707-ben létrejött Nagy-Britannia?

Cromwell egyeduralma

A király kivégzése után Angliát köztársaságnak nyilvánították, de valójában Cromwell vált az ország urává. Hadseregére támaszkodva katonai diktatúrát hozott létre. ❶ Anglia lakosságától a kálvinista vallás szigorú erkölcsösségét követelte meg.

Cromwell a puritán eszményeknek megfelelően szervezte át a mindennapokat. A puritánok szerint a mennyországba csak az juthat be, aki keményen dolgozik, ezért a szórakozást megvetették. Cromwell bezáratta a fogadókat és a színházakat, megtiltotta a legtöbb sportot is.

Ha valaki káromkodott, pénzbírságot róttak ki rá. Ha nem hagyott fel a szokásával, akár börtönbe is kerülhetett. A nőknek megtiltották az arcfestést és a túl színes ruhákat. Vasárnap azonban tilos volt a munka, hogy mindenki részt vehessen az istentiszteleten.

- Melyek voltak azok a kedvező körülmények, amelyek elősegítették Anglia felemelkedését a 16–17. században?
- Kinek volt köszönhető a győzelem az I. Károly elleni küzdelemben?

Oliver Cromwell portréja ■ Hogyan válhatott Anglia teljhatalmú urává? Mit gondolsz, mely intézkedései tették népszerűtlenné?

❶ Cromwell az általa betöltött szerepről, 1657

„Egy férfi vagyok, aki ellátja a feladatát. A feladatot, amit nem azért vállaltam, mert abban reménykedtem, hogy valami jót tehetek, hanem azért, hogy megelőzzem a bajt és a gonoszságot, ami úgy láttam, hogy a nemzetet fenyegeti. Úgy láttam, hanyatt-homlok rohanunk a zűrzavarba és felfordulásba, ami aztán vérfürdőhöz vezetett volna. (...)”

Kész vagyok a szolgálatra, nem mint egy király, hanem mint egy tiszt (...) hasonlatosan ahhoz a jó tiszthez, aki fenntartja a közösség rendjét és békéjét.”

- Miért gondolta azt Cromwell, hogy Angliának erőskezű vezetőre van szüksége? Miért egy tiszt és nem egy király szerepében képzelte el önmagát?

Puritánok ■ Mit akartak jelezni az öltözködésükkel is?

Cromwell kegyetlenül **leverte az írek és a skótok felkelését**. Hollandia legyőzésével tovább **erősítette Anglia tengeri uralmát**. Ennek ellenére diktatúrája népszerűtlenné vált, és halála után az angolok a kivégzett I. Károly király fiát visszahívták a trónra.

- Miért nem tudott senki szembeszállni Cromwell akaratával?
- Milyen intézkedéseket hozott?
- Kik (mely társadalmi csoportok) támogathatták leginkább Cromwellt?

Alkotmányos királyság

Cromwell egyeduradalma után **visszaállították a királyságot**. Az I. Károly halálra ítélésében közreműködőket elfogták és kivégezték. Néhány évtizedig úgy tűnt, hogy minden ott folytatódik, ahol a polgárháború kitörése előtt megszakadt. **I. Károly utódai azonban megint korlátlan királyi hatalmat követeltek maguknak**. Ezt a megerősödött vállalkozó nemesek és polgárok már nem tűrték el. Ezért a **parlament 1688-ban** üresnek nyilvánította a trónt, és **felajánlotta azt Orániai Vilmosnak**, aki hajlandó volt megosztani a hatalmát a parlamenttel. **Az új király (III. Vilmos néven) hatalmát az 1689-ben elfogadott Jognyilatkozat (Bill of Rights) korlátozta.** ② Anglia ezáltal **alkotmányos királysággá** vált.

- Miért nem tudták megtartani visszaszerzett hatalmukat I. Károly utódai?
- Mi volt a feltétele Orániai Vilmos trónra kerülésének?

② Részletek a Jognyilatkozatból

„A felső- és alsóháznak (...) tagjai (...) nyilatkozatot adtak ki (...)

8. Hogy a parlamenti választások szabadok.

9. Hogy a szólás, vitatkozás és tárgyalás szabadságát, a parlamenten kívül semminemű hatóság, semmiféle helyen kérdés tárgyává nem teheti. (...)

12. Hogy minden pénzbírság törvénytelen és érvénytelen, mielőtt a vádlottra a bűnt rá nem bizonyították.

13. És, hogy a sérelmek orvoslására és a törvények kijavítására, megerősítésére és megtartására a parlamentet össze kell hívni.”

- Milyen jogokat adtak a polgároknak? Mitől védték meg őket?

Orániai Vilmos (1650–1702). Rokonságban állt az angol királyi családdal (felesége az elűzött angol király leánya volt) és protestáns vallású volt

- Nézz utána, melyik országból érkezett Angliába!

Az alkotmányos királyság működése

Az alkotmányos királyságban **korlátozzák a király hatalmát**, miközben **az egyéni szabadságjogokat biztosítják** és **védik**. A tényleges hatalom **az ország lakossága által megválasztott képviselők**ből álló parlament kezébe kerül. ③ A **parlament hozza a törvényeket**, amelyek alapján az államot és az emberek életét irányítják. A **törvények végrehajtása** és az államszervezet irányítása a **parlamentnek felelős kormány* feladata**. A kormányt a miniszterelnök* vezeti. A **bíróságok** ügyelnek a törvények betartására, őket ebben sem a parlament, sem a kormány nem befolyásolhatja, vagyis **függetlenek**.

Anglia politikai rendszere mintául szolgált a többi ország számára is. A 18. és a 19. században a korlátlan királyi hatalommal elégedetlen társadalmi rétegek az angolokéhoz hasonló államberendezkedést és a szabadságjogok kiharcolását tűzték ki célul.

③ A választójog korlátai

Ebben az időben Anglia nem minden felnőtt lakosa vehetett részt a képviselők megválasztásában. A választójogot meghatározott nagyságú vagyonhoz kötötték, és a nők sem választhattak, mert róluk úgy tartották, vagy az apjuktól, vagy a férjüktől függenek.

kormány: a végrehajtó hatalom szerve, a miniszterek összessége. A kormány élén a miniszterelnök áll.

miniszterelnök: kezdetben a királynak felelős személy, a király első szolgája, később, parlamentáris berendezkedésben a parlamentnek felelős kormány első embere.

Az angol király

- Kiválasztja a minisztereket.
- Dönthet a külpolitikai ügyekről.
- Megvétőzhatja a parlament által hozott törvényeket.
- Összehívhatja és feloszthatja a parlamentet.

Parlament

(törvényhozó hatalom)
A megválasztott képviselők

- Megvitatja az ország ügyeit és a törvényjavaslatokat.
- Törvényeket alkot és fogad el.
- Dönt az adókról és arról, hogy ezeket mire használják fel.
- Ellenőrzi a kormány tevékenységét.

Kormány

(végrehajtó hatalom)
A miniszterelnök és a miniszterek

- Döntéseket hoz a fontos ügyekről.
- Törvényjavaslatokat terjeszt elő a Parlamentnek.
- Végrehajtja a törvényekben előírtakat.
- Működteti az állami hivatalokat és intézményeket.

Igazságszolgáltatás

(bírói hatalom)
Független bírók és bíróságok

- Ellenőrzi a törvények betartását.
- Bünteti a törvények megszegését.

A három hatalmi ág (a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalom) szétválasztása és kölcsönös ellenőrzése ■ Miért nem zárhatja a király börtönbe az akaratával szemben álló embereket? Miért nem vethet ki a kormány önkényesen adókat? Miért kell a parlamentnek figyelembe venni a lakosság véleményét és akaratát?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mutasd be, mit tett Cromwell az angol polgárháborúban és az azt követő időszakban!
- Jellemezd őt a tettei és a gondolatai alapján!
- Miért állították vissza Cromwell halála után a királyságot? Keressetek több okot is!
- Miért volt Orániai Vilmos trónra kerülése fordulópont Anglia történetében? Milyen változások történtek?
- Fogalmazd meg röviden, mi az alkotmányos királyság lényege!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Cromwell egyeduralma népszerűtlen → a királyság visszaállítása.
- ❖ Megerősödő polgárság és vállalkozó nemesség → a korlátlan királyi hatalom elutasítása.
- ❖ Orániai Vilmos trónra kerülése → Jognyilatkozat.
- ❖ Alkotmányos királyság: a hatalom a parlament ellenőrzése alatt.

14. A Napkirály udvara

XIV. Lajos francia király az újkor legnagyobb hatalmú uralkodója volt. Udvarát és uralkodásának módszereit Európa-szerte próbálták utánozni. Napkirálynak is szerette nevezni magát, mivel a Nap a mindennek felett álló uralkodói hatalom jelképe volt.

- Milyen feladatai voltak egy királynak?
- Mitől függhetett, hogy egy király hatalma erős vagy gyenge volt? Keressetek történelmi példákat mindkettőre!

XIV. Lajos gyermekkorában ■ Mit próbál kifejezni a király ruházata és testtartása? Milyen uralkodói jelvényeket látsz a képeken?

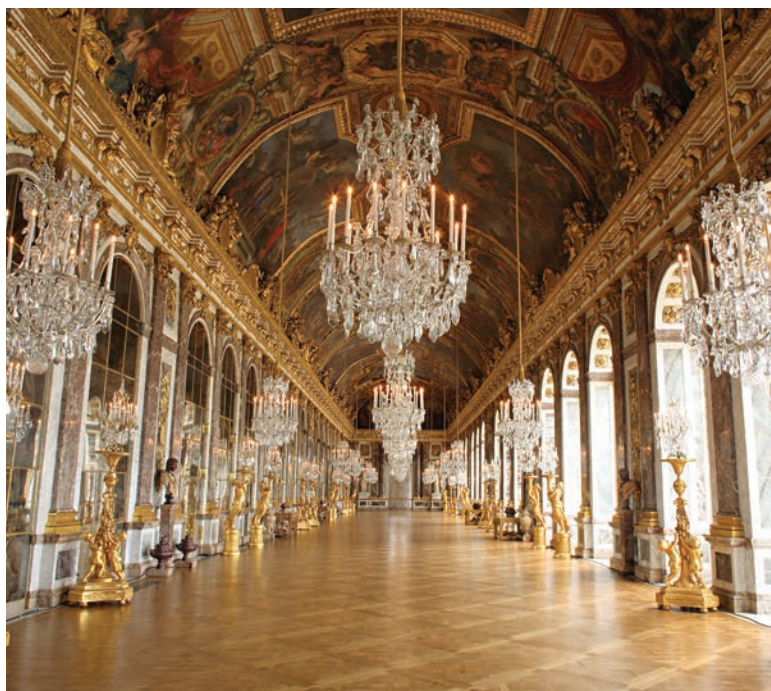
XIV. Lajos jelképe, a Nap ■ Igazold néhány példával, hogy az uralkodó jól választott jelképet!

XIV. Lajos állama

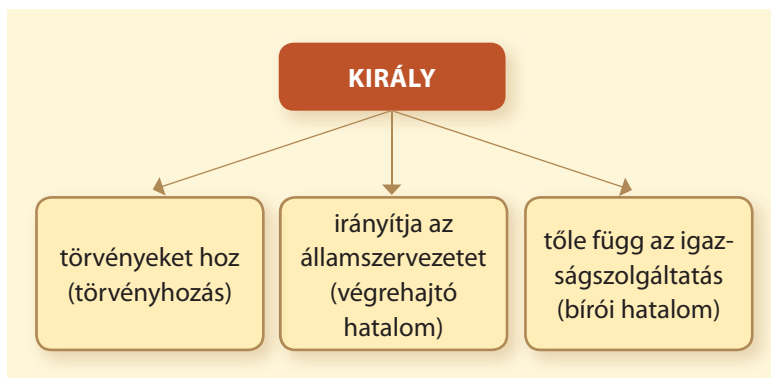
XIV. Lajos fokozatosan szinte korlátlan királyi hatalmat épített ki. A nemeseket kizárta a királyi tanácsból. Az állam irányítását az uralkodótól függő főhivatalnokok és királyi tisztviselők ötvenezres serege segítette. Ők feleltek az adók begyűjtéséért és az igazságszolgáltatásért. **A király által kinevezett és hozzá hűséges tisztviselők álltak a tartományok és a települések élén.**

- Mely országokkal volt Franciaország határos a XVII. században?
- Miért volt kedvező a földrajzi helyzete?
- Mennyire lehet hatékony, ha mindenről egyetlen ember dönt?

A tízéves Lajosnak a királyi hatalom ellen lázadó francia nemesek felkelése miatt el kellett hagynia Párizst. Ekkoriban, mivel még túl fiatal volt az uralkodáshoz, Franciaországot nevelője irányította főminiszteri rangban. A lázadást végül sikerült leverni. A kiskorú Lajos azonban megfogadta, székhelyét Párizson kívül fogja felépíteni, és olyan erős lesz, hogy a nemesek soha többé ne legyenek képesek veszélyeztetni a hatalmát.

A versailles-i palota tükörterme

A hatalmi ágak a király kezében összpontosultak ■ Ezzel szemben az angol királynak miért nem volt törvényhozói hatalma?

XIV. Lajos uralkodása a korlátlan királyi hatalom fénykorát Franciaországban. Az uralkodó az állam összes hatalmi ágát* befolyása alatt tartotta, így **korlátlan hatalommal rendelkezett**. Állandó hadseregére és hivatali szervezeteire támaszkodva függetlenítette magát. **Ő hozta a legfontosabb törvényeket, ő irányította az államszervezetet, vagyis ő kormányzott.** Tőle függött az igazságszolgáltatás is, ő volt a legfőbb bíró. A Napkirály uralkodására Európa más országaiban is mintaként tekintettek.

- Kik, miben és miért akarhatták utánozni XIV. Lajos?

A Napkirály palotája

XIV. Lajos a Párizs melletti Versailles-ban (verszáj) építtette fel azt a barokk stílusú palotát, amely később **mintául szolgált Európa uralkodóinak és előkelő nemeseinek**. A palota óriási méretei, márványoszlopai, hatalmas tükrökkel, csillárokkal díszített termei mind ugyanazt a célt szolgálták: lenyűgözni az ide érkezőt. A kastély körüli hatalmas parkokban száz és száz szökőkút ontotta vizét.

- Mivel kapcsolatban tanultunk már a barokkról? Sorold fel az építészeti stílus jellemzőit!

Reggelente a főnasa ébresztette az uralkodót, akire legalább száz kiválasztott nemes várakozott, hogy segíthessen a királynak az öltözködésben. Közülük azonban csak néhánynak adatott meg a dicsőség, hogy öfelségének nyújthassa papucsát, vagy felhajthassa az ingujját. A hálószoba előterében és szerte a palotában is előkelőségek várakoztak. A király biccentése, egy elismerő pillantás vagy egy kedves szó örökre meghatározta udvaroncai sorsát.

- Képzeld el, hogy udvaronc vagy XIV. Lajos palotájában! Meséld el az uralkodó egy napját!

Főhivatalnok ■ Nézd meg a hivatalnok asztalát! Mit sugall a festő az asztal ábrázolásával? Mit gondolsz, mivel foglalkozott éppen a főhivatalnok?

hatalmi ágak: a három hatalmi ág: a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalom.

A királyi hálószoba. A király ajtaján tilos volt kopogni. Ha egy alattvaló bebocsátást akart nyerni, körmével gyengéden megkaparta az ajtót. Néhány udvaronc ezért hosszabb körmöt is növesztett

XIV. Lajos uralkodása idején

Versailles építése ■ Milyen eszközökkel dolgoztak? Mi okozhatta a legnagyobb problémákat az építkezés során?

manufaktúra: munkamegosztásra épülő, a középkori céheknel hatékonyabb, tömegtermelésre törekvő kézműipar.

❶ Colbert gazdaságpolitikája

A király pénzügyminiszterének gazdaságpolitikáját nagyon jól foglalta össze a velencei követ: „Colbert célja a királyságot gazdagságban elsővé, minden áruban bővelkedővé, minden mesterségben gazdaggá és javakkal ellátottá tenni, hogy ne szoruljon semmire, de képes legyen eladni mindent a többi országnak.”

- Miért előnyös, ha egy ország többet ad el, mint amennyit külföldről vásárol?

A király kincstára

A bevételeket nem az adók emelésével, hanem a hazai termelés ösztönzésével és a kereskedelem élénkítésével szándékozták elérni. Ezért **pártolták a manufaktúrák* létesítését, amelyek feladata az ipari termékek előállítása volt.** Elterjedésüket pénzügyi támogatásokkal és adókedvezményekkel mozdították elő. **Az olcsóbb külföldi termékeket magas behozatali vámokkal sújtották,** így próbálták megakadályozni, hogy a franciák a hazai áru helyett külföldit vegyenek.

Colbert (kolber) tanácsainak köszönhetően felvirágzott a francia gazdaság, versenyképes fegyver-, tükör-, parfüm- és textilipar jött létre. ❶

- Gyűjtsd össze, miért tartották hasznosnak a manufaktúrák létrehozását!
- Foglald össze, hogyan lehet az államkincstár bevételeit növelni!

A modern hadsereg felállítása

A Napkirály hadseregének átalakításával elérte azt, hogy **Európa** legfélelmetesebb erejű és **legkorszerűbb hadseregét hozta létre**.

Bevezette a toborzást, katonáit egyenruhába öltöztette. Tisztképző iskolákat hozott létre. A hadsereg tagjait a lakosságtól elkülönítve, kaszárnyákban szállásolta el. A katonák gyakran hadgyakorlaton vettek részt. Az állandó katonai erő létrehozásának köszönhetően Franciaország Európa legerősebb szárazföldi nagyhatalmává vált.

XIV. Lajos a katonai parádékon maga vezényelte a mintaezredét, a szemléken a saját kezével igazította meg a katonák szalagjait. Kedvenc szórakozása volt a győztes csaták után a kitüntetések osztogatása. Hadjáratok idején lóháton követte a hadseregét, és ugyanúgy szenvedett a hidegtől, melegtől, mint a katonái. Egy alkalommal önfeledten bámulta a saját támadó csapatait, amikor az egyik katonája karon fogta, és hátrébb húzta. A király megdöbben, de a csata után kitüntette a katonát.

- Képzeld el, hogy XIV. Lajos katonája vagy! Mutasd be az uralkodót egy katona szemével!
- Hogyan függ össze egy állam gazdagsága és hadseregének nagysága?
- Mi a különbség a szárazföldi és a tengeri nagyhatalom között?

A francia sereg támadása a Habsburg-uralkodó hadserege ellen. XIV. Lajos gyakran háborúzott a Habsburgokkal német területek megszerzése érdekében ■ Figyeld meg a franciák egyenruháját és fegyvereit! Mesélj a kép alapján a sereg fővezérének (középen) szerepéről!

Egy XVI. Lajos által építtetett erőd, amely még mai állapotában is lenyűgöző mérnöki munka

■ Hasonlítsd össze egy középkori várral! Milyen okai voltak a különbségeknek?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ XIV. Lajos (Napkirály): korlátlan királyi hatalom: uralkodótól függő hivatalnokok; fényűző királyi palota (Versailles); hadsereg (egyenruha, gyakorlatozás).
- ❖ A bevételek növelése – a hazai ipar támogatása (manufaktúrák és vámok).
- ❖ Erős hadsereg (modern várak) → háborúk.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért és hogyan építette ki XIV. Lajos a korlátlan királyi hatalmat Franciaországban?
- Kik voltak hatalmának támogatói és támaszai?
- Hogyan támogatta a francia gazdaság és kultúra fejlődését?
- Hogyan vált a francia hadsereg Európa legerősebb hadává?

15. Érdekességek az öltözködés történetéből

Az embernek minden korban védekeznie kellett a hideg és a meleg ellen. Erre a célra kezdetben állatbőröket használt, majd a szövés-fonás kialakulásával már megjelentek az ember öltözködésében a növényi eredetű ruhadarabok is. Egy finomabban szőtt ruha, az anyagok drága festése már arra is alkalmas volt, hogy valakinek a társadalmi rangját, hovatartozását megjelenítse.

- Írjátok le minél pontosabban, mit hordtak az emberek egyes korokban! Mik voltak az ókori görögök és rómaiak viseletének jellegzetességei?
- Melyek voltak a középkori nemes ifjak és nemes kisasszonyok jellegzetes ruhadarabjai?

A legősibb ruhaanyagok

Ruha többféle anyagból és technikával készülhet. Az ősi eredetű **nemez** birkák gyapjából, víz hozzáadásával, a szálak összegyúrásával készül. A ruhaanyag készítésének másik technikája a **szövés**, amikor az anyagot **fonalakkal dolgozzák össze**. Fonal készíthető növényi rostokból és állatok szőréből is. **Fonalkészítésre alkalmas** növény az Indiából származó **gyapot**, amely a pamut alapanyaga, de a **len** és a **kender** is. A **birka szőréből** készül a **gyapjúfonal**, de a **teve- és kecskeszőr is alkalmas** fonal készítésére. Szintén állati eredetű a **selyemlepke hernyójának váladéka**, a **selyem**. Ez a kínai találmány évszázadokon keresztül a selyemúton jutott el a középkori Európa piacaira, és szolgált az előkelők ruházatának alapanyagául.

- Mi lehet a magyarázata annak, hogy ilyen sokféle anyagból szöttek fonalat a világ különböző tájain?

Ókori kiegészítők

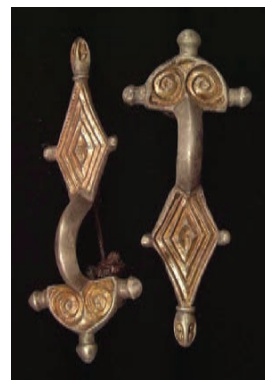
Az ókorban a ruhával szemben támasztott fő követelmény annak **használhatósága, kényelme volt**, kultúránként találkozhatunk azonban jellegzetes kiegészítőkkal. Ezek közé tartoztak a fémből készült ruhakapcsok, a **fibulák**, amelyekkel összetűzték a vállukon a köpenyt vagy a felsőruhát. A fibulák használata jellemző volt a **Római Birodalomban és a germán népek körében** is. Az, hogy e divatos kiegészítő milyen fémből készült és mennyire volt díszes, függött viselőjének gazdagságától, s egyben jelezte is azt.

Az ókori Kínában terjedt el először a **körömök festésének szokása**. A szépen ápolt körömök magas társadalmi rangról árulkodtak, a körömlakk színe is ezt jelezte. A császár színe a vörös és a fekete volt.

- Ma mit nevezünk a ruhaviselet kiegészítőinek? Mondj néhány példát!

Ókori és középkori viseletek

Germán fibula

Középkori kelmék

A középkorban a textilipar központja Flandria, fellelgevár pedig a 13–15. században Brugge (brúzs) volt. A híres brugge-i ruhavásáron Európa minden részéből megfordultak a kereskedők.

A ruhák jobb minőségének biztosítása érdekében az európai takácsok és szabók céhekbe tömörültek.

A reneszánsz időszakában váltak egyre elterjedtebbé a költsékeztet szabályozó törvények is. Egy újkori jogi szótár szerint az ilyen törvények azzal a céllal készültek, hogy visszaszorítsák a fényűzést, a különködést, különösen a mértéktelen költsékeztet ruházat, ételek, bútorok tekintetében.

- Miért vált Európa leggazdagabb területévé Flandria?
- A gazdagok és előkelő emberek miért költöttek mindig nagyon sokat a ruhákra és az ékszerekre?

Előkelő hölgy viselete a középkorban

Divat és illem a Napkirály korában

A 17. században a divatot a versailles-i udvar szabta meg. A Napkirály udvarából havonta küldték a felöltöztetett, életnagyságú bábukat Európa fővárosaiba. A divat elnőiesedett, és ennek egyik jellegzetessége a paróka volt. Parókat már az ókorban is hordtak, de a Napkirály udvarában újra divatos lett. Általában emberi hajból vagy valamilyen állatszóróból készült. A szegények gyakran adták el hajukat a parókakészítőknek. A kor tisztálkodási szokásaiból adódik, hogy a parókat a viselője gyakran nem tartotta tisztán. Nem volt ritka a hajtetűk elszaporodása sem. Előnye volt viszont, hogy a fejet melegen tartotta.

Barokk viselet

- Sorold fel az öltözködés jellegzetességeit!

Francia divat ■ Figyeld meg, hogyan változott a férfi és a női öltözködés a 18. század folyamán!

Paróka ■ Ma hol használnak parókát?

XIV. Lajos francia és I. Lipót magyar király színházi szerepben ■ Jellemezd a ruháikat! Mi ösztönözhette a királyokat, hogy színházi előadásokon lépjenek fel?

A hölgyek nem fogták a férfiak kezét, és sosem karoltak beléjük. Ezt nem tartották illendőnek, de a hölgyek hatalmas ruháiktól amúgy sem fértek a férfiak karjához. Az urak egy furcsa mozdulat keretében lassan ültek le a székekre. Ennek az volt az oka, hogy a túlságosan gyors mozdulat miatt szűk nadrágjuk szétszakadt volna.

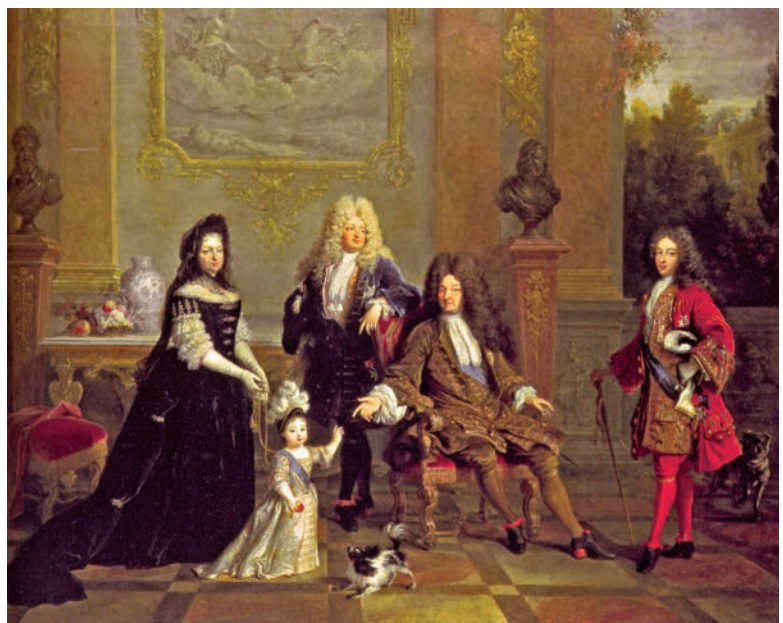
- Foglald össze az eddig tanultak alapján, miben volt mintaadó a versailles-i udvar!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ A ruha alapanyagai: gyapot, kender, len, gyapjú, selyem.
- ❖ Ókor → használható ruhák, fontos kiegészítők.
- ❖ Középkor: takácsok és szabók céhei – Flandria.
- ❖ Kora újkor: a divatot és az illemet a versailles-i udvar irányítja.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mondj példákat a különböző korokból arra, hogy a viselet miként jelezte a társadalmi rangot is!

A Napkirály családjának körében ■ Milyen tanácsot adnál egy, az udvarba nemrég került arisztokratának az udvari divatról?

16. Az ész kora: út a felvilágosodáshoz

A földrajzi felfedezések, a kereskedelem és az ipar fellendülése, valamint a reformáció hatott az emberek gondolkodására. Új nézetek kezdtek elterjedni a tudományról, a vallásról, az uralkodói hatalomról és az embereket megillető jogokról. Ez a folyamat vezetett el a felvilágosodáshoz, amely a gondolkodás szabadságát hirdette meg.

A tudományos világkép változása

A középkor tudományos gondolkodása a tekintélyre épült. Egy tudományos feltevést az tett elfogadottá vagy elutasítottá, hogy egy tekintélyes ókori vagy középkori szerző mit gondolt róla. A 16–17. században a tekintély kritika nélküli elfogadása helyett a természettudományos feltevések gyakorlati kísérletekkel történő ellenőrzése vált jellemzővé.

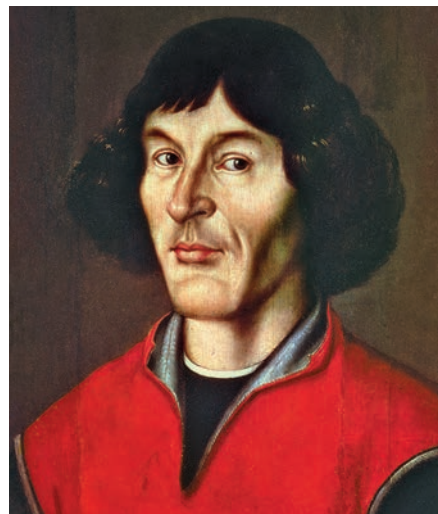
A lengyel Kopernikusz huszonöt év folyamatos megfigyelés után megerősítettnek látta azt az elméletet, miszerint a Föld kering a Nap körül. Ez ellentétben állt a középkorban elfogadott Föld-központú világképpel. Az egyház máglyahalállal fenyegette az eretnek gondolat terjesztőit, de a tudósok állandó megfigyelései és kísérletei egyre több általánosan elfogadott tévhitet cáfoltak meg.

A fizikában Galileo Galilei itáliai tudós alkalmazta először a kísérletezést és a mérést. ❶

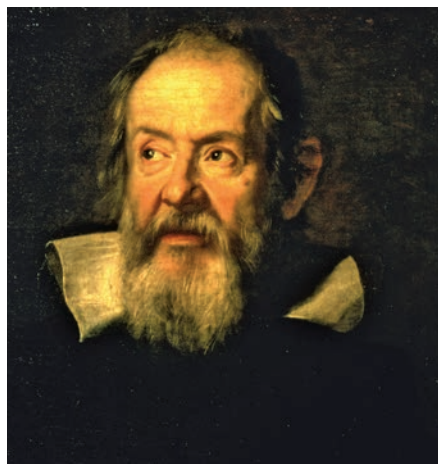
Az ókori feltevés szerint a testek zuhanási sebessége tömegüktől függ, azaz a nehezebb tárgyak előbb érnek földet. Galileo Galilei ezt egy látványos kísérlettel cáfolta meg. A pisai ferde torony tetejéről két különböző tömegű, de azonos átmérőjű ágyúgolyót ejtett le. A golyók egyszerre értek földet. Ezzel a tudós kísérleti úton bebizonyította, hogy a zuhanás gyorsasága nem függ a testek tömegétől.

- Miért állt ellentétben Kopernikusz világképe az egyház tanításával?
- Miért volt új Galilei módszere?

- Miért tartották sokan lehetetlennek Kolumbusz vállalkozását?
- Milyen elvek alapján működött az angol alkotmányos királyság?
- Kik alkották a középkori városok lakosságát?

Kopernikusz, lengyel csillagász ■ Mi volt a forradalmi Kopernikusz elméletében?

Galileo Galilei ■ Mi volt a jelentősége Galilei munkásságának?

Középkori tudomány	Újkori tudomány
A tudósok az ókori tekintélyekre, az egyház tanításaira és érvelésére támaszkodva magyarázzák a természet törvényeit.	A tudósok megfigyeléssel és kísérletezéssel ismereteket gyűjtenek, és ezekből következtetéseket vonnak le a természet működésére vonatkozóan.

A tudományos gondolkodás változása ■ Sorolj fel három módszert, amelylyel ismereteket szereztek a középkorban! Hány lépésből áll a tudományos munka az újkorban? Melyek ezek a lépések?

1 Galilei levele tanítványához

„(...) a Szentírást nemcsak lehet, de egyenesen szükséges is a szavak látszólagos értelmétől eltérően magyarázni, úgy vélem, a Szentírásnak tudományos vitákban háttérbe kell szorulnia. A Szentírás és a természet egyaránt isteni igéből ered: az előbbi a szentlélek kinyilatkoztatása, az utóbbi Isten parancsainak engedelmes végrehajtója. A Szentírásban, hogy azt mindenki megértse, szükségesnek látszott sok olyasmit elmondani, ami a szavak alapját és értelmét tekintve eltér az abszolút igazságtól. A természet azonban kérlelhetetlen, megváltoztathatatlan, nem törődik azzal, vajon rejtett indítékait és működésének módját megértik-e az emberek vagy sem, és sohasem lépi át a törvényeinek határait.”

- A levél alapján fogalmazd meg, mi volt Galilei véleménye a Szentírás és a tudomány viszonyáról!

Egy 17. századi holland polgárcsalád (Gillis van Tilborgh festménye) ■ Keresd meg a gazdagság és a jólét bizonyítékait a képen!

A polgárság felemelkedése

A földrajzi felfedezések hatására a kontinensek között megélénkült a kereskedelem, kialakult a világgazdaság. Ez a városok és a városi polgárság megerősödését eredményezte. Az élelmes és gyakorlatias vállalkozók egyre nagyobb befolyásra tettek szert a gazdasági életben.

A tudományos gondolkodásban teret hódító kétely a politika tudományával foglalkozók körében is terjedt. A kor gondolkodói bíralták a fennálló társadalmi rendet, a régi, tekintélyelvű gondolkodásmódot pedig elvetették.

- Hogyan bővültek a polgárság lehetőségei a nagy földrajzi felfedezések után?

A felvilágosodás kora

A 18. századot a felvilágosodás korának nevezzük. A felvilágosodás hívei hittek a folyamatos fejlődésben. Úgy gondolták, hogy az értelem erejére támaszkodva megszüntethetőek a társadalmi egyenlőtlenségek és a rabszolgaság.

Az ész nevében évszázadok óta elfogadott nézeteket kérdőjelezték meg. A középkori születési előjogokat elvetették. Helyette a mindenkit megillető alapvető szabadságjogok biztosítását követelték. Ezek az élethez, a szabadsághoz, a tulajdonhoz való jog és a törvény előtti egyenlőség. A középkorban az egyház által elfogadott nézetekkel szemben álló gondolatokat eretnekségnek tartották. A felvilágosodás képviselői szólás- és vallásszabadságot hirdettek.

A felvilágosodás gondolkodói szükségesnek látták az új ismereteket összefoglalni. A 18. században megjelent Nagy Francia Enciklopédia több mint egy tucat kötete egyben mutatta be az emberi ész által létrehozott hatalmas tudást. Egyes szócikkeinek forradalmi tartalma miatt a könyvet kezdetben betiltották. Az 1780-as évekre mégis széles körben olvasottá vált. Több mint húszezer példányt adtak el belőle.

- „A tudás hatalom.” Mit jelent ez a szólás? Igyekezetek minél több szempontból értelmezni!

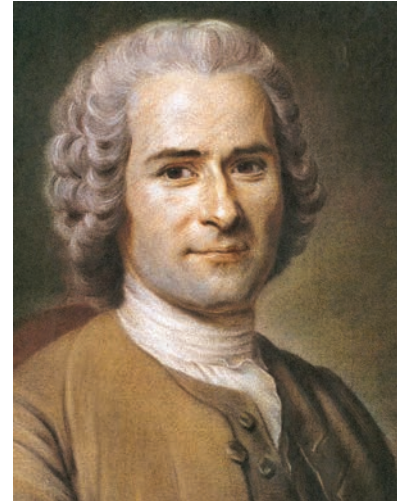
	Középkori gondolkodás	Újkori gondolkodás
jogok	születési előjogok	mindenkit születésétől fogva megillető alapvető emberi jogok
az eltérő vélemény	eretnekség	vélemény-, szólás- és vallásszabadság
az uralkodó hatalma	Istentől származik	a néptől származik
hatalomgyakorlás	Az uralkodó nem fosztható meg a hatalmától. Az uralkodó hatalma korlátlan.	A zsarnoktól a hatalom visszavehető. A hatalmi ágakat szét kell választani.

A politikai gondolkodás átalakulása ■ A táblázat alapján írd fogalmazást a változásokról!

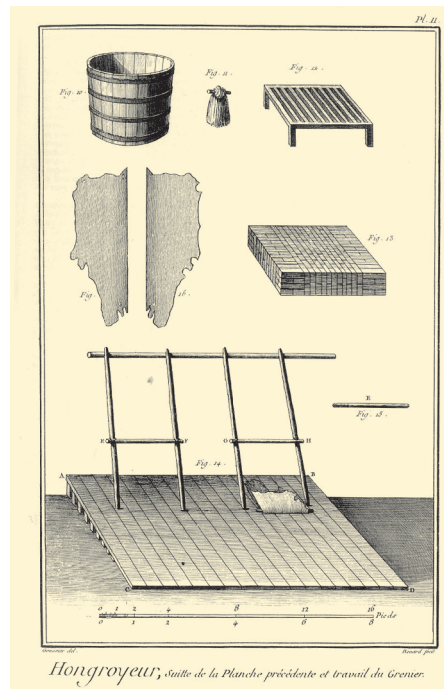
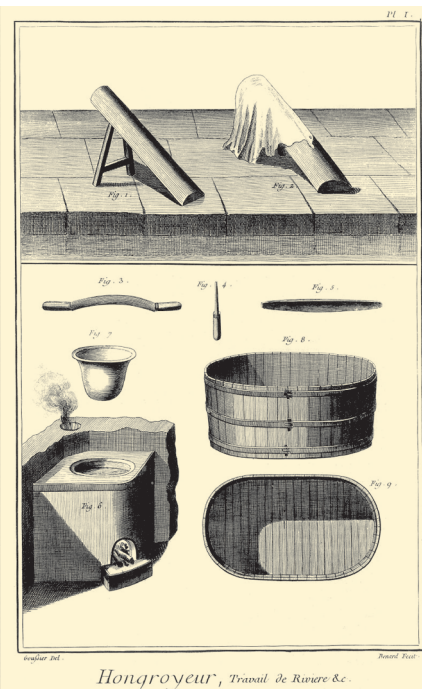
Honnan származik az uralkodó hatalma?

A felvilágosodás angol és francia gondolkodói a korlátlan királyi hatalmat zsarnokságnak tartották. Úgy gondolták, a **zsarnokság megszüntetését a hatalmi ágak szétválasztásával lehet biztosítani, amelyet törvényben kell rögzíteni.** Példaképük az angol alkotmányos királyság volt, ahol a hatalmi ágak szétválasztása a gyakorlatban is megvalósult. **Rousseau (russzó) francia gondolkodó azt állította, hogy az uralkodó hatalmát nem Istentől, hanem a néptől kapta.** Ez a **népfelség elve.** Ha az uralkodó visszaél a néptől kapott hatalmával, akkor a népnek joga van megfosztani attól.

- Európa melyik országában fosztotta meg a nép az uralkodót a hatalmától a 17. században?

Rousseau (1712–1778). „Az ember szabadnak született, de mindenütt láncokat visel” – írta ■ Nézz utána, a francia gondolkodók közül kik voltak a kortársai!

A Nagy Francia Enciklopédia két oldala a tímárok számszámairól ■ Ma hol tudsz gyorsan választ keresni egy-egy téged érdeklő tudományos kérdésre?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Társadalom: a vállalkozó polgárság felemelkedése.
- ❖ Tudományos gondolkodás; a tekintélyek helyett tapasztalat: Kopernikusz: napközpontú világkép; Galilei: kísérletek és mérés.
- ❖ Tudományok: kételkedés az ész nevében → a társadalmi rend kritikája.
- ❖ Enciklopédia: összegyűjti a korszak tudományos ismereteit.
- ❖ Zsarnokság → hatalommegosztás, népfelség elve.

Ahogy a történészek gondolkodnak

A jelen viszonyai könnyebben megérthetők, ha megismerjük a történelmi előzményeket.

A felvilágosodás eszméi

A felvilágosodás eszméinek megismerésével megérthetjük a következő századok történelmi eseményeinek mozgatórugóit.

- Melyek azok a felvilágosodás idején megfogalmazott gondolatok, amelyeket ma már természetesnek tartunk?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hasonlítsd össze a középkori és az újkori természettudományos gondolkodást! Mik a fő különbségek?
- Mutasd be a polgárság megerősödésének főbb okait!
- Melyek a politikai gondolkodás új elemei az újkorban?
- Gyűjts érveket a népfelség elve mellett!

Tudós feltalálók

■ OLVASMÁNY

Leonardo da Vinci (1452–1519)

A 16. század tudományának kiemelkedő alakja volt Leonardo da Vinci (leonárdo da vinci). Eredetileg festőművésznek készült, de gyerekkora óta lelkesen kutatta a természet szépségeit és titkait. Kiváló gondolkodását bizonyítja például az, ahogy a sziklákban előforduló tengeri ősmaradványokból a szikla eredetére következtetett: „Ami valamikor tengerfenék volt, most hegycsúcsként emelkedik a magasba. Erről tanúskodnak a tengeri kagylóhéjak, osztrigák és korallak, amelyeket most a hegyek csúcsán találunk.”

Egy személyben volt festő, tudós, feltaláló, matematikus, hadmérnök, költő, zeneszerző és író. Mérnöki feljegyzései között a tank és a tengeralattjáró vázlatai is megtalálhatók. Tanulmányozta a repülést, ő tervezett először a mai helikopterhez hasonló eszközt, s felfedezte a siklóernyőt is. Szenvedélyesen érdekelte az emberi test működése. Tanulmányaihoz gyakran végzett az egyház által tiltott boncolásokat is.

A Leonardo rajzai alapján megépített repülő szerkezet ■ Mire hasonlít a szerkezet? Minek a megfigyelése alapján akarta megfejteni a repülés titkát?

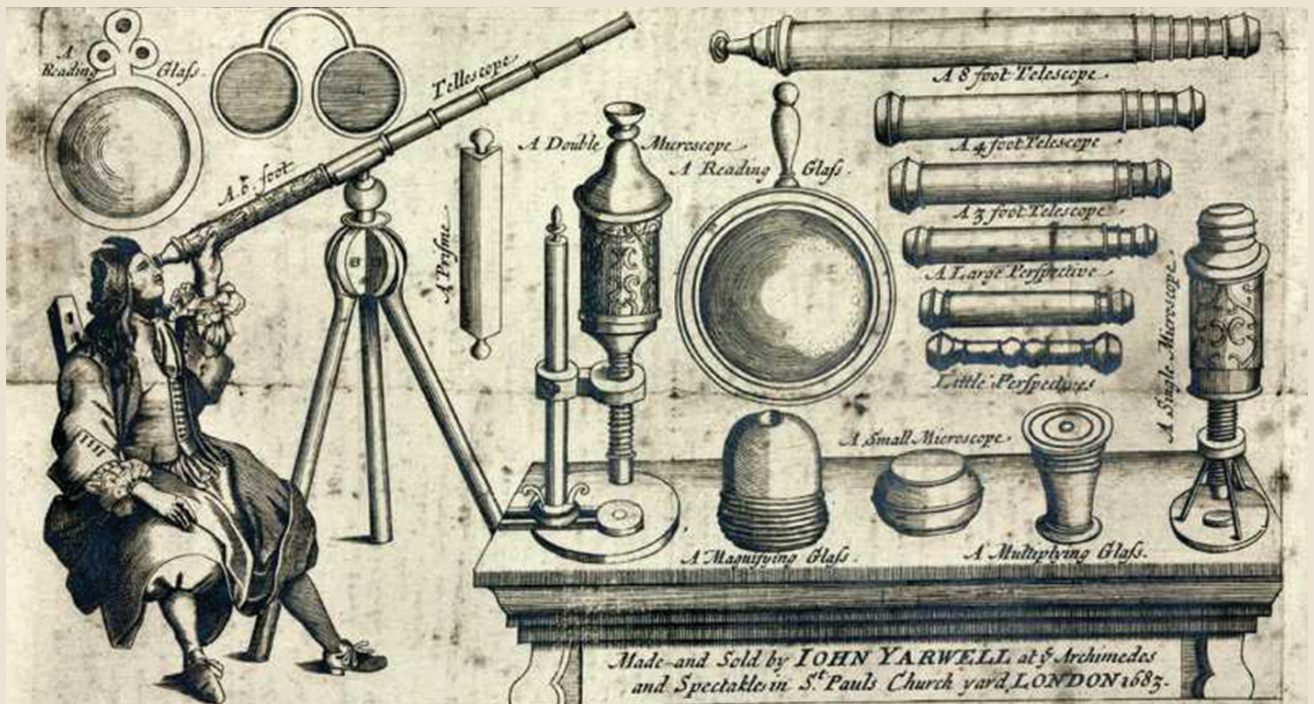
Newton. A fizikai és a matematikai tárgyú írásai mellett a vallási témájú írásait is fontosnak tartotta

Isaac Newton (1642–1727)

Az újkori történelem egyik kiemelkedő tudósa Isaac Newton (iszák nyúton) angol fizikus, matematikus, csillagász, filozófus és alkimista. Az a meggyőződés hajtotta előre, hogy a világot meg lehet érteni, csak figyelni kell a körülöttünk lezajló jelenségeket.

Ő volt az első, aki megmutatta, hogy az égitestek és a Földön lévő tárgyak mozgását ugyanazon természeti törvények határozzák meg. A földre leeső tárgyak és a bolygók keringését ugyanazok az erők mozgatják. Később e felfedezésének megszületéséről azt mesélte, hogy egy fáról lehulló alma mozgásán gondolkodott el. Arra a kérdésre akart választ találni, hogy miért esik az alma mindig a földre? Miért nem oldalra vagy felfelé esik, hanem mindig a föld középpontja felé?

Optikai kutatásokat is végzett. Felfedezte, hogy a prizmán megfigyelhető színek valójában a fehér fény alkotóelemei, s nem azért láthatók, mert a prizma átszínezi a fényt. Ennek nyomán azt is megállapította, hogy a lencsés távcsőre rossz hatással van a fény színekre bomlása, ezért saját kezűleg csiszolt tükrökkel egy újfajta teleszkópot épített, melyet ma Newton-távcsőnek nevezünk.

Mikroszkópok és teleszkópok egy londoni boltban a 17. század végén ■ Mely tudományok fejlődését segítették elő e technikai találmányok? Melyek a mi korunk hasonló jelentőségű technikai találmányai?

Anton van Leeuwenhoek (1632–1723)

Az első mikroszkópokat szemüvegkészítők állították össze, és kezdetben vásári szórakoztatásként használták: felnagyított bolhákat mutattak be a közönségnek. Tudományos megfigyelést a 17. század közepén végeztek először az eszközzel. A holland Anton van Leeuwenhoek (anton fan lévenhuk) volt az első, aki a mikroszkopikus életet rendszeresen kutatta. Leeuwenhoek nem

volt tudós, de szenvedélyesen érdekelte az, amit a mikroszkópján keresztül látott. Munkásságáról véletlenül értesült az Angol Királyi Tudományos Társaság, és felkérték őt, hogy írjon beszámolót a megfigyeléseiről. Leeuwenhoek beszámolója élénk érdeklődést keltett, de amikor arra kérték, mutassa be a mikroszkópját, a holland természetbúvár megtagadta a kérést. Beszámolóit rendszeresen elküldte a tudós társaságnak, a mikroszkóp titkát viszont élete végéig féltékenyen őrizte. A levelezés hosszú éveken keresztül tartott. Munkája elismeréseként a kutatót a tudós társaság teljes jogú tagjává választották.

- Milyen hasonlóságok figyelhetők meg Leonardo da Vinci és Isaac Newton gondolkodása és tevékenysége között?
- Nézz utána, mivel foglalkoztak az alkimisták! Mi lehet a kapcsolat tevékenységük és a tudományos felfedezések között?
- Nézz utána, mit jelent ez a szó: polihisztor! Kire lehet igaz ez a kifejezés a három megismert személy közül?
- Gyűjts további érdekességeket e három tudós feltaláló életéről és tevékenységéről!

17. A gyarmatokból született nemzet – Az Amerikai Egyesült Államok

A 18. században jelentős fordulat következett be Anglia és az amerikai gyarmatok viszonyában: a tizenhárom amerikai gyarmat függetlenségi háborút indított az anyaország* ellen. Az így létrejött Amerikai Egyesült Államok olyan alkotmányt fogadott el, amely mintául szolgált más nemzeteknek is.

- Mikor és hogyan vált Anglia tengeri nagyhatalommá?
- Melyek voltak a felvilágosodás által hirdetett alapvető emberi jogok?

Az Egyesült Államok létrejötte ■ Milyen európai hatalmak rendelkeztek területekkel Észak-Amerikában 1763-ban? Mi jellemzi a brit gyarmatok földrajzi elhelyezkedését? Mivel magyarázod ezt?

anyaország: az az ország, amelynek a gyarmat a hatalma alatt áll.

Gyarmatok az Újvilágban

1 Egy angol tudósító a franciák Kanadából való kiűzése utáni helyzetéről, 1760

„Ha gyarmataink népét nem tartják sakkban Kanadából, akkor szinte korlátlanul fognak terjeszkedni a kontinens belseje felé (...). S annak eldöntését, hogy milyen következményei lesznek, ha egy nagyszámú, szívós, független nép, melynek országa erős, alig vagy egyáltalán nem áll kapcsolatban Angliával, önökre bízom.”

- Hogy jellemzi az amerikai gyarmatok népét? Miért tartotta valószínűnek, hogy a gyarmatok népe el akar majd szakadni Angliától?

Az első angol telepések a 17. században érkeztek Amerikába. Számuk gyorsan növekedett, a 18. század közepére az Atlanti-óceán partján már tizenhárom angol gyarmat sorakozott. **A gyarmatok élén az anyaország* fővárosából, Londonból irányított angol helytartók álltak.**

A területek megszerzéséért és megtartásáért gyakran kemény harcot kellett vívni nemcsak az indiánokkal, hanem a spanyol és francia gyarmatosítókkal is. **Az amerikai gyarmatokon állomásozó brit katonaság ellátását és elszállásolását a telepéseknek kellett biztosítani.** Ezt egyre terhesebbnek érezték, különösen azután, hogy a franciák legyőzésével a gyarmatokat fenyegető közvetlen veszély elhárult. 1

- Miért volt kezdetben szükségük az anyaország támogatására a gyarmatoknak?

Amerikai telepesek az első télen
 ■ Milyen nehézségekkel kellett szembenézniük az Európából érkezőknek?

Nincs adózás képviselő nélkül

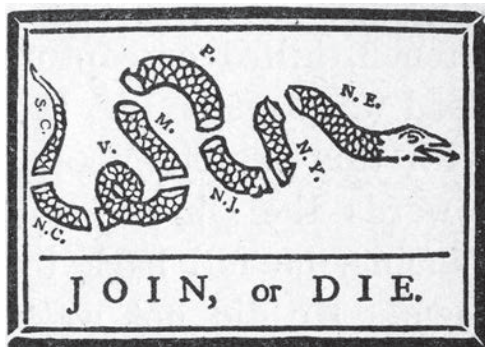
A gyarmatoknak nem voltak képviselőik az angol parlamentben, hogy az érdekeiket meg tudják védeni.

A telepesek ezt sérelmezték, és emiatt az angol parlament által rájuk kivetett adók befizetését is megtagadták. **Ha nincs képviselő, adózás sincs, érveltek.** A gyarmatokon állomásozó angol csapatok is ellenérzést keltettek a helyiekben. Úgy érezték, a katonák már nem a védelmükre, hanem a szabadságuk korlátozására vannak ott.

Az angol parlament érzékelte a növekvő feszültséget, ezért a gyarmatokra kivetett adók egy részét elengedte. A teára kivetett vámot azonban érvényben hagyták. Tiltakozásul Boston (boszton) feldühödött kereskedői indiánnak öltözve a tengerbe szórták három angol hajó tearakományát. Ez volt a híres **bostoni teadélután**, amely később elindította a tizenhárom amerikai gyarmat függetlenségi háborúját.

A bostoni teadélután. Indiánnak öltözött telepesek az óceánba szórják az angol tearakományt
 ■ Miért öltöztek indiánnak a telepesek?

Egyesülés vagy halál ■ Mit jelképeznek a kígyó darabjai? Hogyan nyerhetik meg a háborút a gyarmatok a plakát rajzolója szerint? Nézz utána, melyik későbbi elnök készítette a plakátot!

2 Alapjogok a Függetlenségi nyilatkozatban

„...minden ember egyenlőnek teremtetett, nekik a Teremtő bizonyos el nem idegeníthető jogokat adott, amelyek közé tartozik egyebek között az élethez, a szabadsághoz való jog, a boldogságra való törekvés; ezen jogok biztosítására kormányzatok alakulnak, amelyek jogos hatalma a kormányzottak beleegyezéséből ered; valahányszor a kormányforma e célokat veszélyezteti, a népnek jogában áll azt megsemmisíteni, és újat felállítani.”

- Melyek az alapjogok a forrás szerint?
- Mely mondatokban érhető tetten a népfeltség elve?

3 Egy angol tiszt nyilatkozata a gyarmati hadseregről, 1777

„Noha nem ismerik a szabályokat és a rendet, sőt még a nagyobb seregek mozgatásának az elveit sem, azért birtokában vannak néhány, a jó katonákat jellemző tulajdonságnak: rendkívül agyafúrtak, tevékenyek, van bennük vállalkozó szellem. Nem olyan régen divat volt nálunk a legmegvetőbb hangon beszélni róluk, mostanra pedig félelmetes ellenfélle váltak.”

A bostoni mészárlás. Három évvel a bostoni teadélután előtt egy telepés és egy angol katona szóváltása utcai zavargást robbantott ki, amelyben öten meghaltak és sokan megsebesültek ■ Milyen hatással lehetett ez az eset az események alakulására?

A Függetlenségi nyilatkozat

A bostoni teadélután következtében egyre több helyen került sor összetűzésekre az angolok és a telepések között. **1775-ben kitört a függetlenségi háború.** A függetlenségi háború folyamán a közös érdekeiket felismerő gyarmatoknak két feladatuk volt: tisztázni a gyarmatok viszonyát Angliával, és létrehozni egy ütőképes hadsereget.

Az első célt az **1776. július 4-én kiadott Függetlenségi nyilatkozattal** érték el. 2 A nyilatkozat a **felvilágosodás eszméit** ültette át a **gyakorlatba**. Kimondta, hogy **minden embert megilletnek az alapvető emberi szabadságjogok**. A zsarnokság megszüntetése érdekében pedig kimondták a gyarmatok elszakadását Angliától.

A Függetlenségi nyilatkozatot ötvenhatan írták alá. Az aláírók közül később ötven brit áruelvonó fogságába estek, akik kínzás után megölték őket. Tizenkettő otthonát a brit katonák porig égették. Kilenc közülük csatában megsebesült, és később meghalt. Huszonnégyen az aláírók közül jogászok voltak, kilenc jómódú farmergazda. Ketten közülük később elnökök is lettek.

- Milyen nyomait láthatjuk a Függetlenségi nyilatkozatban a felvilágosodásnak?
- A Függetlenségi nyilatkozat tartalmazza a legfontosabb emberi és polgári jogokat. Sorold fel, melyek ezek!

A telepések kezdetben vereségeket szenvedtek a jobban szervezett és tapasztaltabb angoloktól. Hamarosan azonban főparancsnokuk, **George Washington erős hadsereget szervezett.** 3

A győzelem kivívása

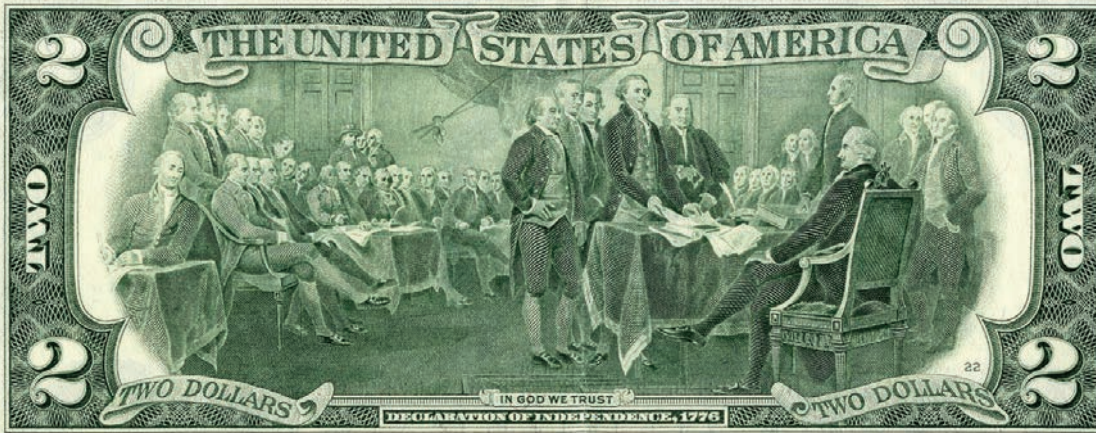
A telepesek 1781-ben jelentős győzelmet arattak az angolok fölött. Ezért Anglia az 1783. évi versailles-i békében elismerte a tizenhárom amerikai gyarmat függetlenségét.

A telepesek végső győzelme számos okra vezethető vissza. **Elszántabbak voltak**, hiszen a hazájukért, otthonaikért, a saját céljaikért harcoltak. A túlon túl magabiztos angol hadvezérek sok hibát követtek el. Az idő és a hatalmas távolság is az amerikaiak oldalán állt. **Az angolok utánpótlása nehezen volt megoldható.** A folyamatos harcok kimerítették a több ezer kilométerre fekvő anyaországot. Végezetül az **amerikaiaknak volt egy jelentős szövetségese, Franciaország.** Bár a francia király nem értett egyet

Amerikai zászló a függetlenségi háborúban

■ Nézz utána, mit jelképeznek a sávok és a csillagok!

A Függetlenségi nyilatkozat aláírásának ábrázolása egy kétdollároson ■ Mikor történt az esemény?

A háború döntő összecsapása 1781-ben, Yorktownnál (jorktaon) ■ Gyűjts ki a tankönyv leckéjéből négy okot, amely az amerikaiak győzelméhez vezetett!

Amerikai és angol katona ■ Mutasd be a fegyvereiket! Kinek volt rosszabb felszerelése?

az amerikai felkelők által vallott elvekkel, **Angliát kívánta gyengíteni, ezért a gyarmatokat támogatta.**

- Melyek voltak az amerikai sereg gyengéi és erősségei?
- Sorold fel, milyen okok vezettek a telepesek győzelméhez!

④ Részlet az Egyesült Államok alkotmányából

„(...) A jelen Alkotmány és az annak alapján alkotott törvények (...) az ország legfőbb törvényei. E törvények minden államban (ti. a tagállamokban) minden bíró számára kötelezőek. (...)”

- Határozd meg a forrás alapján az alkotmány fogalmát!

Az Amerikai Egyesült Államok alkotmánya

1787-ben összeült a szövetségi (alkotmányozó) gyűlés, és megalkotta az Egyesült Államok alkotmányát, ④ amely a hatalommegosztás elvére épül. A törvények végrehajtásáért az **elnök** felel. Az elnököt négy évre választja meg az ország választójoggal rendelkező lakossága. A törvényeket a **kongresszus** választott képviselői hozzák. **A bíróságok a többi hatalmi ágtól függetlenek lettek.**

Az Amerikai Egyesült Államok létrejöttével megszületett az első modern kori köztársaság.

A Fehér Ház

A Kongresszus épülete ■ Nézz utána, kik dolgoznak a Fehér Házban és a Kongresszus épületében! Kiről nevezték el a várost, ahol az épületek találhatók?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Angol telepesek Észak-Amerika keleti partján → 13 gyarmat.
- ❖ A gyarmatok → ← anyaország („Nincs adózás képvislet nélkül.”) → bostoni teadélután.
- ❖ Függetlenségi háború → Függetlenségi nyilatkozat: emberi szabadságjogok, függetlenség.
- ❖ 1781: gyarmatok győzelme → 1783: béke (Versailles)
- ❖ Az Amerikai Egyesült Államok alkotmánya (1787) – köztársaság.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mutasd be a 17. századi angol gyarmatok létrejöttének körülményeit!
- Miért tudott győzedelmeskedni az amerikaiak hadserege?
- Készíts plakátot vagy karikatúrát, amelyben bemutatsz az amerikaiak sérelmeit az angolokkal szemben!

A világ és Európa a kora újkorban

■ ÖSSZEFOGLALÁS

- 1 Alakítsatok két csoportot! Az egyik csoport az eseményeket, a másik csoport a személyeket állítsa időrendbe! Utána mindkét csoport párosítsa össze az eseményeket a személyekkel! Mely események dátuma található meg az oldal alján található idővonalon?

George Washington
Luther Márton
Oliver Cromwell
Magellán
Orániai Vilmos
Kolumbusz
Galileo Galilei
Francisco Pizarro
XIV. Lajos

a Föld körülhajózása
nemesek felkelése Párizsban
Amerika felfedezése
az Azték Birodalom meghódítása
a reformáció kezdete
függetlenségi háború
angol polgárháború
az alkotmányos királyság kialakulása Angliában
a kísérletezés kezdete a fizikában

- 2 Csoportosítsátok az alábbi fogalmakat a következő kulcsfogalmak szerint: gazdaság, társadalom, vallás, politika, tudomány!

Fogalmak: *luxuscikk, világkereskedelem, gyarmat, búcsúcédula, protestáns, ellenreformáció, parlament, nemesség, polgárság, polgárháború, puritán, alkotmány, manufaktúra, felvilágosodás, anyaország*

- 3 Válasszátok ki a négy felfedező egyikét! Mutassátok meg a térképen az utazásuk célpontját és útvonalát! Írjátok egy SMS-t a nevében, amelyet a felfedezése, megérkezése napján írhatott volna!

Felfedezők: *Kolumbusz, Magellán, Amerigo Vespucci, Vasco da Gama*

- 4 Alkossatok csoportokat! Válasszátok ki csoportonként 3-3 képi forrást a tankönyvi fejezetből, és írástok körül, mi látható rajta, de nevet, országot ne említsetek. A következő csapatnak 10 másodperce van, hogy megtalálja a könyvben, melyik képről van szó, megneveze az oldalszámot és a kép címét. Ha ez nem sikerül, a sorban következő csapat válaszolhat.

- 5 Alkossatok hat csoportot! Sorsoljátok ki az alábbi eseményeket! Minden csoport gyűjtse össze, milyen hatá-

sai voltak a kapott történelmi eseménynek! Ügyeljete arra, hogy a hatások az élet különböző területein jelentkezhetnek (pl. gazdaság, társadalom, kultúra, mindennapi élet), és voltak rövid, illetve hosszú távú hatások. Arra is gyűjtsetek példákat, hogy ezen események hatása miként érzékelhető még napjainkban is!

Események: *földrajzi felfedezések, reformáció, angol polgárháború, a Napkirály uralkodása, felvilágosodás, amerikai függetlenségi háború*

- 6 Dolgozzatok csoportban! A csoportok egyik fele a Napkirályt, másik fele Cromwellt válassza! Vitassátok meg, hogy a Napkirály/Cromwell uralma előnyös vagy hátrányos volt-e országa fejlődése szempontjából! A csapat tagjai sorban mondjanak egy pozitívumot, majd egy negatívumot. Két perc leteltével beszéljétek meg, mely érveket tartjátok legfontosabbnak! Számoljatok be eredményetekről az osztály előtt!

- 7 Melyik leckéhez illik a 78–79. oldalon levő képregény? Fogalmazd meg röviden, mi a jelentősége a képregényben feldolgozott eseménynek! Mondd el saját szavaiddal a képregényből megismert eseményt!

1620,
London

Testvéreim!
Végre megtaláltuk
a hajót, amely elvisz
minket Amerikába.
A neve:
Mayflower.

Ott végre
szabadon és bán-
tatlanul, egyenlőségben
élhetünk. És úgy imádat-
juk az Urat, úgy nevel-
hetjük fel gyermekeinket,
ahogy igaz keresz-
tényekhez illik.

ÁMEN!

102 férfi, nő és gyermek szállt hajóra, hogy az Atlanti-óceánon át-
kelve új életet kezdjen Amerikában. Angliában üldözték őket azért,
mert nem fogadták el az anglikán egyház tekintélyét. Ők úgy gon-
dolták, mha az emberek szabadon megvitatva jutnak közös döntésre,
az Isten akarata.

Ezért a Biblia tanításait és a közösségük döntéseit követve élhetnek igaz keresztény életet.

Milyen hely ez az Amerika?

Hatalmas folyók
és gyönyörűk erdők
vannak ott.

És ezentúl
mindörökké ott
fogunk élni?

A hajót elején a tengeri betegség
kínozta meg az utasokat.

Bízz az
Úrban! Nem
lesz semmi
baj!

Meghalok!

Később vad vi-
harba kerültek.
A hajó napokig
tehetetlenül
hánykolódott a
hatalmas
hullámok
között.

A legénységnek az utasok segítségére is szüksége
volt, hogy egy törött gerendát az utolsó pillanatban
megerősítsenek.

Túléltek a vihart.
Az utasok ebben is
az Úr akaratát látták.

Az Úr támogatja
a küldetésünket.

Mikor már szinte minden élelem elfogyott, és az utasok legyengülve várták sorsukat...

Föld!
Föld a láthatáron!

Amerika a szabadság eljövételét jelentette az Angliában üldözött vallási közösségnek. Megérkezve egyezséget kötöttek, hogy olyan települést hoznak létre, ahol mindenki egyenlő jogokat élvez, és ahol mindenről közösen fognak dönteni.

Nem tudták, mire számíthatnak az ismeretlen parton, amit korábban csak angol halászok értek el. Leginkább a bennszülött indiánok támadásától rettegték, akiket mindenre képes vadembereknek képzeltek el.

Indiánokkal nem találkoztak, de rábukkantak az általuk elvermelt kukoricára.

Micsoda furcsa növény ez!

De biztos ehető, ha a bennszülöttek összegyűjtötték.

A vihar miatt jóval északabbra értek partra az eredetileg tervezetnél. Ezért gyilkosan hideg és viharos tél várt rájuk. A megpróbáltatásokat és az éhezést a közösség fele nem élte túl. Szinte mindennap volt egy újabb áldozat, akit el kellett temetni.

Eljött végre a tavasz. Mindenki újra reménykedni kezdett és munkához látott. Ekkor azonban váratlan dolog történt.

Üdvözöllek titeket, idegenek!

De hiszen ez az indián angolul beszél!

Kiderült, hogy az itteni indián törzs két tagja korábban már kapcsolatba került az európaiakkal, és az angol nyelvet is többé-kevésbé megtanulta.

Nem voltak ellenségesek. Úgy gondolták, hogy hasznukra lehet az idegenekkel kialakított békés kapcsolat.

Megtanították a telepeseket, hogy lehet az új lakóhelyükön sikeresen vadászni és halászni. Elsajátították a helyi növények termesztését is. Mire ősz lett, bőségesen volt élelmük. Nem kellett már rettegni a téltől.

Megmenekülésüket és a gazdag termést méltóképpen meg akarták köszönni az Úrnak.

Az új település, Plymouth fejlődésnek indult. Évtizedeken keresztül sikerült megőrizni a békét az indiánokkal is. Amikor azonban Európából már tömegesen érkeztek az újabb telepesek, kitört a háború. A harc kimenete nem lehetett kétséges. Az indiánokat megölték vagy rabszolgaként elhurcolták. Ekkor már senki sem akart emlékezni arra, hogy az első telepesek az indiánok segítségével tudtak életben maradni.

Hálaadás ünnepséget rendeztek, amelyre indián barátait is meghívták.

III. fejezet

Magyarország a kora újkorban

Kuruc-labanc csatajelenet (17. századi ismeretlen festő műve)

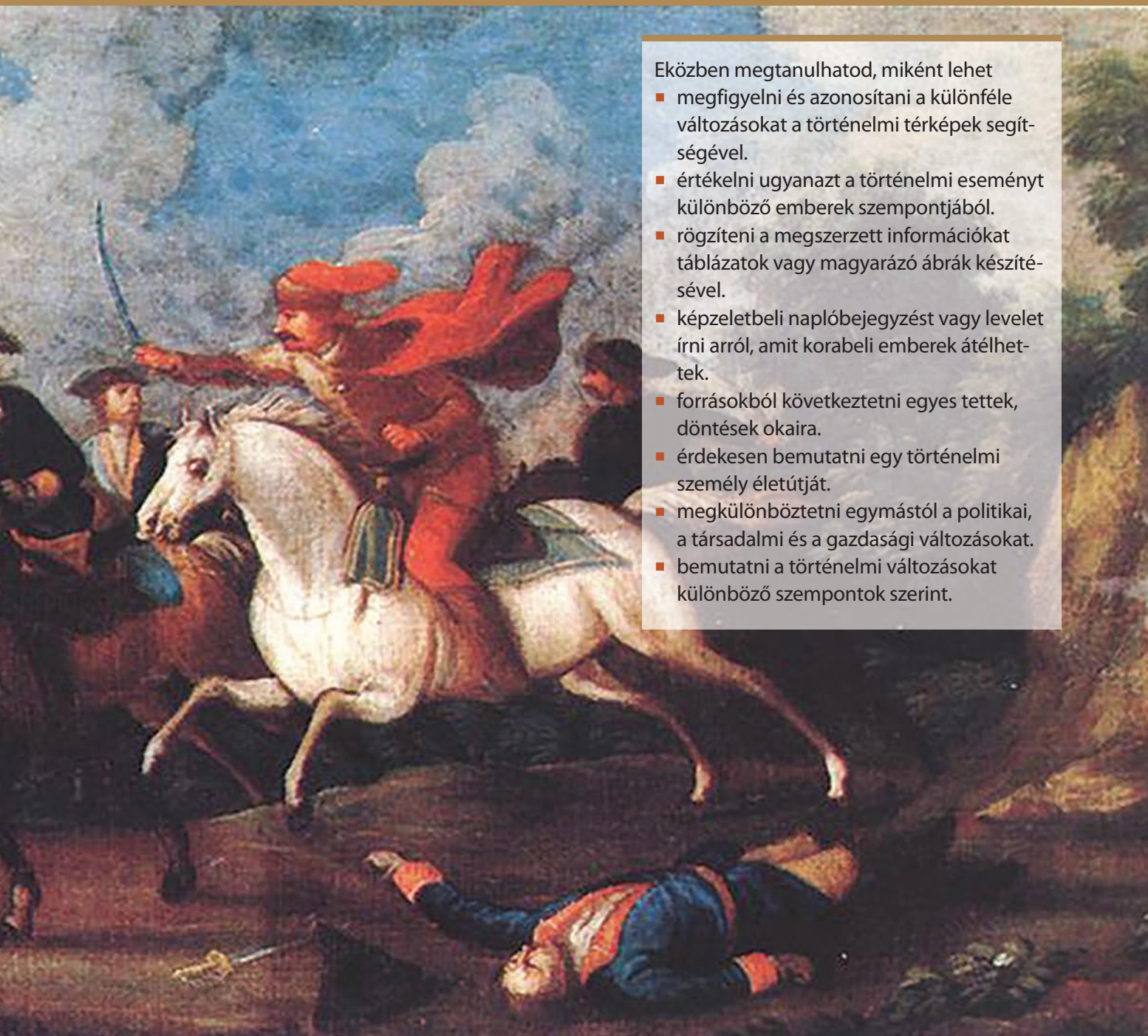
A VESZTES MOHÁCSI CSATA UTÁN Magyarország másfél évszázadig hadszíntér lett a Habsburgok tartományai és a törökök között, és lakossága állandó háborúktól szenvedett. Az ország három részre szakadt, és a területek egyesítése a nagyhatalmi erőviszonyoktól függött. Kezdetben az Oszmán Birodalom katonai erőfölénye érvényesült, majd sokáig egyensúlyi helyzet alakult ki. A Habsburg Birodalom a 17. század végére szorította ki a törököket az ország területéről. Sokan azonban új megszállásnak érezték a győztesek intézkedéseit, ezért a 18. század elején II. Rákóczi Ferenc vezetésével megkísérelték a nemzeti függetlenség kivívását. A Rákóczi által vezetett szabadságharc elbukott, de sikertelensége ellenére is lehetőséget adott az ország további fejlődésére a Habsburg Birodalom keretein belül. A 18. század korábbiakhoz képest békésnek tűnő időszakában a Habsburg-uralkodók intézkedései jelentős változásokat eredményeztek.

Ebből a fejezetből megtudhatod,

- hogyan éltek együtt magyarok és törökök százötven éven keresztül.
- miért nagyon fontos Magyarország történetében az Erdélyi Fejedelemség.
- mely események adtak lehetőséget a Habsburgoknak a török kiűzésére.
- milyen reformok valósultak meg Mária Terézia és II. József uralkodása alatt.

Eközben megtanulhatod, miként lehet

- megfigyelni és azonosítani a különféle változásokat a történelmi térképek segítségével.
- értékelni ugyanazt a történelmi eseményt különböző emberek szempontjából.
- rögzíteni a megszerzett információkat táblázatok vagy magyarázó ábrák készítésével.
- képzeletbeli naplóbejegyzést vagy levelet írni arról, amit korabeli emberek átélhettek.
- forrásokból következtetni egyes tettek, döntések okaira.
- érdekesen bemutatni egy történelmi személy életútját.
- megkülönböztetni egymástól a politikai, a társadalmi és a gazdasági változásokat.
- bemutatni a történelmi változásokat különböző szempontok szerint.

III. Projektfeladat

A vezérlő fejedelem. Jelenetek előadása II. Rákóczi Ferenc kalandos életéből

Cél: Történelmi tárgyú jelenet megírása és előadása.

Mire keressük a választ a közös munka során?

- Hogyan lehet színjátékkal életre keltetni a múlt eseményeit?

Mit tanulunk meg a projekt során?

- Ismereteket gyűjteni a témánkról könyvtárban, interneten, múzeumokban.
- Történetet dramatizálni, párbeszédes jelenetként megírni.
- Dramatizált jelenetet megtanulni és eljátszani.

Mit fogunk csinálni?

- **4-5 fős csoportokat alakítunk.**
- **Információkat keresünk.** Megpróbálunk II. Rákóczi Ferenc életéről minél több olyan történetet találni, amelyek rövid jelenet formájában előadhatók.

- Milyen szempontokat érdemes figyelembe venni a történetek keresése és kiválasztása során?
Például:
 - Érdekes legyen.
 - A szereplők közötti párbeszédnek formájában is meg lehessen jeleníteni.
 - Elég legyen három-négy szereplő az eljátszásához.
 - A dramatizált változat ne legyen hosszabb 5 percnél.
- **Kiválasztjuk**, hogy II. Rákóczi Ferenc életének mely eseményét mutatjuk be.
- **Eldöntjük**, hogy kik lesznek a jelenet szereplői.
- **Megszervezzük** a jelenet elkészítését és előadását. Szétosztjuk egymás közt a feladatokat: jelenetírás, jelmez- és díszletkészítés, az egyes szerepek eljátszása, rendezés stb. A csoport munkájáról munkanaplót vezetünk.
- **Megírjuk** a jelenetet.
- **Elkészítjük** a jelmezeket és a díszletet. (Ez nem feltétlenül szükséges, mert jelmezek és díszletek nélkül is előadhatjátok a jelenetet.)
- **Megtanuljuk** a szerepeket.
- **Begyakoroljuk** a jelenet eljátszását.
- **Tervezzük meg a projektünket!** A tervezést segítő táblázatot készítsétek el a füzetetekbe (vegyétek mintául az első projekt-feladat táblázatát), és töltsétek ki, egészítsétek ki közösen! (A felelősök a csoporttagok munkájának összehangolásáért felelnek.)

18. A három részre szakadt ország

A mohácsi katasztrófa után tizenöt évvel Magyarország három részre szakadt, és hadszínterévé vált a Habsburg és az Oszmán (Török) Birodalom között zajló háborúknak.

- Miért volt végzetes Nándorfehérvár elvesztése az ország szempontjából?
- Milyen közvetlen következményei voltak a mohácsi csatának?

Az ország három részre szakadása

Merre tovább, Magyarország?

II. Lajos halálát követő hónapokban Magyarország kettészakadt. A nemesek egy jelentős része az ország keleti felének leggazdagabb urát, **Szapolyai János erdélyi vajdát** választotta királynak. Arra hivatkoztak, hogy II. Lajost magyar születésű királynak kell követnie. Az ország nyugati területén birtokokkal rendelkező főurak azonban **Habsburg Ferdinándot választották meg magyar királynak.** Támogatói azt várták tőle, hogy a Habsburgok az európai seregek élén akadályozzák meg Magyarország török kézre kerülését. **1 A két király között évtizedes háborúskodás tört ki.** Habsburg Ferdinánd hadereje kezdetben erőfölényben volt, ezért **Szapolyai János a török szultánhoz fordult katonai segítségért.** Szapolyai vazallusa lett az Oszmán Birodalomnak.

- Miért vált ketté az ország 1526-ban?
- Gondoljuk végig, milyen történelmi esemény kapcsán tanultunk már Szapolyairól!

Buda török kézre kerül

A török szultán fő célja Bécs elfoglalása volt, ezért az összecsapás során Szapolyait támogatta. A király halála után a **trónt újszülött fia, János Zsigmond örökölte.** A Habsburgok ekkor Budára támadtak. A Szapolyai-párt hadereje megvédte a fővárost, de közben Szulejmán szultán hadserege is Buda alá vonult. **A törökök 1541-ben csellel szereztek meg Budát.** Az ifjú trónörökös és az itt tartózkodó főurakat a szultán a

1 A Habsburg-dinasztia

A Habsburg-dinasztia ősi birtokai főleg Svájcban voltak. A család felemelkedése a 13. század végén kezdődött, amikor Habsburg Rudolfot német királynak választották. Rudolf, illetve leszármazottai a 14. században jelentős birtokokat szereztek a mai Ausztria területén. Hunyadi Mátyás ellenfele, III. Frigyes óta a német-római császári korona végleg a Habsburgokat illette. A család jól szervezett házassági politikájával egyre több területet vont fennhatósága alá, ennek példája, hogy II. Lajos felesége Habsburg Mária volt. Habsburg Ferdinánd pedig a mohácsi csatát követően elesett magyar király hűgát, Jagelló Annát vette feleségül.

- Minek köszönhetően vált a Habsburg-dinasztia európai jelentőségű uralkodóházzá?
- Ismételjünk! Kinek a halálát követően uralkodott először Habsburg a magyar trónon?

sátrába kéri. A találkozó alatt katonái harc nélkül besétáltak a várba, és elfoglalták az ország fővárosát.

A janicsárok csapatonként bevonultak a városba, megszállták az őrhelyeket, a szembejövőket bezavarták a házaikba. Két napon keresztül a polgárok házai előtt tanyáztak, tele volt velük a piac.

Buda elfoglalását követően az ország három részre szakadt. Az ország középső területei az Oszmán (Török) Birodalom fennhatósága alá kerültek, itt alakult ki az úgynevezett **hódoltság**. Az ország nyugati és északi fele a Habsburgok országaihoz kapcsolódott, a **Magyar Királyság területén** továbbra is **Habsburg Ferdinánd, majd utódai uralkodtak**. A szultán Szapolyai gyermekének adományozta az ország keleti felét, ebből jött létre az **Erdélyi Fejedelemség**.

■ Milyen következményei voltak Buda elestének?

Hétköznapiak a hódoltságban

Az ország középső és déli területein a törökök rendezkedtek be. Országreszüket tartományokra osztották fel, amelyek irányítását egy-egy **pasa** végezte. A **hódoltság központja Buda volt, amelyet a budai pasa irányított.**

A meghódított területekre az Oszmán Birodalomból érkeztek katonák. A földek egy részét szolgálatuk idejére, nem örökölhető birtokként a szpáhik kapták meg. A török gyalogosegységek, a janicsárok nem birtokadományban, hanem zsoldban részesültek. A **janicsárok utánpótlását a balkáni népek gyermekadójából biztosították.** A meghódított népek fiait családjuktól elszakították, és katonaiskolákban hitű muszlim harcosokat és hivatalnokokat neveltek belőlük.

Az adó begyűjtését az adószedők (defterdárok) végezték. A magyarok, annak ellenére, hogy a muszlim lakosságnak kevesebb adót kellett fizetnie, ritkán tértek át az iszlám hitre.

■ Hogyan rendezkedtek be a törökök a hódoltságban?

A háborúk viszontagságai

A hódoltság területét gyakran sújtották háborúk, amelyek során a törökök számtalan foglyot ejtettek. A foglyok egy részét a török sereggel utazó rabszolgakereskedők déli irányba hajtották, az Oszmán (Török) Birodalom rabszolgapiacaira. **Az előkelőbb foglyokért váltságdíjat követeltek.** Ha a foglyokért nem tudtak fizetni, egyet szabadon engedtek közülük, hogy a váltságdíjat összegyűjtse. Ilyen esetekben a fogságban szenvedők élete is az ő kezében volt.

Szapolyai János özvegye, Izabella királyné a szultán előtt ■ Kik veszik körül a királynét? Kit tart a kezében?

Szpáhik ■ Milyen fegyverzettel rendelkeztek a szpáhiegyeségek? Mit gondolsz, miért különböző színű a ruházatuk és a fejdíszük? Mi biztosította a szpáhik megélhetését?

Janicsárok ■ Kiből nevelték őket? Milyen fegyvereket látsz a képen?

rendek: a három rend, a nemesség, a pap-ság és a polgárság rendje.

mezővárosok: földesúri fennhatóság alatt álló városok, amelyek lakói főleg állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkoztak.

Ahogy a történészek gondolkodnak

A múltban élt emberek döntéseinek értékelésekor nem szabad elfelejtenünk, hogy ők azt akkor még nem tudhatták, hogy később mi fog történni.

Kettős királyválasztás Magyarországon

Magyarországon a mohácsi katasztrófa után a nemesség két pártra szakadt, és két királyt választottak. A kettős királyválasztásnak súlyos következményei voltak, az országban belháború kezdődött.

- Vitassátok meg, milyen érvek szóltak Ferdinánd, és milyen érvek Szapolyai János mellett!
- Képzeld el, hogy Ferdinánd híve vagy! Győzd meg a többieket az országgyűlésben, hogy őt támogassák!

A törökdúlás korában előfordult, hogy egy-egy férfi feleségét elrabolták, és a férfi abban a hitben, hogy első felesége meghalt, újraházasodott, második feleségétől gyermekei születtek, de sokévi török fogság után az első felesége hazakerült. „Krisztus egyháza a kétnejűséget nem engedélyezi, ezekben az esetekben nem tudjuk, mitévők legyünk” – írta erről egy reformátor.

Városok a török korban

A Magyar Királyság török támadástól védett városaiban az élet kevésbé változott. A középkori városok megőrizték kiváltságait, és működött a céhes ipar. **A terület ura, a Habsburg király az országrészt Bécsből irányította.** A másik **fontos központ Pozsony volt**, ahol a rendek* országgyűlése is ülésezett. Legfőbb feladata az adók megszavazása és a török elleni harchoz szükséges katonák biztosítása volt.

- Keresd meg Pozsonyt a történelmi atlaszodban! Melyik folyó partján fekszik? Miért vált a város fontos központtá?

A hódoltság területén a városok képe is nagymértékben átalakult. A keresztény templomok helyét átvették a mecsetek. A mecsetekhez gyakran minaretek kapcsolódtak. Budán a törökök számos ma is használt fürdőt építettek. Török hatásra terjedt el a kávézás szokása is.

A mezővárosok* a hódoltság és a Magyar Királyság területén is fejlődtek. **Debrecen és Kecskemét** nagymértékű marhakereskedelmet bonyolított le. A marhákat felfegyverzett hajdúk hajtották a nyugati piacokra. Tokaj és környéke a borkereskedelemnek köszönhető felvirágzását. **A mezővárosok jelentősége abban állt, hogy a kereskedelem révén összekapcsolták a szétszakadt országrészeket.**

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ◆ Mohács után: Szapolyai János → ← Habsburg Ferdinánd → Buda török kézre kerül → az ország három részre szakad.
- ◆ Magyar Királyság: Habsburgok (Bécs, Pozsony).
- ◆ Erdélyi Fejedelemség – Szapolyai fia.
- ◆ Hódoltság: budai pasa, adóztatás, harcok.
- ◆ Elterő fejlődésű városok – virágzó mezővárosok.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Milyen következményekkel járt a mohácsi katasztrófa?
- Mely részre szakadt az ország?
- Hogyan alakult át az élet a hódoltság területén?
- Hogyan változtak meg a hódoltsági városok?
- Milyen török kori emlékek találhatók hazánkban?

19. Hősök a bástyákon

A törökök nem elégedtek meg magyarországi hódításaikkal, céljaik között szerepelt Bécs megszerzése is. A Habsburgoknak nagyon fontos volt, hogy a török hadjáratokat minél jobban lelassítsák. Ebben a magyarországi végváraknak jelentős szerep jutott.

- Hogyan veszett el az ország fővárosa, Buda?
- Melyik királyunk kezdte el építeni az ország déli határait védő végvárrendszert?
- Mi volt a célja a Magyarország ellen indított török hadjáratoknak?

A várháborúk kora ■ Milyen városokat támadott meg a török? Mit gondolsz, mi befolyásolta az országrészek közötti határvonalak kialakulását?

A végvárak jelentősége

Buda 1541-es elvesztését követően az egyes országrészek határai egy új végvárvonallal alakultak ki. A hadviselő felek jelentős költségekkel járó építkezésekbe kezdtek; várakat, kastélyokat és nemesi udvarházakat alakítottak át védelmi célokra. A végvárrendszer a földrajzi adottságokat kihasználva a síkság és a hegyvidék határán épült ki. A természeti adottságok mellett a védelmet más eszközökkel is erősítették. A várat vízesárokkal vették körül. Az árkokat hegyesre faragott cölöpökkel tették még veszélyesebbé. A magas falak és bástyák kártyavárként omlottak össze az ellenséges ágyútűzben, ezért a falakat alacsonyabbra és zömökebbre építették. A végvárak katonái, a vitézek élete kalandos és veszedelmes volt. A kisebb-nagyobb csatározások, párviadatok és zsákmányszerző portyák a végvári élet mindennapjaihoz tartoztak. ❶

A rabló hadjáratok azért is szükségesek voltak, mert a katonák gyakran így kényszerültek pótolni elmaradt zsoldjukat. A végvárrendszer fenntartása irdatlan összegeket emésztett fel, amelyeket a Habsburg-kincstár csak ritkán volt képes fedezni. Az Oszmán Birodalom az általa elfoglalt várakat saját védelmi rendszerébe illesztette, azaz a keresztény erők támadásával szemben szintén a végvárvonallal támaszkodott.

- Képzeld el, hogy várkapitány vagy! Mondj lelkesítő beszédet a török ostrom előtt!

❶ Thury György, a dunántúli oroszlán

Thury György korának európai hírvívója volt. A kortársak szerint hatszáz sikeres párbajt vívott, ezért dunántúli oroszlánnak hívták. A források szerint előfordult, hogy egy török csak azért érkezett Magyarországra, hogy vele megvívjon. A nemes párbajozó élete mégis gyászos véget ért. A törökök végül törbe csalták, és lekaszábolták. Fejét elküldték a török szultánnak, aki megtekintette, majd megparancsolta, hogy tisztességgel temessék el. A hős méteres pallosát a legenda szerint halála után sem merték megérinteni, ezért elküldték Bécsbe a császárnak.

Jurisics Miklós ■ Nézz utána, hogy milyen származású volt!

Ahogy a történészek gondolkodnak

A korabeli élet jellegzetességeinek ismerete is szükséges az események okainak megértéséhez.

Kászim napja

Október 26-a az iszlám vallásban Kászim napja, fontos időpont volt a török hadviselés számára is. Kászim napja után meg kellett kezdeni a török hadsereg téli szállásra húzódását. Bár volt rá példa, hogy az időpontot kitolták, de a hatalmas távolságok általában nem tették lehetővé a háború folytatását. Ez a szokás többször segítette az ostromlott várakat, így Bécset és Eger is.

- Állapítsuk meg a térkép segítségével, mekkora távolság van Isztambul és Buda között! Ha tudjuk azt, hogy a menetelő csapatok átlag 20 kilométert tettek meg naponta, mennyi idő alatt ért a szultáni sereg Magyarországra? Mindezek figyelembe vételével, mely hónapokban volt lehetőség az aktív hadműveletekre?

Drégelyvár ■ Hogyan használták ki a földrajzi adottságokat a vár építésekor?

Kőszeg ostroma

A török sereg többször tett kísérletet Bécs elfoglalására. 1532-ben felvonulási útja Nyugat-Magyarországon keresztül vezetett. A szultáni csapatok **Kőszeg váránál** elakadtak. A Bécs alatt gyülekező keresztény sereg óvatosságra kényszerítette Szulejmánt, aki elrendelte Kőszeg elfoglalását. A vár kapitánya, **Jurisics Miklós maroknyi védővel hetekig ellenállt** a török ostromnak.

Jurisics Miklós mintegy ötven katona és a környékről a várba menekült jobbágyok parancsnoka volt. A törökök elkerülhették volna a várat, de Szulejmán nem akart bizonytalan kimenetelű csatát vívni a Bécs alatt várakozó keresztény (német birodalmi) sereggel. Felállították a török ágyúkat. A várfalat lerombolták, de a védők nem adták föl. Végül a kapitány, hogy emberei életét mentse, a várat jelképesen átadta a töröknek.

Az önfeláldozó védekezést tapasztalva a török hadvezetés még inkább elbizonytalanodott. Mivel Bécs alatt továbbra is jelentős keresztény haderő állomásozott, a szultáni had inkább visszavonult. Bécs megmenekült.

- Mi volt a jelentősége annak, hogy Kőszeg hosszú ideig ellenállt a szultán hadának?

Drégely ostroma

Bár **Buda 1541-es** meghódítását követően a törökök egymás után foglalták el az ország középső területén elterülő várakat és városokat, **az átütő erejű támadás 1552-ben indult meg.** Míg a török főszereg **Temesvár, Szolnok, majd Eger** ellen vonult, addig egy másik török haderő bevette **Veszprémet**, ezt követően pedig a Nógrád megyei **Drégely** ellen vonult. A várat a török rövid ostrom után elfoglalta.

- Kövesd nyomon a történelmi atlaszban a török sereg útját!

Drégely várát Szondi György védte. Az ostrom heves ágyúzással kezdődött, amely hamar lerombolta a várfalakat. Szondi a pasa kérésére sem hódolt be. Apródjait az ellenséges fővezérhez küldte, értékeit tűzre hányta, legszebb lovait sorra leölte, hogy ne jussanak török kézre. Végül megmaradt katonáival rohamot indított. A kapitány az utolsó lehetéig harcolt. A súlyosan sebesült Szondinak egy török golyó oltotta ki életét. Török ellenfele, a várkapitány hősiessége előtt tisztelegve, kérésének megfelelően a várral szemközt temette el.

- Mit üzent a törököknek Szondi György azzal, hogy az értékeit elégette?

Temesvár ostroma

A török főerők egyik célpontja **Temesvár** volt. Ezt az erősséget Losonczy István vitézein kívül több száz zsoldos katoná védte. A végvárat – hetekig tartó ostrom után – a törökök elfoglalták. Innen a **főszereg Szolnok alá vonult**, amelynek megszállásával a török fontos tisztai átkelőhelyhez jutott.

Temesvár falai alatt feldörögtek a török ágyúk. Amikor a szakadatlan lövetés eredményeként a falak a földdel váltak egyenlővé, a török fővezér megadásra szólította fel a védőket. Megesküdött, hogy szabadon elvonulhatnak. Losonczy István a külföldi zsoldosok nyomására engedélyt adott a távozásra. A török azonban megszegte ígéretét, és megtámadta az elvonulókat. A várvédők hősi halált haltak.

- Milyen lehetőséget kínáltak fel a törökök Temesvár védőinek?
- Lapozz vissza a 85. oldalra, és kövesd a térképen az 1552-es hadjáratot!

Eger ostroma

A két támadó török sereg ezután egyesült. Az egyesített sereg a hadászati szempontból kulcsfontosságú **Eger** ellen indult. **A vár elfoglalása esetén megnyílt volna az út a gazdag felvidéki bányák felé.** A török győzelem a Habsburgok által birtokolt területeket is kettészakíthatta volna. Eger várában **Dobó István** parancsolt a kétezer fős védőseregnek. **Az egeri hősök 1552 kora őszén megvédték a várat.**

A várvédőkkel szemben az ellenség rettenetes túlerőben volt. A támadók száma meghaladta az ötvenezret. A vár népe egy emberként küzdött. Bornemissza Gergely furfangos tűzszerszámai folyamatosan megakasztották az egymást követő török rohamokat. A harcokból az egeri nők is kivették részüket. A törökök több mint egy hónapos ostrom után, október első napjaiban elvonultak a vár alól. Az egeri vár hősi védői példát mutattak arra, hogy a félelmetes török sereg is legyőzhető.

- Mi volt a jelentősége annak, hogy Eger ellenállt az ostromnak?
- Miért vonult el a török a vár alól?

Végvári vitéz ■ Miben tért el a kor harcosának öltözete és fegyverzete a korábbi évszázadok viseletétől?

Egeri nők ■ Képzeld el, hogy várvédő vitéz vagy bátor nő vagy! Meséld arról, hogyan készültetek fel az ostromlók visszaverésére!

2 Szigetvárral egy időben ostromolta meg egy kisebb török had Gyulát. A védők két hónapig kitartottak a nagy túlerő ellen, s végül szabad elvonulás ígéréstével feladták a várat. A törökök azonban lemészárolták a védőket.

■ Keresd meg a térképen Gyulát! Mit gondolsz, miért tartották fontosnak a törökök a vár elfoglalását?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Végvár vonal az ország közepén: az átépítés és a fenntartás költséges; végvári élet (portyák, párviadatok).
- ❖ Török hadjáratok
 - 1532: Bécs ellen, de Kőszeg megállítja;
 - 1552: Drégely, Temesvár, Eger (Dobó István);
 - 1566: Szigetvár (Zrínyi Miklós önfeláldozása, Szulejmán halála).

Zrínyi kirohanása ■ Vesd össze a festményt a kitérést bemutató leírással! Melyek a legfőbb különbségek?

Szigetvár ostroma

Szulejmán **1566-ban** a Nándorfehérvár–Buda útvonalat veszélyeztető Szigetvár elfoglalására indult. **Szigetvár várkapitánya, Zrínyi Miklós** néhány száz fős védősereggel hetekig ellenállt a török rohamoknak. 2

Szigetvár parancsnoka, Zrínyi Miklós merész kirohanásokkal akadályozta a törökök felvonulását. A folytonos ágyútűz azonban a védők helyzetét tarthatatlanná tette. Zrínyi maradék katonái élén kirohant a várból. Szigetvár védői túlnyomó részt hősi halált haltak. Zrínyi életét puskalövés oltotta ki. Az ostrom utolsó hetében Szulejmán szultán meghalt, de halálát a török parancsnokok eltitkolták az ostromlók előtt.

- Nézz utána, milyen régészeti feltárások zajlanak napjainkban Szigetvár alatt! Hogyan kapcsolódnak ezek a várostromhoz?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mi volt a török elsődleges célja a háborúk során?
- Melyek voltak a várháborúk legfontosabb eseményei?
- Miért volt kulcsfontosságú Eger vára?
- Mutasd be a vitézi életet!

Ágyúk, mozsarak és tarackok a végvári harcokban

■ OLVASMÁNY

A tüzérség a puskapor európai megjelenése után a legfontosabb fegyvernemmé vált a csatákban, különösen a várostromoknál. Zrínyi Miklós így vélekedik a tüzérség harcászati szerepéről: „lövegek nélkül nem lehet várakat megvenni és oltalmazni.” Érdekes, hogy a kiváló hadvezér többre becsülte a kisebb ágyúkat a hatalmas, alig szállítható tábori monstrumoknál.

Zrínyi korában nyolc, hat, illetve két ló által vontatott lövegtípusokat különböztettek meg, a gyorsabban szállítható – és emiatt hasznosabb – két ló vontatta ágyúk sokszor több csőből is álltak, több golyót tudtak az ellenségre zúdítani. Leonardo da Vinci, a híres tudós is kísérletezett ilyen szerkezetekkel, de a magyar csatatereken is alkalmaztak „seregbontó álgúkat” hadvezéreink. Zrínyi is nagyra tartotta ezeket a szerkezeteket.

1570-ben Besztercebányán egy ágyúöntő mester olyan csodalöveget készített, mely egyszerre hét golyót tudott kilőni. Amikor a király értesült a találmányról, az udvarába hívatta a kitűnő mesterembert. Az ágyúk és a puskapor azonban a harcászat legköltségesebb részét képezték ekkoriban.

Háromcsövű seregbontó ágyú

Mozsár

A lövegeket nemcsak az ezeket vontató lovak száma, hanem méretük és alakjuk szerint is csoportosíthatjuk. Az ágyúk mellett léteztek mozsarak, illetve tarackok. Mozsárnak nevezzük a rövid csövű, kis hatótávolságú, a golyót meredek röppályán kilövő és nagy rombolást megvalósítani képes lövegeket. Léteztek úgynevezett „lár-mamoszarak” is, ezek célja nem a falak vagy az ellenség eltalálása volt, hanem akkor sütötték el őket, ha ellenség közeledését észlelték, így mindenki értesült a veszélyről. A tarackok csőve az ágyúkénál sokkal vékonyabb és rövidebb volt.

A két leghíresebb magyarországi tüzér Bornemissza Gergely, illetve a Tüzes Gábornak becézett, Itáliából származó Gabrieli Rafael voltak. Bornemissza Eger várának ostromakor petárdákat, tüzes koszorúkat és aknákat vetett be a török ellen.

A kora újkori magyar történelem talán leghíresebb mozsárlövése 1717-ben Nándorfehérvár visszafoglalásánál történt. A török kezében lévő várat egy golyó úgy eltalálta, hogy az erőd lőporraktára felrobbant, ami háromezer törököt ölt meg egy szempillantás alatt. A sikeres lövést leadó mozsár a mai napig megnézhető Bécsben, az Arsenal Museumban (arsenál múzeum).

■ Sorold fel, milyen szerkezetekkel ostromolták a várakat a középkorban!

■ Milyen változásokat hozott a lőpor alkalmazása a csatatereken és a várostromoknál?

20. Hitviták Magyarországon

A reformáció hatására Magyarországon is gyorsan terjedtek a protestáns hitelvek. A protestáns egyházak anyanyelvi istentisztelete, iskolái hozzájárultak ahhoz, hogy a három részre szakadt ország nyelvi-kulturális egysége fennmaradjon. Az új hit minden társadalmi réteg körében elterjedt.

Az első teljes magyar nyelvű bibliafordítás, a vizsolyi Biblia ■ Olvasd el a borítót! Mi nem derül ki belőle? Mit gondolsz, miért?

- Idézd fel a reformáció kialakulásának okait!
- Milyen főbb protestáns felekezeteket ismersz?
- Hogyan segítette a reformáció a nyelv és a kultúra fejlődését?
- Milyen válaszokat adott a katolikus egyház a reformációra?

Protestáns prédikátor felszólal a tordai országgyűlésen. 19. századi festmény. (Az országgyűlésről a következő oldalon lesz szó) ■ Hogyan jelzi a festő, hogy hatásos a prédikátor beszéde?

Kulturális pezsgés a reformáció korában

Luther és Kálvin nézetei Magyarországon is megállíthatatlanul terjedtek. **Megindult a vetélkedés a hívekért, a templomokban mindennaposakká váltak a magyar nyelvű hitviták.**

A reformáció hatására **fellendült a könyvnyomtatás.** A prédikátorok gondolataikat magyar nyelven fogalmazták meg, nyomtatták ki, és terjesztették követőik körében. 1590-ben Vizsolyban elkészült az első magyar nyelvű Biblia Károli Gáspár fordításában. ❶ A protestáns hitújítás hozzájárult a kultúra felvirágzásához is. A könyvek terjedésével **egyre nőtt azok száma, akik megtanultak olvasni.** Az országot behálózták a protestáns egyházak által alapított iskolák, amelyek közül a leghíresebb Sárospatak és Debrecen volt. ❷

- Mi volt a jelentősége annak, hogy a hitviták magyar nyelven folytak?

❶ Egy nehéz olvasmány

Az 1590-ben kiadott első magyar nyelvű Biblia hatalmas, több éven át tartó vállalkozás volt. A monumentális mű végül hat kilogramm lett. Ez a bibliafordítás az alapja a református egyház által használt Bibliának.

- Ki nyomtatott először Bibliát Európában?
- Mi volt az összefüggés a reformáció terjedése és könyvnyomtatás fellendülése között?

Magyarország jelentős iskolái a 17. században ■ Sorolj fel két protestáns és két katolikus gimnáziumot! Miben különbözött a protestánsok helyzete az Erdélyi Fejedelemségben és a Magyar Királyságban?

Reformáció és politikai állásfoglalás

A reformáció gyors terjedését elősegítette, hogy az új vallás lehetőséget adott a katolikus Habsburgokkal való szembenállás kifejezésére is. A protestáns egyházak így az ellenállás jelképeivé váltak. A katolikus vallást tömegesen hagyták el a hívők. **A 16. század végére a magyar népesség nyolcvanöt százaléka a protestáns felekezetekhez tartozott.** Magyarországon a Kálvin által létrehívott református vallás terjedt a legnagyobb mértékben. A hazai református egyház központja Debrecen lett.

Az **Erdélyi Fejedelemség területén** – a korabeli európai viszonyoktól eltérően – a római katolikus és a protestáns felekezetek között **vallásbéke alakult ki**, amelyet az 1568-as tordai országgyűlésen meghozott rendelkezés biztosított.

- Melyik felekezethez tartoztak a Habsburgok?

Katolikus megújulás Magyarországon

A katolikus Habsburgok nem nézték jó szemmel az általuk eretneknek tartott hit terjedését, ezért a 17. században mindent megtettek, hogy az ország lakóit visszavezessék a katolikus hitre. Ehhez erőszakos módszereket is igénybe vettek (ellenreformáció). **3 A protestáns templomok építésének tilalma és a lelkészek üldözése mindennapos volt.**

1674-ben, Pozsonyban hétszáz protestáns prédikátort pereltek be felségsértésért. Közülük hatvanhatet bebörtönöztek, a többiek kívándoroltak vagy áttértek. Negyvenkettő a kínzások után sem tagadta meg hitét. Végül gályarabságra ítélték őket, ahol többen meghaltak. A túlélőket egy holland admirális váltotta ki. Az admirális, amellet, hogy kiváló tengerész volt, emberi nagyságáról is tanúságot tett. Harminc protestáns prédikátor életét mentette meg.

2 A sárospataki kollégium szabályzata

A sárospataki református gimnázium kollégiuma előírta hallgatóinak a latin beszéd és írás gyakorlását, megtiltotta ugyanakkor az anyanyelv használatát. A felelést hetenként kétszer követelték, és nem tűrték a sűgásokat. Ha valaki nem adta meg a feletteseinek a tiszteletet, vagy nem megfelelő ruházatban jelent meg, esetleg a fejét török módra borotválta, pénzbüntetést fizetett. Megtiltotta a sárospataki kollégium a búcsulakomák és az ivászatok rendezését, az iskolában való mulatozást, a születésnapoknak lakomával történő megünneplését.

- Képzeld el, hogy egy református kollégium lakója vagy! Írj levelet az otthoniaknak a kollégiumi életéről!

Kollégiumi diák ■ Jellemezd az öltözetét!

- 3 Előfordult az is, hogy protestánsok léptek fel erőszakosan a katolikusok ellen. A 17. századi háborúkban a protestáns fegyveresek (pl. elbocsátott végvári vitézek, az erdélyi fejedelmek katonái) feldúl-ták a templomokat, kolostorokat, elűldöz-ték a papokat, szerzeteseket.

Pázmány Péter esztergomi érsek. Mivel Esztergomot a törökök elfoglalták, ezért az érsekség székhelye Nagyszombaton volt

Ahogy a történészek gondolkodnak

Az események értékelését jelentősen befolyásolhatja az, hogy az elbeszélő általában mit gondol a történekről, és hogyan viszonyul az események szereplőihöz.

Hitviták a török korban

A hitviták középpontjában nemcsak vallási, hanem politikai kérdések is álltak. Az egyik ilyen kérdés volt az, hogy kinek köszönhető a török hódítás. A katolikus Pázmány Péter azzal érvelt, hogy Magyarország ötszáz évig erős volt, és a töröknek ellen tudott állni. Az ország romlása a reformáció kezdetén következett be, Lajos király idejében. A református Bornemissza Péter szerint az urak, a nemesek és a parasztok úgy elmerültek a bűnben, hogy még csak észre sem vették azt.

- Mi az oka a török dúlásnak Pázmány Péter szerint?
- Mivel vádolják a protestáns egyházak a katolikusokat?
- Ki a Pázmány Péter által említett Lajos király?

A katolikus megújulás vezéralakja, Pázmány Péter azonban nem erőszakkal, hanem érvelve, vitákban próbálta meg visszaszerezni a híveket. Az esztergomi érsek ezt a célt a főurak katolikus egyházba való visszacsábításával és az oktatáson keresztül próbálta elérni.

- Miben tért el Pázmány Péter a Habsburgok valláspolitikájától?

Pázmány támogatta a jezsuita rend által országszerte létrehozott iskolákat. Megalapította a nagyszombati egyetemet, elősegítve ezzel, hogy a katolikus papok képzetebbek legyenek. Pázmány munkássága következtében számos főúr visszatért a katolikus hitre, és a katolikus vallás hívei ismét többségbe kerültek Magyarországon. A rendelkezések értelmében ugyanis a vallását megváltoztató földesurak áttérítették a birtokaikon élő jobbágyokat is.

Az isteni igazságra vezérő kalauz címlapja ■ Hogyan kapcsolódik a könyv a katolikus megújuláshoz?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ 16. század: a protestáns vallások gyors terjedése → hitviták.
- ❖ A reformáció kulturális hatásai: könyvnyomtatás, iskolák, magyar nyelv.
- ❖ Erdély: katolikusok és protestánsok – szabad vallásgyakorlás.
- ❖ 17. század: Habsburgok – ellenreformáció; Pázmány Péter – katolikus megújulás (viták, jezsuita rend, oktatás).

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért terjedt gyorsan a protestáns hit Magyarországon?
- Hogyan viszonyultak a Habsburgok az új hit terjedéséhez?
- Milyen hatással voltak a hitviták a kultúrára?

21. Fejedelemség a hegyek között

Erdély a török hódításnak köszönhetette önálló létét, korábban soha nem volt önálló ország. Külpolitikailag továbbra sem volt független, a belpolitikájába azonban nem szólt bele a szultán.

- Kik kerültek a magyar trónra a mohácsi csatavesztés után?
- Milyen körülmények között történt meg az ország három részre szakadása?

Fejedelemség születik

Szapolyai János, majd fia, János Zsigmond magyar királyként irányította az ország keleti részét, így Erdély területét is. **1570-ben János Zsigmond lemondott a magyar trónról, és megkapta az erdélyi fejedelem címet.** Ekkor került a fejedelmek birtokába a Partium* is.

A török befolyás mindvégig árnyékként vetült az Erdélyi Fejedelemségre. **Az országrész belső ügyeit a fejedelem maga irányította, külkapcsolataiba azonban az Oszmán Birodalom időről időre beleavatkozott.** A fejedelemség alárendeltségét jelezte, hogy a fejedelmet az erdélyi rendi országgyűlés választotta meg, de a szultánnak is meg kellett erősíteni, és az ország évente adót fizetett a töröknek.

- Mennyiben volt Erdély független a törököktől?

A Bocskai-mozgalom

A Habsburg-uralkodók a török visszaszorítását a 16. század végén zajló tizenöt éves háborúban (1591–1606) próbálták meg először. Az elhúzódó háború hatalmas anyagi áldozattal és sok ember halálával járt. A keresztény hadaknak nem volt elég ereje kiszorítani az Oszmán Birodalmat Magyarországi területéről.

- Mit akartak a magyar nemesek elérni azzal, hogy Habsburg-uralkodót választottak?

A kimerült és lerombolt országban egyre többen keresték a megegyezést a törökkel. **Az udvar, hogy biztosítsa a háborúhoz szükséges anyagi forrásokat, hazug vádak alapján perbe fogta a Magyar Királyság protestáns főnemeseit.** A vád felségárulás, a büntetés birtokelkobzás és halál volt.

Az Erdélyi Fejedelemség a 16. században

Partium: az Erdélyen kívüli, de a fejedelemség fennhatósága alá tartozó területek összefoglaló neve.

János Zsigmond találkozása a török szultánnal

■ Miről ismerjük meg a magyar kíséretet, és miről a törököket? Mit sugall az ábrázolásmód János Zsigmond és a török szultán politikai kapcsolatáról?

Bocskai István a hajdúk élén

- Figyeld meg a hajdúk fegyverzetét!

rendi jogok: Magyarországon a rendek közé a főpapok, a nemesek és a szabad királyi városok polgársága tartozott. A rendeknek joga volt részt venni az országgyűlésen (a nemeseknek a megyegyűléseken is), ezen felül a nemesek nem fizettek adót (a polgárok egy összegben fizethettek a királynak).

Magasra csaptak az elégedetlenség hullámai. Az **elégedetlenkedők élére a szintén perbe fogott Bocskai István állt**, aki 1604-ben harcot indított a rendi jogokat* megsértő Habsburg-uralkodóval szemben. Bocskai haderejét és katonai sikereit a fegyveres hajdúk felfogadása tette lehetővé.

- Hogyan próbált meg pénzhez jutni a Habsburg-udvar?
- Ismételj! Kik voltak a hajdúk?

Bocskai a hajdúk segítségével megverte a császáriak előhadát. A császári sereg megfutamodása után mozgalom bontakozott ki a Habsburg-uralom ellen. Az elégedetlenséget a háború okozta nyomor, az idegen zsoldosok garázdálkodása, az erőszakos ellenreformáció és a főnemesek ellen indított felségsértési perek váltották ki. Bocskai seregének létszáma gyorsan növekedett. A fejedelem néhány hónap alatt elfoglalta a Magyar Királyság jelentős részét, és helyreállította a rendet Erdélyben.

❶ Részlet Bocskai István politikai végrendeletéből

„Valameddig pedig a magyar korona ott fenn, nálunknál erősebb nemzetségnél, a németnél léssen, és a magyar királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fenntartani, mert nekik javokra, oltalmokra léssen. Ha pedig Isten adná, hogy a magyar korona Magyarországon magyar kézhez kelne egy koronás királyság alá, úgy az erdélyieket is intjük: hogy attól nemhogy elszakadnának, vagy abban ellent tartanának, de sőt segéljék tehetségek szerint és egyenlő értelem-ből azon korona alá, a régi mód szerint, adják magokat.”

- Milyen feladatot jelöl ki a politikai végrendelet az erdélyi fejedelmek számára?

A **Habsburg-uralkodó** meghátrált, és 1606-ban **békét kötött Bocskaival**. A béke előírta a rendi jogok betartását és a protestáns vallás szabad gyakorlatát. Bocskai közvetítésével a Habsburg–török békeszerződés is létrejött, lezárva ezzel a háborút. A béke aláírása után a hajdúk letelepítése is megtörtént. Ők a földekért és a kötelező katonáskodásért cserébe adómentességet kaptak. **Bocskai a békekötés után hamarosan meghalt, de politikai végrendeletével programot adott az erdélyi fejedelmek számára.** ❶

- Milyen eredményeket ért el a Bocskai-felkelés?

Erdély aranykora

Az **Erdélyi Fejedelemség fénykora** Bethlen Gábor időszkájában (1613–1629) bontakozott ki. Bethlen Gábor uralkodása alatt **Erdély gazdasági, kulturális és diplomáciai tekintetben is az aranykorát élte**. Intézkedéseinek eredményeképp-

pen pezsgő élet alakult ki a fejedelemség területén. **Bethlen fellendítette Erdély gazdaságát**, jó pénzt veretett, szabályozta a legfontosabb árucikkek kivitelét, bizonyos árucikkekkel csak a fejedelem kereskedhetett. **Gondja volt az ipar fejlesztésére is.** Külföldi mesterembereket hívott az országba, fejedelmi pompájú épületeket emeltetett, bányászok Erdélybe költöztetésével **fejlesztette a nemesfémbányászatot** is. Bevételei nagy részét a fejedelem a hadseregére költötte. Bethlen Gábor **többször hadjáratot vezetett a Habsburg Birodalom ellen**, hadaival mélyen benyomult a Magyar Királyság északi területeire. Az erdélyi fejedelem **a rendi jogok és a protestáns vallás védelmében** sikeresen lépett fel. Az egyik hadjáratot követő békében Felső-Magyarország hét vármegyéjét átsatolták a fejedelemséghez. ②

Bethlen Gábor **Gyulafehérváron protestáns főiskolát alapított**, ahol főleg nyelvi és teológiai képzést nyújtottak. A tanulmányok érdekében gondoskodott gazdagon felszerelt könyvtárról is.

- Mely intézkedések járultak hozzá az Erdélyi Fejedelemség megerősödéséhez?
- Miért tekinthető Bethlen Gábor időszaka a fejedelemség aranykorának?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan alakult ki az Erdélyi Fejedelemség?
- Miért tekinthetők jelentős történelmi személynek Bocskai István és Bethlen Gábor?
- Mennyire folytathatott önálló politikát az Erdélyi Fejedelemség?

Bethlen Gábor tudósai között. „Bibliothecát [könyvtárat], különb-különb tudományokhoz tartozó gyönyörűséges jó könyvekkel rakottat, olyat szerzett vala azon kollégium [gyulafehérvári] szükségére, amelyeknek is megszerzése sok ezer tallérba kerülhetett (...).” ■ Melyik magyar uralkodó tudománypártoló tevékenységéről tanultunk már?

② A nikolsburgi béke területi rendelkezése, 1622

„Ezenkívül ő felsége a mondott fejedelem úrnak az ország Tiszán túl és Tiszán innen fekvő hét egész megyéjét, úgy-mint: Szatmárt, a hasonnevű erősséggel, Szabolcsot, Ugocsát, Bereget, Zemplént, Borsodot, (...) és Abaújt Kassa városával, összes régi területükkel és határaikkal, a teljes bírói és igazgatási hatalommal, de mégis az alább következő feltételekkel élete végéig átengedi, hogy az tartsa és birtokolja.”

- Keressük meg atlaszban a szövegben említett vármegyéket! Miért növelte meg Bethlen tekintélyét a békeszerződés?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Az Erdélyi Fejedelemség kialakulása – János Zsigmond.
- ❖ Tizenöt éves háború → a Habsburgok és a magyar nemesség ellentétei → Bocskai-felkelés: győzelem; a hajdúk letelepítése (kiváltságok); bécsi béke (1606): rendi jogok, protestánsüldözés vége.
- ❖ Erdély aranykora – Bethlen Gábor (1613–1629): ipar, kereskedelem fejlesztése → növekvő bevételek: háborúk a Habsburgok ellen; a kultúra támogatása (Gyulafehérvár: főiskola).

22. Együttműködés és szembenállás a Habsburgokkal

A 16–17. század fordulóján a tizenöt éves háborúban nem sikerült a török kiűzése. A törökellenes harc a 17. században is a legfontosabb törekvése maradt a magyar rendeknek. Ugyanakkor az uralkodó megsértette a rendi jogokat, békére törekedett a törökkel és üldözte a protestánsokat. Mindez Habsburg-ellenes mozgalmakat váltott ki.

- Miért támogatta számos főúr a Habsburg királyokat?
- Mennyire valósultak meg a várakozásaik? Miért?

*Magyarország Zrínyi Miklós
törökellenes harcaitól
Thököly Imre államáig*

Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér

A 17. század közepének kiemelkedő hadvezére Zrínyi Miklós, a szigetvári hős dédunokája, ki méltón képviselte a török elleni harc nemes családi hagyományait. Tevékenysége kiterjedt az irodalmi életre is, számos művet alkotott, köztük dédapja és a szigetvári hősök emlékére írt *Szigeti vészedelem* című eposzt. Írói munkássága jórészt a **török elleni harcot szolgálta**, miközben politikai tevékenységével azért küzdött, hogy a **Habsburgok többet tegyenek az ország felszabadításáért**.

Hadvezérként figyelemre méltó katonai eredményeket ért el. Téli hadjáratában számos török kézen lévő erődítményt meghódított, és **felgyújtatta az ellenség felvonulása szempontjából kulcsfontosságú eszéki hidat**. Sikereinek hatására szélesebb körű keresztény összefogás jött létre a török ellen. **1664-ben a keresztény seregek a szentgotthárdi csatában megállították az ellenséges török hadakat**. A fényes győzelem ellenére az uralkodó, I. Lipót (1657–1705) békét kötött a törökkel, amely nemcsak meghagyta a hódoltság területét, hanem új területek elvesztését is jóváhagyta. A békekötés után néhány hónappal **Zrínyi Miklós váratlanul meghalt**, amikor vadászat közben egy megsebzett vadkan több sebet ejtett rajta.

- Miért tekinthető jelentős történelmi személynek Zrínyi Miklós?
- Milyen győzelmeket értek el a keresztény erők?

Zrínyi Miklós (1620–1664). Zrínyi nemcsak kiváló hadvezér, hanem korának leghíresebb magyar költője is volt. Horvát bánként birtokai az ország déli részén terültek el, és vagyonából sokat költött a török ellenes harcokra

kurucok: a 17. század végén és a 18. század elején a Habsburg-ellenes felkelésekben részt vevő katonák neve.

Thököly Imre, a kurucok fejedelme egy festményen ■ Miért szakadt négy részre Magyarország?

Ahogy a történészek gondolkodnak

Az események bemutatása bizonyos mértékig mindig egymástól eltérő és egymásnak ellentmondó.

Thököly Imre megítéléséről

Vannak, akik úgy gondolják, a kuruc fejedelemei harcai, a Felső-magyarországi Fejedelemség létrejötte erősítette a török uralmat Magyarországon. Mások szerint a Habsburgok amúgy sem törekedtek a török kiűzésére, így Thököly fellépése megakadályozta a korlátlan királyi hatalom kiépítését és a protestánsok üldözését.

■ Vitassátok meg a kérdést!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ 17. század közepe – a török kiűzésének reménye.
- ❖ Zrínyi Miklós: hadi sikerek és irodalmi művek.
- ❖ Habsburgok: békekötés a törökkel → Wesselényi-mozgalom → kísérlet a korlátlan királyi hatalom bevezetésére → Thököly Imre kuruc mozgalma – az ország négy részre szakad.

Thököly Imre, a kurucok fejedelme

Az intézkedések hatására egyre **nőtt a Habsburgokkal elégedetlenek száma** (végvári vitézek, sérelmeket elszenvedett nemesek). Közülük azokat, **akik Erdély és a Magyar Királyság határvidékén gyülekeztek, és hajlandóak voltak a fegyveres harcra is, kurucoknak* nevezték. A kurucok élére a fiatal Thököly Imre állt.** Fegyveres harcok eredményeként a Habsburgok hadereje kiszorult a Magyar Királyság északkeleti részéről, és Thököly vezetésével **létrejött a Felső-magyarországi Fejedelemség (1682).** Thököly Imre, az erdélyi fejedelmekhez hasonlóan, **a török szultán vazallusa lett.**

Magyarország immár négy részre szakadt: a Magyar Királyságra, Erdélyre, a hódoltságra és az újonnan létrejött kuruc fejedelemségre.

- Milyen következményekkel járt a kurucmozgalom kialakulása?
- Miért volt ez kedvező az Oszmán Birodalom számára?

Thököly Imre (1657–1705) rövid múltra visszatekintő nemesi családból származott, dédapja állatkereskedőként tett szert nagy vagyonra. Thököly édesanyját már kétesztendő korában elveszítette, apja halálakor is még csak tizenhárom esztendő volt. Alig múlt húszéves, amikor csatlakozott a végvári vitézekből, elszegényedett nemesekből és szökött jobbágyokból álló bujdosókhoz.

A fiatal Thököly gyorsan emelkedett a katonai ranglétrán, és hamarosan bekerült a fővezérek közé. Tehetséges, de önfejű katonának ismerték. Török segítséggel a kurucok nagyszabású hadjáratot indítottak és elfoglalták a Felvidék nagy részét. Az így kiszakított országrészen Thököly a török támogatásával uralkodott, és Zrínyi Ilonával kötött házassága révén hozzájutott a Rákócziak birtokaihoz is. Zrínyi Ilona ugyanis I. Rákóczi Ferenc özvegye volt.

A kuruc fejedeleme hatalma rövid ideig tartott. A Habsburg-uralkodó nem akart vele tárgyalni, és a török is megvonta tőle a bizalmát. Miután elvesztette támogatóit, a katonái is hamarosan elpártoltak mellőle.

Életét az Oszmán Birodalomban fejezte be, nem sokkal azután, hogy mostohafia, II. Rákóczi Ferenc 1703-ban szabadságharcot indított a Habsburgok ellen.

- Hogyan lett Thököly Imre a kurucok vezetője?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Milyen tényezők befolyásolták a Habsburg-ellenes mozgalmak eltökéltségét?
- Miért gondolták a főúri szervezkedés tagjai, hogy szakítani kell a Habsburg-házzal?
- Milyen következményekkel járt a Wesselényi-féle nemesi összeesküvés?
- Milyen eredményeket ért el a Thököly Imre vezette kurucmozgalom?

Zrínyi Ilona, Munkács hősnője

■ OLVASMÁNY

Zrínyi Ilona a Wesselényi-mozgalom egyik vezetőjének, Zrínyi Péternek volt a leánya. A Habsburg-ellenes nézeteket valószínűleg már a szülei belenevelték Zrínyi Ilonába, aki fiatal lányként élte meg nagybátyja, Zrínyi Miklós hadi sikereit, majd tragikus halálát. Ilonát 1666-ban férjhez adták I. Rákóczi Ferenchez, egy korábbi erdélyi fejedelem fiához. Házasságukból három gyermek született: a csecsemőként elhunyt Rákóczi György, Rákóczi Julianna, valamint a szabadságharc későbbi vezére, II. Rákóczi Ferenc.

1671-ben a Habsburgok kivégezték édesapját, valamint anyai nagybátyját, Frangepán Ferencet. Férje 1676-ban bekövetkező halála után a gyászoló asszonynak sikerült elérnie, hogy a hatalmas Rákóczi-birtokok a felügyelete alatt maradhassanak, így Sárospatak és Munkács vára is Zrínyi Ilona kezébe került. Pár évvel később férjhez ment a nála több évvel fiatalabb Thököly Imréhez, a kuruc fejedelemhez. Az asszony három gyermeket szült második férjének is, ám mindhárom utód már csecsemőkorában meghalt.

Zrínyi Ilonának nagy szerepe volt a kurucok kezdeti sikereiben, amikor viszont Thököly csapatai sorra vereséget szenvedtek, és az előrenyomuló Habsburg csapatok fölénye megkérdőjelezhetetlenné vált, Zrínyi Ilona Munkács várában sáncolta el magát.

- Ismételj! Miért fogtak fegyvert a kurucok?
- Mi volt a Wesselényi-mozgalom kiváltó oka?

Munkács vára

Zrínyi Ilona portréja ■ Sorold fel életének jelentősebb helyszíneit!

Az ellenség ostrom alá vette az erődítményt, ám a hős asszony két éven át kitartott a Habsburg sereggel szemben, míg 1688-ban feladta a várat a hatalmas túlerőnek. Azt azonban sikerült elérnie, hogy katonáinak I. Lipót büntetlenséget garantáljon. Zrínyi Ilonát Bécsbe hurcolták, ahol elválasztották gyermekeitől. II. Rákóczi Ferenc, a későbbi szabadságharc vezetője ekkor, tizenéves korában látta utoljára édesanyját. Valószínűleg Habsburg-ellenes érzelmei is ebben az időben szilárdultak meg.

Zrínyi Ilonát egy Orsolya-rendi apácázárdába küldték a császár túszaaként, ahonnan csak 1692-ben szabadult egy fogolycsere következtében, amikor a kurucok kicserélték egy fogságba esett ellenséges grófra. Mielőtt száműzetésbe vonult férje oldalán az Oszmán Birodalomba, Zrínyi Ilona búcsúlevelet írt szeretett fiának, II. Rákóczi Ferencnek. A levelet az ifjú főnemes azonban sohasem olvashatta.

Zrínyi Ilona 1703-ban halt meg a kis-ázsiai Nikomédiában, török alattvalóként. A hős asszony koponyáját fia maradványaival együtt 1906-ban hazahozták a Török Birodalomból, és Kassán helyezték végső nyugalomra.

23. A török kiűzése Magyarországról

Buda elfoglalása az 1541-es esztendőben tragikus következményekkel járt Magyarországra nézve. A város bevételével a törökök biztosították a korábbi hódításait, és lehetőséget nyertek a további terjeszkedésre. Buda visszavételére, közel másfél évszázad után, az 1680-as években mutatkozott lehetőség.

- Hogyan végződött az 1664-es hadjárat?
- Milyen veszélyekkel járt a Habsburg katonai segítség?
- Milyen következményekkel jártak az elhúzódozó harcok?

A török kiűzése Magyarországról ■
Mely országrészeket foglalták vissza a töröktől? Melyik terület maradt török fennhatóság alatt? Mi lett az Erdélyi Fejedelemségnek és Thököly államának a sorsa?

Buda visszafoglalása

A török kiűzése a 17. század végén valósult meg. A háború kezdetén a keresztények kényszerültek védekezésre. 1683-ban az Oszmán Birodalom újra kísérletet tett Bécs elfoglalására, a város azonban hősi ellenállást tanúsított. A felszabadítására érkező lengyel, német és császári hadak szétzúzták a törökök seregét. A diadal megteremtette az évszázadok óta vágyott európai szövetséget, a Szent Ligát*. A többnemzetiségű sereg elsődleges célja Buda visszahódítása volt. A nyolcvanezres keresztény seregben tizenötezer magyar harcolt. Többségük Thököly hadseregéből pártolt át, míg maga a kuruc fejedelem továbbra is a törökök oldalán maradt. A támadást 1686 nyarán indították meg.

Szent Liga: a pápa kezdeményezésére létrejött, több országból álló török ellenes szövetség.

A Szent Liga emlékérmé. A bal oldali alak XI. Ince pápát mutatja ■ Miért került rá a pápa képmása az éremre?

Benczúr Gyula: Buda visszafoglalása. A festmény 1896-ban készült ■ Kik láthatók a képen?

1686 júniusában Lotharingiai Károly herceg és a bajor választófejedelem körülbelül nyolcvanezer katonával zárta körbe a budai várat, amelyet Abdurrahman budai pasa védett tizenötezer harcosával. Buda falai alatt franciák, spanyolok, angolok, németek harcoltak, soraik között magyar végvári vitézekkel, kurucokkal és hajdúkkal. Az ostrom kezdetén felrobbant egy lőportorony, óriási károkat okozva, de ez a török védőket nem tántorította el attól, hogy a végsőig kitartsanak.

Lotharingiai Károly július végén általános rohamot vezényelt, de a janicsárok visszaverték a keresztény ostromlókat. A török felmentő sereg érkezésekor a vár még Abdurrahman pasa kezén volt, a Szent Liga erői viszont megfutamították a vár felmentésére érkező törököket.

Szeptember 2-án, kora délután a keresztény seregek egy erőteljes ágyútűz után megrohamozták a vár rommá lőtt falait. Az ostromlók sikeresen betörték a várba, és hamarosan annak belső részén küzdöttek. A lófarkas zászlót Petneházy Dávid tépte le a vár faláról.

Ezért a hőstettéért az oroszlánként küzdő Petneházyt a császár kiöntette: aranyláncot adott át neki. Pedig „a budai oroszlán” nemrégén még kapitányként harcolt Thököly seregében, és csapatával többször legyőzte a császáriakat. A kuruc fejedelem elfogásakor Petneházy átállt a császár hűségére, akinek nagy szüksége volt tapasztalt katonákra. Hogy milyen pályát futott volna be a császári seregben, az nem derült ki, mert nem sokkal Buda visszafoglalása után meghalt.

- Számold ki, hány-szorosos túlerővel támadták a keresztények a budai várat!
- Mi segítette elő a keresztény seregek győzelmét?

A budai vár védelmét vezető, és a harcban elesett Abdurrahman budai pasa síremléke a budai várban ■ Hány évig volt Buda török kézen?

Az ország felszabadulása

Buda felszabadítása hatalmas lökést adott a hadműveletnek. A török csapatokat sikerült egyre délebbre szorítani. **A Habsburg-hadak több csatában is vereséget mértek a török seregekre**, miközben sorra visszafoglalták a török kézen lévő várakat. Az Oszmán Birodalom nemcsak a hódoltsági területeit veszítette el, hanem a két vazallus fegyedelemséget is: **Thököly kuruc államát és az Erdélyi Fegyedelemséget a Habsburgok szintén a fennhatóságuk alá vonták**. Az Oszmán Birodalom az utolsó jelentős vereségét a zentai csatában szenvedte el 1697-ben, amikor Savoyai Jenő vezetésével a császári csapatok elhárították az ellentámadásukat. Az Oszmán Birodalom ezután békére kényszerült.

Az **1699-ben** aláírt **karlócai béke** nemzedékek álmát váltotta valóra: **Magyarország nagy része felszabadult a több mint százötven évig tartó török uralom alól**. Az Oszmán Birodalom egyedül az ország déli területén lévő Temesközt tudta megtartani.

A hosszú háborús időszak pusztulást hagyott maga után. **Az egykori hódoltság területén** – amelyhez az ország közepső, túlnyomórészt magyar lakta részei is tartoztak – **falvak, városok tűntek el**. Dolgos kezek hiányában a szántóföldek egy része megműveletlen maradt.

A felszabadító harcok következményei

A török kiűzése után megerősödött Magyarországon a Habsburgok hatalma. **1 Az uralkodó korlátlan királyi hatalmat vezetett be, a töröktől visszafoglalt területeket birodalma új szerzeményeként kisajátította**. A nemesi családok csak nehezen juthattak újra őseik földjéhez. A jobbagyok életét a háború viszontagságai mellett a hadsereg túlkapásai is súlyosbították. Előírták számukra a felszabadító katonák elszállásolását és ellátását, valamint a hadfelszerelések szállítását.

- Miért nem tekintették sokan felszabadulásnak az eseményeket?

1 Egy országgyűlési határozat Buda felszabadítása után

„I. tc. Ez olyan nagy és örök hálával említendő jótéteményeknek emlékeztérére, s alázatosan kedveskedő lelkünknek (...) hálája jeléül, e Magyarországnak (...) összes karai és rendei kinyilatkoztatják, hogy mostantól (...) örök időkre senki mást, mint fent címzett császári és királyi felségének (...) fiúörökösei közül az elsőszülöttet (...) fogják törvényes királyuknak s uruknak ismerni, és (...) meg fogják koronázni. (...)”

(Pozsony, 1687)

- Mondd el saját szavaiddal, mit fogadnak meg a törvényben a magyar nemesek!
- Eddig hogyan került trónra az új magyar király?
- Mit jelent a tc. rövidítés?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ 1683: Bécs sikertelen török ostroma → Szent Liga a török ellen.
- ❖ 1686: Buda felszabadítása.
- ❖ 1697: Zenta: Savoyai Jenő győzelme.
- ❖ 1699: karlócai béke.
- ❖ Magyarország a Habsburgok számára „új szerzemény” → a nemesek és a jobbagyok sérelmei.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mutasd be a török kiűzésének körülményeit!
- Milyen szerepet játszott Thököly a harcokban?
- Milyen örökséget hagyott hátra a török megszállás?

24. „Buzgóság a haza szabadsága iránt” – A Rákóczi-szabadságharc

Buda visszafoglalása nem hozta el az ország szabadságát. A Habsburg Birodalom úgy kezelte Magyarországot, mint egy meghódított területet. II. Rákóczi Ferenc vezetésével nemzeti szabadságharc robbant ki a Habsburgok ellen.

- Sorolj fel jelentős Habsburg-ellenes mozgalmakat!
- Milyen sérelmek robbantották ki ezeket?
- Kik voltak a kurucok?

Magyarország a Rákóczi-szabadságharc idején ■ Melyik területről indult ki a felkelés? Mely területeket nem tudták elfoglalni a kurucok? Mit gondolsz, hogyan befolyásolta ez a szabadságharc sikerességét?

Kibomlik a zászló

Thököly Imre államát a felszabadító háború során a **Habsburg hadak megszállták**, és a török oldalán kitartó fejedelem serege felbomlott. A **kurucok viasszasorultak** az ország északkeleti területére, és a vezető nélkül maradt mozgalom látszólag már nem veszélyeztette I. Lipót uralmát. A kurucok közül azonban sokan abban bíztak, hogy **a fiatal II. Rákóczi Ferenc majd mostohaapja helyére lép**, és újraindítja a felkelést. A kiterjedt Rákóczi-birtok örökösét az uralkodó ezért megfigyeltette, majd az első adandó alkalmalal letartóztatták.

Rákóczi szökése bécsújhelyi börtönéből

Munkács feladása után Zrínyi Ilona gyermekeit, Ferencet és Juliannát elszakították édesanyjuktól. II. Rákóczi Ferenc csak évekkel később térhetett vissza Magyarországra, ahol átvette családja birtokainak igazgatását. Bár sokan arra biztatták, hogy azonnal indítson harcot a Habsburgok ellen, kezdetben elutasította a felkérést. Tudta, hogy csak külföldi segítséggel van remény a Habsburgok legyőzésére. Ezért akkor, amikor kitört egy nagyobb háború XIV. Lajos Franciaországa és a Habsburg Birodalom között, felvette a kapcsolatot a francia királlyal. Rákóczi levele azonban a császáriak kezébe került, s I. Lipót felségárulás vádjával letartóztatta.

- Miért vette fel a kapcsolatot II. Rákóczi Ferenc XIV. Lajossal?

II. Rákóczi Ferenc

Rákóczi zászlaja

❶ Rákóczi találkozása a felkelőkkel

„Alig lehet elképzelni azt a buzgalmat és örömet, amely a népet mindenfelől hozzám vonzotta. Bandákban jöttek, kenyeret, húst és más szükséges élelmiszert hoztak. Ezeket az embereket feleségük és gyerekeik kísérték, és amikor messziről megláttak engem, letérdeltek és orosz módra keresztet vetettek. Bőven hullatták örömkönnyeket, és ez kifakasztotta az én könnyeimet is. (...) hazaküldték asszonyaikat és gyerekeiket, beálltak a katonáim közé (...). Puskák hiányában kardokkal, vasvillákkal és kaszákkal fegyverkeztek fel, és kijelentették, hogy velem akarnak élni-halni.”

(Részlet Rákóczi emlékirataiból)

- Képzeld magad Rákóczi helyébe! Hogyan látnál hozzá a hadsereg megszervezéséhez, milyen intézkedéseket tennél? Mi miatt tartanád esélyesnek a szabadságharcot a győzelemre?

Rákóczi átlépi a magyar–lengyel határt

A Bécsújhelyen raboskodó Rákóczi Ferencre nagyapja, Zrínyi Péter sorsa várt, akit éppen ebben a városban végeztek ki I. Lipót parancsára. Az ifjú Rákóczinak segítséggel sikerült kijutnia a börtönből. Német dragonyosnak öltözött, és hogy senki gyanút ne fogjon, még egy zsákot is a vállára emelt. A város szűk sikátoraiban azonban eltévedt. Míg bolyongott, beesteledett, és mire a városkapuhoz ért, öreg este lett, a sorompót már leeresztették. Nem tudhatta, hogy nem riasztották-e az őrséget, s nem éppen miatta zárják le a várost. Magyaros kiejtése elárulta volna, ezért részegnek tette magát. Tántorogva, borízú hangon egy közismert nótát dudorászott. Az örökben nem ébredt gyanú a magas termetű részeg dragonyos láttán. Fölemelték a sorompót, és Rákóczi eltűnt az éjszakában. A városon kívül hűséges apródja várta. Ezer veszedelem között, a Duna három ágán átkelve Lengyelországig vágattak. Ott készült a hazatérésre, hogy élére álljon a független Magyarországért vívott szabadságharcnak.

- Milyen körülmények között tudott Rákóczi megszökni a börtönből?

Az ország északkeleti részén volt a legnagyobb az elégedetlenség. A jobbágyok és az itt bujdosó kurucok 1703-ban felkelés szervezésébe kezdtek, amelyhez szükség volt egy tekintélyes vezetőre. **II. Rákóczi Ferenc** az ország egyik legtehetősebb főúrának számított, ráadásul **a Habsburgok kérelmelhetetlen ellenfele volt.** Küldöttséget menesztettek a főúrhoz, aki elfogadta kérésüket. **Rákóczi a kurucok élére állt, kitört a szabadságharc.** ❶

Rákóczi zászlóbontása után a Habsburgok intézkedéseivel elégedetlen nemesek is tömegesen csatlakoztak a kuruc erőkhöz. A háborúhoz azonban nagy létszámú és jól szervezett hadsereg volt szükség.

- Mi váltott ki elégedetlenséget a nemesek és a jobbágyok körében?
- Miért Rákóczit választották vezetőnek?

Rákóczi pénze, a libertás. Rákóczi rézből és ezüsből is veretett pénzt, de a rézpénz gyorsan elértéktelenedett ■ Milyen összefüggés van a pénz neve és a szabadságharc között?

„Király nélkül lenni”

Hamarosan az ország jelentős részét a kurucok ellenőrzésük alá vonták. Gyors sikereiket részben annak is köszönhetették, hogy a Habsburg-uralkodó seregei a franciákkal háborúztak. A **császáriak oldalán harcoló csapatok, akiket labancoknak* hívtak**, az ország nagy részében visszaszorultak. A **győzelmek hatására Rákóczit Magyarország vezérlő fejedelemévé választották**. Ezt követően 1707-ben, az **ónodi országgyűlésen kinyilvánították a Habsburg-ház trónfosztását**. A trónfosztástól a szabadságharc ügyének európai felkarolását remélték. **Rákóczi állama elszakadt a Habsburg Birodalomtól**.

Az ónodi országgyűlés kezdetén Turóc megye követei rendi sérelmeiket panaszolták fel Rákóczinak. Elégedetlenkedtek a háború terhei miatt. Békét akartak kötni a császárral. Rákóczi Bécs kezét sejtette az ügyben. Feldühödött emberei kardot rántottak, az egyik követet azonnal lekasabolták, a másikat, aki megsebesült, később kivégezték. A megye többi követét bebörtönözték, Turóc megye jelképeit eltörölték. Ezt követően fogadták el a Habsburg-ház trónfosztását.

- Miért elégedetlenkedtek Turóc megye követei?

Nehéz a dolga a katonának

Embert próbáló feladat volt az ütőképes hadsereg megszervezése is. **A hadsereg megfelelő ellátása és felszerelése a folyamatos anyagi nehézségek következtében szinte lehetetlenné vált**. A tisztek egy része, annak ellenére, hogy a fejedelem erre nagy figyelmet fordított, nem rendelkezett korszerű hadászati ismeretekkel. **A kuruc sereg fegyelmetlen volt**, ereje a meglepetésszerű rajtaütésben rejtett. **A nagyobb hadseregek közötti csatákban rendre a jól képzett császári seregek diadalmaskodtak**.

- Foglald össze, milyen nehézségekkel kellett szembenéznie Rákóczinak a háború során!

Az ónodi országgyűlés ■ Milyen kérdésben alakult ki ellentét?

labancok: a bécsi udvarhoz hű katonák elnevezése a Thököly-felkelés és a Rákóczi-szabadságharc idején.

Ahogy a történészek gondolkodnak

A nagyhatalmak igyekeznek hatalmukat és fennhatóságukat minél több népre kiterjeszteni. A magyar történelemben többször is előfordult, hogy a függetlenségi harc után kiegyezésre került sor.

A Rákóczi-szabadságharc mérlege

A Rákóczi-szabadságharcra a magyarok egy része a függetlenség megszerzését szerette volna elérni. Ez azonban számos okból nem volt lehetséges. A magyar rendek végül a kiegyezést választották a bécsi udvarral.

- Milyen tanulságot szolgáltat a kuruc felkelés a bécsi udvar számára?

Kurucok és labancok összecsapása ■ Milyen fegyverekkel zajlott az összecsapás? Mi jellemezte a kurucok harcmodorát? Miért?

2 Részletek a szatmári békéből

„(...) Császár és koronás király Ő Felsége (...) a vallásnak dolgában országunknak törvényét megtartja, úgy annak gyakorlását (...) mind Magyarországon, mind Erdélyben (...) törvény szerént megengedi. (...)

(...) mind a törvényeknek megtartásában, mind a hazafiaknak az ország hivataljaira való alkalmaztatásában (...) semmi fogatkozás nem létszen, amint viszont Ő felsége is kívánja, hogy a magyar és akármelyik nemzetségből való erdélyi lakosok az ő törvényes szabadságokkal való élés mellett királyukhoz való hívségükben egy nemzetnek se engedjenek.”

- Fogalmazd meg, mely jogokat rögzítik az idézett részletek!
- Miért említi a dokumentum külön Magyarországot és Erdélyt?

A szabadságharc bukása

A harcok elhúzódása újabb problémákat hozott felszínre. A folyamatosan zajló háborúk következtében **az ország erőtartalékai elfogytak**. A külső támogatás reménye is szertefoszlott. Mivel a Habsburgokkal folytatott harcokban a franciák sorra vereséget szenvedtek, megszüntették a szabadságharc pénzbeli támogatását. **Az ország külső szövetséges nélkül maradt.**

Rákóczi intézkedései a nemesség és a jobbágyok között kibékíthetetlen ellentéteket szültek. **A nemeseknek ellenükre volt a jobbágyok katonáskodása és a mindenkire kiterjedő adózás.**

A sokasodó problémák arra kényszerítették Rákóczit, hogy **új szövetségeseket** keressen. Figyelme Oroszország felé fordult, és **Nagy Péter orosz cártól remélt katonai segítséget**. II. Rákóczi Ferenc kiutazott a cárhoz tárgyalni, eközben az általa **kinevezett főparancsnok felvette a kapcsolatot a császári csapatok vezetőjével**. A kuruc táborban egyre többen vélték úgy, hogy a harc folytatása a teljes vereséghez fog vezetni, ezért egy mindkét fél számára előnyös békemegállapodásban bíztak. A tárgyalások eredményesen zárultak, és **1711-ben aláírták a szatmári békét**. 2 A kuruc csapatok a majtényi síkon letették a csapatzászlókat.

Az udvar hűségeskü letétele mellett kegyelmet hirdetett a szabadságharc vezetőinek is. **Rákóczi azonban nem esküdött fel a Habsburg-uralkodó szolgálatára. Önként vonult száműzetésbe.** Először Franciaországba ment, majd XIV. Lajos halála után az Oszmán Birodalom területére távozott. A szabadságharc azonban nem volt hiábavaló. A rendek visszanyerték jogaikat, **Magyarország pedig a Habsburg Birodalmon belül megőrizte viszonylagos önállóságát.**

- Miért kellett feladni a küzdelmet?
- Milyen eredményeket ért el a szabadságharc?
- Miért az Oszmán Birodalmat választotta Rákóczi önkéntes száműzetése helyszínéül? (Gondolj a korábbi Habsburg-ellenes mozgalmakra!)

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Milyen célokért hirdették meg a felkelők a szabadságharcot?
- Milyen problémákkal szembesült Rákóczi?
- Miért mondták ki a Habsburg-ház trónfosztását?
- Milyen okok vezettek a béke megkötéséhez?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Elégedetlenség a Habsburgokkal szemben → II. Rákóczi Ferenc a kuruc mozgalom élére kerül.
- ❖ Kuruc hadsereg: (portyák, rajtaütések).
- ❖ 1707: ónodi országgyűlés – trónfosztás.
- ❖ Kimerül az ország: katonai vereségek – belső ellentétek → 1711: szatmári béke – reális kompromisszum.

25. Magyarország a Habsburg Birodalomban

A 18. század folyamán olyan etnikai változások zajlottak a Kárpát-medencében, amelyek jelenkori történelmünket döntő mértékben befolyásolták. Magyarország népessége szűk egy évszázad alatt megkétszereződött, miközben a magyarok aránya csökkent a soknemzetiségűvé vált országban.

- Milyen volt a kapcsolat az ország és a Habsburgok között a török kiűzését követően?
- Milyen állapotban volt az ország a Rákóczi-szabadságharc idején?

Jelentősebb népmozgások Magyarországon a 18. században ■ Milyen következményekkel járt a háborús pusztítás Magyarországon?

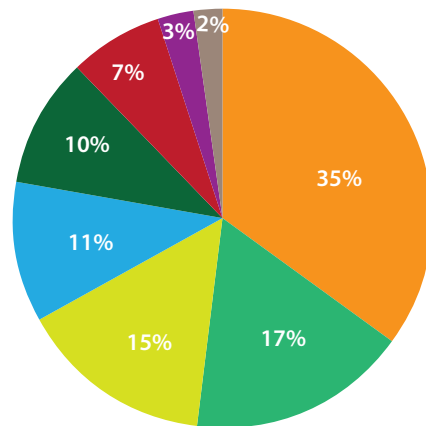
Az ország helyzete a birodalmon belül

A Rákóczi-szabadságharcot követően **Magyarország a Habsburg Birodalom része lett**, mégis különbözött a birodalom egyéb területeitől. Magyarországon **az uralkodó kénytelen volt a rendekkel együtt kormányozni. Önálló magyar hadsereget nem állítottak fel.** A magyar egységeket beolvastották a közös állandó birodalmi hadseregbe. A magyar alakulatokat gyakran a birodalom más szegleteiben állomásoztatták.

A soknemzetiségű ország kialakulása

A török háborúkat követően **Magyarország belső területei elnéptelenedtek.** A helyzet javítását a Habsburg-uralkodók is szívügyüknek tekintették. **Szervezett betelepítések formájában németeket csábítottak az országba.** Az érkezőket házzal, szerszámokkal látták el, és néhány évig tartó adókedvezményekben is részesültek.

Az ország népesebb északi vármegyeiből **magyar és szlovák jobbágyok** indultak útnak a belső területek felé. Érkezésükkel az elnéptelenedett alföldi területek újra élettel teltek meg. Az ország keleti és déli határvidékéről is költöztek Magyarország területére. A déli végekre főként **szerbek**, az Alföld keleti tájaira és Erdélybe **románok települtek át.**

- magyarok
- románok
- németek
- szlovákok
- horvátok
- szerbek
- ruszinok
- egyéb (szlovénok, lengyelek, zsidók, cigányok)

A nemzetiségek aránya Magyarországon a 18. század végén (Horvátországgal együtt) ■ Miért vált Magyarország soknemzetiségű országgá? Mi a különbség a betelepítés és a bevándorlás között?

❶ Hadik András

Hadik András volt Mária Terézia egyik legtehetségesebb hadvezére. 1757 októberében a merész katona portyája során seregével eljutott Berlin falai alá. A berliniek meglepődve látták a városfalaknál megjelenő magyar huszárokat. A magyarok megadásra kényszerítették, majd megsarcolták a porosz fővárost. Arra már nem jutott idejük, hogy a teljes hadisarc összegyűjtését megvárják, indulni kellett, mielőtt a porosz felmentő sereg megérkezett volna. Hadik ajándékként Berlin címerével díszített kesztyűt is kért Mária Terézia számára, azonban azt mesélik, hogy a berliniek bosszúból csak balkezes kesztyűket adtak. A bátor huszártiszt Berlin megtámadásával a korszak háborúinak egyik legmerészebb hadműveletét hajtotta végre, és ezzel komoly szégyent hozott a porosz hadseregre.

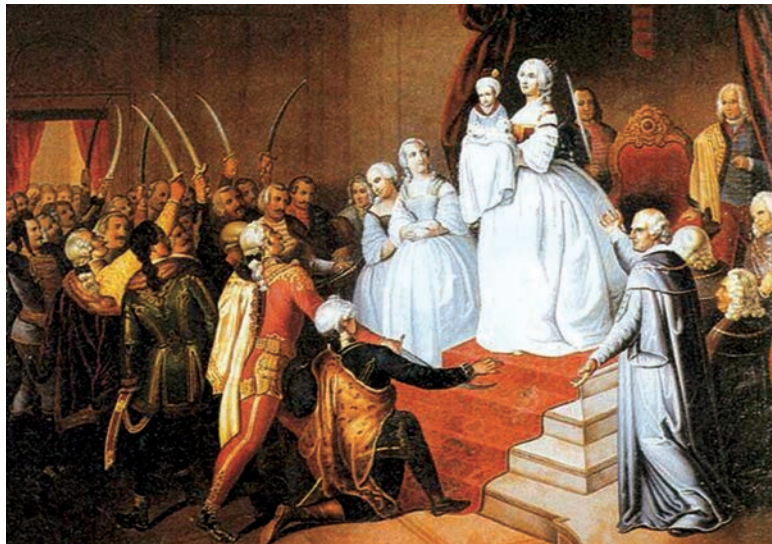
- Képzeld el, hogy huszár vagy Hadik András seregében! Készíts beszámolót a hadvezér hőstettéről! Segít az internet (Hadik András címszó).

Hadik András lovas szobra a budai várban

- Mi volt Hadik András legjelentősebb hőstette?

örökös tartományok: olyan tartományok, amelyeken az uralkodó öröklés, nem pedig hódítás, választás vagy házasság jogán uralkodik.

Mária Terézia a magyar rendek előtt

A Habsburg Birodalom tartományai és a lengyel területek felől **zsidók érkeztek** Magyarországra. Helyzetüket **több korlátozó rendelkezés nehezítette** (pl. nem telepedhettek le a szabad királyi városokban). **A cigányság létszáma is nőtt. A többségük vándorló életmódot folytatott, de sokan már falvakba telepedtek le.** Elsősorban hagyományos mesterségeiből éltek meg (kovács, fémmegmunkálás, fafaragás, lókereskedelem, zenészek).

Magyarország népessége a betelepítések és a bevándorlás következtében növekedésnek indult, a nem magyar nyelvűek aránya azonban számottevően megemelkedett. Számuk a 18. század végére meghaladta a magyarokét.

Mária Terézia

Apja halála után **Mária Terézia (1740–1780)** került a birodalom trónjára. **A porosz uralkodó**, kihasználva a helyzetet, **háborút indított**. A magyar rendek támogatást nyújtottak a királynőnek. A Habsburg Birodalom haderejében **jelen-tős számú Magyarországról toborzott katona szolgált**, és az időszakban a **magyar huszáralakulatok** is nagy hírnévre tettek szert. ❶

Az uralkodónő számos reformelképzeléssel kívánta a birodalmat megújítani, ez azonban sokszor ellentétben állt a nemesek érdekeivel, akik a kiváltságaikat féltették. **A királynő, élve uralkodói jogával, egy idő után nem hívta össze az országgyűlést, és rendeletek útján kormányzott.**

A birodalom vámhatárait úgy alakította át, hogy azok mezőgazdasági termékek és nyersanyagok szállítását ösztönö-zék Magyarországról az örökös tartományok* piacaira. Az örökös tartományokból Magyarországra viszont az iparcik-

kek behozatalát támogatta. **Magyarország lett a birodalom éléstára.** A rendelet azonban gátolta a magyar ipar fejlődését.

A királynő **meghatározta, hogy a földesúr milyen módon és maximum milyen mértékben követelhet szolgáltatásokat a jobbágytól.** Ezzel a jobbágyok terhei kiszámíthatóbbá váltak. Az ingyenmunkájukhoz köthető visszaélések is csökkentek. Ennek eredményeként az állam felé is könnyebben teljesíthették kötelezettségeiket.

- Miért csökkentette a kincstár bevételeit a túlzott mértékű robot?

Oktatási rendelete **kötelezővé tette az iskolát minden gyermek számára hat és tizenkét éves kor között,** egészségügyi rendelete pedig előírta képzett orvosok és bábák alkalmazását. Az utóbbiak ingyen segítettek a szegények gyermekeinek világrajzvetelét.

- Foglald össze, hogyan érintették a különböző társadalmi rétegeket Mária Terézia rendeletei!
- Tervezz emléktáblát Mária Teréziának! Írd rá a legjelentősebb érdemeit!

A magyar társadalom Mária Terézia korában

A magyar társadalom az évszázadok során keveset változott. A nemesség megőrizte jogait és kiváltságait. **A leggazdagabb nemesek alkották az arisztokráciát.** Hatalmas birtokaik és politikai befolyásuk révén tevékenyen részt vettek az ország irányításában. A nemesség gerincét alkotó **köz-nemesség** a vármegye életének irányításában játszott vezető szerepet. Az elszegényedett, **vagyontalan kisnemesek** a jobbágyokéhoz hasonló életkörülmények között éltek.

Az elszegényedett nemeseknek sokféle elnevezése alakult ki. Bocskoros nemesnek hívták azt, aki a nemesek és a módosabb parasztok által viselt csizma helyett a szegényparasztok bocskorát hordta. Hétszilvafás volt az a nemes, akinek birtoka olyan apró volt, hogy csak hét szilvafa fért el rajta. Kutyabőrös volt az a nemes, akinek birtoka sem volt, csak a nemességét igazoló okirattal, a kutyabőrrel rendelkezett.

A jobbágyok tették ki a társadalom döntő többségét. Tíz emberből kilenc ehhez a réteghez tartozott. A vagyonosabbak telekkel rendelkeztek, és a földön vagy a ház körül végzett munkához másokat – például zselléreket – is alkalmaztak. A jobbágyi társadalom **legszegényebb rétegét a zsellérek alkották,** akik nem rendelkeztek földdel. A jobbágyok ügyeiben a földesúr joghatósága döntött. Az adók fizetése mellett részt kellett venniük a hadsereg ellátásában és szállításában is. **A városi polgárság száma nőtt,** de még így is elenyésző volt.

Magyar paraszt. Rézmetszet a 18. század végéről ■ Vagyoni helyzete alapján hogyan rétegződött a jobbágyosság?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Magyarország rendi különállása a birodalmon belül – de: közös hadsereg.
- ❖ Az ország benépesülése → csökken a magyarok aránya.
- ❖ Mária Terézia (1740–1780): háború a poroszok ellen; reformok rendeletekkel (vámrendelet, a szolgáltatások szabályozása, oktatásügyi rendelet).
- ❖ Társadalom: feudális.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan alakult át Magyarország kormányzása a Habsburg Birodalomban?
- Hogyan alakult át az ország lakossága a 18. században?
- Mutasd be Mária Terézia főbb rendeleteit!
- Hogyan nézett ki a korabeli társadalom?

26. Boldoggá tenni Magyarországot

II. József politikája megosztotta a Habsburg Birodalom lakosságát. A felvilágosodás képviselői reménykedve tekintettek rá, ugyanakkor a reformokat a magyar köznemesség nem egy esetben ellenállással fogadta.

- Milyen módon kormányzott Mária Terézia?
- Hogyan választottak királyt Magyarországon?

A II. József által kialakított közigazgatási egységek határai ■ Milyen közigazgatási egységekre volt felosztva az ország Szent István óta? Hogyan változtatta meg II. József Magyarország közigazgatását?

Kalapos király

Mária Terézia halála után fia, II. József (1780–1790) került trónra. Személyében az ország olyan uralkodót ismerhetett meg, aki a korlátlan királyi hatalmat és a felvilágosodás eszméit ötvözte. Intézkedéseit az a cél határozta meg, hogy egy egységes, modernizált birodalmat hozzon létre.

Azért, hogy ebbéli szándékában a rendek ne gátolhassák, az országgyűlést sohasem hívta össze. Anyjához hasonlóan rendeletekkel kormányzott. Ráadásul, hogy elképzeléseit maradéktalanul megvalósíthassa, nem koronáztatta magát magyar királlyá, ezért „kalapos királynak” csúfolták. A koronázás ugyanis azt jelentette, meg kell esküdni: az ország hagyományait tiszteletben tartja.

- Miért utasította el II. József, hogy királlyá koronázzák?

II. József rendeletei a felvilágosodás szellemében születtek. A protestáns és a görögkeleti egyházak hívei a türelmi rendelet értelmében szabadon gyakorolhatták vallásukat, betölthettek állami hivatalokat. ❶ Azokat a szerzetesrendeket, amelyek nem tanítással vagy beteggondozással foglalkoztak, az uralkodó feloszlatta. eltörölte a zsidókra vonatkozó középkori korlátozások többségét is. Engedélyezte számukra a városokba való betelepedést (a bányavárosok kivételével) és minden foglalkozást megnyitott előttük.

❶ II. József türelmi rendelete

A türelmi rendelet a református és evangélikus hitvallásúaknak éppúgy, mint a görögkeletieknek, engedélyezte a szabad vallásgyakorlást. A rendelet szigorú szabályozás mellett lehetővé tette a protestánsoknak templomok építését is, azonban a protestáns templomoknak nem lehetett tornyuk és harangjuk. Megtiltotta azt is, hogy közútról nyíló bejáratuk legyen.

- Mennyiben jelentett előrelépést a türelmi rendelet a protestánsok számára?
- Miért nem beszélhetünk teljes vallás-szabadságról?

A türelmi rendelet emlékére kiadott érem

- Mely vallásoknak biztosított szabadságot a türelmi rendelet?

II. József lehetővé tette a jobbágyok szabad költözését, házasságát és a szabad pályaválasztást. Tisztviselőit kötelezte a földesúri visszaélésekkel kapcsolatos panaszaik kivizsgálására. ②

② A jobbágyrendelet

„Kinyilatkoztatjuk, hogy a jobbágyok egyenként és összességükben, bármilyen nemzetiségűek és vallásúak legyenek is, a jövőben személyüket tekintve szabadok és szabad költözésű emberek legyenek.”
 „Azt akarjuk, hogy minden egyes jobbágy tetszése szerint, földesura beleegyezése nélkül is házasságot köthessen, tudományos munkát végezhesen, kitanulhassa a (...) mesterségeket.”

- Gyűjtsd össze, milyen jogokkal ruházta fel a rendelet a jobbágyokat!

A birodalom egységesítése

II. József a birodalom egységesítése céljából minden tartományban a latin helyett a német nyelvet tette hivatalossá. A vármegyéket megszüntette, hiszen leginkább ezek adtak lehetőséget a nemességnek az ellenállásra. Bevezette a kerületi rendszert. Magyarországot tíz, Erdélyt három kerületre osztotta. A kerületek élén királyi biztosok álltak, akiknek az uralkodó részletes tájékoztatása volt a feladatuk.

A rendeletek országos felzúdulást keltettek. Az indulatok akkor szabadultak el igazán, amikor az uralkodó kilátásba helyezte, hogy megszünteti a nemesi adómentességet. Terveit azonban már nem sikerült megvalósítania. A törökök ellen indított háborúban súlyosan megbetegedett. Halála előtt a jobbágy- és a türelmi rendelet kivételével valamennyi rendelkezését visszavonta. ③

- Képzeld el, hogy egy magyar köznemes vagy II. József korában! Írj röpiratot II. József politikája ellen!

II. József ■ Miért nevezték kalapos királynak?

③ II. József visszavonja a rendeleteit

„(...) Én tehát, hogy egyszer s mindenkorra elejét vegyem a magyar és erdélyi rendek minden elgondolható (...) panaszainak, minden uralkodásom alatt kelt általános rendeletet és intézkedést eltörölök, s őket azon állapotba visszahelyezem, melyben Őfelségének, a boldogult császárnénak halálakor voltak. Ebből csak a tolerancia-patent (türelmi rendelet), az új lelkészrendezésre vonatkozó intézkedéseket, végre a jobbágyokra vonatkozó veszem ki. (...)”

- Ki a forrásban említett császárnő?
- Kik számára voltak előnyösek, illetve hátrányosak a forrásban szereplő rendeletek? Miért éppen ezeket nem vonta vissza a császár?

II. József kipróbálja az eketípusokat ■ Az uralkodó milyen tulajdonságára utal ez?

Ahogy a történészek gondolkodnak

A történelem a változásról szól, de vannak dolgok, amelyeket csak hosszabb idő alatt lehet megváltoztatni.

II. József megítélése

II. József gyorsított ütemben, párbeszéd nélkül próbálta meg fejleszteni a Habsburg Birodalmat, és a részeként Magyarországot is. Mivel az adott feltételeket nem vette figyelembe, erőfeszítései nem lehettek hosszú távon sikeresek. Elképzelései, reformjai egyre nagyobb ellenállásba ütköztek, miközben híveinek száma folyamatosan csökkent.

- Hogyan fogadta a magyar társadalom II. József reformjait?

A Szent Korona hazatér, 1790. II. József uralkodása kezdetén a magyar koronát a bécsi kincstárba vitette, mintha csak egy értékes dísz tárgy lenne ■ Miért érezték a kortársak sértőnek József rendelkezését? Miért fogadták nagy örömmel a Szent Korona hazaszállítását?

Nemzeti ébredés II. József uralkodása alatt

II. József nyelvrendelete jelentős ellenállást váltott ki a magyar társadalomban. Az erőszakos németesítő törekvések éppen ellentétes hatást váltottak ki, mint amire az uralkodó számított.

II. József halálát a társadalom egy része leplezetlen örömmel vette tudomásul. Vas megyében betiltották a német nyelv használatát. Néhány helyen német ruhákat égettek. Bizonyos településeken a házakról levakarták a házszámot, amelynek feltüntetését korábban József elrendelte. A nemesség is tiltakozott. Az országgyűlésben tüntetőleg magyar ruhában jelentek meg, és magyarul beszéltek.

Számos központozító intézkedéshez hasonlóan a nyelvrendeletet is hatályon kívül helyezték, azonban az így is jelentős szerepet játszott a nemzeti ébredés és a nyelvújító mozgalom elindulásában.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Milyen elvek vezérelték II. Józsefet uralkodása során?
- Miért hívták kalapos királynak?
- Sorold fel II. József rendeleteit!
- Miért próbálta meg átalakítani II. József Magyarország közigazgatását?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ II. József (1780–1790) – „kalapos király”.
- ❖ Korlátlan királyi hatalommal a felvilágosodás szellemében.
→ rendeletek: a birodalom egységesítése, modernizáció (türelmi rendelet, jobbágyrendelet, nyelvrendelet).
- ❖ Magyar nemesség – ellenállás → vármegyék megszüntetése → rendeletek visszavonása (kivételek).
- ❖ Nemzeti ébredés, nyelvújító mozgalom.

Magyarország a kora újkorban

■ ÖSSZEFOGLALÁS

- 1 Magyarázzátok meg az alábbi fogalmakat! Mi a közös bennük? Melyik a kakukktójás?

Fogalmak: *bán, nádor, király, fejedelem, érsek*

- 2 Keressétek meg könyvetekben azokat a képeket, amelyek a várháborúk korának eseményeihez kapcsolódnak. Idézzétek fel és meséljétek el ezeket az eseményeket!

- 3 Dolgozzatok párokban! Rajzoljatok a füzetetekbe kört, a kör mentén írjátok fel a kor jelentős személyiségeinek a nevét! Keressetek minél több kapcsolatot a felírt személyek között (rokonság, ellenfelek, ugyanazon csata résztvevői, hasonlóság, azonos társadalmi rang stb.) A különböző típusú kapcsolatokat jelöljétek különböző színű vonalakkal.

Személyek: *I. Ferdinánd, Szapolyai János, I. Szulejmán, Fráter György, Dobó István, Bocskai István, Bethlen Gábor, Pázmány Péter, Zrínyi Ilona, Zrínyi Miklós, Wesselényi Ferenc, Thököly István, II. Rákóczi Ferenc, Abdurrahman pasa, Mária Terézia, II. József*

- 4 Dolgozzatok párokban!

a) Keressétek meg a tankönyv III. fejezetében a külföldről Magyarországra érkezett emberek ábrázolá-

sait! Készítsétek el adatlapjukat az alábbi szempontok szerint: származási ország, társadalmi helyzet, foglalkozás, milyen céllal érkezett, mely földrajzi területhez köthető érkezése utáni tevékenysége? Fogalmazzatok meg egy-két mondatban, miben bízik, mitől fél, a tevékenységét illetően!

- b) Keressétek meg a tankönyvben a következő társadalmi csoportokhoz tartozó személyek ábrázolását! Társadalmi csoportok: *jobbágy, nemes, főúr, főpap, városi polgár, végvári vitéz, diák, hajdú*
Mely csoportok helyzetének változására vonatkoznak a következő mondatok?

A Habsburg-uralkodók rendeleteket adtak ki védelmükben. A XVII. század végén szélnek engedték őket. Letelepítették őket. Az erdélyi fejedelem támogatta nyugat-európai útjaikat. Egy részük támogatta a Habsburgokat, más csoportjaik összeesküvést szőttek ellenük.

5. Alkossatok csoportokat! Játsszatok ország-várost a korszakra vonatkozó szavakkal! Nehezíthetitek a feladatot: aki meg tudja mondani, hogyan kapcsolódik a korszakhoz az általa felírt szó, 3 pontot kap. (A hibásan felírt szavakért nem lehet pontot kapni.)

Ország	Város	Személy	Tárgy	Fogalom

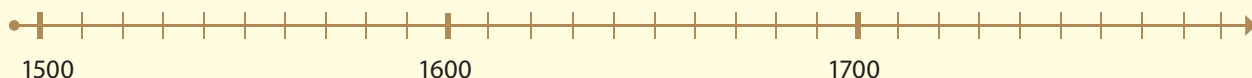
- 6 Előbb dolgozzatok önállóan, majd csoportban! Írjátok fel a lap közepére egymás alá a következő eseményeket: *az ország három részre szakadása, Bocskai-felkelés, a Wesselényi-féle mozgalom, Rákóczi-szabadságharc, Mária Terézia vámrendelete.*

Írjátok fel az események mellé balra az esemény egy fontos okát, jobbra pedig egy fontos következményét. Folytassátok a munkát csoportban, hasonlítsátok össze az eredményeket:

van-e olyan ok, következmény, amelyet többen is írtatok?

- 7 Jelöld az időszalagon (a betűjelekkel) az alábbi eseményeket!

(A) a törökök elfoglalják Budát, (B) Eger ostroma, (C) Szigetvár ostroma, (D) bécsi béke, (E) Buda visszafoglalása, (F) szatmári béke (G) Mária Terézia uralkodása

IV. fejezet

A forradalmak és a polgárosodás kora Európában

A waterloo-i csata (William Sadler 19. századi festő alkotása)

A 18. SZÁZAD VÉGÉN két forradalom is lezajlott, amely nagy hatással volt Európa történelmére. Az egyik a Párizsban kirobbant forradalom, a másik az Angliából kiinduló ipari forradalom. Az előbbi megdöntötte a király hatalmát, és megpróbálta valóra váltani a felvilágosodás által követelt általános emberi szabadságot és egyenlőséget. Az utóbbi gyors és látványos technikai fejlődést eredményezett, és átalakította az élet minden területét.

Ebből a fejezetből megtudhatod,

- mi robbantotta ki a francia forradalmat?
- hogyan ívelt fel és hanyatlott le Napóleon szerencsecsillaga?
- mik voltak az ipari forradalom korának technikai találmányai?
- hogyan alakultak ki a modern nagyvárosok?
- miként sikerült visszaszorítani a gyilkos járványok terjedését?

Eközben megtanulhatod, miként lehet

- korabeli karikatúrákból és az eseményekről készült képek részleteiből következtetéseket levonni.
- következtetni a történelmi szereplők véleményére és szándékaira az általuk leírtak alapján.
- az írásos és képes források megbízhatóságát megítélni.
- kiválasztani az események távolabbi és közelebbi okait, rövid és hosszú távú következményeit.
- egy térkép segítségével a csata eseményeinek alakulását megérteni.

IV. Projektfeladat

Napóleon – történelmi társasjáték elkészítése

Cél: Érdekes társasjáték készítése egy történelmi témáról.

Mire keressük a választ a közös munka során?

- Hogyan lehet érdekes társasjátékot készíteni egy történelmi témáról?

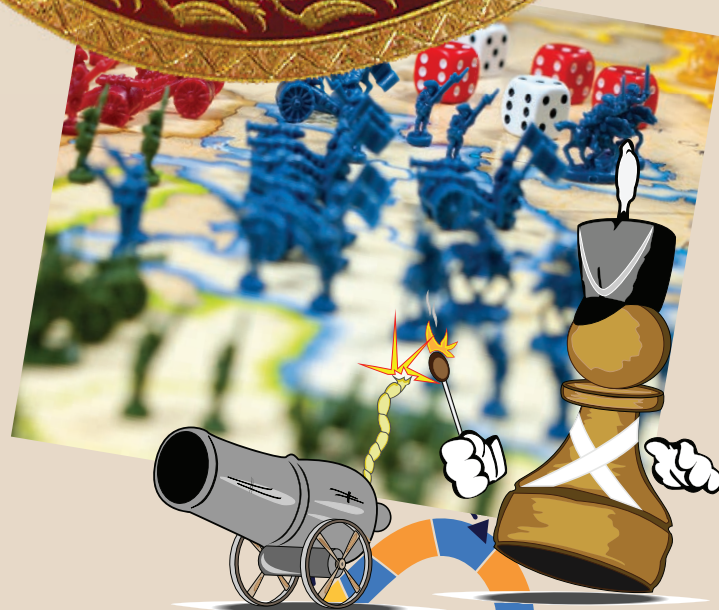
Mit tanulunk meg a projekt során?

- Ismereteket gyűjteni a témánkról könyvtárban, interneten, múzeumokban.
- Többféle megoldási lehetőség közül választani.
- Közösben megtervezni és megvalósítani egy feladatot.

Mit fogunk csinálni?

- **4-5 fős csoportokat alakítunk.**
- **Információkat keresünk.** Megpróbálunk Napóleonról minél több olyan információt és képet összegyűjteni, amelyet érdemes lesz felhasználni a társasjáték díszítéséhez és feladataihoz.
Például:
 - Melyek voltak életének legfontosabb eseményei és helyszínei (adatok és képek)?
 - Kik voltak a nagy ellenfelei?
 - Melyek voltak a győztes és a vesztes csatái?
 - Melyek voltak életének fordulópontjai?
 - Milyen érdekes történetek maradtak fenn róla?
- **Keresünk társasjátékokat,** amelyek ötleteket és mintákat adhatnak a sajátunk elkészítéséhez.
- **Kiválasztjuk,** hogy a milyen típusú társasjátékot készítünk Napóleonról.
- **Kitaláljuk** a játékszabályokat.
- **Megszervezzük a munkát.** Megválasztjuk az egyes tevékenységek felelőseit: vezető, anyaggyűjtő, grafikai tervező, kreatív ötletek összegyűjtője; a játékszabályok, kérdések, feladatok írója; a játéktábla, játékkártyák, játékfigurák készítője stb. A csoport munkájáról munkanaplót vezetünk.

- **Megtervezzük** a társasjáték képes és szöveges alkotóelemeit.
- **Elkészítjük** a Napóleonnal szóló társasjátékot.
- **Kipróbáljuk** a gyakorlatban is a társasjátékot (játszunk vele).
- **Tervezzük meg a projektünket!** A tervezést segítő táblázatot készítsétek el a füzetetekbe (vegyétek mintául az első vagy a második projektfeladat táblázatát), és töltsétek ki, egészítsétek ki közösen! (A felelősök a csoporttagok munkájának összehangolásáért felelnek.)

START

CÉL

27. A francia forradalom

A 18. század végén Franciaország Európa legjelentősebb és leggazdagabb állama volt. A kincstár mégis kiürült a háborús kiadások és az ország vezetőinek pazarlása miatt. A királyi hatalom elvesztette tekintélyét. Kitört a forradalom, amely nemcsak Franciaországot, hanem egész Európát megrengette.

- Hogyan kormányozta Franciaországot XIV. Lajos, a Napkirály?
- Hol építette fel palotáját?
- Mire használta fel a kincstárba befolyt adókat?
- Miben különbözött egymástól az angol és francia királyi hatalma?

Bajban a király

Franciaország fegyverrel és katonákkal is **támogatta az amerikaiak függetlenségi harcát** Anglia ellen. A költséges háborúskodáshoz a király **hatalmas kölcsönöket vett fel**, amiket nem tudott visszafizetni. Pénzre volt szüksége, ezért **arra kényszerült, hogy 1789-ban** összehívja Versailles-ba a **rendi gyűlést**. Ilyenre Franciaországban 175 éve nem került sor.

A rossz termés tovább nehezítette az ország helyzetét. **A városokban és a falvakban sokan éheztek**, és a legtöbben **XVI. Lajost és pazarló udvarát okolták** mindezt. Az emberek elégedetlensége és haragja egyre nőtt a korlátlan királyi hatalommal szemben. Gyűléseket tartottak, és röpiratokat adtak ki. **A polgárság, a harmadik rend pedig a nemesség és a papság kiváltságos helyzetének megszüntetését követelte.** ❶

A királyt Versailles-ban körülvevő főnemesek fennhéjázva védték előjogaikat. A szárazföldi és a haditengerészeti tiszti rang azoknak volt fenntartva, akik négy nemzedékre visszamenőleg igazolni tudták nemesi származásukat. Úgy tartották, hogy született felsőbbrendűségüket annak köszönhetik, hogy ők a hódító frankok leszármazottai voltak, míg a népesség nagy tömege a gyenge, alávett galloké.

- Mi lehetett a célja az amerikaiak támogatásának?
- Miért nőtt az elégedetlenség Franciaországban?

❶ Részlet egy 1789-es röpiratból

„A harmadik rend tagjai végzik azokat a tevékenységeket, amelyek fenntartják a társadalmat, s amelyek nagy fáradsággal járnak. ... A harmadik rend az az életerős és izmos ember, akinek az egyik karja láncra van verve. Ha félreállítanánk a kiváltságos rendet, a nemzet ettől nem veszítené, hanem egyenesen nyerne. Mi tehát a harmadik rend? Egy megbéklyózott és elnyomott Minden.”

- Milyen céllal készülhetett ez a röpirat?
- Milyen módon kelt rokonszenvet a harmadik rendhez tartozók iránt?
- Miben látja a nemzet felemelkedésének feltételét?
- E röpirat kik körében válhatott népszerűvé? Miért?

Francia politikai karikatúra az 1790-es évekből. A felirat szövege: „Remélhetően ez hamarosan véget ér.” ■ Kik láthatók a képen? Mire utal a szöveg?

A rendi gyűlés átalakulása nemzetgyűléssé

A rendi gyűlésben a **három rend**, a **papság**, a **nemesség**, valamint a városi **polgárság** képviselői foglaltak helyet.

A király új adókat akart megszavaztatni, a **harmadik rend képviselői** viszont a **királyi hatalmat korlátozó alkotmányt akartak**. Hatottak rájuk a felvilágosodás eszméi és az angol alkotmányos királyság példája. A harmadik rendhez a két másik kiváltságos rendből is csatlakoztak. **A király akaratával szembeszegülve a rendi gyűlést alkotmányozó nemzetgyűléssé alakították át.**

A király, látva a képviselők eltökéltségét és a forrongó indulatokat, beleegyezett az ülés folytatásába, de közben **se-regeket mozgósított Versailles körül.**

Jacques-Louis David: A labdaházi eskü, 1789
(A képet a festő 1792-ben készítette.) A király bezáratta az üléstermet, ezért a képviselők a közeli labdaházba (fedett tenispálya) vonultak át. Itt esküt tettek: „Esküszünk, hogy sohasem válunk meg a Nemzetgyűléstől, s bárhol összegyűlünk, ahol a körülmények megkövetelik, amíg létre nem hoztuk, és szilárd alapokra nem fektettük a királyság alkotmányát.” ■ Mi volt a képen látható képviselők célja? Miért kellett bátorság ahhoz, amit tettek? Mit fejeznek ki a kép egyes szereplőinek mozdulatai? Keresd a képen minél több különböző példát!

Forradalmi megmozdulások Párizsban és vidéken

A párizsi nép meg akarta akadályozni, hogy **XVI. Lajos erőszakkal oszlassa fel a nemzetgyűlést**. Ezért a városban **1789. július 14-én fegyveres felkelés tört ki**. Ennek legmeghatározóbb eseménye a királyi börtönerőd, a **Bastille (basztij) ostroma** volt. A francia katonaság a felkelők oldalára állt.

A forradalom jelképevé a piros-fehér-kék kokárda, szalagrózsa vált, amely trikolórrá, három színű zászlóvá alakult. A fehér szín a királyi családot, a piros és kék Párizst jelképezte ■ Mi mikor teszünk fel kokárdát? Mi a két esemény közötti összefüggés?

A Bastille ostroma ■ Készíts egy tudósítást az ostromról a kép alapján! Igyekezz minél több, a képen látható részletre kitérni!

1789. július 14-én reggel a párizsi nép puskákkal és ágyúkkal felfegyverkezve a Bastille börtönerődje felé vonult. „A Bastille-t akarjuk!” – zúgta kintről a tömeg. A börtönben mindössze hét rabot tartottak fogva, viszont a biztonságos falak mögött nagy mennyiségű puskaport tároltak. Az erőd védőit a tömeg megadásra szólította fel, ezt azonban a börtön parancsnoka megtagadta. Tárgyalások kezdődtek, de a nép betört a belső várudvarba, amire a börtön parancsnoka tűzparancsot adott ki. Az ostrom akkor fordult komolyra, amikor a nemzeti gárda átvált a tömeg oldalára. A túlerőt látva az erődbörtön védői megadták magukat. A börtönparancsnokot megölték, a fejét pedig lándzsára tűzték. Párizsban kitört a forradalom.

② Egy angol utazó beszámolója a francia állapotokról 1789-ben

„Az egész ország a legnagyobb izgatottság állapotában van. Sok kastélyt felgyújtottak, másokat kifosztottak. A nemesekre vadásznak, akár a vadakra. A feudális dokumentumaikat [feljegyzések arról, ki mivel tartozik nekik] elégetik. Vagyonukat elpusztítják.”

A párizsi események hírére **vidéken is lázadások törtek ki**. A parasztok földesuraik ellen fordultak. ② A városok élére a harmadik rend képviselői kerültek, akik polgárokból álló nemzetőrségeket állítottak fel. A királyt arra kényszerítették, hogy Versailles-ból Párizsba költözzön.

Július 14-e Franciaország nemzeti ünnepe. A forradalomra emlékezve minden városban látványos ünnepségeket, tűzijátékokat és bálakat szerveznek

A vidéken lejátszódó események korabeli ábrázolása ■ Mi látható a kép jobb oldalán? Kit áthatók az úton? Mit csinálnak?

Minden ember szabad és egyenlő

Az alkotmányozó nemzetgyűlés eltörölte a kiváltságokat, a nemesi adómentességet, a papi tizedet, és megszüntették a **jobbágyterheket**. Franciaországban **megszűnt a feudális rendszer**. Az államadósság csökkentésére az egyházi földbirtokokat nemzeti tulajdonba vették, majd kiárúsították.

Az alkotmányozó nemzetgyűlés **elfogadta az Emberi és polgári jogok nyilatkozatát**. Ez kimondta, hogy **minden ember szabad és egyenlő**, és azt is, hogy az állam vezetőinek hatalma a néptől származik. Ez a nyilatkozat adta a későbbi francia polgári alkotmány alapját, és egyben **összegezte a polgári szabadságjogok nagy részét**.

Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának díszes megjelenítése 1789-ben ■ Az illusztrátor milyen eszközökkel érzékelteti, hogy ez egy nagyon fontos dokumentum?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Sorold fel, milyen okok miatt tört ki a forradalom!
- Milyen események zajlottak Párizsban és vidéken?
- Mi változott a forradalom eredményeként?

Ahogy a történészek gondolkodnak

Az okok keresésekor olyan eseményekkel és körülményekkel is foglalkozni kell, amelyek jóval az esemény előtt játszódtak le vagy alakultak ki.

A francia királyi önkényuralom elleni harag és elutasítás okai

- A felvilágosodás tanai hatottak az emberek gondolkodására.
- A felemelkedő polgárság meg akarta szüntetni a nemesek születési előjogait.
- Az emberek igazságtalannak érezték a harmadik rend helyzetét.
- A nép jogokat akart szerezni magának az ország kormányzásában.
- A királyi kormányzat nem törődött a lakosság igényeivel és problémáival.
- XVI. Lajos döntésképtelensége miatt elvesztette tekintélyét.
- A rossz termés következtében a kenyér ára sokak számára megfizethetetlené vált.
- A király újabb adókat akart kivetni.
- Melyek voltak azok az okok, amelyek már hosszabb ideje fennálltak?
- Miként hathattak az amerikai függetlenségi háború eseményei a francia közvéleményre?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ XVI. Lajos, korlátlan királyi hatalom.
- ❖ Három társadalmi rend: papság, nemesség, polgárság.
- ❖ 1780-as évek vége: gazdasági és társadalmi válság.
- ❖ Rendi gyűlés összehívása, alkotmányozó nemzetgyűlés.
- ❖ 1789. július 14. a Bastille ostroma, felkelések vidéken is.
- ❖ A kiváltságosok lemondtak előjogaikról.
- ❖ Emberi és polgári jogok nyilatkozata.

28. A királyság megdöntése Franciaországban

A forradalom után rövid ideig úgy tűnt, Franciaország békés fejlődésnek indulhat. Mégsem így történt, mert a forradalmi változások külső és belső ellenzői támadást indítottak. Véres és kíméletlen küzdelem alakult a régi és az új rend hívei között.

- Miért állították bíróság elé, és végezték ki I. Károly angol királyt?
- Miért és hogyan korlátozták a királyok hatalmát Angliában?
- Milyen erőszakos eseményekre került sor 1789-ben Franciaországban?
- Hogyan és miért korlátozták a céhek az ipar és kereskedelem szabadságát?

A forradalmi Franciaország, 1793 ■ Honnan érték külső támadások Franciaországot?

Az alkotmány elfogadása

1791-ben Franciaország alkotmányos királyság lett. Az elkészült alkotmány lehetővé tette a **polgárság felemelkedését**. A törvényhozás választott képviselők kezébe került, ugyanakkor biztosították a király vétőjogát a törvények felfüggesztésére.

Megvalósították a **törvény előtti egyenlőséget**, a **szólás- és sajtószabadságot**. Eltörölték a céhrendszert, kimondták az **ipar és a kereskedelem szabadságát**.

Miután az alkotmányozó nemzetgyűlés befejezte a munkáját, feloszlott, és átadta helyét a **megválasztott képviselők**ből álló törvényhozó nemzetgyűlésnek.

A királyság bukása

XVI. Lajos ellenezte a nemzetgyűlés egyes döntéseit, és nem akart azzal együttműködni. Ezért titokban a **családjával együtt megpróbálta elhagyni Párizst**.

XVI. Lajos esküt tesz az alkotmány betartására
■ Melyik európai országban volt ebben az időben alkotmányos királyság?

Jacques Bertaux (zsak bertó): A Tuileriák (tűjleriák) palotájának ostroma, készült 1793-ban. 1792. augusztus 10-én a feltüzelt párizsi tömeg megostromolta a királyi palotát. XVI. Lajos és családja el tudott menekülni, de a palota testőrségét és személyzetét a fegyveres tömeg lemészárolta

1791-ben egy nyári éjszakán a királyi család áruházban hintóba szállt, és szökést kísélt meg. A terv szerint XVI. Lajos inasnak adta volna ki magát, a királyné pedig szolgálónőnek. A család balszerencséjére az utazás során egy postamester a határ közelében a pénzekben lévő portrék alapján felismerte a királyt. Az uralkodócsaládot fogolyként kísérték vissza Párizsba, ahol házi őrizetbe kerültek.

- Miért nem sikerült a király szökése?
- Meséld el postamesterként a történetet!

A király szökési kísérletét sokan **árulásnak tartották**, és ezért a királyság teljes megszüntetését akarták. Közben az európai nagyhatalmak szembefordultak Franciaországgal. Azt követelték, hogy állítsák vissza a francia király jogait.

1792 tavaszán kitört a háború Franciaország és a Habsburg Birodalom között. XVI. Lajos azt remélte, ha Franciaország vereséget szenved, visszakapja korábbi hatalmát. Ezért számos olyan törvényt megvétőzött, amely a külső hatalmak elleni háború sikeres megvívását szolgálta volna. **Az idegen csapatok megtorlásától rettegő párizsiakat** ez végleg felbőszítette. Megrohanták, és véres küzdelem árán **elfoglalták a királyi palotát**. A királyt börtönbe vetették, és 1792 szeptemberében **kikiáltották a köztársaságot**. Ezzel egy időben sikerült megállítani Valmynál (valmi) a betörő porosz és osztrák sereget.

Ahogy a történészek gondolkodnak

A történelmi események feltárásában sokat segíthetnek a képi források is. Nézd meg figyelmesen a Tuileriák ostromáról (123. oldal) és valmy csatáról (124. oldal) készült festmények részleteit! Keress válaszokat segítségükkel a következő kérdésekre:

- Tanúsítottak-e ellenállást a király testőrei?
- Milyen fegyverekkel rendelkeztek a palota ostromlói?
- Mekkora pusztítással járt az ostrom?
- Hogyan harcolt a gyalogság a korabeli csatákban?
- Mi lehetett a tüzérség feladata?
- Honnan tudták a legjobban irányítani a csapataikat a vezérek?
- Vitassátok meg, mitől függhet, hogy egy kép hiteles történelmi forrás, vagy sem!
- Miért lehet fontos információ számunkra a képek elkészítésének időpontja?

A valmy csata. A francia seregek itt tudták először megállítani a betörő ellenséget 1792 szeptemberében

■ Keresd meg a térképen a csata helyszínét! Milyen országok seregeivel kellett itt megküzdeni a franciáknak?

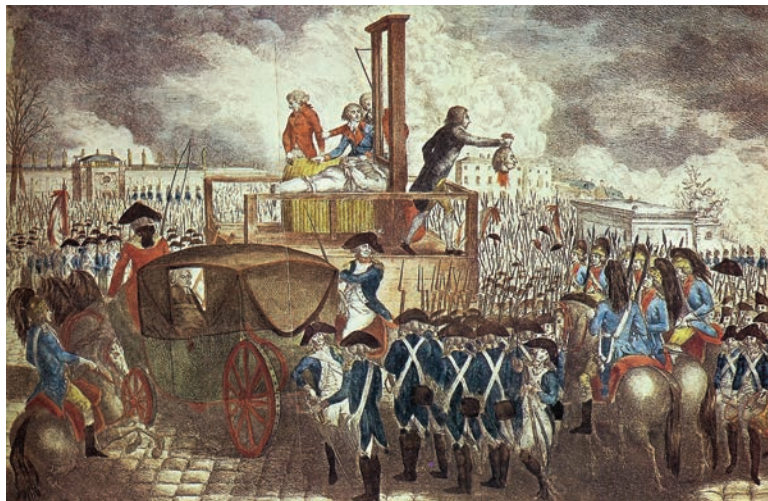
1793 januárjában **XVI. Lajost** mint egyszerű francia állampolgárt hazaárulásért halálra ítélték, és **lefejezték**. ❶

❶ Robespierre (robesszpier) XVI. Lajosról, 1792

„Lajos lázadónak bélyegezte a francia népet, s hogy megbüntesse, behívta zarnoktársai hadseregét. A nép és a nép győzelme bebizonyította, hogy egyedül ő a bűnös. Következésképpen Lajost nem kell elítélni: az ítélet már kimondatott felette. Vagy ő van elítélve, vagy a köztársaság. Lajosnak meg kell halnia, hogy a haza élhessen. (...) A népek nem úgy ítélnének, mint a törvényhozók, egyáltalán nem hoznak ítéleteket, hanem lesújtanak, mint a villámcsapás, nem elítélik a királyokat, hanem a semmibe taszítják őket vissza.”

■ Miért kellett meghalnia XVI. Lajosnak Robespierre szerint?

- Miért vesztette el XVI. Lajos a nép bizalmát?
- Miért tört ki háború Franciaország és az európai nagyhatalmak között?

XVI. Lajos lefejezése ■ A király kivégzése megdöbbentette az embereket. Szerinted miért?

A jakobinus diktatúra

jakobinusok: a forradalom megvédését és a társadalmi egyenlőség megteremtését követelő politikai csoport a francia forradalom idején. Nevüket onnan kapták, hogy gyűléseiket a volt Szent Jakab-kolostor épületében tartották.

A francia hadsereget sorozatos vereségek érték. Az országon belül is egész városok és tartományok lázadtak fel a köztársaság ellen. A kenyér ára az egekbe szökött. A dühös és elkeseredett **párizsi tömegek meg akartak ölni mindenkit, akit a nép ellenségének gondoltak**. Az ő támogatásával a **jakobinusok* magukhoz ragadták hatalmat**, és kivégezték a korábbi vezetőket.

1793. május 31-én a felfegyverzett csőcselék harminckét nemzetgyűlési küldött kizárását követelte. Az épület körül százezer ember tolongott több napon keresztül. Egy küldött azt javasolta, mindannyian vonuljanak ki, és próbálják meg rábírní a tömeget, hogy távozzék. De a tömeg pártján álló nemzetőrség rájuk szegezett ágyúkkal kényszerítette vissza őket. A küldöttek egy másik kijáraton megpróbálták elmenekülni, de útjukat állták. Azt parancsolták nekik: térjenek vissza, és rendeljék el a tömeg által bűnösüknek tartott küldöttek kizárását. Engedtek az erőszaknak, elrendelték a jakobinusokkal szemben álló küldöttek őrizetbe vételét. A jakobinusok győzelmet arattak.

- Kik és hogy támogatták a jakobinusok hatalomra jutását?

A köztársaság védelme érdekében **felfüggesztették az alkotmányos szabadságjogokat, és diktatórikus módszerekkel kormányoztak.** ② A forradalom ellenségeinek vagyónát elkobozták, és szétosztották a szegények között. **Maximalizálták a létszükségleti cikkek árát,** és kötelezték a gazdagokat arra, hogy kölcsönt adjanak az államnak.

A jakobinusok kíméletlenül **levertek minden belső lázadást,** és kivégeztek mindenkit, akit a forradalom ellenségének tartottak. ③ **Elrendelték az általános hadkötelezettséget,** és szigorú intézkedésekkel helyreállították a hadsereg fegyelmét. Az újjászervezett csapatok **győzelmet arattak a Franciaországra támadó idegen seregek felett is.** A köztársaság megmenekült.

- Nézd meg a történelmi atlaszod térképét! Mely városok lázadtak fel? Miért került nehéz helyzetbe a köztársaság?
- Kik és miért támogatták a jakobinusokat?
- Milyen intézkedéseket hoztak a szegények elégedetlenségének lecsillapítására?
- Mit tettek az ország védelme érdekében?

Francia katonák

- Mit viselnek a sapkájukon? Mi lehet a magyarázata, hogy nagyon sokan önként és lelkesen jelentkeztek a francia hadseregbe katonának?

② Robespierre az ellenségről

„Franciaországban csak két párt van: a nép és a nép ellenségei. Aki nem a nép mellett van, az a nép ellen van!” (1793)

„A társadalmi védelem csak a hű polgárokat illeti meg. (...) A köztársaság számára a királypártiak, az összeesküvők csupán idegenek, jobban mondva ellenségek.” (1794)

③ A jakobinus diktatúra áldozatainak száma

A diktatúra idején tizenhétezer embert végeztek ki. A király rokonait, köztük a királynét és a főnemesek egész családjait. A kivégzettek között ott voltak a forradalom korábbi politikusai is. Az áldozatok többsége azonban egyszerű polgár és paraszt volt. A halálra ítélt csoportjait nyilvános kivégzőhelyre vitték, ahol nyaktilóval fejezték le őket.

A forradalom ellen fellázadt területek és városok lakosságát sok esetben legyilkolták. Vendée tartományban legkevesebb 100 ezer civilt mészároltak le.

Robespierre, a jakobinusok vezetője

A terror

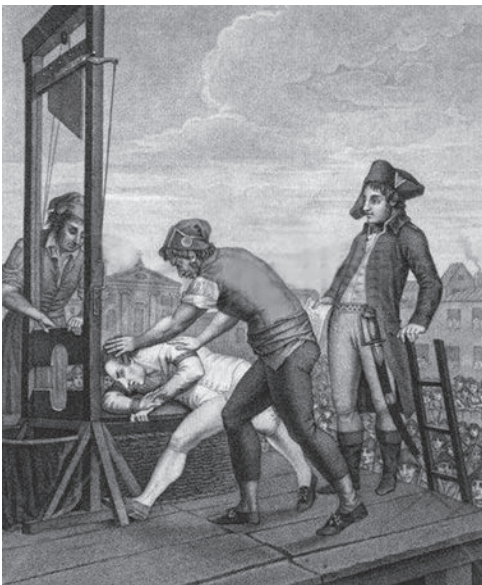
terror: kivégzések tömeges végrehajtása és erőszak alkalmazása rémület és rettegés kiváltása céljából.

A **jakobinusok fenntartották a terrort*** azután is, hogy sikerült megvédeniük az országot a külső támadásoktól. Vezérük, **Robespierre** már azokat is kivégeztette, akikről csak feltételezte, hogy szembeszegülhetnek az akaratával. Sőt, még korábbi társait sem kímélte.

A legnépszerűbb jakobinus vezető, Danton a forradalmi terror hatására visszavonult a politikától, de amikor a jakobinusok egész sorát küldték a nyaktiló alá, megpróbálta jobb belátásra bírni Robespierre-t. A beszélgetésük közben elszabadultak az indulatok, és Danton azzal vádolta a jakobinus vezért, hogy a saját ellenségeit összekeveri a köztársaság ellenségeivel. Néhány nappal később Dantont is vád alá helyezték, és halálra ítélték. Amikor a szekér a vesztőhely felé vezető úton Robespierre ablaka elé ért, Danton így kiáltott fel: „Követni fogsz ezen az úton!” A hóhérnak csak annyit mondott: „Elég egy szíj is, a másikat tedd el Robespierre részére!”

- Miért fordult egymás ellen a két jakobinus vezető?
- Mit jószolt meg Danton?

Az értelmetlen és mindenkit fenyegető terrort látva a **jakobinusok ellenfelei** összefogtak. 1794 júliusában **elfogták és kivégezték a jakobinusok vezetőit**, köztük Robespierre-t. Ezzel a **jakobinus diktatúra** 13 hónapig tartó rémuralma **véget ért**.

Robespierre kivégzése egy korabeli rajzon

■ Miért tarthatták zsarnoknak a jakobinus vezetőt?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Alkotmány: a királyi hatalom korlátozása, polgári szabadságjogok.
- ❖ Törvényhozó hatalom: választott nemzetgyűlés.
- ❖ Háború kitörése.
- ❖ A király kivégzése, a köztársaság kikiáltása.
- ❖ Külső és belső veszély elhárítására diktatúra és terror.
- ❖ A jakobinusok bukása.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért végezték ki XVI. Lajost? Milyen következményei lettek ennek?
- Miért került válságos helyzetbe a Francia Köztársaság?
- Sorold fel a jakobinusok legfontosabb intézkedéseit!
- Miért és hogyan vetettek véget a jakobinus diktatúrának?

29. Napóleon és napóleoni háborúk

A forradalmi időkben a hadsereg szerepe megnőtt Franciaországban. A tehetséges katonák számára lehetővé vált a gyorsabb előmenetel. A háborúnak köszönhette gyors felemelkedését a korzikai születésű Bonaparte Napóleon is.

Napóleon hatalomra jutása és kormányzása

Napóleon Korzika szigetén született, kisnemesi családban. Katonai iskolát végzett Franciaországban. **A forradalmi időkben** az ilyen alacsonyabb sorból származó, de tehetséges fiatal katonatisztek előtt is **megnyílt az út a felemelkedéshez**. Napóleont már **fiatalon tábornokká léptették elő**. Rábízták az Itáliában harcoló sereg vezetését, és ő **egy sikeres hadjáratral óriási hírnevet szerzett magának**.

A főtisztok sértőnek találták, hogy egy éretlen ifjút vezényeltek fölénk. „Néhány sortűzre lesz szükség” – írta Napóleon nem sokkal megérkezése után. S aztán hozzálátott a könyörtelen rendcsináláshoz, nem kímélve a tiszteket sem, amivel persze mindjárt közelebb került a köz-katonák szívéhez. Amikor egy alkalommal összetűzésbe került az egyik tábornokkal, Bonaparte a következő szavakkal zárta le a vitát: „Tábornok úr, ön egy fejvel magasabb nálam, de ha továbbra is ilyen arcátlan válaszokat enged meg magának, hamar meg fogom szüntetni ezt a különbséget!”

- Milyen tulajdonságokról árulkodik az, ahogy Napóleon átvette a parancsnokságot?

Miután egy másik hadjáratáról, Egyiptomból hazatért, **népszerűségét kihasználva megszerezte a hatalmat**. Egyeduralmat alakított ki: ő nevezte ki a minisztereket, a tábornokokat, a köztisztviselőket, a bírakat. Újabb katonai győzelmeivel **békére kényszerítette az ellenséges nagyhatalmakat**, az országon belül pedig rendet és nyugalmat teremtett. Sikeresen megreformálta az **adózást**, az **oktatást** és az **igazságszolgáltatást**. Az emberek Franciaország megmentőjének tartották, ezért megtehetette még azt is, hogy 1804-ben Párizsban **császárrá koronázza magát**.

- Szerinted miért támogatták sokan Napóleon hatalomra jutását?
- Mi a hasonlóság Julius Caesar és Napóleon között?

A napóleoni háborúk

Napóleon császárrá koronázását követően **kiújult az Angliával és szövetségeseivel vívott háború**. A francia flotta **1805-ben Trafalgárnál vereséget szenvedett** a Nelson ad-

- Mely országokkal háborúzott a forradalmi Franciaország?
- Mit tett a jakobinus diktatúra a külső támadások visszaverése érdekében?
- Ki volt az a római férfi, aki hadvezérből császárrá emelkedett?
- Milyen tulajdonságokra van szüksége egy jó hadvezérnek?

A fiatal Napóleont ábrázoló korabeli festmény

- Milyen okai lehetnek annak, hogy a forradalmi francia hadseregben egy fiatal, nem főnemesi származású tisztből tábornok is lehetett? Milyen célokat szolgálhatott ez a festmény?

A győri csata. Napóleon 1809-ben Magyarországra is betört, és a győri ütközetben legyőzte a magyar nemesekből felállított sereget ■ Melyik birodalom része volt ekkor Magyarország?

mirális vezette angol hajóhadtól. A szárazföldön **Austerlitznél viszont a franciák arattak győzelmet** az orosz és az osztrák seregek felett.

A francia hadsereg erénye a **mozgékonyosság és a hatékony tüzérség** volt. A sikerekhez hozzájárult **Napóleon rendkívüli hadvezéri tehetsége**, gyors helyzetfelismerő képessége is. ❶ Az elfoglalt országok élére több esetben rokonait vagy tábornokait állította.

- Hol zajlottak a legnagyobb csaták? Mely államok kerültek függő helyzetbe Franciaországtól? Mit jelenthetett ez?

Francia gyalogosok 1808-ban ■ Melyek a különbségek az akkori és a mai katonák felszerelése és egyenruhái között? Mik lehetnek az okai a különbségeknek?

❶ A francia hadsereg

Létrejött a nagy ütőerővel rendelkező tömeghadsereg, amelynek létszámát a sorozási rendszeren alapuló általános hadkötelezettség biztosította. Az ötéves katonai szolgálat adta lehetőségeknek köszönhetően átalakult a kiképzés is. E haderő inkább támadó jellegű volt, mint védekező. Napóleon nem engedte ki a katonai irányítást a kezéből, vezető tisztjei közvetlenül tőle kaptak parancsot. A katonákat lelkesítette a nemzeti eszme, és a császárukért is rajongtak. Népszerűségét annak is köszönhetette, hogy gyakran megjelent a katonái körében, és személyes bátorságát is sokszor bizonyította a csatákban. Napóleon kemény fegyelmet tartott hadseregében, de származástól függetlenül támogatta a bátor és tehetséges katonák magas rangú tisztekké válását.

- Gyűjtsd össze, miért volt Napóleon hadserege sikeres!

Az oroszországi hadjárat

Győzelmeinek köszönhetően **Napóleon Európa ura lett**. Már csak Angliát kellett volna térdre kényszeríteni. Ennek érdekében **megtiltotta Európa országainak, hogy Angliával kereskedjenek**. Az oroszok vonakodtak végrehajtani ezt, ezért **Napóleon 1812-ben Oroszország meghódítására indult** hatalmas, hatszázezres seregével. Borogyinónál legyőzte Kutuzov seregét, és **bevonult** a kiürített és felégetett **Moszkvába**. Nem tudta azonban biztosítani hadserege ellátását, **kénytelen volt elrendelni a visszavonulást**. A kegyetlen tél és az oroszok állandó támadásai felőrölték a napóleoni sereget, amelynek **csak töredéke vergődött haza**.

- Napóleon miért támadta meg Oroszországot?
- Mi okozta a hadjárat kudarcát?

Napóleon bukása

Az oroszországi vereség hatására Európa országai Anglia és Oroszország támogatásával **fellázdak** a császár ellen. **1813-ban Lipcse mellett**, az ún. „népek csatájában” döntő **győzelmet arattak** felette. 1814-ben Párizs is elesett, **Napóleon lemondott a trónról**, és Elba szigetére száműzték. Franciaország elveszítette minden hódítását, és trónjára **visszatértek a Bourbonok***. A király XVIII. Lajos lett.

Napóleon **1815-ben megszökött** Elba szigetéről. Szinte **ellenállás nélkül vonult be Párizsba**, ahol nagy lelkesedéssel fogadták. A **nagyhatalmak** azonban **újra összefogtak** Napóleon ellen, és 1815 júniusában, **Waterloo mellett végleges győzelmet arattak** felette. Napóleont a távoli **Szent Ilona szigetére száműzték**, ahol 1821-ben meghalt. **Franciaországban** egy ideig megint a Bourbonok uralkodtak.

- Milyen következményekkel járt Franciaországra nézve Napóleon bukása?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Napóleon: katonai sikerek, népszerűség, a hadsereg támogatása.
- ❖ Egyeduralom megszerzése, Franciaország helyzetének megszilárdítása.
- ❖ Háborúk az Anglia által vezetett ellenséges szövetségekkel szemben.
- ❖ Sikertelen oroszországi hadjárat, lipcsei csata, waterloo-i csata.
- ❖ Bukás, száműzetés.
- ❖ Franciaország trónjára újra egy Bourbon-uralkodó kerül.

A francia sereg visszavonulása Moszkvából

- Miért mondták azt, hogy Napóleont Oroszországban „Tél tábornok” győzte le?

Bourbonok: francia uralkodócsalád. A Napkirály, XVI. Lajos és a Napóleon bukása után trónra került XVIII. Lajos is ehhez a családhoz tartozott.

Napóleon Szent Ilona szigetén ■ Hogyan ábrázolta Napóleont az 1894-ben készült kép készítője?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Minek köszönhetette Bonaparte Napóleon a népszerűségét?
- Hogyan került hatalomra?
- Melyek voltak uralkodásának eredményei?
- Milyen okok vezettek Napóleon bukásához?

30. A francia forradalom hatása

A nagy francia forradalom és a napóleoni háborúk nagy hatással voltak a korabeli emberek gondolkodására. Voltak, akiket fellelkesített, voltak, akiket viszont megrémített mindaz, ami Franciaországban és Európában történt.

- Miért válthatott ki lelkesedést más európai országokban is a francia forradalom?
- Melyek voltak azok a franciaországi események, amelyek sokakat elriaszthattak a forradalomtól?

radikális: gyökeres és gyors változásokat követelő.

liberalizmus: a hatalom önkényével szemben az egyén szabadságának és jogainak kiterjesztését támogató és védelmező politikai eszme.

reform: a rossz vagy elavult szabályok és dolgok fokozatos, békés úton történő átalakítása.

Ahogy a történészek gondolkodnak

Amikor értékelni akarjuk egy esemény történelmi jelentőségét, a következő kérdéseket érdemes feltennünk ehhez:

- Mekkora változást hozott az emberek életében?
- Mennyi embert és országot érintettek az esemény hatásai és következményei?
- Milyen hosszú időn keresztül volt hatással a későbbi eseményekre?
- Érzékelhetők-e a hatásai és következményei a jelenkorban is?

- Értékeljétek a francia forradalom jelentőségét a javasolt szempontok szerint!

Korabeli német karikatúra ■ Melyik szabadság megsértését gúnyolta ki a rajz készítője? Mi lehetett a célja a karikatúra elkészítésének?

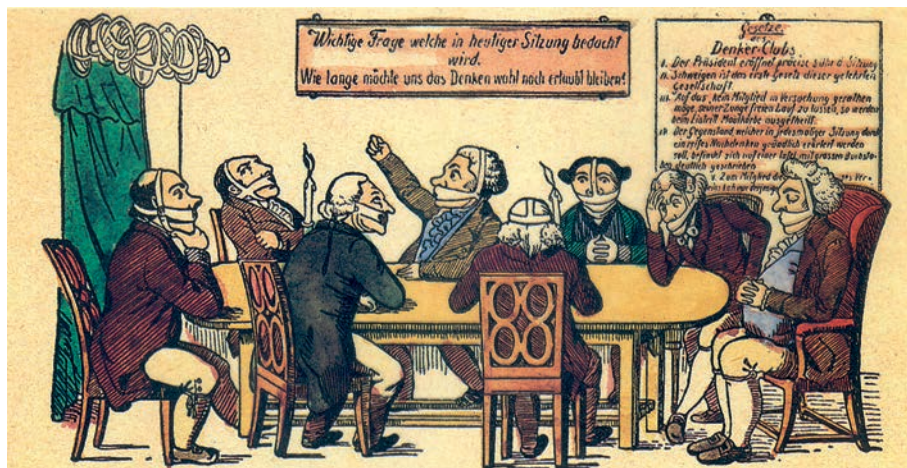
A szabadságesszme elterjedése

Franciaország az egyik **legerősebb és legfejlettebb ország** volt a 18–19. században. Ezért minden, **ami itt történt, nagy figyelmet keltett** az egész világon. A francia király **hatalmának megdöntését**, a születési előjogok eltörlését, a polgári szabadságjogok biztosítását **sok helyen követendő példának tekintették.**

Sok országban **radikális* politikai csoportok** alakultak, amelyek – francia mintára – erőszakos eszközökkel, **forradalmakat kirobbantva akarták megdönteni a zsarnok uralkodók hatalmát.**

Az emberi és polgári jogok kiharcolását a **liberalizmus*** hívei, a szabadelvűek is fontos célnak tekintették. Ők azonban a **hatalmi önkény megfékezését békés eszközökkel, reformokkal*** akarták elérni. A korlátlan királyi hatalommal szemben az **alkotmányosságot** és a **hatalmi ágak szétválasztását** tűzték ki elérendő politikai célul. A személyi szabadságjogok közül a **vallás-, a sajtó-, a véleményszabadság és a jogegyenlőség megteremtését** tartották a legfontosabbnak. A gazdasági fejlődés érdekében is támogatták a **magántulajdon védelmét**, a **vállalkozások indításának szabadságát** és a **nemesi adómentesség eltörlését.**

- Milyen hatással volt a francia forradalom az emberek gondolkodására? Miben mutatott példát más országok polgárainak?
- Mi a hasonlóság és a különbség a radikálisok csoportok és a szabadelvűek nézetei között?

Nemzeti összetartozás érzésének megerősödése

A francia forradalom az egyéni szabadságjogokat kiterjesztette a franciák teljes közösségére. **Mindenki része lett a francia nemzetnek*, és mindenki számára fontossá vált e nemzet szabadsága és megerősödése.** Az összetartozásnak ez az új érzése lelkesítette a francia katonákat is az idegen uralkodók hadaival szemben. ❶

A szabad egyénekből álló nemzet és a független nemzetállam megteremtése más nemzetek számára is **vonzó példává vált.** Egyre többen vallották azt, hogy a nemzethez való tartozás érzése az emberi élet alapvető értéke. Úgy gondolták, hogy **a saját nemzeti közösség felemelése és védelme mindenkinek kötelessége,** függetlenül az egyéni társadalmi helyzetétől, vallásától vagy politikai nézetétől. Ezt az eszmerendszert nevezzük **nacionalizmusnak*.**

A **nemzeti együvé tartozás** érzésének kialakulásában általában **fontos szerepet játszott a közös nyelv és kultúra,** a nemzetre jellemző **szokások** ápolása, valamint a közösség által megőrzött mítoszok és a **közös történelem.** Ekkoriban teremtődtek meg a ma is ismert **nemzeti jelképek:** a nemzeti himnuszok, címerek és zászlók.

- Miért erősödött meg a francia nemzeti összetartozás érzése a forradalom után?
- Mit akartak kiharcolni más nemzetek is?
- Milyen tényezők erősítik a nemzeti érzés kialakulását?

❶ A Marseille-i önkéntesek indulója

„Előre ország népe, harcra
Ma győzelem vár, hív hazánk!
Ellenünk tört a kény uralma,
Vérben áztatja zászlaját,
Vérben áztatja rút zászlaját.
Halljátok! Már küldi a zsarnok
Vad, bösz ölni kész rab hadát,
Letörnek népet és hazát,
Bosszút állnak ifjon s gyöngye lányon,
(Refrén:)
Hajrá, fegyverbe hát!
Ma harcra hív hazád!
Csak jöjj, csak jöjj, öntözze hát
rút vérük a határt!
Fegyverbe hát!”

Az 1791-ben az osztrákok ellen hadba szálló francia csapatoknak készült induló vált Franciaország nemzeti himnuszává 1795-ben.

- Kiket hív harcra az induló?
- Miért van szükség a harc vállalására?
- Miért jelenti a haza megvédése a szabadság megvédését is?

A korabeli francia plakát szövege: A köztársaság megbonthatatlan egysége – Szabadság, egyenlőség testvériség ■ Milyen nemzeti jelképek láthatók a plakáton? Melyik tárgy jelképezi az egységet? Milyen célból készülhetett ez a plakát?

nemzet: közös történelemmel és kultúrával rendelkező közösség.

nacionalizmus: az az eszme, mely szerint a nemzet iránti hűség minden más irányú hűség felett áll; legfőbb politikai célja a független nemzetállam megteremtése.

2 Metternich osztrák kancellár a forradalomról

„A legnagyobb szerencsétlenség, ami csak egy országra szakadhat, a forradalom, mert az természete szerint mindent romokba dönt. A legnagyobb hiba, amit egy uralkodó csak elkövethet, a reformok bevezetése, miként azt a szabadelvűek követelték; mert hiszen »ezek az emberek csak azt a rést lövik, amelyen keresztül a radikálisok az erődítménybe hatolnak.«”

- Miért tartotta Metternich veszélyesnek még a reformokat is?
- Mihez hasonlította a helyzetet?

Liberalizmus

szabadelvűség; a magántulajdon védelme; egyéni és polgári szabadságjogok védelme; a népképviselőt támogatása; a szabad verseny érvényesítése a gazdaságban és a társadalomban

Konzervativizmus

a hagyományok tisztelete; a társadalmi alá- és fölérendeltség megőrzése; a gyors változások elutasítása; a liberális és a nacionalista eszmék terjedésének megakadályozása; a forradalmak elkerülése

Nacionalizmus

a nemzeti azonosságtudat kialakítása; a nemzeti összetartozás érzésének erősítése; a nemzethez tartozók által lakott területek egyesítése; nemzetállam létrehozása; a közös nyelv, kultúra és a hagyományok megőrzése, ápolása; a nemzeti ipar és kereskedelem erősítése

A 19. századi liberalizmus, nacionalizmus és konzervativizmus legjellemzőbb célkitűzései ■ Melyik az a két eszme, amely a francia forradalmat követendő példának tekinthette?

Félelem az újabb forradalmaktól

A francia forradalom nem csak híveket szerzett magának. A sok **erőszak és pusztítás**, amely a **forradalom alatt és után** lezajlott Franciaországban és Európában, **sokakat elriasztott a forradalmi eszméktől**. Ezért inkább azt a következtetést vonták le az eseményekből, hogy **bármilyen áron meg kell akadályozni**, hogy mindez újra megtörténjen. 2 E **konzervatív*** világfelfogás egyeseknél azt jelentette, hogy eleve **elutasítottak bármiféle változtatást**. Más konzervatívok a forradalmi veszélytől tartva csakis a **fokozatos és lassú fejlődést** támogatták.

- Mi volt a francia forradalom szerepe a konzervatív nézetek kialakulásában?
- Miért ellenezték a reformokat és a gyors változásokat a konzervatívok?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Melyek voltak azok az eszmék, amelyek a francia forradalom hatására terjedtek el Európában?
- Milyen politikai változásokat akartak azok, akik a francia példát akarták követni?
- Miért erősödött fel sok nép körében a nemzeti érzés és lelkesedés?
- Kik és miért akarhatták megakadályozni a forradalmi gondolatok terjedését?

A papok és rabok lemészárlása Párizsban, 1792

- Milyen visszhangot válthattak ki az ehhez hasonló események?

konzervatív: a megteremtett értékeket és hagyományokat védő, a kialakult vallási és politikai intézményeket tiszteletben tartó.

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ A francia példát követő eszmék: liberalizmus, nacionalizmus
- ❖ A francia példát elutasító eszme: konzervativizmus
- ❖ Hosszú távú hatás: a szabadságmozgalmak megerősödése és terjedése

31. A Szent Szövetség kora

A nagy francia forradalom és a napóleoni háborúk megrázkódtatásai után az európai nagyhatalmak rendet és nyugalmat akartak teremteni. Összefogtak annak érdekében, hogy megakadályozzák az újabb forradalmak kitörését.

A Szent Szövetség megalapítása

A Napóleont legyőző uralkodók nemzetközi kongresszust tartottak **Bécsben**. A cél a forradalom előtti határok és állapotok visszaállítása volt.

Uralkodók, diplomaták és kísérei gyűltek össze Bécsben. Az osztrák császár nem szerette a társaságot, de most ő is kénytelen volt vendégül látni udvarában a kongresszuson részt vevő uralkodókat, akik igen népes kísérekkel érkeztek. Naponta negyven asztalt terítettek meg, és a nemzetközi társaság tiszteletére és a szórakoztatására fényűző bálakat rendeztek a Habsburgok fővárosában. Nem csoda hát, hogy a vendéglátás többre került Bécsnek, mint Magyarország éves hadiadója.

- Melyek voltak azok a nagyhatalmak, amelyek szövetkeztek a forradalmi Franciaország és Napóleon ellen is?
- Mi vezetett Napóleon bukásához?
- Milyen hatással voltak a francia forradalom eseményei a korabeli emberekre?

A bécsi kongresszusról készült korabeli festmény

- Kik lehetnek a középső alakok? Kik veszik körbe őket? Miről tárgyalnak éppen?

A francia forradalom eszméinek terjedésével **nőtt az emberek szabadság iránti vágya**, és erősödött bennük a nemzeti érzés. Ez **nyugtalanította az európai uralkodókat**. Azért, hogy ezentúl semmi ne veszélyeztethesse uralmukat, már csírájában el akarták fojtani a forradalmi és nemzeti mozgalmakat.

A régi rendhez leginkább ragaszkodó **orosz cár, osztrák császár és porosz király megalakította a Szent Szövetséget**. Kötelezték magukat arra, hogy minden eszközzel fel lépnek a forradalmi eszmék terjesztőivel szemben. Ezenkívül ígéretet tettek arra, hogy **fegyveres erővel is segítik egymást**, ha valamelyikük országában felkelés törne ki. ❶

❶ Az orosz cár véleménye a forradalmakról

A Szent Szövetség gondolatát I. Sándor orosz cár vetette fel. Az orosz uralkodó a forradalmakat az ördög művének tekintette, mivel azok az Isteni Gondviselés által trónra került királyok hatalmára törtek. Ezért a francia forradalom és Napóleon legyőzését a gonosz erők feletti győzelemként ünnepelte. A tartós béke zálogának pedig azt tartotta, ha minden európai uralkodó szent szövetséget alkotva összefog a forradalmi mozgalmakkal szemben.

- Mi a magyarázata a szövetség elnevezésének?

A Szent Szövetség megalakítói: az orosz cár, az osztrák császár és a porosz király ■ Mit fejez ki a kép?

cenzúra: ellenőrzés a tömegtájékoztatás, például az újságok és a könyvkiadás felett.

A bécsi kongresszus döntései nyomán a **következő évtizedekben a forradalmi gondolatok és mozgalmak erőszakos elnyomása vált jellemzővé** Európa legtöbb államában.

- Kik és milyen célból gyűltek össze Bécsben?
- Kik alapították meg a Szent Szövetséget?
- Hogyan akarták megakadályozni az újabb forradalmak kitörését?

Az önkényuralmi rendszer védelmezése

A **Szent Szövetség** 1815-ben alakult, és **több mint harminc évig** meghatározta Európa rendjét. Úgy akarták megőrizni a rendet, hogy **az embereket teljesen kizárták a döntésekből**. Azt akarták, hogy a polgárok ne is politizáljanak. A veszélyesnek tartott eszmék és gondolatok nyilvános terjesztését a **cenzúra*** segítségével akadályozták. A könyvekben és újságokban **nem jelenhettek meg olyan írások, amelyek az uralkodók „Istentől kapott” hatalmát, a kiváltságokon alapuló rendet és a Szent Szövetséget kritizálták.** ②

Hatalmas **titkosrendőri szervezet és besúgóhálózat** is őrködött a rend fenntartásán. Senki sem érezhette magát biztonságban, ha a hatalom ellen akárcsak egy baráti társaságban is szót emelt. Az **emberek többsége** ezért visszavonult a magánéletbe, és **távol tartotta magát a politikától**.

- Milyen eszközökkel akadályozták a fennálló rendszerre veszélyes eszmék terjedését?

② Részletek a Német Szövetség egyik 1835-ös határozatából

„(...) az utóbbi időben *Ifjú Németország* vagy *Ifjú Irodalom* néven irodalmi iskola jött létre, melynek fáradozásai leplezetlenül arra irányulnak, hogy (...) a legarcátlanabban támadják szépirodalmi írásokban a keresztény vallást, becsméreljék a fennálló társadalmi viszonyokat, ... ezért (...) égetően sürgős és szükséges megálljt parancsolni ezeknek a veszedelmes, minden törvényes rend alappilléreit aláásó törekvéseknek. (...) az *Ifjú Németország*, illetőleg az *Ifjú Irodalom* néven ismert irodalmi iskola (...) írásainak kiadót, kinyomtatót, terjesztőt az ország büntető- és rendőri eljárási törvényeinek teljes szigorával sújtja (...), s a törvény által biztosított összes lehetőséget felhasználja írásaiknak a könyvkereskedelem útján, kölcsönkönyvtárak segítségével vagy bármilyen más módon terjesztésének a megakadályozására.”

- Kiket és miért büntethettek meg e határozat alapján?
- Mi volt e határozott célja?

A Szent Szövetség megalakításában fontos szerep jutott a képen látható Metternich osztrák kancellárnak ■ Mit tudunk már róla? Mi volt a véleménye a forradalmakról és a reformokról?

Az 1832-ben megtartott hambachi fesztiválról készült korabeli kép ■ Milyen nemzeti zászlók láthatók a képen? Hogy nevezzük ezt a zászlótípust? Mikor terjedt el a használata?

Nemzeti szabadságharcok és forradalmak

Az **Itáliában** és **Lengyelországban** kitört **nemzeti szabadságharcokat** az osztrák és orosz seregek **leverték**. Párizsban azonban 1830-ban egy **újabb forradalom megdöntötte a királyi önkényuralmat** visszaállítani akaró Bourbon-uralkodó hatalmát. A trónra kerülő **új francia király** elfogadta az alkotmányos szabályok betartását, és kiszélesítette a választójogot.

A **Szent Szövetség** csak átmenetileg volt képes megakadályozni a szabadelvű és a nemzeti eszme megerősödését. 1848-ban egy minden addiginál szélesebb és erősebb **forradalmi hullám söpört végig Európán**.

- Miért és hol volt szükség a Szent Szövetség haderőinek bevetésére?
- Mi történt Párizsban?

A bajorországi Hambachban a letipott lengyel szabadságharc menekült tisztjeinek tiszteletére szervezetek rendezvényt a helyi polgárok. Az európai nemzetek elnyomása ellen is tiltakozó gyűlésen több mint harmincezer ember vett részt. A szónokok a német nemzeti egység és szabadság eszméjét éltették:

„Eljön a nap, a legnemesebb győztes büszkeség napja, amikor az Alpok, az Északi-tenger, a Rajna, a Duna és az Elba németjei testvérként ölelik egymást át, (...) amikor a fejedelmek a feudális isteni helytartóság tarka hermelinjét a német nemzet méltóság férfias tógájával cserélik fel (...)”

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Konzervatív uralkodók: orosz cár, osztrák császár és porosz király.
- ❖ Szent Szövetség, a forradalmi mozgalmak elfojtása.
- ❖ Titkosrendőrség, besúgóhálózat, cenzúra.
- ❖ Az itáliai és a lengyel szabadságharc leverése.
- ❖ Párizsi forradalom, 1830.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért tartották az európai uralkodók veszélyesnek a francia példát?
- Mi tettek hatalmuk megerősítése érdekében?
- Milyen módon igyekeztek megakadályozni a szabadelvű és nemzeti eszmék terjedését?

32. Az ipari forradalom találmányai és hatásai

A 18. és a 19. században az iparban és a közlekedésben forradalmi változások következtek be. A folyamat Angliából indult ki, ahol vállalkozásokat támogató törvények és az új technikai találmányok egyszerre segítették a fejlődést.

- Melyik társadalmi réteg emelkedett fel Nyugat-Európában a földrajzi felfedezéseket követően? Miért?
- Miért válhatott Anglia a tengeri kereskedelem központjává?
- Mondj egy példát arra, amikor egy technikai találmány jelentősen átalakította az emberek életmódját!

Anglia az élre tör

Anglia már korábban is a **világkereskedelem központja** volt. Miután **polgári állammá vált, eltörölték a céheket, védtek a polgári magántulajdont**. Bárki vehetett földet, az emberek szabadon választhattak foglalkozást, és nyitva állt előttük a vállalkozás lehetősége is.

A 18. századtól kezdődően az **új technikai találmányoknak köszönhetően robbanásszerű fejlődés** játszódott le az iparban. Ezért nevezik ezt a korszakot az ipari forradalom korának.

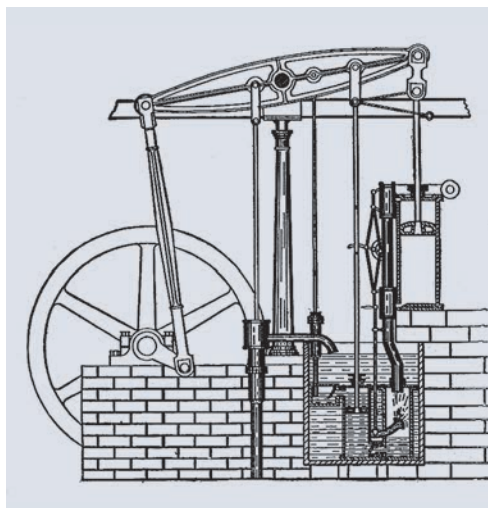
James Watt 1769-ben elkészített új **gőzgépe** már alkalmas volt arra, hogy egyszerre sok gépet meghajtson. Így a kézi erőt vagy vízi energiát alkalmazó kisebb műhelyek helyett gőzgépekkel dolgozó nagy **gyárak** épültek. Ez a **gyáripar** a korábbinál sokszorta több árut volt képes jó minőségben előállítani. A gazdaság ugrásszerűen fejlődött, és **Nagy-Britannia a világ legerősebb ipari országa lett**.

- Milyen tényezők segítették elő az angol gazdaság fejlődését?
- Milyen változások játszódtak le a termelésben?

Nagy volt az érdeklődés már Watt első gőzgépe iránt is. Ugyanakkor a vállalkozók a gyakorlatban is meg akartak győződni arról, hogy a lovak helyett érdemesebb a drágább gépeket alkalmazni. Egy sörgyárban ki is próbáltatták, hogy tényleg többet tud-e a gőzgép egy lónál. A „verseny” során a lóval hajtott szivattyú nyolcórai munkával 2 millió liter vizet emelt ki. Kiszámolták, hogy ez azt jelentette, hogy egy másodperc alatt 75 liter vizet emelt fel egy méter magasba. Ezt a teljesítményt nevezték el egy lóerőnek. Watt korai gőzgépe ennek a teljesítménynek már a tízszeresére volt képes. Ez meggyőzte a kételkedőket. A Watt és társa által alapított gyár az első öt évben nyolcvan kisnyomású gőzgépet adott el.

James Watt vagyonos és köztisztelőben álló emberré vált, aki magas kort ért meg. Temetésén az angol miniszterelnök mondott gyászbeszédet, és a Westminster-apátságban található sírboltjára ezt a szöveget vésték: „a gőzgép tökéletesítésével országának erőforrásait növelte, az emberek erejét fokozta, és így a világ egyik igazi jótévője lett”.

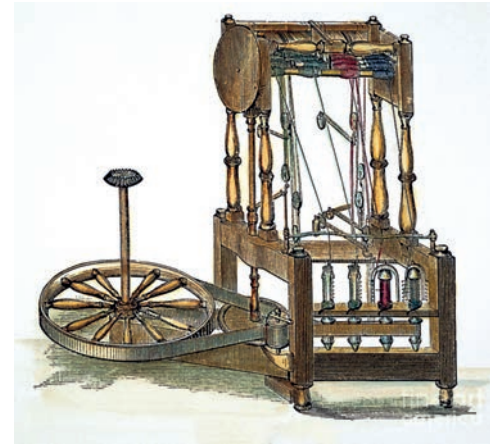
- Miben versenyzett egymással a ló és a gőzgép?
- A mai személyautók motorjai hány lóerősek szoktak lenni?
- Írj egy levelet, amelyben Watt elmeséli a versenyt egy barátjának!

James Watt gőzgépe, amely képes volt az egyenes dugattyúrúd mozgását forgómozgássá átalakítani

Az 1770-es években egy Arkwright (okrájt) nevű borbély megismerkedett Thomas Highs ácsmesterrel, aki könnyen használható fonógép kialakításán fáradozott. Arkwright „beszállt” a vállalkozásba. Az elkészült vízkerékkel hajtható szerkezetre Arkwright 1769-ben kapott szabadalmi oltalmat. Éppen abban az évben, amikor Watt is megkapta tökéletesített gőzgépének tervére.

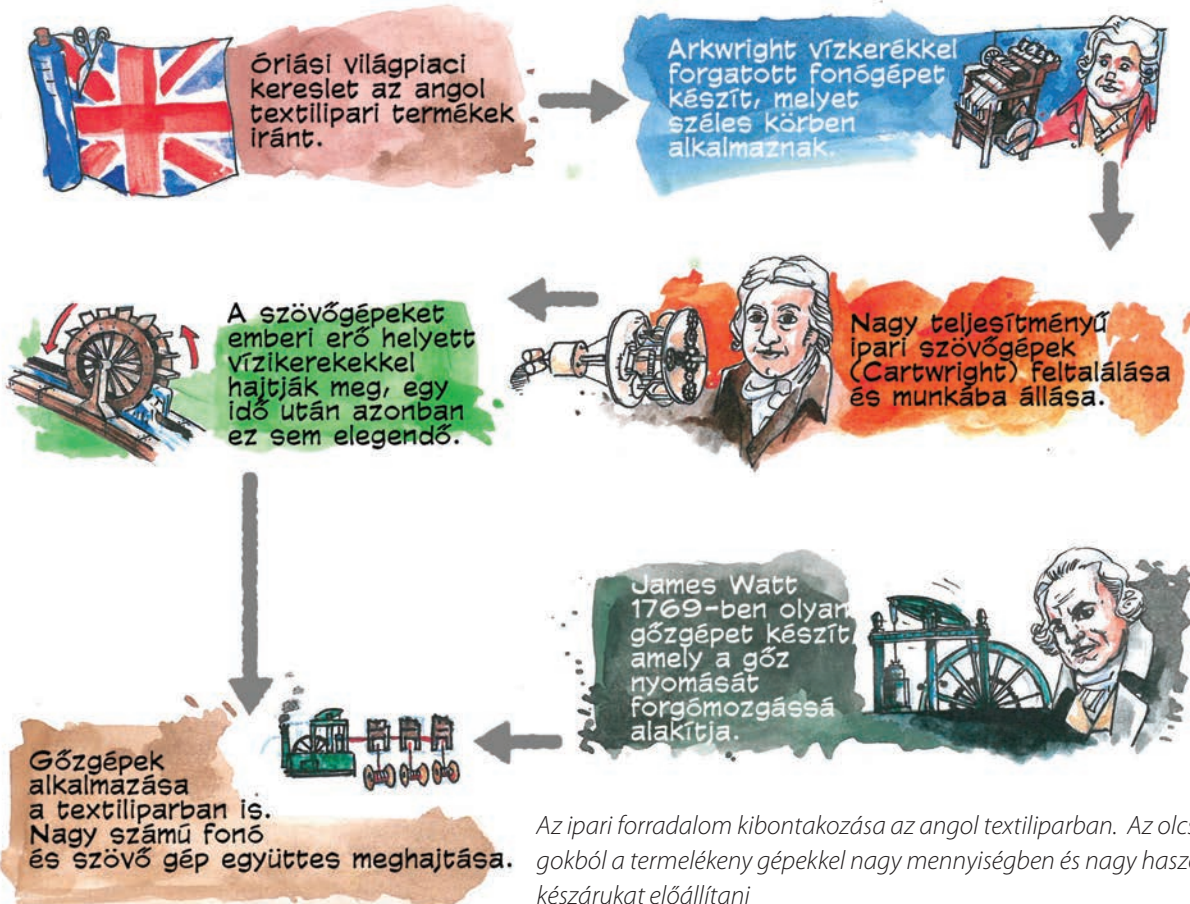
Arkwright 1771-ben megalapította első szerény fonógyárát Nottinghamban. 1782-ben már 200 ezer font vagyona és 5000 munkása volt. A lapátkerékes hajtás miatt viszont csak a folyóparton épülhettek fonodák. A gőzgép azonban megoldotta ezt a problémát is. A fonodák ontották a fonalat. Szükségessé vált a szövőgépek technikai fejlesztése is.

Kézzel hajtott fonógép ■ Mi lehetett a célja a fonógépek technikai fejlesztésének?

Fonógépek egy gyárban ■ Hasonlítsd össze a gépet Arkwright fonógépével! Mi tette lehetővé a változást?

A kapitalista termelési rendszer elterjedése

tőke: haszon reményében hosszabb időre befektetett pénzösszeg.

❶ A bankok szerepe a vállalkozásokban

Egy gyár felépítéséhez nagyon sok tőkére volt szükség. Az is alapíthatott azonban vállalkozást, akinek az induláskor még nem volt elég pénze ehhez. A bankok a majdani haszon reményében egyre több pénzt kölcsönöztek a gyorsan szaporodó vállalkozásoknak. Az ő hasznukat az biztosította, hogy kamatot számoltak föl, és így a végén az eredetileg kölcsönadott összegnél jóval többet kaptak vissza a vállalkozótól. Ha pedig a vállalkozás sikertelen volt, a bank lefoglalhatta és eladhatta az adós ingatlanjait és vagyontárgyait.

Üzleti versengés indult a vállalkozók között. A vevő attól vásárolt, aki újdonságot gyártott, vagy olcsóbban és jobb minőségben adta a termékeit a többiekénél. Akinek pénze volt, haszon reményében a pénzét tőkeként* fektethette be: pl. manufaktúrákat, gyárakat alapíthatott. ❶ A tőke németül kapital, ezért a tőkés termelési rendszeren alapuló gazdaságot kapitalizmusnak nevezték el.

Az angol mintákat átvéve a 19. század első felében Nyugat-Európa és az Egyesült Államok egyes fejlett vidékein is megkezdődött az ipari forradalom. Ekkortól vált jellemzővé a világon a folyamatos gazdasági növekedés és az egyre gyorsuló ütemű technikai fejlődés.

- Mi a különbség a pénz és a tőke között?
- Vitassátok meg, mitől válhatott egy vállalkozás sikeressé vagy sikertelenné!

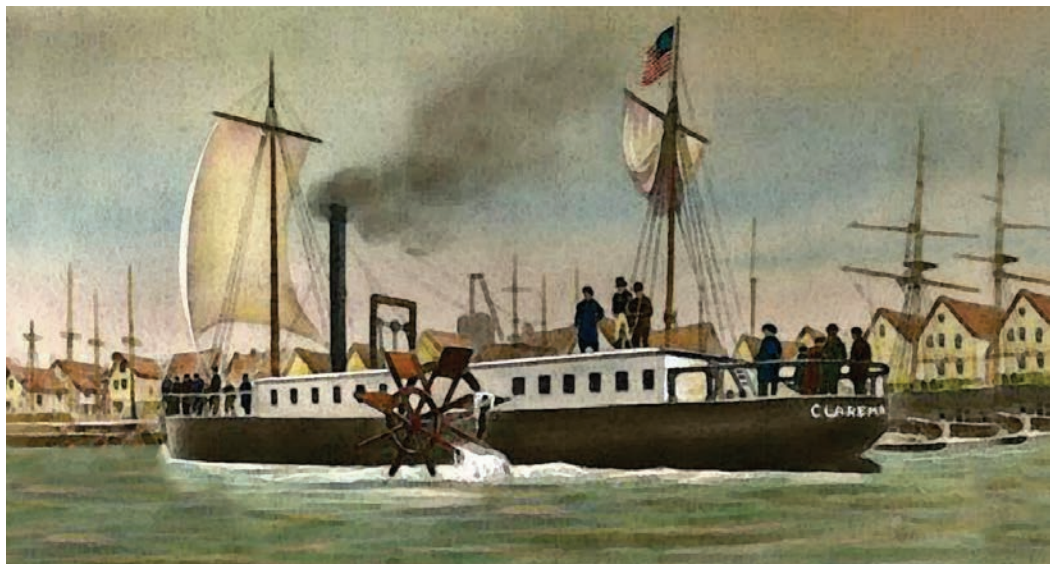
A közlekedés fejlődése

A gőzgépet sikerrel alkalmazták a közlekedésben és az áruszállításban is. Az ír Fulton (faltn) 1807-ben megalkotta az első gőzhajót, Stephenson (sztívönzon) pedig feltalálta a gőzmozdonyt.

Stocktonban (sztakton) 1825. szeptember 27-ének délelőttjén általános vidámság közepette megindult Stephenson mozdonya. A mozdony hat, szénrel és liszttel megrakott vagont húzott, ezek után következett egy vagon, amelyben a vasút igazgatói és tulajdonosai foglaltak helyet személyzetükkel. Ezt húsz szenes vagon követte, amelyeket utasok számára alakítottak át (zsúfolva is voltak velük), és végül hat, szénrel megrakott vagon.

Fulton gőzhajója

■ A korabeli kép alapján mutasd be, hogyan működött a gőzhajó! Vitassátok meg, milyen előnyei és hátrányai lehettek a gőzgéppel működő hajónak a vitorlás hajókkal összehasonlítva?

Az út mindkét oldalán hatalmas tömeg állt, sokan szaladtak a vonat után; mások lóháton követték azt az út két oldalán. Stephenson elhatározta, hogy kipróbálja a mozdony gyorsaságát, és a sebességet óránkénti huszonnégy kilométerre növelte. Amikor a vonat megérkezett, kiderült, hogy a vagonokban négyszázötven utas volt, a vonat súlya pedig kilencven tonnát tett ki.

- A vasút mely jellemzői ejthették ámulatba az embereket?
- Játsszátok el a következő jeleneteket!
 - Egy családi asztalnál az apa próbálja meg elmesélni és elmagyarázni a feleségének és a gyerekeinek, mit látott 1825. szeptember 27-én Stocktonban!
 - Manchester vezetői vitassák meg, támogassa-e a város egy vasútvonal megépülését Manchester és Liverpool között! Ellene és mellette egyaránt legyenek hozzászólók!

A vasútépítés Angliában hatalmas lendületet vett, és rövidesen **egész Európában vasúthálózatok épültek**. Mindennek óriási jelentősége volt, mert **gyorsabbá vált a közlekedés**, és **nagy tömegű árut** lehetett **szállítani szárazföldön**.

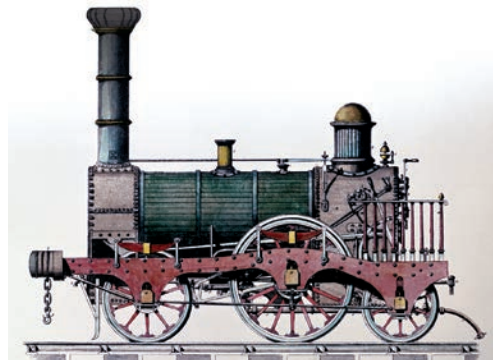
A vasútépítés nagy lökést adott a **vas- és gépipar fejlődésének is**, és új területeket kapcsolt be a gazdasági vérkeringésbe.

Rövidesen a **hírközlést is tökéletesítették**: az amerikai **Samuel Morse** (szemjuel morsze) **kifejlesztette a távírót** (és a Morse-ábécét), így lehetővé vált a gyors üzenetküldés nagy távolságokra.

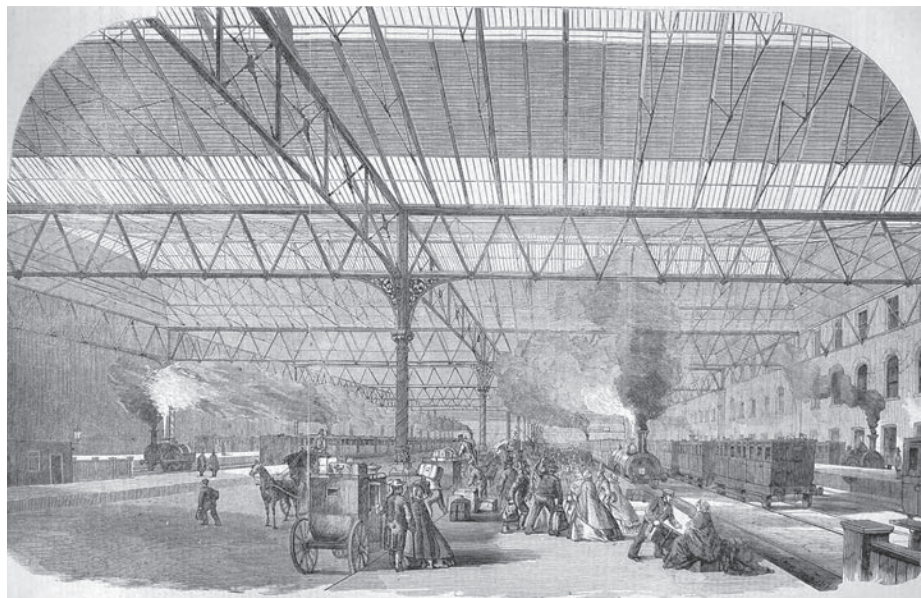
- Mutasd be, milyen összefüggések lehettek a vasútépítések megindulása, a vaskohászat fellendülése és a gépipar fejlődése között!
- Nézd meg a történelmi atlaszban, hogy mely országokban építettek vasútvonalakat 1850-ig! Az útvonalak kijelölésekor milyen szempontok játszhatták a főszerepet? Konkrét példákkal támaszd alá a véleményedet!

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mutasd be, hogy az ipari forradalom egyes találmányai hogyan lendítették fel a termelést és kereskedelmet!
- Mitől válhatott sikeressé egy tőkés vállalkozás?
- Hasonlítsd össze a manufaktúrák és a gyárak működését!
- Milyen változásokat hozott a vasút azokon a vidékeken, ahová elért?

Stephenson gőzmozdonya ■ A vasútépítés hányféleképpen járult hozzá a gazdaság fejlődéséhez? Sorolj fel minél több példát erre! Nézd meg az atlasz térképén, hogy Londont mely városokkal kötötte össze vasút! Melyek voltak a közös jellemzői e városoknak?

Londoni vasúttállomás a 19. század közepén

- Mi bizonyítja a vasúti közlekedés fejlődését? Hogyan érkeztek az utasok az állomásra? Miből épült az állomás épülete?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Anglia: a világkereskedelem központja, polgári állam.
- ❖ Új technikai találmányok, gőzgép, gépesített gyárak.
- ❖ A közlekedés fejlődése: vasútépítés.
- ❖ Ipari forradalom: folyamatos gazdasági növekedés és technikai fejlődés.

33. A 19. századi városiasodás

Az ipari forradalom kedvező hatással volt a mezőgazdaságra is. Az élelmiszertermelés növekedése is közrejátszott abban, hogy ugrásszerűen nőtt a népesség. Kialakultak a nagy lélekszámú ipari nagyvárosok, amelyek sok tekintetben már nagyon hasonlítottak a mai városokra.

A mezőgazdaság átalakulása

Angliában a föld is adható és megvehető polgári tulajdon lett. Ezért a tőkés vállalkozások a mezőgazdaságban is lehetségessé váltak. Megjelentek a gépek: gőzeke, vetőgép, aratógép. A nagyobb terméshozam elérése érdekében áttértek a vetésforgó alkalmazására.

A földeket ráadásul trágyázták is, a takarmánynövények termesztése pedig lehetővé tette az istállózó állattartást. Így a legelők is szántóterületekké válhattak. Nőtt a megtermelt élelmiszer mennyisége, ez pedig lehetővé tette a kikötők és iparvárosok gyorsan növekvő lakosságának az ellátását is.

- Miért kedvezett a fejlődésnek, hogy már nemcsak a nemesek, hanem a polgárok is rendelkeztek földtulajdonnal?
- Miért nőtt meg az élelmiszertermelés?

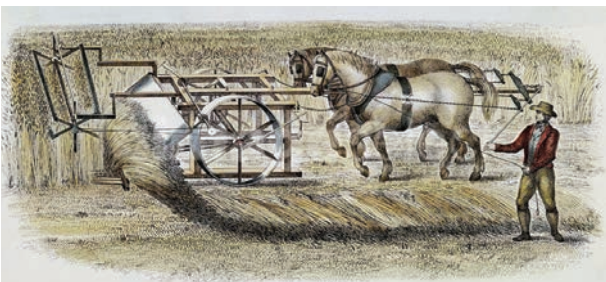
A népességrobbanás

A 18. századtól kezdve Anglia, később pedig egész Európa lakosainak száma ugrásszerűen megemelkedett. Köszönhető volt ez például a mezőgazdasági termelés növekedésének, a higiénia* javulásának és az orvostudomány fejlődésének.

A népesség folyamatos növekedése egyszerre volt feltétele és következménye is az ipari forradalomnak. A növekvő népesség ösztönzőleg hatott a gazdaságra, amelynek fejlődése révén fokozatosan javultak az életfeltételek, ez pedig további népességnövekedést eredményezett.

Városiasodás

Az iparvidékek és a vasúti csomópontok városainak lakossága a többszörösére nőtt. Az új városok képe teljesen eltért a középkoritól. A városfalakat lebontották, hogy a város terjeszkedni tudjon. A gyárak, a vasútvonalak és az elkülönült városnegyedek voltak az ipari városok jellemzői. A jómódúak az elegáns városrészekben a bér munkások munkásnegyedekben éltek.

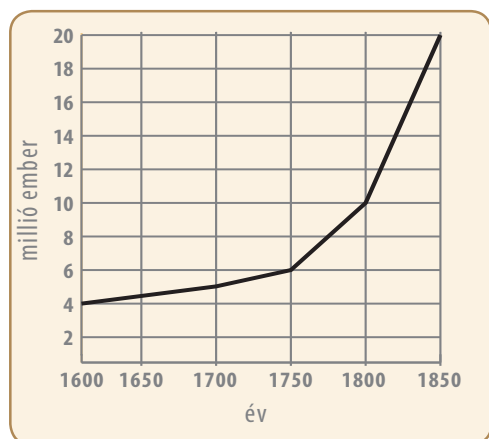

Aratógép a 19. század első feléből

A vetésforgó. A pillangós virágú takarmánynövények javították a talaj minőségét ■ Mi volt a nagy előnye a vetésforgónak?

higiénia: görög szó, az egészség megőrzését és a fertőzések megelőzését biztosító tisztaság fenntartása.

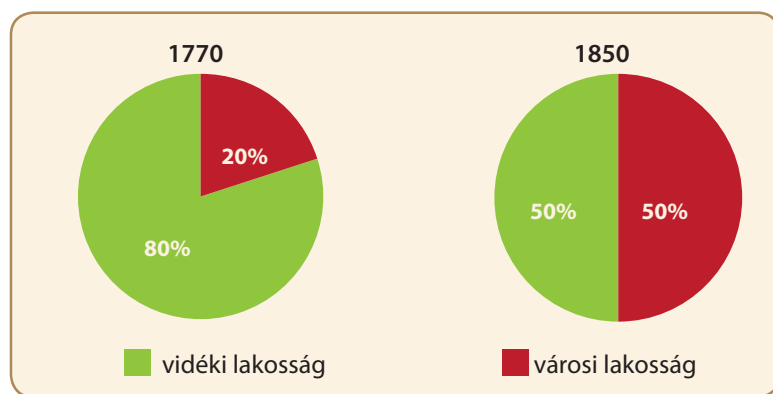
A lakosság számának növekedése Angliában 1600 és 1850 között (millió fő) ■ Mikor indult meg a népesség robbanásszerű növekedése Angliában?

19. századi angol iparváros. Az új típusú város három alapeleme a gyár, a vasút és a munkásnegyed volt

A modernkori **városiasodás** új, megoldásra váró problémákat is eredményezett, például a **szennyvízelvezetés**, az **ivóvízellátás**, a **közlekedés** és a **kórházi ellátás** feltételeinek megteremtését. Az ipari termelés következtében a **természeti környezet szennyezése** és pusztítása is veszélyes méreteket öltött. Ekkor azonban ezzel a problémával még nem nagyon törődtek. ①

- Hol jöttek létre a legnagyobb városok? Miért éppen ott?
- Mik voltak az ipari forradalom városainak jellegzetességei?
- Milyen okai voltak az angliai városok növekedésének? Készíts összefüggésvázlatot a témáról!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- Tőkés vállalkozások a mezőgazdaságban.
- Gépesítés, vetésforgó, istállózó állattenyésztés.
- Élelmiszertermelés, népességnövekedés.
- Ipari nagyvárosok kialakulása: gyár, vasút, munkásnegyedek.

① Hugh Miller leírása Manchesterről 1862-ben

„Mi sem tűnik jellemzőbbnek e nagy gyárvárosra, jóllehet ez cseppet sem hízalgő, mint az Irwell folyó, amely átfolyik rajta. (...) Ez a boldogtalan folyó – amely néhány mérfölddel feljebb még meglehetősen csinos folyam, melynek víztükre fölé fák hajolnak be, és partjának peremét sűrűn belepíti a zöld sásszegély – elveszti báját, mihelyt a gyárak és textilnyomóüzemek között kell elhaladnia. Megszámlálhatatlan mocskos dolgot kell elmosnia, és cserzőüzemek meg fehérítőműhelyek is vagonszámra öntik bele a mérget, melyet el kell hordania. Gőzkazánok ürítik bele bugyborékoló tartalmukat, alagcsövek és szennyecsatornák rothadó mocskukat, míg végezetül hol égbe nyúló sívár falak, hol meg vörös homokkőszakadékok között hullámszik tova, ám ekkor már nem annyira folyónak, hanem folyékony, hömpölygő trágyalének tűnik.”

- A modern városiasodás milyen kedvezőtlen hatású sajátosságát mutatja be a korabeli szerző?

A városi és a vidéki lakosság aránya Angliában 1770-ben és 1850-ben ■ Milyen változás történt? Hogyan nevezzük a kördiagramokból kiolvasható folyamatot?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Milyen okok vezettek az élelmiszertermelés növekedéséhez?
- Milyen okai és milyen következményei voltak a népességnövekedésnek?
- Külföldi utazóként készíts egy érdekes beszámolót a 19. századi Angliában szerzett élményeidről!

34. A társadalom átalakulása

Az egyre szaporodó és növekvő gyárak nagyon sok embernek tudtak munkát adni. A munkabérek alacsonyak, a munkakörülmények pedig rosszak voltak, de sokaknak ez volt az egyetlen lehetősége a megélhetésre. Az ipari forradalom hatására a munkások száma folyamatosan nőtt.

- Kikből tevődött össze a középkori társadalom?
- Melyik társadalmi réteg szerepe nőtt meg a földrajzi felfedezések után?
- Miért nőtt meg a városok száma és lélekszáma az ipari forradalom idején?

❶ Egy korabeli angol regényben a következőképpen mondja el sorsát egy faluról városba került szöví:

„Munkára születtem, és szívesen dolgoztam. Szerettem a szövőszékem, az is szeretett engem. Azzal szereztem szülőfalumban egy kerttel körülvett házat (...) Neki köszönhetem, hogy feleségem lett az a lány, akit mindig szerettem, hogy békében gyülekeztek gyermekeim a tűzhegyem köré. Elégedett voltam, nem vágytam más sorsra. (...)

És miért jutottam ide? Miért jutottam ide, s velem együtt öfélésgének hatszáz-ezer becsületes, hűséges és szorgalmas híve? (...) Elsőször komor, zárt városokba kerültünk, s fokozatosan leszorultunk a pincébe és odúba, melyekből hiányzik minden, ami a pusztára létez szükséges; először az élet szerény kellékei fogytak el, azután már a ruházat, s végül az élelem.

A Kapitalista rabszolgát talált, mely helyettesíti az emberi munkát és találékony-ságot; ma már legjobb esetben vigyázunk a gépre, de még ez a foglalatosság is kicsúszik a kezünkől az asszony és a gyerek kezébe. (...)”

- Vitassátok meg, hogy e regényrészletet lehet-e történelmi forrásként kezelni!
- Hogyan alakult a kézi szövőszékekkel dolgozó takácsok sorsa? Mi lehet a magyarázata ennek?
- A növekedő angliai városokban egyszerre volt jelen a hivatkozott gazdag-ság és az elképesztő nyomor. Miért?

A bér munkások alkalmazása

Az ipari forradalom százezreket ragadott ki eredeti vidéki környezetükből és életformájukból. A **gépek** megjelentek a **mezőgazdaságban** is, ezért kevesebb emberre volt már itt szükség. A megélhetési lehetőség nélkül maradt **parasztok a városokba és az ipari körzetekbe mentek, hogy munkát találjanak**. Csakúgy, mint a korábban szövésből élők. ❶

Ezt a nagy létszámú **szabad munkaerőt a gyárak tulajdonosai** alacsony fizetésért **bér munkásokként alkalmazták**. Minél többet és minél olcsóbban dolgoztatták őket, annál nagyobb hasznot értek el. Az ipari forradalom kibontakozásának ez is egy nagyon fontos feltétele volt. Ugyanakkor ez azt is jelentette, hogy a **bér munkások többsége nyomorban élt**, és a munkakörülményeik is embertelenek voltak. ❷

- Kikből lettek bér munkások?
- Miért voltak a munkások bérei alacsonyak, és a munkakörülményeik rosszak?

„Fekete vidék” ■ Mutasd be a korabeli festmény segítségével, milyenek voltak az ipari forradalom idején épült gyárak és iparvidékek!

Nagyarányú volt a gyermek- és női munka, mert nekik még a férfiakénál is kevesebb bért lehetett fizetni. A bányákban négy-, öt- és hétéves gyermekeket is dolgoztattak. A bánya különböző részeit ajtók választották el egymástól. Ezekre az ajtókra többnyire a legkisebb gyermekek vigyáztak, akik napi tizenkét órán keresztül sötétben, szűk és többnyire nedves folyosón ültek.

A szén és a vasérc szállítása viszont igen kemény munka volt, mert az anyagot meglehetősen nagy, kerék nélküli teknőkben, a tárnák görgyös talaján csúsztatva kellett hordani. Hol nedves agyagon vagy vízben keresztül, hol meredek lejtőkön és járatokon, amelyek néha annyira szűkek voltak, hogy ott csak négykézláb lehetett mászni. Erre a megerőltető munkára nagyobb fiúkat és lányokat alkalmaztak.

- Ma miért nem történhet meg ilyen dolog sem Angliában, sem Magyarországon?

Gyermekek dolgoztatása a bányában ■ Miért háboríthatott fel sokakat a gyermekmunkások alkalmazása a gyárakban és a bányákban?

Harc a munkások helyzetének javításáért

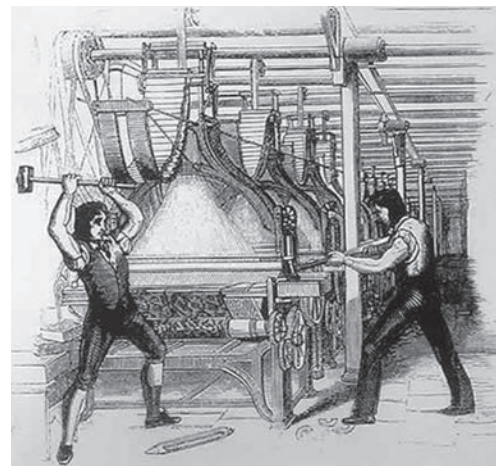
Kezdetben a helyzetük miatt elkeseredett emberek a gépekben látták az ellenséget, ezért **összetörték az új berendezéseket**. Ez volt a gépromboló mozgalom. Később a munkások **érdekeik védelmében összefogtak**. Rájöttek, hogy közösen fellépve könnyebb engedményekre kényszeríteni a munkaadókat.

1824-ben Angliában **létrejöttek az első szakszervezetek**, amelyek **szakmánként** tömörítették a munkásokat. Legfőbb fegyverük az **együttes munkabeszüntetés, a sztrájk** volt. A tőkés ilyenkor gyakran kénytelen volt tárgyalni és egyezkedni a munkásokkal, nehogy elessen a haszontól, a bevételtől. Így **jobb béreket és más engedményeket is kiharcoltak** maguknak. A munkanélkülivé váló tagokról segélyekkel igyekeztek gondoskodni.

- Mi lehet a magyarázata, hogy az elkeseredett munkások a gépeket törték össze?
- Mit követelhettek a munkások egy-egy sztrájk alkalmával?

Munkakörülmények a gyárakban

A gyárakat többemeletesekre építették, az emeleteket pedig alacsonyra tervezték a jobb helykihasználás érdekében. A termék legnagyobb részét a gépek foglalták el. A pamutgyárak levegőjében állandóan szállt a gyapotpor, a szellőztetés érdekében viszont nem tettek semmit. Az egészségtelen munkakörülmények következtében a munkások különböző betegségekben szenvedtek, amelyek gyakran végzetesnek bizonyultak.

- Mit csinálnak a korabeli képen látható férfiak a gár gépeivel? Mi lehetett ezzel a céljuk?

A 19. században a középosztálynak nevezett réteghez tartoztak azok, akik vagyonnal rendelkeztek, és szellemi munkát végeztek: bankárok, vállalkozók, kereskedők, mérnökök, orvosok, jogászok, tanárok. Ők általában anyagi biztonságban és kényelmes körülmények között éltek

A társadalom rétegződése

A kapitalizmus megjelenésével az **ipar vált a legfontosabbá**. A kor sikeremberei a gazdagodó **tőkés vállalkozók** voltak: olyan **gyárosok, bankárok, üzletemberek**, akik vagyonnal rendelkeztek, és pénzüket vállalkozásokba fektették. **Megnőtt** a szellemi munkát végző **értelmiségiek létszáma és szerepe** is.

Vidéken a korábbi földesurakból **tőkés földbirtokosok** lettek, a **jobbágyok** pedig saját földdel rendelkező **szabad parasztokká** váltak.

Az iparosodó országokban folyamatosan **nőtt a városi munkások száma, aránya és jelentősége**. A 19. század második felében **kedvező változások** következtek be a bér-munkások életében is: csökkent a munkaidő, korlátozták a gyermekmunkát, kiterjedtebbé vált az orvosi ellátás. Az életkörülmények javítását követelték a meginduló munkásmozgalmak is.

- Kikből állt az iparosodó, kapitalista országok társadalma?
- Kiknek a száma nőtt leginkább? Miért?

Angol munkások a gyárak előtt

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Parasztok a városokban, bérmunkások.
- ❖ Alacsony bérek, rossz munkakörülmények.
- ❖ Géprombolás, szervezkedés, sztrájk.
- ❖ Iparosodó társadalom: tőkés vállalkozók, középosztály, munkások.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Kikből és hogyan lettek bérmunkások?
- Miért volt sokszor nagyon rossz a munkások helyzete?
- Hogyan próbáltak jobb feltételeket kiharcolni a munkások?
- Milyen változások történtek a társadalomban az ipari forradalom hatására?

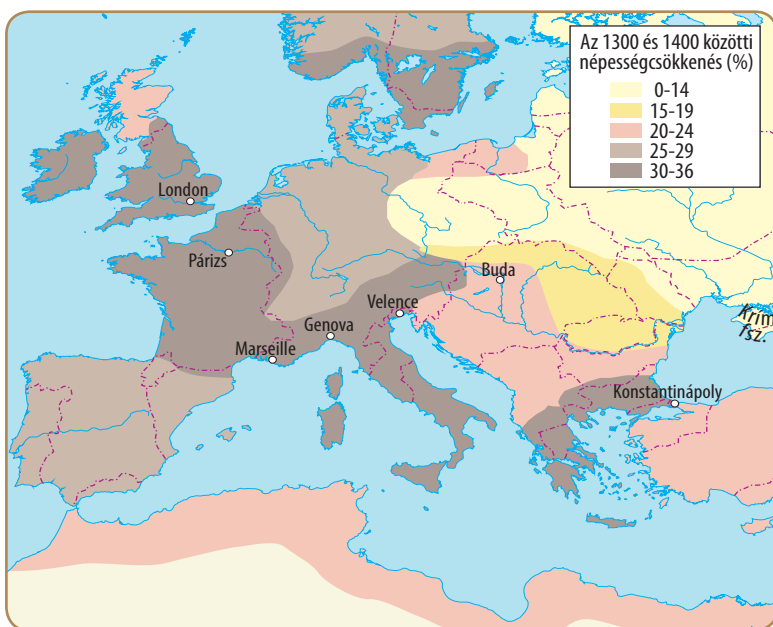
35. Betegségek, járványok, egészségügy

A történelem során a járványos fertőző betegségek hatalmas áldozatokkal jártak. Olykor egész városokat és térségeket néptelenítettek el. A 19. században az orvostudomány fejlődésének köszönhetően viszont az emberek Európában és Amerikában már sikerrel vették fel a küzdelmet sok addig gyógyíthatatlannak tűnő betegséggel szemben is.

Járványok pusztítása Európában

Járványokról már az ókori forrásokban is olvashatunk. Az Athénban dúló járványban halt meg Periklész. A **pestisjárvány a középkorban** is többször végigsöpört Európán. A 6. században egy év alatt Bizánc lakosságának majdnem felét, több mint 200 ezer embert ölt meg. A **14. századi nagy pestisjárvány** pedig 25 milliónál is több ember életét oltotta ki.

- Hogyan terjednek a járványok?
- Miért volt több áldozata a járványoknak a városokban, mint vidéken?
- A középkorban kik foglalkoztak a betegek ellátásával?

A XIV. századi pestisjárvány elterjedése és pusztítása ■ Honnan indult a járvány? Mely európai városokat ért legelőször? Miért?

1346-ban a Krim-félszigeten található, és a genovaiak kezén levő Kaffa erődjét ostromló tatárok pestisben meghalt katonákat lőtték be a városba katapultokkal. A holttestek által előidézett járvány gyorsan terjedni kezdett. A lakosság hajókon menekült el Kaffából, és a pestis így jutott el Konstantinápolyba, Velencébe, Genovába, Marseillesbe. A kikötővárosokból érkező kereskedők és áruk aztán továbbterjesztették a gyilkos kórt egész Európában.

A pestis később is többször pusztított Európában, így hazánkban is. Ilyen járványban halt meg Hunyadi János **Nándorfehérvárnál 1456-ban**, és e betegség pusztított a **Rákóczi-szabadságharc utolsó éveiben** is 1708 után. Becslések szerint az egész szabadságharcban 80 ezer ember halt meg, ezzel szemben a járványban 410 ezer.

Pestisdoktor a középkorban. Az álarc „csőrébe” gyógyfüveket tettek ■ Mire szolgálhatott az álarc és a bő ruha?

- Miért a gazdaságilag legfejlettebb területeken szedte a legtöbb áldozatot a 14. századi pestisjárvány?
- Mi lehet a magyarázata, hogy háborúk idején gyakrabban törtek ki járványos betegségek?

A járványos betegségekkel szembeni védekezés

A járványok nagy rémületet okoztak, mert **az emberek tehetetlennek érezték magukat** a fenyegető csapással szemben. A járványok kitörését Isten haragjával magyarázták, ezért a bűcsújárásokon **buzgón könyörögtek Isten kegyelméért**. Azonban **minél nagyobb tömegek verődtek össze, annál veszedelmesebb méreteket öltött a járvány**, hiszen ilyenkor a fertőzés egyik emberről a másikra még könnyebben és gyorsabban elterjedhetett. Ezt felismerve később a súlyos fertőző betegségekkel szemben **kétféleképpen védekeztek**: az egyik módszer a **betegek elkülönítése** volt, a másik pedig az, hogy **elmenekültek a fertőzött településekről**.

- Miért nőtt meg a vallásos buzgalom a járványok idején?
- Miért különítették el a betegeket?

Az 1664-es pestisjárvány idején a londoni városi tanács a betegség terjedésének megállítására elrendelte a fertőzött házak őrizetét. Minden fertőzött ház elé két őrt állítottak, egyet nappalra, egyet éjszakára. Az őröknek arra kellett figyelniük, hogy a házakat senki ne hagyassa el, és senki ne mehessen be oda. Ha az őrt a ház lakói bármilyen megbízással elküldték, a házat le kellett zárnia, és a kulcsot magával kellett vinnie.

Az egészségügy fejlődése a 19. században

Az újkorban a **himlő volt a legelterjedtebb járványos betegség**. Angliában például alig akadt olyan ember, aki ne viselte volna az arcán a himlő nyomait. Európa nyugati felében több millióan estek áldozatául ennek a betegségnek. **A megfertőzöttek 15-30%-a nem élte túl a betegséget**. Kórokozóját nemcsak a beteg terjesztette, hanem a környezetében lévő tárgyak, eszközök is, amelyekhez hozzányúlt.

A fekete himlő rettegett betegség volt, de akadtak olyan emberek is, akiknél a betegség lefolyása enyhébb volt, és nem okozott súlyosabb tüneteket. Egy angol orvos, Edward Jenner (edvard dzsener) azt hallotta egy tehenészlánytól, ő már nem kaphatja el a himlőt, mert átesett a tehénhimlőn. Ez a himlő enyhébb változata volt, amit fejés közben kaptak el az állatoktól. Az orvos arra gondolt, hogy ugyanezt a védettséget mások is megkaphatnák. Kísérletképpen egy, a tudomány iránt

Himlőoltásról készült kép 1807-ből ■ Kik láthatók a képen? Vajon miért olyan aggódó a nagymama arca?

vállalkozó kedvű fiúnak napokig adagolta a Blossom (virág) nevű tehén himlőhólyagjaiból származó váladékot. Ily módon tehénhimlővel fertőzte meg a fiút, aki viszont sikeresen átesett a betegségen. Jenner ezután fekete himlővel oltotta be a fiút, de a gyerek egészséges maradt. A megoldás annyira újszerű volt, hogy kezdetben a tudósokkal nehéz volt elfogadtatni. Végül mégis sikerült, és a védőoltásokat egyre több más betegség ellen is használták és használják azóta is. A tehén latin neve vacca, innen ered a vakcina elnevezés.

- Miért nem volt veszélyes a himlő a tehenészlányokra?
- Miért kellett bátorság Jenner kísérletének elvégzéséhez?
- Hogyan védenek meg a védőoltások a súlyos betegségektől?

A gyorsan népesedő nagyvárosokban megnőtt a járványos betegségek veszélye. Különösen a munkások lakta elhanyagolt és túlszűfolt negyedekben **lehetett tartani a járványok kitörésétől**. Ennek **megelőzése érdekében** javítottak a higiéniai viszonyokon. A városokban **csatornázták a házakat, utcákat**, és a **vezetékes, tiszta ivóvíz** is elterjedt a településeken. Rájöttek ugyanis, hogy a szennyezett víz, a szemét és a piszok kedvez a betegségek terjedésének. Javult a betegek ellátása is. Állami pénzen **közkórházakat létesítettek**.

- Mit tettek a betegségek megelőzése érdekében?
- Miért volt mindenki érdeke, hogy a munkásnegyedek is csatornázva legyenek?

A 19. század eleji Párizs egyik főútjáról készült metszetrajz ■ Figyeld meg a már kiépített csatornát és az útburkolatot! Mutasd be a kép alapján néhány mondatot a korabeli nagyvárost!

Korabeli rajz egy 19. századi angol kórház kórterméről ■ A kórterem kialakítása és bútora miként szolgálták a betegek gyógyulását és kényelmét?

Semmelweis Ignác szobra Budapesten ■ Mire utalnak a szobor mellékalakjai?

Az **orvostudomány** fejlődésének köszönhetően sor került az első **védőoltások** kifejlesztésére és tömeges alkalmazására. Az **altatás és az érzéstelenítés** módszerének felfedezésével az addig rettenetes fájdalmakat okozó sebészeti beavatkozások is elviselhetővé váltak. Bevezették a **fertőtlenítést**, ami nagyon sok embert életét megmentette.

Mindezen változások és felfedezések eredményeképpen a 19. század második felében javultak a közegészségügyi viszonyok.

■ Melyek voltak a legfontosabb felfedezések?

Semmelweis (szemmelvejsz) Ignác 19. századi magyar orvost az anyák megmentőjeként ismerik világszerte. Abban az időben nagyon sok anya néhány nappal a szülés után meghalt gyermekágyi lázban. Semmelweis a bécsi kórház szülészeten dolgozva észrevette, hogy kevesebben halnak meg így abban a kórteremben, ahol csak a bábák dolgoznak. Gyanakodni kezdett, hogy a gyermekágyi lázhoz vezető fertőzést valamiképpen a doktorok okozzák. Sok esetben a doktorok és az orvostanhallgatók boncolások végzése után mentek megvizsgálni a szülészeten fekvő anyákat. Semmelweis egyik kollégája pedig azért halt meg, mert boncolás közben megvágta az ujját. Ráadásul a halála előtt ugyanolyan tünetek jelentkeztek nála, mint a gyermekágyi lázban szenvedő anyáknál.

Mindebből a magyar orvos arra a következtetésre jutott, hogy a fertőzésveszélyt kell minimálisra csökkenteni. Minden doktornak klórvizes kézmosást javasolt, továbbá az orvosi eszközök rendszeres tisztítását is elrendelte. Ragaszkodott a kórtermek állandó takarításához, a szellőztetéshez és a gyakori ágyhuzatcseréhez is. Az intézkedések eredményeképpen csökkent a bécsi szülészeten a fertőzések okozta halálesetek száma. Semmelweis tevékenysége következtében a nők számára a szülés végre nem jelentett halálfélelmet.

- Mit figyelt meg Semmelweis Ignác?
- Milyen következtetéseket vont le ebből?
- Miért nevezik az anyák megmentőjének?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Pusztító járványok az ókorban és a középkorban.
- ❖ Védekezés: menekülés és a betegek elkülönítése.
- ❖ Az orvostudomány fejlődése: védőoltás, fertőtlenítés, érzéstelenítés.
- ❖ A járványok megelőzése: csatornázás, vezetékes ivóvíz, egészségügyi szabályok.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mi volt az oka annak, hogy a középkori járványok rengeteg áldozatot követeltek?
- Keress összefüggéseket az ipari forradalom és az egészségügyi helyzet javulása között!
- Mutasd be, hogyan fejlődött az egészségügy a 19. század folyamán!
- Ki volt Edward Jenner és Semmelweis Ignác?

A forradalmak és a polgárosodás kora Európában

■ ÖSSZEFOGLALÁS

- 1 Alkossatok 4-5 fős csapatokat! Emlékezetből készítsetek egy 10 fős listát azokból a személyekről, akikről ebben a fejezetben tanultunk! Az a csapat győz, akiknek a legtöbb olyan név volt a listáján, amelyik a többi csapatén nem szerepelt! Válasszátok ki a megfelelő személyeket a lenti idővonalon megjelölt évszámokhoz!
- 2 Válasszátok ki egyet az alábbi helyszínek közül! Készüljete fel, hogy valaki közületek elmesélje az ott történeteket úgy, mintha maga is részt vett volna az eseményekben. Ti döntitek el, hogy egy híres ember vagy egy egyszerű személy szerepével azonosultok! Az elbeszélésekből ki kell derülnön az is, hogy kik vagytok. Helyszínek: *Bastille, Labdaház, Valmy, Trafalgar, Borogyino, Waterloo, Bécs, Stockton.*
- 3 Válasszátok ki az egyik eseménysort (a–e)! Készítsetek ok-okozati összefüggésvázlatot az ott található eseményekből és fogalmakból! Lehetőleg használjátok az összes elemet, és ki is egészíthetitek ezeket! Valaki közületek szóban is mutassa be a vázlatban nyilakkal jelölt összefüggéseket.
Válasszátok ki azt is, hogy melyik személy kapcsolódik az általatok feldolgozott témához!
Személyek: *James Watt, Robespierre, Napóleon, Metternich, XVI. Lajos*
 - a) győztes csaták, népszerűség, a hatalom megszerzése, az ország ügyeinek rendbe tétele, császárság, erős hadsereg, hódítások
 - b) költséges háborúk, rossz termés, éhezés, a kincstár kiürülése, elégedetlenség, a rendi országgyűlés összehívása, a harmadik rend sérelmei, szembesegülés a király akaratával, forradalom, a kiváltságok eltörlése
 - c) külső támadások, belső felkelések, katonai kudarcok, válságos helyzet, elégedetlenség, diktatúra, terror, félelem, a hadsereg megerősítése, a felkelések leverése, katonai sikerek, a diktatúra megszüntetése
 - d) francia forradalom, mindenki szabad és egyenlő, erőszak és pusztulás, a nemzeti érzés megerősödése, a szabadság iránti vágy erősödése, félelem, liberalizmus, nacionalizmus, konzervativizmus
 - e) kereslet a textilipari termékek iránt, új fonó- és szövőgépek, a gőzgép tökéletesítése, gyárak kialakulása, a mezőgazdaság gépesítése, népességnövekedés, ipari nagyvárosok kialakulása, vasútépítés
- 4 Dolgozzatok párokban! Képzeljétek el, hogy az alábbi szavakat egy keresztretjvénybe kell beírni! Készítsétek el a szavakhoz a rövid meghatározásokat!
jakobinus, kokárda, Bastille, Bourbonok, radikális, liberális, reform, nemzet, konzervatív, cenzúra, tőke
- 5 Dolgozzatok párokban! Keressetek olyan képi forrásokat, amelyek az alábbi hatások valamelyikét akarták kelteni!
lelkésíteni, tiszteletet kelteni, hírt adni, nevetségessé tenni, valamit elmagyarázni, elgondolkodtatni, együttérzést kiváltani
- 6 Dolgozzatok párokban! Milyen következményekkel jártak a következő személyek döntései? Soroljátok fel több (rövid és hosszú távú) következményt, és rendezétek a fontosság szerint!
XVI. Lajos összehívja a francia rendi gyűlést, Robespierre kivégezteti Dantont, Napóleon hadjáratot vezet Oroszország ellen, James Watt gyárat alapít, Edward Jenner tehénhimlővel fertőz meg egy fiút
- 7 Melyik leckéhez illik a 152–153. oldalon levő képregény? Fogalmazd meg röviden, mi a jelentősége a képregényben feldolgozott eseménynek! Mondd el saját szavaiddal a képregényből megismert eseményt!

1789,
Franciaország

XVI. Lajos habozott aláírásával szentesíteni a földesúri szolgáltatások és a kiváltságok eltörlését.

A király tartva egy esetleges támadástól az ezerfős flandriai ezredet Versailles védelmére rendelte.

Párizsban nyugtalanságot keltettek ezek a hírek.

Október 1-jén a király nemesi származású testőrei fényűző fogadást rendeztek a flandriai ezred tisztjeinek üdvözlésére.

Az újságok is ellenségesen számoltak be az eseményről. Azt terjesztették, hogy a felhevült tisztek hűségük bizonyítékaként lábbal taposták a háromszínű kokárdát.

Miért nincs Párizsban a király?

Október 5-én, vasárnap reggel, 6-7000 fős, főleg asszonyokból álló tömeg gyűlt össze, és indult el az esőben Versailles felé. Főleg azért voltak felháborodva, mert nem jutott kenyér a családjuknak.

Uram, mit kíván, támadjunk?

Versailles-be érve az izgatott tömeg a Nemzetgyűlés épülete elé nyomult.

Nők ellen?! Ön bizonyára tréfál.

Fogadom ötüket, halljuk mit kívánnak!

Velük együtt a Nemzetgyűlés követői is megjelentek, hogy aláírassák a királlyal a nemesi kiváltságokat eltörlő rendeleteket.

Amikor azonban asszonyok kiértek, társaik rájuk támadtak, mert bár a király ígéretet tett, hogy intézkedik, aláírása nem szerepelt a rendeletben.

A király ismét fogadta őket, és aláírta a rendeletet.

Eközben tizenötezer nemzetőr indult útnak Párizsból este hatkor La Fayette vezetésével.

Átvették a katonák helyét az udvarokban, míg a testőrség a palotán belül állt őrséget.

Egy asztalos megpróbált felmászni az egyik erkélyre.

A tömeg haragjában áttört a királyné lépcsőházába vezető ajtókon.

Míg a lázadók benyomultak a palotába, a királyné és testőrsége elbarikádozta magát a lakosztályában.

Halál az osztrák nőstény-farkasra!

Udvarhölgyei egy rejtékajtón át a király lakosztályába menekítették a királynőt.

Ezalatt a nemzetőrök megtisztították a palotát a csőcseléktől.

Az udvarok zsúfolásig megteltek. Az emberek a király után kiáltoztak.

A tömeg a királynét is látni akarta, aki két gyermekével meg is jelent.

Párizsba a királlyal!

Lajos összehívta minisztertanácsát. Néhány perc múlva megszületett a döntés.

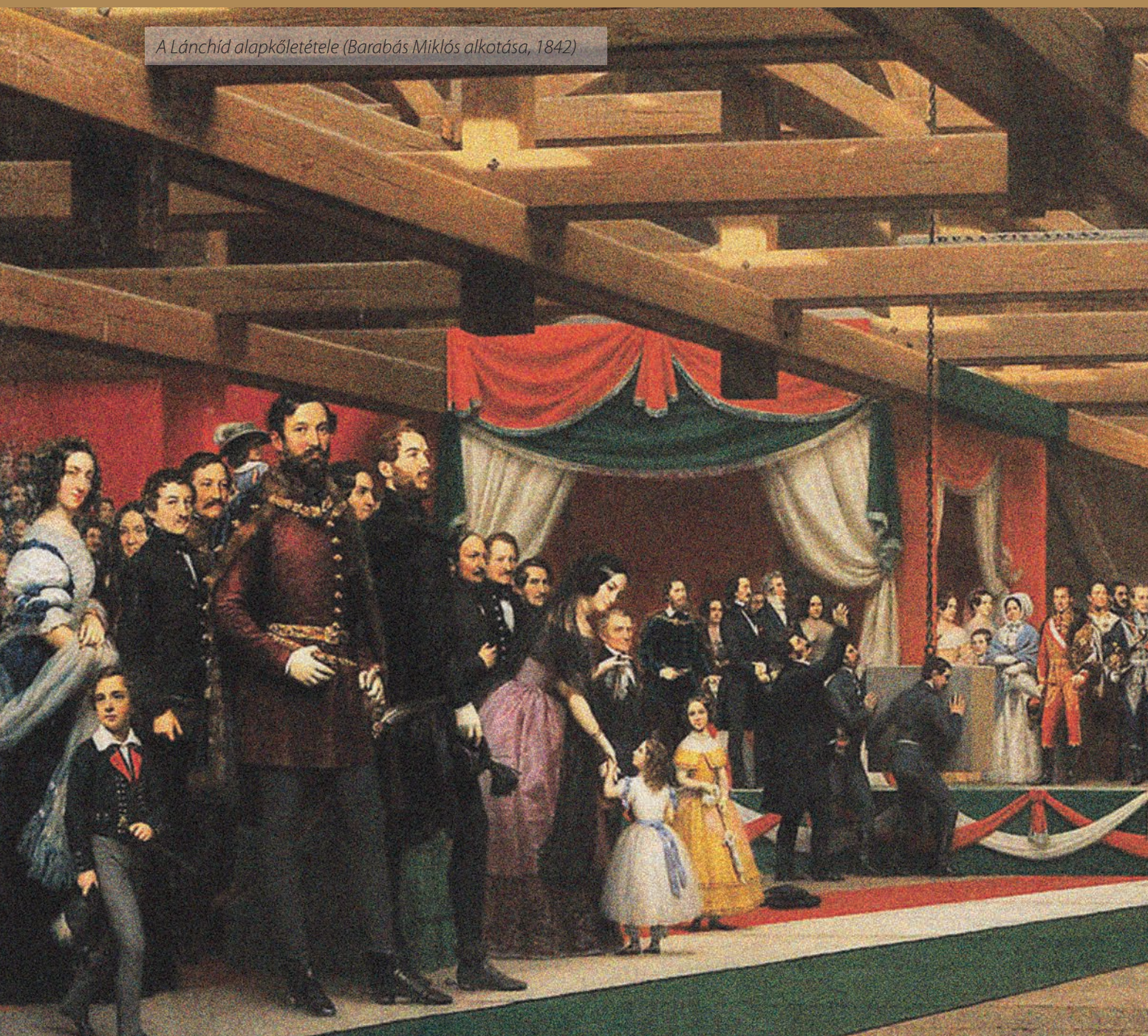

A királyi család Párizsba megy.

V. fejezet

A reformkor és az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Magyarországon

A Lánchíd alapkövetétele (Barabás Miklós alkotása, 1842)

A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN a reformgondolkodású magyar nemesség számára világossá vált, hogy a hagyományos feudális rendszer egyre tarthatatlanabb. A korszak legjobbjai fáradoztak azért, hogy Magyarországot a polgári fejlődés útjára állítsák. Közülük is kiemelkedik Széchenyi István, Wesselényi Miklós és Kosuth Lajos. Hazaszeretetük, tetteik példát mutatnak a ma embere számára is.

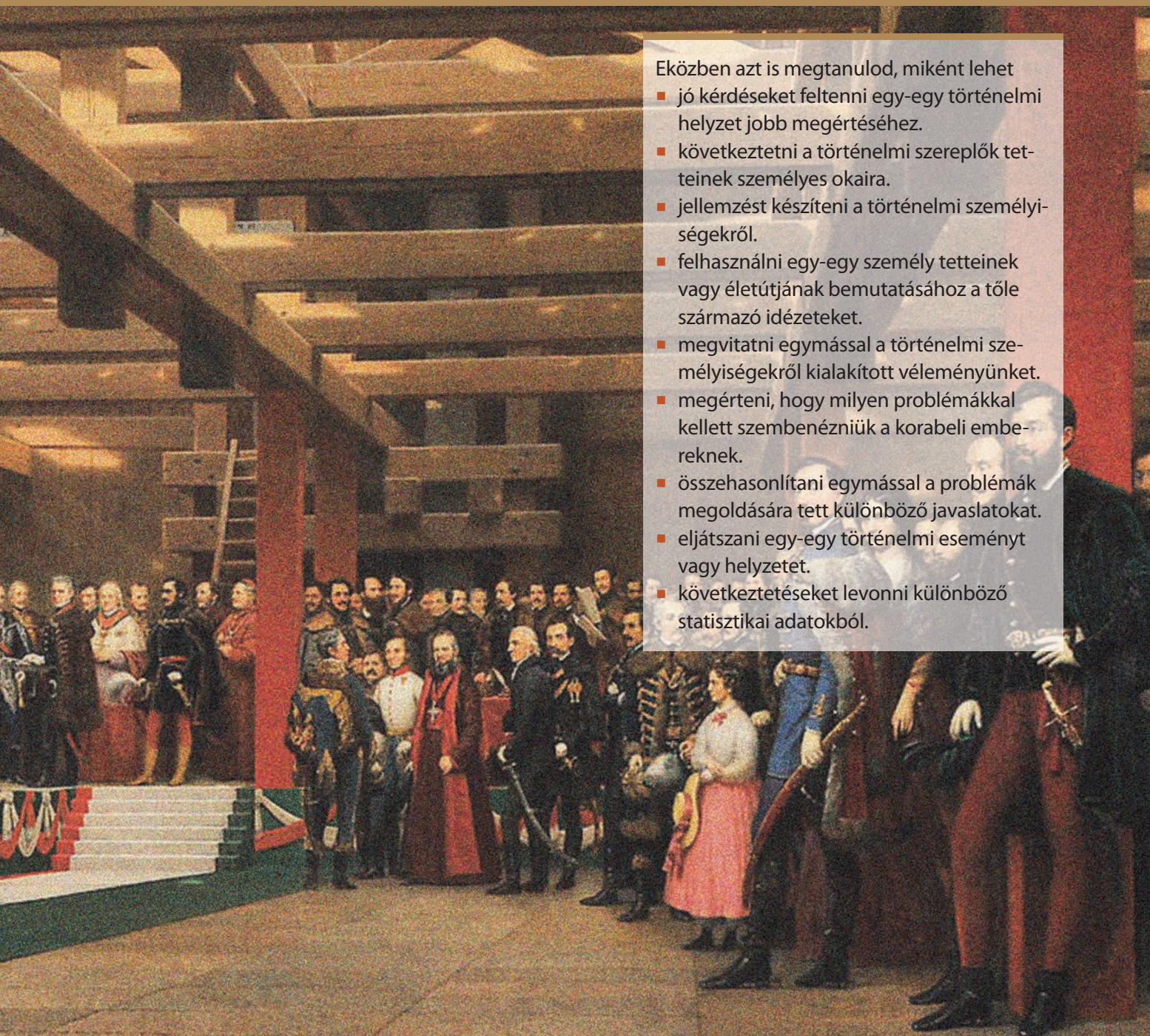
A reformkor politikai küzdelmei, valamint az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc eseményei nyomán a magyarság egységes nemzetté vált. Az elért eredményeket békés úton nem lehetett megvédeni, Magyarország önvédelmi harcra kényszerült, de a vereség ellenére is sikerült lerakni egy új, polgári Magyarország alapjait.

Ebből a fejezetből megtudhatod,

- kit nevezünk a legnagyobb magyarnak.
- melyek voltak a reformkor legfontosabb követelései.
- hol aratta a magyar honvédsereg a legfényesebb győzelmeit a szabadságharc során.

Eközben azt is megtanulod, miként lehet

- jó kérdéseket feltenni egy-egy történelmi helyzet jobb megértéséhez.
- következtetni a történelmi szereplők tetteinek személyes okaira.
- jellemzést készíteni a történelmi személyiségekről.
- felhasználni egy-egy személy tetteinek vagy életútjának bemutatásához a tőle származó idézeteket.
- megvitatni egymással a történelmi személyiségekről kialakított véleményünket.
- megérteni, hogy milyen problémákkal kellett szembenézniük a korabeli embereknek.
- összehasonlítani egymással a problémák megoldására tett különböző javaslatokat.
- eljátszani egy-egy történelmi eseményt vagy helyzetet.
- következtetéseket levonni különböző statisztikai adatokból.

V. Projektfeladat

Az 1848–1849-es szabadságharc hősei. Emlékhely megtervezése

Cél: Emlékállítás rendezése az 1848–1849-es szabadságharc helyi eseményeinek és szereplőinek.

Mire keressük a választ a közös munka során?

- Hogyan tudunk méltó emlékhelyet kialakítani az 1848–1849-es szabadságharc valamelyik helyi eseményének vagy szereplőjének?

Mit tanulunk meg a projekt során?

- Ismereteket gyűjteni a témánkról könyvtárban, interneten, múzeumokban.
- Megtervezni és megvalósítani egy közös feladatot.
- Összehasonlítani a történelmi emlékhelyek különböző formáit.

Mit fogunk csinálni?

- **4-5 fős csoportokat alakítunk.**
- **Információkat keresünk.** Megpróbálunk minél többet megtudni a szabadságharc helyi vonatkozásairól.
Például:
 - Milyen események zajlottak le a lakóhelyünkön vagy valamelyik ahhoz közeli helyen az 1848–1849-es szabadságharc alatt?
 - Voltak-e olyan hősök, akik lakóhelyünkön éltek vagy onnan származtak?
 - Volt-e a honvédseregnek olyan egysége, amelyben a lakóhelyünkről származó katonák harcoltak?
 - Milyen épületek, tárgyak őrzik a szabadságharc emlékét a lakóhelyünkön?
 - Milyen formái lehetnek a történelmi emlékhelynek?
- **Kiválasztjuk,** hogy csoportunk melyik helyi esemény vagy személy emlékhelyét fogja megtervezni.
- **Kiválasztjuk** a megfelelő helyszínt (területet) az emlékhelyhez.

- **Megszervezzük** a munkát. Megválasztjuk az egyes tevékenységek felelőseit: vezető, anyaggyűjtő, grafikai tervező, kreatív ötletek összegyűjtője, feliratok, szövegek írója, makett elkészítője stb. A csoport munkájáról munkanaplót vezetünk.
- **Megtervezzük** az emlékhelyet, az ott álló szobrot, domborművet, képet, parkot stb., megírjuk az emlékhely feliratait, szövegeit, makettet vagy rajzot készítünk az egészről egyben.
- **Elkészítjük** azt a rajzot vagy makettet, amely bemutatja az általunk megtervezett emlékhelyet.

Tervezzük meg a projektünket! A tervezést segítő táblázatot készítsétek el a füzetetekbe (vegyétek mintául az első vagy a második projektfeladat táblázatát), és töltsétek ki, egészítsétek ki közösen! (A felelősök a csoporttagok munkájának összehangolásáért felelnek.)

36. Magyarország a napóleoni háborúk korában

Az elhúzódó napóleoni háborúk egész Európában gazdasági fellendülést hoztak. Emelkedtek a gabonaárak, és a fejlődésben csak 1815 után következett be visszaesés. Mivel a magyar nemesség a forradalmi Franciaországban látta a fő veszélyt, hajlandó volt támogatni a Habsburg-dinasztiát.

- Mi volt a francia forradalom jelszava?
- Milyen társadalmi változások történtek Franciaországban a forradalom nyomán?
- Kik voltak a francia jakobinusok?

Magyarország a 19. század első felében

I. Ferenc uralkodásának első évtizedei

A francia forradalmi diktatúra és a napóleoni háború idején I. Ferenc (1792–1835) állt a Habsburg Birodalom élén. A forradalom eszméi Magyarországon is megjelentek, bár a **társadalmi egyenlőség és a polgári szabadságjogok gondolatát csak egy szűk réteg vallotta**. Közöttük szerveződött meg a **magyar jakobinusok csoportja**, amely felkelés kirobbantását készítette elő. ❶ Vezetőjüket, Martinovics Ignácot azonban letartóztatták, akinek vallomása alapján

❶ A magyar jakobinusok

1793–1794 során Martinovics Ignác két titkos társaságot alapított, amelynek tagjai nagyrészt felvilágosult gondolkodású polgárok és értelmiségiek voltak. A Reformátorok Társasága és az ennél radikálisabb programú Szabadság és Egyenlőség Társasága a francia forradalom eszméit vallotta. Az összeesküvők egy felkelést akartak kirobbantani az országban. A két szervezet tagjai nem ismerték egymást, sőt aki belépett az egyik társaságba, csak azt ismerte, aki őt beszervezte.

- Mire utalhatott a Szabadság és Egyenlőség Társasága elnevezése?
- Miért nem engedték, hogy a résztvevők megismerjék a többi összeesküvőt?

A magyar jakobinusok a Vérmezőn

- Nézz utána, hogyan nevezték ezt a területet a kivégzés idején!

a bécsi titkosrendőrség gyorsan felszámolta a szervezkedést. I. Ferenc bírósága elrettentésül szigorú ítéleteket hozott; a magyar jakobinusok vezetőit kivégezték, és sokan börtönbe kerültek. Martinovicsnak és társainak a szervezkedése a **nemesség** egészére nem volt jelentős hatással, hiszen a többség ekkor még **elutasította a nemesi kiváltságok felszámolását hirdető eszméket**.

- Milyen hatása volt a francia forradalom eszméinek Magyarországon?
- Hogyan viszonyult a magyar nemesség ezekhez?

Együttműködés a bécsi kormányzattal

A Habsburg-dinasztiát támogató nemesség az országgyűléseken folyamatosan megszavazta a kormányzat által kért újonclétszámot és hadiadót. A nemesség számára a háborúk gazdasági fellendülést eredményeztek. ② A katonákat élelmezni kellett. **Növekedett a kereslet, emelkedtek a terményárak.** A főnemesek és a középbirtokosok is jelentős jövedelemre tettek szert. Hosszabb távon **azok a birtokosok jártak jól, akik pénzüket gazdaságuk fejlesztésére költötték.**

Festetics György gróf 1797-ben Keszthelyen megalapította az európai kontinens első mezőgazdasági főiskoláját, a Georgikont, ahonnan képzett gazdatisztek kerültek ki. A gazdasági iskolát a nádor szántással szentelte fel. A Georgikon a gazdatisztek mellett kertészeket, ménestestereket, de gazdaasszonyokat is képzett. A korszerű gazdaságok már tanult gazdatisztek alkalmazták a birtokok irányítására. Megjelent a vetésforgó és az istállózó állattartás.

- Milyen célokat szolgált a Georgikon?
- Miért támogatta a nemesség a Habsburg-dinasztiát?
- Miért nőttek a magyar nemesség bevételei?

A keszthelyi Festetics-kastély ■ Mi lehetett a mintaadó épület?

② A nemesség vagyonosodása

A pénzbőség miatt a nemesség és a polgárság is igyekezett a pénzt marandó értékekbe fektetni. Sorra épültek a vidéki kúriák. „(...) a nemesség körében valóságos versenyfutás kezdődött, mindenki többet akart mutatni, mint a másik, egy fokkal mindenki többnek akart látszani (...)” – írta Csaplovics János statisztikus az épülő főúri kastélyok és a terjedő bécsi divat láttán. A nemesi és a polgári családok gyakrabban varrattak maguknak új ruhát, ezüsttárgyakat vásároltak, új bútorokkal rendezték be az otthonaikat.

- Ebben a korszakban a magyar nemesek „csendes tavaszi esőt és hosszú háborút” kívántak. Mit jelenthetett ez?

③ Napóleon kiáltványa

„Magyarok! Eljött azon szempillantás, melyben visszanyerhetitek régi függetlenségeteket. Fogadjátok el a békességet, melyet ajánlok. (...) Semmit sem kívánok én titóletek, egyedül csak azt akarom látni, hogy szabad és független nemzetté legyetek. Az Ausztriával való egyesítés volt a ti szerencsétlenségetek főbb oka; Ausztriáért folyt a ti véretek messze országokban, és legbecsesebb javaitok szüntelen annak örökös tartományai miatt voltanak feláldozva. (...) Szerezzétek most vissza nemzeti léteteket; legyetek újra, akik valaha voltatok! Válasszatok királyt magatoknak, olyan királyt, aki érettetek országoljon, a ti hazátoknak kebelében, ti közöttetek lakjék, és akit a ti polgártársaitok és katonáitok vegyenek körül!”

(Napóleon kiáltványa, 1809)

- Mit kínált fel Napóleon Magyarországnak?
- Hogyan képzelte el az ország politikai berendezkedésének átalakítását?
- Beszéljétek meg, a Napóleonról tanultak ismeretében mennyire lehetett őszinte a francia császár kiáltványa!

Osztrák váltócédula és ezüstpénz I. Ferenc portréjával ■ Mennyit ért egy tízforintos bankjegy, miután a bécsi udvar 1811-ben az ötödére értékelte le papírpénzeit?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- A francia forradalom eszméi → magyar jakobinusok: függetlenség és polgári szabadságjogok → a vezetők kivégzése.
- Napóleoni háborúk → a nemesség gazdagodása → az udvar és a nemesség együttműködése.
- A birodalom nehéz helyzete → a papírpénz leértékelése → veszteség a nemesek számára → elégedetlenség → I. Ferenc nem hív össze országgyűlést.

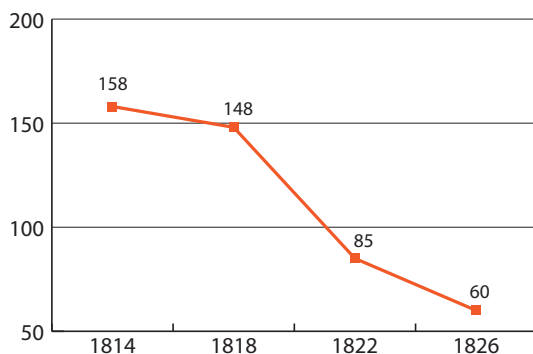
1809-ben, Bécs elfoglalása után, Napóleon kiáltványt intézett a magyarokhoz, ③ amelyben a Habsburgokkal való szembefordulásra és a függetlenség kimondására biztatta őket. A nemesek azonban jobban féltették kiváltságait Napóleontól, mint a Habsburg-uralkodótól, I. Ferenc-től. A császári-királyi csapatok, köztük a magyar nemesi felkelés résztvevői, Győrnél súlyos vereséget szenvedtek a képzetesebb, modernebb és túlerőben lévő francia seregtől.

- Mit gondolsz, miért gondolták a magyar nemesek azt, hogy Napóleon megszünteti a nemesi kiváltságokat?
- Keresd meg a tankönyv IV. fejezetében a győri csatát ábrázoló képet!

Gazdasági és társadalmi helyzet a napóleoni háborúk végén

A háború rengeteg pénzt emésztett fel, a kormány kénytelen volt leértékelni a forgalomban lévő papírpénzt. A pénzromlás miatt a nemesség elveszítette felhalmozott vagyonának nagy részét. Hiába tiltakoztak az intézkedések ellen, csak annyit értek el, hogy az uralkodó feloszlatta az országgyűlést, és több mint tíz évig nem is hívta újra össze.

- Miért nyúlt a papírpénz leértékelésének eszközéhez a bécsi kormányzat?
- Mi lett az intézkedés következménye a magyar nemességre nézve?

A gabona árának változása a napóleoni háborúk után (egy pozsonyi mérő ára garasban) ■ Hogyan változott a gabona ára a vizsgált időszakban? Hogyan befolyásolta ez a magyar nemesség helyzetét?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan és miért támogatta a magyar nemesség a Napóleon elleni háborúkat?
- Milyen hatással volt a háború a gazdaságra?
- Miért oszlatta fel az uralkodó az országgyűlést?

37. A reformkor hajnalán

A gazdasági fellendülést a napóleoni háborúk befejeztével válság követte. Az 1820-as évek egyre többen ismerték fel, hogy változásra van szükség. Egyre látványosabbá vált Magyarország elmaradottsága az ipari forradalom által fejlődő nyugat-európai országokhoz képest. Ugyanakkor mindenki számára egyértelmű volt, hogy a változásokat a Habsburg Birodalmon belül kell végrehajtani.

Az országgyűlés összehívása

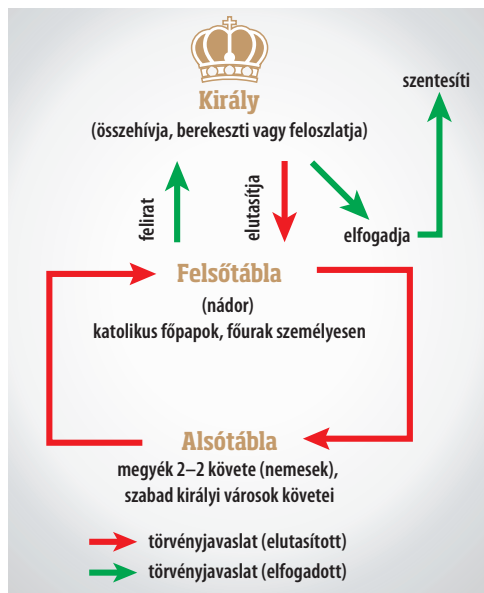
Hosszú szünet után, **1825-ben I. Ferenc ismét összehívta a rendi országgyűlést.** A korszakban a magyar országgyűlésnek, két „táblája” volt. **Az alsótáblán a megyék és a városok követei ülészttek, a felsőtáblán a főnemesség és a főpapság.** A felsőtábla ülését a nádor vezette. A kérdéseket külön-külön tárgyalták, és ha az álláspontok megegyeztek, „alázatos feliratban” küldték meg a királynak szentesítésre. **Az országgyűlések sokszor elhúzódtak,** mivel az alsótábla javaslatait a felsőtábla gyakran elutasította, ezzel újrakezdődtek az egyeztetések. Többször az is előfordult, hogy a országgyűlés által elfogadott közös javaslatot maga az uralkodó utasította el, ami a törvényalkotási ügymenet újrakezdését eredményezte. Törvénné csak az a kezdeményezés válhatott, amelyet az uralkodó elfogadott és aláírt, azaz **szentesített**.

A megyék követeit a megyegyűléseken választották meg, megyénként két-két nemest választottak. A felsőtábla résztvevői, az arisztokraták személyre szóló meghívót kaptak az országgyűlésre, amelyre az időszakban mindig Pozsonyban került sor. Magyarország ekkor 52 vármegyéből állt, mivel Erdély területét a Habsburg-dinasztia külön kormányzat alá rendelte. Ezért Erdély nem küldött követeket a magyar országgyűlésre, hanem volt külön erdélyi országgyűlés.

- Kik voltak jelen az országgyűlésen?
- Mi volt a különbség az alsó- és a felsőtábla tagjai között?
- Ismételd! Ki volt a nádor, és mik voltak a feladatai?

- Milyen nehézségekkel kellett szembenéznük a birtokosoknak a napóleoni háborúk után?
- Mit jelent a reform szó?

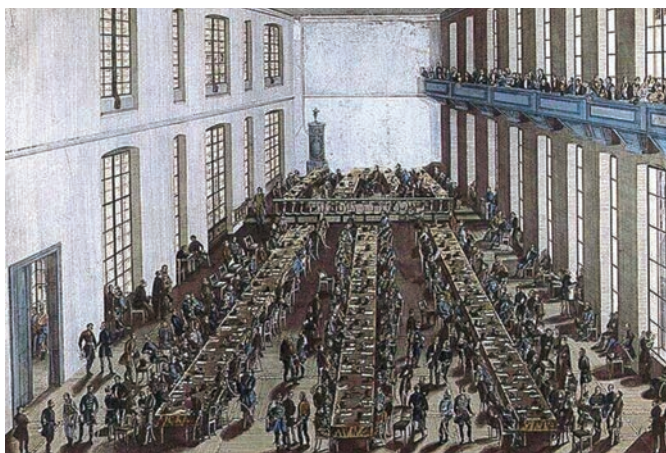
- Keresd meg a történelmi atlaszodban, hol található Pozsony! Melyik főváros fekszik a közelében?

A rendi országgyűlés felépítése

Az alsótábla épülete kívülről ma, és belülről a reformkorban

❶ Széchenyi felszólalása az alsótáblán, 1825

„Nekem itt szavam nincs. Nem vagyok tagja a követek házának. De birtokos vagyok, és ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejtse, mely avval segítse elő honosainknak magyar neveltetését, jószágomnak egy évi jövedelmét fölládozom reá.”

- Mit és miért ajánlott fel Széchenyi István?
- A kép tanúsága szerint, milyen hatást váltottak ki Széchenyi szavai?

A Magyar Tudós Társaság megalapítása

Az 1825-ös országgyűlésen egy fiatal arisztokrata, **Széchenyi István** egyévi jövedelmét ajánlotta fel egy olyan intézet létesítésére, amelynek célja a magyar nyelv művelése és erősítése. Széchenyi István **hozzájárulásával megalakult a Magyar Tudós Társaság**, a későbbi **Magyar Tudományos Akadémia**. ❶ Mindenki azt kérdezte, ki ez a tetterre kész ifjú.

- Mivel hívta fel magára a figyelmet Széchenyi István?

Széchenyi István

Széchenyi István gróf gazdag főúri családból származott. Apja a Nemzeti Múzeum, nagybátyja a keszthelyi Georgikon alapítója volt. Széchenyi Bécsben született, majd a császári fővárosban, illetve Nagycenken nevelkedett, és fiatalon katonának állt. **Harcolt a napóleoni háborúban**, majd a katonaságból kiábrándulva gazdag arisztokrataként **beutazta Európát**. Anglia különösen nagy hatással volt rá, és **a nyugati országok fejlettsége rádöbbsentette hazánk elmaradottságára**. Gondolkodására hatással volt erdélyi arisztokrata barátja, báró Wesselényi Miklós is. Hazatérése után **feltett szándéka lett, hogy a magyarországi viszonyokat megváltoztassa, és elősegítse a fejlődést**.

- Ismételj! Ki és milyen céllal alapította a Georgikont?

Amikor Széchenyi István birtokai modernizálására hitelt szeretett volna felvenni, egy bécsi bank ezt megtagadta arra való hivatkozással, hogy a földbirtokot Magyarországon nem lehet eladni vagy elárverezni. Mindennek hátterében az 1351-ben kiadott ősiség törvénye állt, amely a 19. századra már komolyan hátráltatta a gazdasági átalakulást. Az ősiség törvénye a nemesség kiváltságaival párosulva a feudalizmus egész szerkezetét konzerválta Magyarországon. Széchenyi István 1830-ban megjelentetett *Hitel* című munkájának megírását egy közel ötszáz éves jogszabály váltotta ki.

- Mi volt az ősiség törvénye? Miért nem tudta emiatt fejleszteni a birtokait Széchenyi?

Gróf Széchenyi István

Széchenyi a *Hitel* című munkájában összefoglalta az ország előtt álló feladatokat. ❷ Azt vallotta, hogy a magyar földbirtokosok a régi, már elavult feudális rendszer miatt nem élnek azon a szinten, mint nyugati társaik. Birtokuk korszerűsítéséhez pénzre lenne szükségük, de a **hitelfelvételt akadályozza az ősiség törvénye**, ezért ezt az idejétmúlt törvényt el kell törölni. A jobbágyok robotmunkáját is meg kell szüntetni, mert a bér munka sokkal hatékonyabb, hiszen a robotot végző jobbágy nem érdekelt abban, hogy jól dolgozzon. Mindez felvetett egy fontos társadalmi problémát: jobbítani, **változtatni kell a jobbágyok helyzetén**. Széchenyi azt is fontosnak tartotta, hogy a nemzet haladása érdekében **adózzanak a nemesek is, legyen közhatalmuk is**. Fejleszteni kell az ipart és a közlekedést is.

- Mely lépésekben képzelte el Széchenyi a változásokat?
- Miért nem volt hatékony a jobbágyok robotmunkája?

A reformkor kezdete

A magyar történelemben Széchenyi István *Hitel* című művének megjelenését tekintik a **reformkor kezdetének**. Az 1830 és 1848 közé eső időszak során számos új mozgalom bontakozott ki, amelyek a **polgári-nemzeti átalakulás érdekében** készítették elő a változásokat. Elsősorban a köznevelés egy része értett egyet a változások szükségességével. A Himnusz költője, Kölcsey Ferenc a programjukat így fogalmazta meg: „Jelszavainak valának: haza és haladás.”

Mindez a **nemzeti ébredés, a nemzeti nyelv és kultúra ápolását**, illetve a szükséges **társadalmi változások előmozdítását jelentette**. A jobbágyi társadalom jogi helyzete és a nemesi kiváltságok létezése a 19. században már akadályozta az ország fejlődését. A reformkori törekvéseket a rendi országgyűléseken akarták keresztülvinni, mindehhez persze az uralkodónak, I. Ferencnek is hozzá kellett járulnia.

- Mit jelent a reformkor kifejezés? Milyen változásokat akartak elérni a reformok hívei?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan válhatott törvénné egy javaslat a reformkorban?
- Milyen javaslatokat tett Széchenyi István a magyar gazdaság fellendítése érdekében?
- A nemesek közül sokaknak nem tetszettek Széchenyi javaslatai. Szerinted miért?
- Keresz információkat az interneten Széchenyi munkásságáról! Segít a honlap: <http://www.nagycenk.hu/>.

❷ Részlet a Hitelből

„Gazdáink egy része századát előzi meg, s úgy cselekszik, mintha már 1901-ben élne; más része pedig úgy gazdálkodik, mint II. András idejében volt szokás. Egynek mezei olyanok, mintha erővel hozták volna oda Belgiumból, másíknak síkjai pedig oly ábrázatlanok, hogy azokon tévével vagy dromedárral összetalálkozni nem volna meglepő. S ezen előmenetek vagy hátramaradások nem mindig a körülállásuktól, de többnyire a birtokosok gondolkodás módjától függenek.”

- Milyen ellentmondásokra hívta fel a figyelmet Széchenyi? Mi állt szerinte ezek hátterében?

Ahogy a történészek gondolkodnak

A történelmi események magyarázata sok esetben az emberek személyes indítékainak feltárásán alapul.

Arra keressük választ, mi készítette őket cselekvésre.

Széchenyi, a reformok sürgetője

- Tanulmányozd Széchenyi életútját!
- Keresz minél több okot, amely megmagyarázza, miért vált Széchenyi igazi hazafivá és Magyarország megújításának legfőbb szószólójává!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ 1825: országgyűlés (Pozsony): alsótábla – vármegyék, városok követői; felsőtábla – főnemesség, főpapság; lassú ügymenet.
- ❖ Széchenyi István fellépése → Magyar Tudós Társaság.
- ❖ Hitel: ősiség, jobbágykérdés, közhatalmuk.
- ❖ Reformkor: „haza és haladás”.

Széchenyi István országépítő tevékenysége

■ OLVASMÁNY

Széchenyi István 1791-ben született Bécsben, főúri családban. A 19. század első felében megindult reformmozgalom fő kezdeményezője és egyik legjelentősebb képviselője volt. 1815 és 1825 között többször bejárta Nyugat-Európát. A fejlett polgári államokban látottak arra késztették, hogy hazája elmaradottságán változtasson, és erre ösztönözze a magyar arisztokrácia tagjait is.

1822-ben angliai mintára meghonosította a lóversenyekeket, 1825-ben, a Magyar Tudós Társaság, a későbbi Magyar Tudományos Akadémia

megalapítására tett felajánlásának évében létrehozta az Első Lótenyésztő Egyesületet. Ugyancsak angol mintára 1827-ben Pesten megalapította a Nemzeti Kaszinót azzal a céllal, hogy elősegítse a főurak közötti politikai párbeszédet. A pesti kaszinó alapítása után sorra nyíltak meg vidéken is a hasonló társas körök.

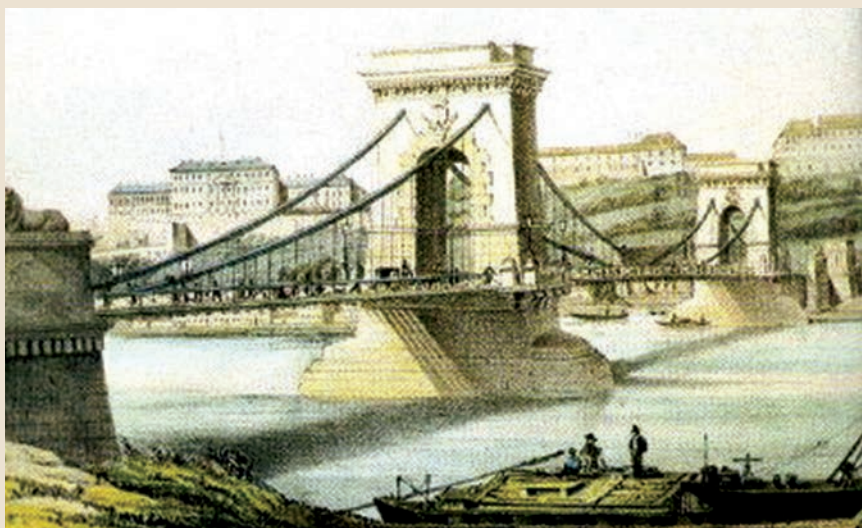
Széchenyi Pest-Budát szerette volna az ország gazdasági és szellemi központjává tenni, a Budapest szót is ő használta először. Mivel a két város között ekkor még csak szétbontható hajóhíd létezett, felkarolta a hídépítés ügyét is.

A hajóhíd pesti hídfője a Vigadónál, 1837-ben. A hajóhidat télen el kellett bontani, ha jeges volt a Duna

Adam Clark portréja ■ Nézzetek utána, milyen származású volt az építkezést irányító mérnök!

Rudolf Alt osztrák festő múlt századi látképe a Lánchídról ■ Hány év telt el az alapkövetétele és a híd átadása között?

Az első lóverseny Pesten (rekonstrukciós rajz) ■ Melyik társadalmi réteg számára nyújtott kezdetben szórakozást a lóverseny?

Angliai útja során tanulmányozta a legkorszerűbb hídépítési eljárásokat. A Lánchíd építési munkálatait 1842-ben kezdték meg, Adam Clark irányításával. A Lánchíd budai hídfőjénél fekvő tér róla kapta a nevét. Az átadásra 1849. november 21-én került sor.

A Lánchíd volt az első állandó hídunk, Pest és Buda első közös építménye, korának kiemelkedő műszaki alkotása, ez volt a legnagyobb híd a világon, amelynek szerkezetét láncok tartották. A híd építéséről szóló törvény kimondta, hogy az átkelőnek vámot kell majd fizetniük, így a nemeseknek is. Ez a nemesi előjogok csorbítását, a közteherviselés részleges bevezetését is jelentette. Volt olyan nemes, aki kijelentette, inkább Paksig utazik, de nemes létére nem fizet hídvámot.

- Miért kezdeményezte Széchenyi a Lánchíd megépítését?
- Miért csorbította a nemesi kiváltságokat a hídvám?

Széchenyi szorgalmazta a vasútépítés megindítását, aminek hatására átadták az első magyarországi vasútvonalat Pest és Vác között (1846). Részt vett a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alapításában, példájával és ösztönzésével

elősegítette a bortermelés és a selyemhernyó-tenyésztés fellendülését.

Királyi biztосként irányította az Al-Duna szabályozásának munkáját, az 1840-es években pedig a Tisza szabályozásának megindítása, a balatoni gőzhajózás életre hívása emelkedik ki gyakorlati tevékenységei közül. Az Első Dunagőzhajózási Társaság tagjaként tervei között szerepelt a Duna hajózhatóvá tétele és a folyami közlekedés megteremtése egészen a Fekete-tengerig. Széchenyinek köszönhető az óbudai hajógyár és a téli kikötő létesítése, amely szintén a folyón zajló kereskedelem javítását segítette elő.

„Egy nemzet ereje a kiművelt emberfők sokaságában rejlik” – vallotta Széchenyi, és sokat tett a magyar művelődés fejlesztésének érdekében. Foglalkozott a magyar nyelvű színjátszás gondjaival is.

- Foglald össze a füzetedben Széchenyi István elképzeléseit és azok megvalósulását! Készíts táblázatot, az egyik oszlopban gyűjtsd össze a gróf gyakorlati tevékenységeit, a másik oszlopban térj ki arra, milyen előnyökkel járt az említett tevékenység!

38. Országgyűlések a reformkorban

Széchenyi István politikai színre lépése felpozícionálta a közéletet. Elképzeléseit a köznemesség jelentős része támogatta, és mind többen csatlakoztak a kialakuló reformerőkhöz.

- Mi volt Széchenyi véleménye a jobbágyságról és a nemesi adómentességről?
- Ismételd! Milyen hatást váltott ki II. József nyelvrendelete?

kolera: baktérium által okozott, kiszáradással járó betegség, amely halálos kimenetelű is lehet. 1831-ben a járvány kettőszázötvenezer ember halálát okozta Magyarországon.

1 A bécsi kormányzat taktikázása

I. Ferenc az önkéntes örökváltás tervezetének elutasítása után a megyegyűlések követeltatásait akarta megváltoztatni. Számos vármegyében visszavonták a reformjavaslatokat, a határozatoknak a megyei követeknek is engedelmeskedni kellett. Kölcsey Ferenc, miután vármegyéje megváltoztatta az utasításokat az alábbi beszéddel búcsúzott az országgyűléstől: „Jelszavaink valának: haza és haladás. Azok, kik a haladás helyett maradási akarnak, gondolják meg: miképpen a maradás szónak több jelentése van. Korszerinti haladás éppen maradási hoz magával; vesztég maradási következtése pedig senyvedés.”

Kölcsey utolsó beszéde, 1835 (rekonstrukciós rajz)

- Lapozz vissza a 161. oldalra, és nézd meg az országgyűlés tanácskozását ábrázoló grafikát! Hasonlítsd össze a két ábrázolásmódot!

Hogyan válhassanak a jobbágyság szabad parasztokká?

1831-ben egy addig ismeretlen járvány, a kolera* pusztított Magyarországon. A járvány kezelése miatt feldühödött jobbágyság az északkeleti vármegyékben rátámadtak a nemesekre. Ez a jobbágyság felkelés rádöbbsentette a nemesek egy részét arra, hogy könnyíteni kell a jobbágyság helyzetén, különben a jobbágyság a nemesek ellen fordulnak.

Az 1832–1836-os reformországgyűlés legfontosabb témájává a jobbágyságkérdés vált.

- Korábbi tanulmányaid alapján sorold fel, hogy milyen úrbéri terheket voltak a jobbágyságoknak!

A feudális korszakban a földek tulajdonosai a nemesek voltak. A nemesi birtok egy részét azonban a jobbágyság használták (jobbágysátelek), s ezért különböző szolgáltatásokkal tartoztak a földesúrnak. **A reformokat felkaroló nemesek szerettek volna ezen változtatni, ezért az önkéntes örökváltást támogatták.** Ennek értelmében, ha a jobbágyság megegyezett a földesúrral, egy összegben megváltotta a feudális szolgáltatásait, szabad emberré vált, és magántulajdonába került a jobbágysátelek is. I. Ferenc azonban elutasította az önkéntes örökváltásról szóló országgyűlési határozatot. „Az indítványokat agyonütöm” – mondta a király. 1

I. Ferencet V. Ferdinánd (1835–1848) követte a trónon. Az országgyűlés (1840) újra előterjesztette az önkéntes örökváltság javaslatát, amit a bécsi kormányzat ekkor már elfogadott. A jobbágynak azonban csak egy százaléka tudott élni ezzel a lehetőséggel. A többségnek nem volt a megváltására pénze, és nem tudott megegyezni a földesurával.

Ezért a reformokat támogató nemesség a kötelező örökváltság biztosítását javasolta. Minden jobbágy kapja meg az általa használt földet, váljon szabad paraszttá, a nemeseket pedig az állam kártalanítsa.

- Hasonlítsd össze az önkéntes és a kötelező örökváltságot! Mi lehetett az oka annak, hogy az önkéntes örökváltság csak kevés jobbágy számára hozott előrelépést?

A reformkor kiemelkedő alakjai

Az első reformországgyűlésen fontos szerep jutott a Himnusz költőjének, **Kölcsey Ferencnek**, aki Szatmár megye követeként jelent meg. Kölcseyt versei mellett jeles beszédei is országos hírvé tették. A reformkor későbbi nagy szónokai, például Kossuth Lajos és Deák Ferenc is sokat tanultak tőle. ②

Az első reformországgyűlés legszenvedélyesebb ellenzéki szónoka az erdélyi **Wesselényi Miklós** báró volt. Lángoló hazaszeretete Széchenyit is magával ragadta. Wesselényi **nemzeti egységet, érdekegyesítést hirdetett. Javasolta az alkotmány mindenkire való kiterjesztését és a jobbágyszabadítást.** A reformok érdekében a Habsburg-kormányzattal is bátran szembehelezkedett. 1831-ben írt *Balítéletekről* című könyve az osztrák cenzúra miatt csak két évvel később, külföldön jelenhetett meg.

- Milyen reformjavaslatok voltak Wesselényi Miklósnak?

A fiatal, vagyontalan kisnemes, **Kossuth Lajos** a cenzúrát megkerülve, **magánlevél formájában tudósította az érdeklődőket az országgyűlés tanácskozásairól.** A reformok ügyét támogató Országgyűlési Tudósítások Kossuthot országosan ismert személlyé tették. ③ Munkáját az országgyűlés üléseit látogató joghallgató diákok is segítették. Ezek az **országgyűlési ifjak** lelkesen éljeneztek a reformpárti felszólalásokat, és további változásokat sürgettek.

- Miért nem kerültek a cenzúra elé az Országgyűlési Tudósítások?

Kölcsey Ferenc portréja ■ „Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derűl!” Melyik Kölcsey-versből származik az idézet?

- Keresd meg a történelmi atlaszodbán, hol található Szatmár megye!

② Kölcsey, ahogy Kossuth Lajos látta

„A tisztai követek asztalánál egy férfi állott (...) Egy erős lélek törekeny test láncai között (...). Színtelen arcán ezernyi átvirrasztott éjnek tikkadtsága ült, egyetlen szemében a nemzet minden múlt és jövő bánata tükröződött” – írta Kossuth.

- Hogyan fejezi ki a Himnusz a Kossuth által említett érzelmeket?

③ Kossuth bekapcsolódása a politikába

Kossuth Lajos 1802-ben született a Zemplén megyei Monokon, birtoktalan nemesi családban. Jogi tanulmányait Sárospatakon végezte, majd ügyvédként Pesten és Sátoraljaújhelyen dolgozott. 1830-ban a reformellenzék tagjaként kapcsolódott be a megyei politikai életbe. 1831-ben kolera-biztosként a járvány további terjedésének megakadályozásában és a lázadó jobbágyok lecsillapításában vállalt szerepet.

- Mi volt a kolerajárvány következménye?

Kossuth
Lajos

■ Mi volt a kéziratban terjesztett tudósítások jelentősége?

Kossuth Lajos szülőháza Monokon, ma emlékmúzeum ■ Keresd meg a térképeden Monokot! Melyik megyében található?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ 1831: kolerajárvány → jobbágyfelkelés.
- ❖ 1832–1836-os országgyűlés – önkéntes örökváltság elutasítása → a következő országgyűlés elfogadja → kevesen élnek vele → kötelező örökváltság (állami kártalanítás) → elutasítják.
- ❖ A reformkor nagyjai: Kölcsey Ferenc (versek, beszédek); Wesselényi Miklós (érdekegyesítés, jobbágyfelszabadítás Bécs ellenében is); Kossuth Lajos (Országgyűlési Tudósítások).
- ❖ Országgyűlési ifjak: a reformerek támogatói.
- ❖ Metternich ellentámadása: Kossuth, Wesselényi, Lovassy bebörtönzése.
- ❖ 1844: a magyar államnyelv → ellentétek a nemzetiségekkel.

Fellépés a reformellenzékkel szemben

A Metternich kancellár vezette kormányzat véget akart vetni a reformpártiak erősödésének. **Perbe fogták, és bebörtönözték az ellenzék vezéralakjait, Wesselényi Miklóst, Kossuth Lajost és az országgyűlési ifjak vezetőjét, Lovassy Lászlót is.**

Kossuth a börtönéveket hasznosan töltötte. Az angol nyelvű Biblia, Shakespeare (sékszépí) és egy kiejtési szótár segítségével megtanult angolul úgy, hogy később angol nyelvű beszédeivel kiváltotta a szigetország népének ámulatát. A kényszerű pihenőévei alatt foglalkozott matematikával és közgazdaságtannal is.

Lovassy Lászlót sokkal rosszabb körülmények között tartották fogva. Az országgyűlési ifjak vezetőjét tíz év várbörtönre ítélték, bilincsbe verték, és néha a falhoz láncolták.

- Hogyan próbálta a bécsi kormányzat megtörni a reformtábor lendületét?

A törvénytelen ségek országos felháborodást keltettek, az elítélteket a közvélemény a nemzet mártírjainak tekintette, népszerűségük és elismertségük egyre nőtt. Ezt tapasztalva a bécsi udvar szabadon bocsátotta a politikai foglyokat.

A magyar nyelv ügye az országgyűléseken

A magyar nemzeti ébredés jegyében már 1792-ben megindult a harc a magyar nyelv használatának kiterjesztésére. Ennek szellemében zajlott a nyelvújító mozgalom is. A bécsi udvar és az őket támogató nemesek a birodalom egységének megővésére hivatkozva sokáig ellenezték a változtatást. **Hosszas küzdelem után a magyar nyelv ügye teljes diadalt aratott. 1844-ben a Magyar Királyság területén a korábbi latin helyett a magyar lett a hivatalos államnyelv.** A törvényhozás, a közigazgatás, az igazságszolgáltatás és az oktatás nyelve is a magyar lett. Ez azonban **felszínre hozta az ellentéteket az ország területén élő nem magyar népekkel**, akik az ország lakosságának több mint felét alkották.

- Miért volt fontos a magyar nyelv államnyelvvé nyilvánítása?
- Milyen problémák kerültek ekkor felszínre?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan képzeltek el a reformerők a társadalom átalakítását?
- Milyen konkrét javaslatokat fogalmaztak meg, és mi valósult meg ezekből?
- Hogyan reagált a reformtábor megerősödésére a bécsi udvar?

Az árvízi hajós

■ OLVASMÁNY

Wesselényi Miklós 1796-ban született főnemesi családban az erdélyi Zsibón. Édesapja, a „zsibói bölény” ugyancsak ellenzéki nézeteket vallott, és büszke volt fiára, aki gyors felfogású, eleven észjárású gyermek volt, és örökölte apja erős testalkatát is. Wesselényi kiválóan lovagolt, és kitartó úszó volt. Édesapját tizenhárom éves korában veszítette el.

A napóleoni háborúk idején, egy katonai szemlén a tizenhárom éves Miklós helyettesítette halálosan beteg édesapját. A szemlén megjelent József nádor is. Sorban vezették el különböző vidékek kapitányai csapataikat a nádor előtt. Elvonult hatszáz főnyi csapata élén a tizenhárom éves Miklós is, a nádor és a főtisztek álmélkodására. Akik ekkor látták a gyermek Wesselényit, szép jövődőt jósoltak neki a katonai pályán. Wesselényinek azonban semmi kedve nem volt a katonáskodáshoz.

Öt évvel később a tizennyolc éves Wesselényi útra kelt a nevelőjével, hogy megnézzze Bécset. Visszatérőben meglátogatták a kor kiemelkedő férfijait, Keszthelyen a Georgikon alapítóját, Festetics Györgyöt, Niklán Berzsenyi Dánielt, Sümegen Kisfaludy Sándort, Széphalmon Kazinczy Ferencet.

Szoros barátságot kötött Széchenyi Istvánnal, és 1821–1822-ben együtt tettek meg egy nyugat-európai tanulmányutat. Miután Szatmárban birtokhoz jutott, az 1830-as pozsonyi országgyűlésen már a felsőtábla tagjaként, a reformmozgalom elismert vezetőjévé vált. A birtokát képező falvakban elengedte a robotot, és elsőként szabadította fel jobbágyait. Taníttatásukat a saját költségén vállalta.

■ Milyen nézeteket vallott Wesselényi a jobbágyszerűségről?

Miután a szatmári megyegyűlésen élesen bírálta a kormányt, felségstíngés vádjával perbe fogták. Perében a védelmet Kölcsey és Deák Ferenc látták el. Mivel főnemesként szabadlábbon védekezhetett, az 1838-as nagy árvíz, amely Pest négy és félezer háza közül több mint kétezret döntött romba, Pesten találta Wesselényit.

Az árvízi hajós domborműve. Wesselényi Miklós a jeges vízben gázolva próbált meg ladikot keríteni a mentéshez. ■ Milyen emberi tulajdonságokra utal ez a tette?

A pesti árvíz, 1838

A mentési munkálatokban tevékeny részt vállalt, sokak életét mentette meg, ezért kapta az árvízi hajós nevet.

Mialatt országszerte ünnepelték Wesselényit, a hűtlenségi per folytatódott ellene. Végül háromévi fogságra ítélték, de súlyosbodó szembajja miatt rövidesen szabadlábra került, 1840-ben pedig kegyelmet kapott. Élete utolsó évtizedét a szembajjával való eredménytelen küzdelme töltötte ki. 1844-ben megvakult, és vaksága korlátozta a politikában való részvételben.

Wesselényi Miklós 1850-ben halt meg.

- Képzeld el, hogy Wesselényi környezetében élsz! Meséld a báró tulajdonságairól!
- Foglald össze Wesselényi életének legfontosabb eseményeit!

39. Kossuth Lajos politikai tevékenysége a reformkorban

Kossuth Lajos kiszabadulása után tettvágytól égve lépett ismét a politikai élet színpadára. Azt hirdette, hogy a független haza és a polgári átalakulás célja csak az egész nép támogatásával valósulhat meg.

- Kik voltak a reformpolitika vezéralakjai az 1832–1836-os országgyűlésen?
- Mi tette ismertté Kossuth Lajost az 1830-as években?

1 Pesti Hírlap

Az első időkben hetente kétszer megjelenő Pesti Hírlap átütő sikert ért el. Az induló hatvan példányról fél év alatt ötezer fölé ugrott a lap példányszáma. Rövidesen már hetente négy számot adtak ki, és az első félév számait újra kellett nyomtatni.

2 A sajtó szerepe

„Az időszaki sajtó szabad nemzetnél hivatva van, hogy legyen óramutató a nemzet életében; legyen hajnalcillaga a világosság napjának; legyen a jelennek izzadó munkása, mely a jövődőt előkészíti; legyen élesztő fuvalma a rejtekben csillanó szellemszikrának; legyen őre a jogszerűségnek, reménysugara a szenvedőnek, a bűnnek ostora, a szerény érdem koszorúzója; legyen zászló, mely körül szellemi táborot üssenek, kiket egyenlő elvek vezetnek, kiknek szívökben egyenlő érzelem ég.”

(Kossuth Lajos, Pesti Hírlap, 1844)

- Milyen szerepet szánt Kossuth Lajos a sajtónak? Hogyan képzelte el a segítségével a reformtábor megerősítését?

A Pesti Hírlap első száma ■ Olvasd le a címlapról, hogy melyik évben jelent meg!

Kossuth és a Pesti Hírlap

1840-ben Kossuth kiszabadult a börtönből, és a következő évben az induló Pesti Hírlap szerkesztője lett. Szerepvállalását a bécsi kormány irányítója, Metternich kancellár is engedélyezte. Úgy gondolta, így könnyebben tudják ellenőrizni a bécsi udvar számára veszélyes eszméket. Kossuth azonban kiválóan használta fel a nyilvánosság eszközét, így üzenetei eljutottak a reformtáborhoz anélkül, hogy a cenzúra ezt meg tudta volna akadályozni. 1

- Milyen lehetőség nyílt meg Kossuth előtt nézeteinek kifejtésére?

Kossuth programja

Kossuth a Habsburg Birodalmon belüli, de gazdaságilag és politikailag nagyobb önállósággal bíró államot akart. A polgári-nemzeti átalakulást a köznemesség vezetésével tartotta megvalósíthatónak. Politikájának középpontjába az érdekegyesítés gondolata került. A már korábban megfogalmazott reformkövetelések közül a közös teherviselést és a kötelező örökváltságot tekintette a legfontosabbnak. A Pesti Hírlapban is e célok támogatására biztatta olvasóit. 2 Felismerte ugyanis, hogy a kiváltságosok megadóztatása és a jobbágyság felszabadítása nélkül nem valósulhat meg a további reformokat támogató nemzeti egység. Abban bízott, hogy a megyék többsége elfogadja majd a közös teherviselést, azaz a nemesi adómentesség eltörlését. A kiváltságaikhoz ragaszkodó nemesek ellenállása miatt erre azonban nem került sor.

Az 1840-es években Kossuth a kialakuló gazdasági, közlekedési, politikai egyesületek fő szervezője volt.

Fontosnak tartotta az önálló hazai ipar fejlesztését. Úgy tartotta: „Ipar nélkül a nemzet félkarú óriás.” Gyáralapító Társaságot, Kereskedelmi Társaságot szervezett, iparmű-kiállításokat rendezett. **1844-ben létrejött a Védegylet.** Tagjai megfogadták, hogy **hat évig nem vásárolnak külföldről olyan árut, amelyet itthon is gyártanak.** A Védegyletnek nemesek és polgárok egyaránt tagjai lehettek.

- Az örökváltság mely módja valósult meg a reformkorban?
- Milyen célokat tűzött ki Kossuth?
- Milyen eszközökkel igyekezett ezeket elérni?

Kossuth és Széchenyi vitája

Széchenyi István is támogatta a jobbágyszabadságát, a nemesi adómentesség eltörlését és az ipar fejlesztését. Kossuth tevékenységét mégis aggodalommal figyelte. Széchenyi nem szeretne volna, ha az arisztokrácián és a nemes-ségen kívül más rétegek is bekapcsolódnak a politikai küzdelmekbe. Félt ugyanis, hogy az érzelmekre ható politikai stílus a francia forradalomhoz hasonló eseményekhez vezet. ③ Széchenyinek az sem tetszett, hogy Kossuth számos ügyben szembeszállt a bécsi kormány akaratával. Az ország fejlődésére nézve hátrányosnak és **veszélyesnek tartotta az ellentétek kiélezését a birodalommal.**

- Miért alakult ki ellentét Széchenyi és Kossuth között?

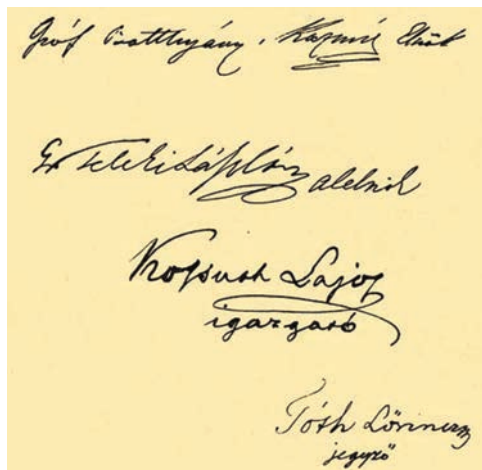
Széchenyi óvatosabb politikája az 1840-es években már nem volt népszerű.

Az ország közvéleménye és az ellenzéki politikusok többsége Kossuth mellé állt. Vitájuk ellenére **Kossuth felismerte Széchenyi nagyságát, és elismeréssel nyilatkozott róla.** ④

- Hogyan viszonyult a közvélemény a két politikushoz? Miért?
- Miért tartotta Széchenyi veszélyesnek Kossuth tevékenységét?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Kossuth – Pesti Hírlap: nyilvánosság → a reformeszmék terjesztése.
- ❖ Célkitűzései: nagyobb gazdasági önállóság a birodalmon belül; érdekegyesítés; kötelező örökváltság; közös teherviselés.
- ❖ 1844: Védegylet – a hazai ipar védelme.
- ❖ Széchenyi → ← Kossuth (stílus, Bécshez való viszony).

A Védegylet vezetőinek aláírása ■ Olvasd el, ki volt a Védegylet igazgatója! Hogyan támogatták a Védegylet tagjai a hazai ipart?

③ Széchenyi véleménye Kossuthról, 1841-ben

„A képzelet és gerjedelmek fegyverével dolgozik és nem hideg számokkal, vagyis mint a közéletben a bevett szójárás szerint mondani szokták: a szívhez szól, ahelyett, hogy az észhez szólna...”

④ Kossuth véleménye Széchenyiről

„Ujjait a kor ütőerére tevő, és megértette lüktetéseit. És ezért, egyenesen ezért tartom én őt a legnagyobb magyarnak, mert (bár megcáfolna valaki) nem ismerek senkit históriánkban, kiről el ne mondhatnók, hogy százados hatásra számított lépései sem korán, sem későn nem érkeztek.”

- Milyen véleményt fogalmazott meg a másiktól a két államférfi?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Foglald össze, hogyan kaptak nyilvánosságot Kossuth gondolatai! Milyen reformprogramot hirdetett meg?
- Miért nem a polgárság volt az átalakulás fő mozgatóereje?
- Foglald össze, mit tett Kossuth a hazai ipar fejlesztéséért!

40. Magyarország fejlődése az 1840-es években

Az 1840-es években jelentős gazdasági fejlődés és virágzó nemzeti kultúra jellemezte Magyarországot. Új politikai irányzatok jelentek meg, és megalakultak az első pártok is.

- Ismételj! Milyen fontosabb találmányok születtek az ipari forradalom időszakában?
- Mit tett Széchenyi és Kossuth a gazdasági élet fellendítéséért?

Év	Buda és Óbuda	Pest	Együtt
1720	9 600	2 600	12 200
1780	21 700	13 550	35 250
1800	24 300	29 900	54 200
1820	33 300	45 300	78 600
1830	38 600	64 100	102 700
1840	39 000	68 300	107 300
1850	50 100	128 000	178 100

Óbuda, Buda és Pest népessége ■ 1800 és 1850 között körülbelül hányszorosára emelkedett Pest, Buda és Óbuda együttes lakossága? Milyen okai lehettek a városi növekedésnek?

- ① Farkasházy Fischer Mór, a zsidó származású vállalkozó 1840-ben lett a Herendi Porcelánmanufaktúra egyedüli tulajdonosa. A gyár három éven belül európai hírnévre tett szert, Kossuth Lajos „a honi műipar örvendetes fejleményének díszes jeleként” méltatta a porcelánokat.

A gazdasági élet fellendülése

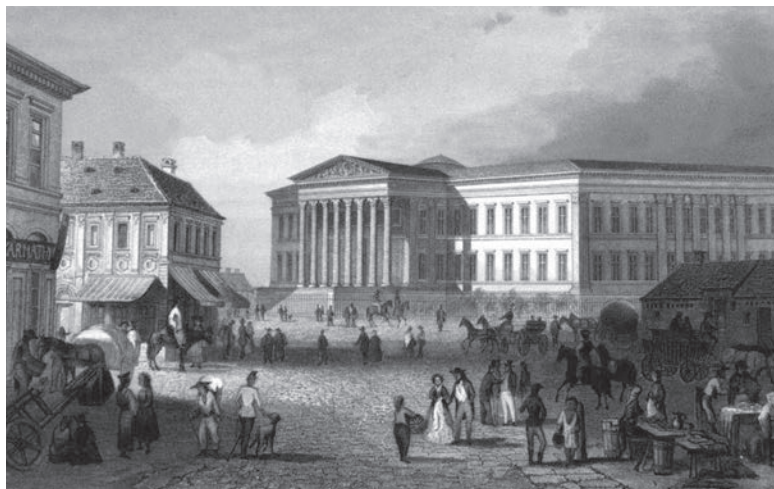
Az **ipari forradalom** számos európai országban megindult az **1830-as években**. A **Habsburg Birodalom gazdaságában** is megkezdődött az átalakulás. Egyre több árut, egyre jobb feltételekkel lehetett értékesíteni. Ez kedvező hatással volt Magyarország gazdasági fejlődésére is, mivel a **hazai mezőgazdaság terményei iránt is megnőtt a kereslet**. Országszerte **megkezdődött a belvizek lecsapolása és az erdőirtás, hogy növelni tudják a megművelhető szántóterületeket**. A meggazdagodó német és zsidó terménykereskedők **a haszon nagy részét befektették**. Pénzelték a folyamszabályozást, a hídépítést, elkezdődött a vasútfejlesztés is. **Az első magyar vasútvonal Pest és Vác között épült meg, 1846-ban.**

- Mi lehet az oka annak, hogy a meggazdagodott terménykereskedők a közlekedés fejlesztésére fordították bevételeiket?

1840-ben törvény biztosította bárkinek a jogot arra, hogy gyárakat alapítson. Ennek következtében a tőkével rendelkező hazai zsidóság is bekapcsolódott az ipar fejlesztésébe. ① Élve a lehetőséggel a **vállalkozók újabb nemzedéke gőzmalmokat, cukorgyárakat, fűrésztelepeket és papírgyárakat épített**. A vasiipar termelése is néhány év alatt megkét-szereződött. Nyugat-Európához képest azonban még így is nagy volt az ország lemaradása ezen a téren. **Magyarországon is megjelentek a gőzzel meghajtott gépek**. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 1842-ben kezdte meg a működését. A gazdasági fellendülést mutatta a városok fejlődése is. Ebben élen járt **Pest**, amely kezdett az **ország központjává** válni.

A Pest és Vác közötti vasútvonal megnyitása. Az ünnepség fő meghívottja és a vasút megnyitója József nádor volt. ■ Mikor adták át a forgalomnak ezt a vasútvonalat?

A Magyar Nemzeti Múzeum a reformkorban ■ Mikor és kinek az adomá-nyából alapították?

Nemzeti kultúránk a reformkorban

Pest-Budán az irodalmi élet is megélénkült. Itt élt és alkotott a Szózat szerzője, **Vörösmarty Mihály**. Itt jelentek meg és váltak először népszerűvé a fiatal **Petőfi Sándor**, **Arany János** és **Jókai Mór** művei is. A 19. század elején hazánkat is elérte a **romantika** stílusirányzata. Petőfi és Arany a nép nyelvét is beemelte az irodalomba, ezzel még szélesebb rétegeket tudtak megszólítani. A **korszak költői és írói sokat tettek a nemzeti érzés megerősödéséért**. A János vitéz és a Toldi országos sikert aratott. 1837-re közadakozásból felépült a **Pesti Magyar Színház**, amely 1840-től viselte a **Nemzeti Színház** nevet, és otthont adott a magyar nyelvű színjátszásnak.

■ Kik voltak az irodalmi élet legfontosabb alkotói a reformkorban?

A **zenében** is divatossá vált a **nemzeti stílus**. A magyar verbunkos zene és a Rákóczi-induló jól illett a reformkor politikai hangulatához. **Erkel Ferenc operája** – például a *Hunyadi László* – pedig a nemzeti történelem alakjait elevenítették meg a korabeli színpadokon. A **kor világhírű zongoraművésze volt Liszt Ferenc**. Bár külföldön élt, mindenütt lelkesen hirdette magyar nemzethez tartozását.

Az **építészetben a klasszicista stílus*** vált uralkodóvá. A sok új lakóház és középület ebben a stílusban épült. Nem csoda, hogy Pest egységes klasszicista városképe a külföldieket is elkápráztatta. ②

A **kor kiemelkedő építésze volt Pollack Mihály**, akinek nagyszerű alkotása a Nemzeti Múzeum. A reformkori Pest arculatának kialakításában meghatározó szerepet játszott **Hild József**. Az esztergomi bazilika és az egri székesegyház is az ő tervei alapján készült.

A Pesti Magyar Színház épülete 1837-ben

■ Milyen stílusú az épület?

Erkel Ferenc
1845-ben

■ Évekig együtt dolgozott a Szózat zeneszerzőjével.

Ki volt ő?

klasszicista stílus: művészeti irányzat, amely az ókori épületeket tekintette követendő példának.

② Andersen, a dán meseíró 1840 táján ilyennek látta Pest-Budát:

„Micsoda kilátás! De hogyan is lehetne szavakkal lefesteni? (...) A pesti épületsor: a part mentén mintha palota állna palota mellett, milyen élet és mozgalmasság. Magyar gavallérok, kereskedők, görögök és zsidók, katonák és parasztok csak úgy tolonganak. Éppen Szent Medárd napi vásár van. A túlsó parton a magas, pázsitzöld hegy lábánál kisebb, tarka házak sorakoznak, egy-két ház sor már a hegy lejtőjén húzódik fölfelé. Ez Buda, Magyarország fővárosa: a vár, a magyar Akropolisz, fehér falaival a zöldellő kertek fölé emelkedik. Hajóhíd köti össze a két várost. Milyen tolongás, milyen láрма... Már nyomát sem látni a nagy árvíznek, minden ház újra felépült, sőt újabb és szebb lett minden. Budának színháza is van. Pestnek kettő is (nem is szólva városligeti nyári színházról).”

Vasvári Pál, a Fialat Magyarország egyik vezéralakja

③ Petőfi a Fialat Magyarország mozgalomról

A fiatal értelmiségiek céljait Petőfi Sándor így fogalmazta meg: „a fiatal Magyarországhoz mindazokat számítom, kik valódi szabadelvűek, nem szűkkeblűek, merészek, nagyot akarók, azon fiatal Magyarországhoz, mely nem akarja a haza kopott bocskorát örökké foltozni, hogy legyen folt hátán folt, hanem tetőtől talpig új ruhába akarja öltöztetni.”

- Hogyan értelmezhető Petőfi hasonlata?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mely területek fejlődtek leginkább a gazdaságban?
- Kiknek volt köszönhető a népies hang megjelenése az irodalomban?
- Mely zeneszerzők emelkedtek ki a reformkorban, és mit tudsz munkásságukról?
- Milyen új politikai irányzatok tűntek fel az 1840-es években?

Az első politikai pártok Magyarországon

1846-ban a Béccsel együttműködő, többségében **arisztokrata politikusok megalapították a Konzervatív Pártot**. Fontolva haladóknak nevezték magukat, és csak mérsékelt reformokat tudtak elképzelni. **Elleneztek a közteherviselést és a jobbágyszabadítást.**

Válaszul 1847 tavaszán a reformpártiak – **Kossuth Lajos, Deák Ferenc és gróf Batthyány Lajos vezetésével** – létrehozták az **Ellenzéki Pártot**. Megfogalmazták programjukat, az Ellenzéki Nyilatkozatot, amelyben helyet kapott az **ősiség eltörlése, a jobbágyszabadítás, a népképviselői országgyűlés, a közteherviselés és a törvény előtti egyenlőség igénye** is. Kötelező örökváltságot akartak állami kártalanítással. A birodalom egységét nem vonták kétségbe, de igazságosabb bánásmódot követeltek Magyarországnak. Az 1847 őszi **kezdő rendi országgyűlésen** mindkét politikai irányzat részt vett.

- Kik voltak az Ellenzéki Párt vezetői?
- Hogyan nevezték magukat a Konzervatív Párt politikusai?
- Miért kevesellte az ellenzék az önkéntes örökváltságot?

A Fialat Magyarország

A fiatal értelmiségiek és egyetemisták Széchenyinél, sőt Kossuthnál is **erőteljesebb változásokat akartak**. ③ A francia forradalmárok példája lebegett a szemük előtt. Úgy gondolták, hogy valódi átalakulást nem reformokkal, hanem forradalmi megmozdulásokkal lehet csak elérni. Ezért röpiratokat és forradalmi verseket írtak. **Fontos találkozóhelyük volt a pesti Pilvax kávéház.** A költő **Petőfi Sándor**, és az ifjú történész **Vasvári Pál** töltött be vezérszerepet közöttük.

A jobbágyi sorból kiemelkedő **Táncsics Mihály** ugyancsak radikális célokat képviselt: **kártalanítás nélküli örökváltságot és azonnali jobbágyszabadítást követelt**. Nézetek miatt 1847-ben elfogták és bebörtönözték.

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Az ipari forradalom kedvező hatásai: gőzgépek terjedése; közlekedés – vasút (Pest–Vác, 1846); a gyáralapítások (malmok, cukorgyárak stb.); bankok.
- ❖ A nemzeti kultúra fellendülése: irodalom, zene, építészet; Nemzeti Színház (1837).
- ❖ Politikai pártok: Konzervatív Párt (1846), Ellenzéki Párt (1847); Fialat Magyarország (Petőfi); Táncsics Mihály: a jobbágyszád szószólója.

Deák Ferenc politikai pályája

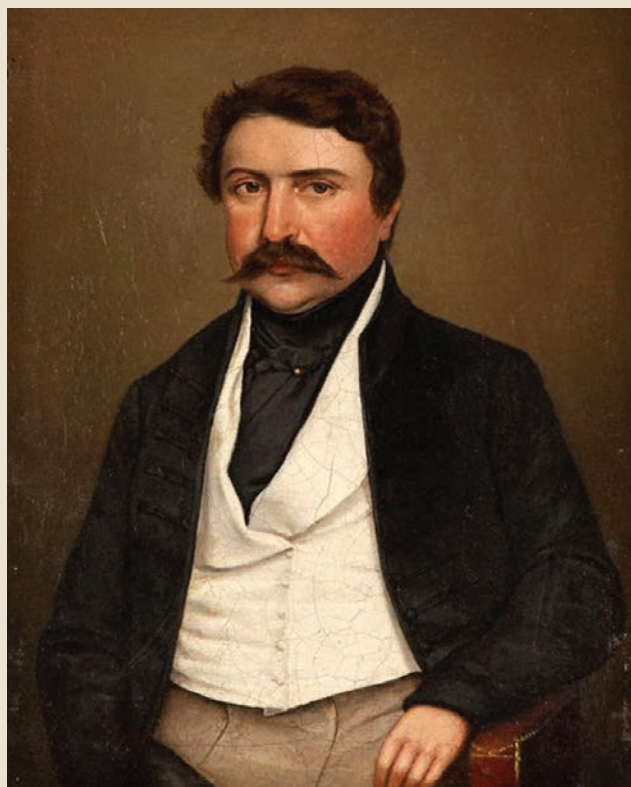
■ OLVASMÁNY

Deák Ferenc 1803 októberében született a Zala megyei Söjtörön, középbirtokos családban. Mivel szüleit korán elveszítette, nevelésében idősebb testvérei játszottak fontos szerepet. Kivételes emlékezőképességgel rendelkezett, iskoláit kiváló eredménnyel végezte. Társai annak ellenére is kedvelték, hogy a játékaikban ritkán vett részt. Deák később a következő, máig megfontolandó véleményét fogalmazta meg a tanulással kapcsolatban: *„Nem az a valódi tudomány, amit jól megtanultok, hanem az, amit jól meggondoltok; aki az iskolában komolyan és alaposan gondolkodni megtanul, az végezte jól az iskolát.”*

Deák jogi tanulmányokat végzett, majd Zala vármegye alügyésze lett. Belelátott az elavult nemesi társadalom belső konfliktusaiba, megismerte a jobbágyok nyomorát és kiszolgáltatottságát. Megfogalmazta, hogy a törvény előtti egyenlőtlenséget fel kell számolni. 1833-ban bátyja, Antal ajánlotta maga helyett Zala megye követének, ekkortól kapcsolódott be az országgyűlés vitáiba. Jogi tudásával, becsületességével, fáradhatatlanságával és életismeretével hamar kitűnt követársai közül. A viták során határozott volt, bátor, de rendkívül megfontolt. Kortársai szerint vitakészségétől távol állt minden sértés vagy erőszakosság.

- Fogalmazd meg a saját szavaiddal, mit tartott Deák eredményes tanulásnak!

A haladó szellemű ellenzék neves alakjaival, Wesselényi Miklóssal, Kölcsey Ferencsel, Klauzál Gáborral hamar barátságot kötött. Kölcseyvel való barátságát az is mutatja, hogy a Himnuszot megzenésítő Erkel Ferenc Kölcsey nemzeti imáját Deáknak ajánlotta. Széchenyivel kölcsönös tisztelet jellemezte kapcsolatukat. Deák humora, kiegyensúlyozott kedélye, barátságos modora maga köré vonzotta a társaságot. Szorgalma és hatalmas munkabírása nagy tudással párosult. Az 1832–36-os országgyűlésen elsősorban a jobbágykérdés megoldása érdekében emelte fel szavát, emellett a szabadságjogok kiterjesztését, a

Deák Ferenc (1803–1876) ■ Deák Ferencet a „haza bölcse” elnevezéssel illetik. Mi lehet ennek az oka?

vallás-, sajtó- és szólásszabadságot sürgette. Azt vallotta: *„Csak ott igazán boldog és virágzó a haza, ahol a földet szabad kezek művelik. Ott erős a nemzet, ahol a tulajdont és függetlenséget szabad kezek védik.”*

Az 1839–1840-es diétán már az ellenzék vezére volt, és nagy része volt abban, hogy a bécsi udvar szabadon engedte a politikai perek elítélteit. Az egyre erőszakosabb politikai csatározásokat látva Deák néhány évre visszavonult a politikai élettől, de barátságát a reformkor kiemelkedő alakjaival fenntartotta. 1848-ban igazságügy-miniszteri pozíciót vállalt a Batthyány-kormányban. A szabadságharc veresége után ő volt az egyetlen politikus, akit a bécsi udvar tárgyalóképesnek talált. A kompromisszumok nagymestereként Deák Ferenc döntő szerepet játszott abban, hogy 1867-ben létrejött az osztrák–magyar kiegyezés.

- Gyűjtsd össze, kik tartoztak Deák Ferenc baráti köréhez!
- Az olvasmány alapján sorold fel, milyen tulajdonságok jellemezték Deákot!

41. Forradalmak Európában és Magyarországon

1848 februárjában forradalom tört ki Franciaországban. Ennek hatására Bécsben és Budán is tömegtüntetésekre került sor. Ez volt a lelkesítő nyitánya az 1848–1849-es forradalomnak és szabadságharcnak.

- Mikor és milyen céllal jött létre a Szent Szövetség?
- Milyen változásokat akart Kossuth és az Ellenzéki Párt?
- Mi a különbség a reform és a forradalom között?

Az 1848-as párizsi forradalom ábrázolása egy később készült festményen ■ Hogyan védekeztek a forradalmárok a katonasággal szemben?

Metternich futása, korabeli gúnyrajz ■ Ki volt Metternich, és mit testesített meg? Hogyan fejezte ki a rajz készítője az ellenszenvét a bukott kancellárral szemben?

A „népek tavasza”

1848 tavaszán szinte egész Európa megmozdult. Februárban Párizsban kitört a forradalom, amelynek híre futótűzként terjedt, és forradalmi hullámot indított el.

Az európai városokban egymás után fellobbanó forradalmak a születési előjogok eltörlését és az önkényuralmi elnyomás, pl. a cenzúra megszüntetését követelték. Volt, ahol a forradalmi célok között az alkotmányos kormányzás megteremtése mellett a nemzeti önállóság kivívása is fontos helyet kapott.

1848. március 13-án Bécsben is kitört a forradalom. A gyűlölt Metternich kancellárt leváltották, ezzel a régi rendszer megbukott.

- A történelmi atlasz térképe alapján sorold fel, hogy a Habsburg Birodalom mely országaiban és területein törtek ki forradalmak és nemzeti mozgalmak!
- Szerepjáték. Játsszátok el, ahogy Petőfi és társai sorra érkeznek a Pilvax kávéházba a bécsi forradalom hírével! Vitassák meg, milyen következményei lehetnek mindennek, és mit kellene most nekik tenniük!

A korabeli leírások alapján készült kép a magyar küldöttség Bécsbe érkezéséről 1848. március 15-én. Bécs forradalmi lázban égett, a magyarokat viharos lelkesedés fogadta. A képen jobbra fölfegyverzett polgárőrt látunk s nagy piros-fehér-piros zászlót (nem a császári fekete-sárgát). A zászlón „Bécsi Egyetem” felirat. Az egyetem a forradalom egyik központja volt

A pozsonyi országgyűlés határozatai

A bécsi forradalom hírére Kossuth javaslatára a **pozsonyi országgyűlés is megszavazta a nemzeti-polgári átalakulást jelentő határozatokat**: a jobbágyság megszüntetését, a népképviselőket, a független felelős magyar kormány megalkotását és a cenzúra eltörlését. Az országgyűlés **74 tagú küldöttsége** március 15-én délelőtt 10 órakor **Bécsbe** indult, hogy a **királlyal is szentesítse** a feliratba foglalt határozatokat. A küldöttség tagja volt **Kossuth Lajos, Batthyány Lajos és Széchenyi István** is.

A pesti forradalom eseményei

Március 14-én a Bécsből menetrend szerint érkező hajó utasai hozták el a forradalom hírért Pestre. A Fiala Magyarországi tagjai, a „**márciusi ifjak**”, **Petőfi Sándor, Vasvári Pál** és a többiek nem akartak tovább óvatoskodni. **Elhatározták, hogy utcai tüntetésekkel adnak nyomatékot követeléseiknek**, amelyeket tizenkét pontba szedtek. Petőfi erre a napra írta lelkesítő költeményét, a **Nemzeti dalt**. ①

Március 15-én reggel a **Pilvax kávéházból** kilépve még csak tizenöten voltak, de rövidesen csatlakozott hozzájuk az **egyetemi ifjúság**. Néhány óra múlva pedig már **húszezres tömeg** hömpölygött Pest utcáin, s **Landerer nyomdájához** vonult, ahol lefoglaltak egy nyomdagépet, és a **cenzor engedélye nélkül kinyomtatták a tizenkét pontot és a Nemzeti dalt**. ②

A 12 pont és a Nemzeti dal első kinyomtatott példányainak kiosztása – korabeli rajz

① Petőfi Sándor: Nemzeti dal (részlet)

„Talpra magyar, hí a haza!
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk, vagy szabadok?
Ez a kérdés, válaszokat! -
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk! (...)”

- Mire figyelmeztette Petőfi versében honfitársait?

Mit kíván a magyar nemzet.

Legyen béke, szabadság és egyetértés.

1. Kivánjuk a' saját szabadságát, cenzúra eltörlését.
2. Felelős ministeriumot Buda-Pesten.
3. Évenkénti országgyűlést Pesten.
4. Törvény előtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben.
5. Nemzeti őrsereg.
6. Közös teherviselés.
7. Urbéri viszonyok megszüntetése.
8. Esküdtszék. képviselő egyenlőség alapján.
9. Nemzeti Bank.
10. A' katonaság esküdjék meg az alkotmányra, magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a' külföldieket vigyék el tőlünk.
11. A' politikai statusfogyók szabadon becsáttassanak.
12. Unio.

Egyenlőség, szabadság, testvériség!

A 12 pont

② A nyomda előtt

Birányi Ákos, az egyik „márciusi ifjú” így emlékezett vissza: „(...) a nyomtatványkiosztók ezeket előbb egyenként adogatni kezdték, de csakhamar ostromolt várként rohantatván meg, csomónként magasra feldobták, s úgy szórták a nép közé. Ezer kéz viaskodott a légben utánok, és százat meg százat összetéptek, csak hogy még rongyait is szerencsések lehessenek bírni. (...)”

- Mi okozhatta az emberek lelkesültségét?

Ahogy a történészek gondolkodnak

A múltban történtek okainak vizsgálata során foglalkozni kell az eseményeket átélők érzelmeivel is.

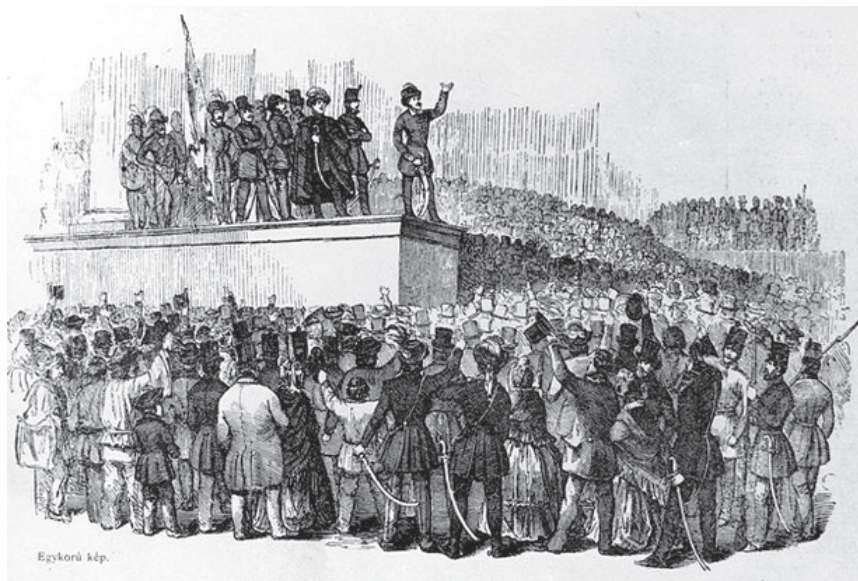
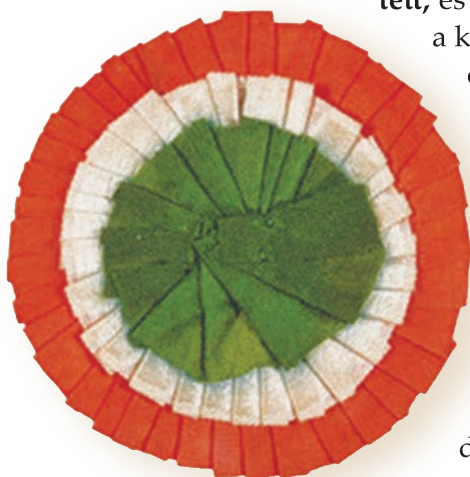
Egy forradalmi vers hatása

„Ezután közkivánatra Petőfi szavalá el ismét költeményét, mellynek elragadó hatása nemhogy csökkent ez által, sőt mindinkább növekedni látszék. Az egész Hatvani-utca tele volt emberekkel, kik a versszakok eskü-refrainjét egekig ható robajjal utánzengék.”

Birányi Ákos

- Próbáljátok ki, milyen hatással lehetett a *Nemzeti dal* a pesti polgárookra! Legyen közületek egy szavaló, aki az egész verset elmondja! Az osztály pedig mindig csak a refrént kiáltja a szavalóval együtt!
- Beszéljétek meg utána, milyen érzést keltett ez a szavalóban és milyen hatással volt a „forradalmi tömegre”!

Ilyen kokárdát viseltek sokan a pesti tüntetésen ■ Hol hordtak először nemzeti színű kokárdákat?

Népgyűlés a Nemzeti Múzeum előtt – korabeli rajz ■ Nézd meg újra a párizsi forradalomról készült képet! Mi volt a lényeges különbség a párizsi és a pesti forradalom között? Mi lehet a magyarázat erre?

Amint a szabad sajtó első példányait kézről kézre adták az emberek, **a város felbolydult**. Délután három órára **nagygyűlést hirdettek a Nemzeti Múzeum előtti térre**, ahol a szakadó eső ellenére legalább tízezres tömeg jelent meg. A lelkes és cselekvésre kész **tömeg a pesti városházára szietett**, és rábírta a városi tanácsot arra, hogy csatlakozzon a követeléseikhez. Az erejére ébredt nép a Pestet Budával összekötő hajóhídon átkelve a **budai várba** vonult, hogy **kiszabadítsa börtönéből Táncsics Mihályt**.

A budai várban a tüzérek égő kanóccal álltak az ágyú mellett, de **senki sem mert tűzparancsot adni** nekik. Így a tömeg a zuhogó esőben akadálytalanul vonult át a hajóhídon a várba. Ahogy Petőfi naplójában később megírta: „A nagyméltóságú helytartótanács sápadt vala, és reszketni méltóztatott”, s elfogadott minden követelést.

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ 1848, párizsi forradalom, „népek tavasza”.
- ❖ Bécsi forradalom → pozsonyi országgyűlési határozatok.
- ❖ Pesti forradalom: Petőfi, márciusi ifjak, 12 pont.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mi volt az összefüggés a bécsi és a pesti események között?
- Milyen céllal indult Bécsbe a pozsonyi országgyűlés küldöttsége?
- Mutasd be a pesti forradalom eseményeit képregény formájában!
- Milyen eszmék hatottak az 1848-as forradalmárookra? Milyen követelésekben tükröződött ez?

42. A forradalmi célok megvalósulása

A bécsi udvarnak nem volt elég ereje ahhoz, hogy leverje a forradalmakat. Ezért átmenetileg meghátrált, és engedélyezte a forradalmi követelések törvénybe foglalását.

A Batthyány-kormány megalakulása

A pesti forradalom híre Bécsbe is eljutott, és szerepe volt abban, hogy az udvar kénytelen volt engedni a pozsonyi küldöttség követeléseinek. **Beleegyeztek az önálló magyar kormány megalakulásába.** Magyarország a birodalom része maradt, de a birodalmon belül jelentős önállóságot kapott. ❶

A gróf Batthyány Lajos vezetésével megalakuló új kormány már nem a királynak, hanem az ország választott képviselőinek, a magyar országgyűlésnek tartozott felelősséggel. Kossuth Lajos lett a pénzügyminiszter, Deák Ferenc az igazságügyi, Széchenyi István a közlekedési és közmunkaügyi tárcát* kapta.

Miután a küldöttség visszatért Pozsonyba, lázas törvényalkotó munka vette kezdetét. A magyar országgyűlés által megalkotott új törvényeket, az osztrák uralkodó 1848. április 11-én hagyta jóvá, és aláírásával is szentesítette.

- Miként nyert Magyarország a korábbinál nagyobb önállóságot a Habsburg Birodalmon belül?
- Minek volt ez köszönhető?

- Melyek a különbségek az önkényuralmi és az alkotmányos kormányzás között?
- Milyen feladatai vannak az országgyűlésnek? Hogyan valósítható meg a népképviselet?

tárca: az ország kormányzásának különböző területei, amelyeket egy-egy miniszter irányít

❶ III. törvénycikk. Független felelős minisztérium alakításáról

„3. § Ő Felsége, s az ő távollétében a nádor a királyi helytartó hatalmat a törvények értelmében független magyar minisztérium által gyakorolják, s bármely rendeleteik, parancsolataik, határozataik, kinevezéseik csak úgy érvényesek, ha a Buda-Pesten székelő miniszterek egyike aláírja a törvényt. (...)

6. § Mindazon tárgyakra, melyek a magyar királyi udvar kancelláriának, helytartótanácsának kincstárához tartoztak, (...) s általában minden polgári, egyházi, kincstári, katonai, és általában minden honvédelmi tárgyakra Ő Felsége a végrehajtó hatalmat ezen túl kizárólag csak a magyar minisztérium által fogja gyakorolni.”

- Miért nem hozhattak ezután olyan királyi rendeletet, amellyel a magyar minisztérium nem ért egyet?
- Erősödött vagy gyengült a királytól függő udvari kancellária és helytartótanács hatalma? Miért?
- Hogyan értékelhette a bécsi udvar e változásokat a maga szempontjából?

A Batthyány-kormány tagjai ■ Keresd meg a képen Kossuthot, Deákot és Széchenyit! Miért kaphatta Széchenyi a közlekedésügy, Deák pedig az igazságügy irányítását?

Nemzetőrök ■ Milyen fegyverekkel voltak felszerelve a nemzetőrök? Milyen nemzeti jelképeket viseltek?

Redoute: a Pesti Vigadó elődje, ahol társasági eseményeket, táncmulatságokat szerveztek.

A népképviselőten alapuló kormányzás

1848 előtt születési kiváltságuk alapján a nemeseknek volt választójoguk. Az új törvény szerint **minden huszadik életévét betöltött férfi választhatott**, ha megfelelő vagyont tudott felmutatni, illetve az **értelmiségiek jövedelmükre való tekintet nélkül választhattak**.

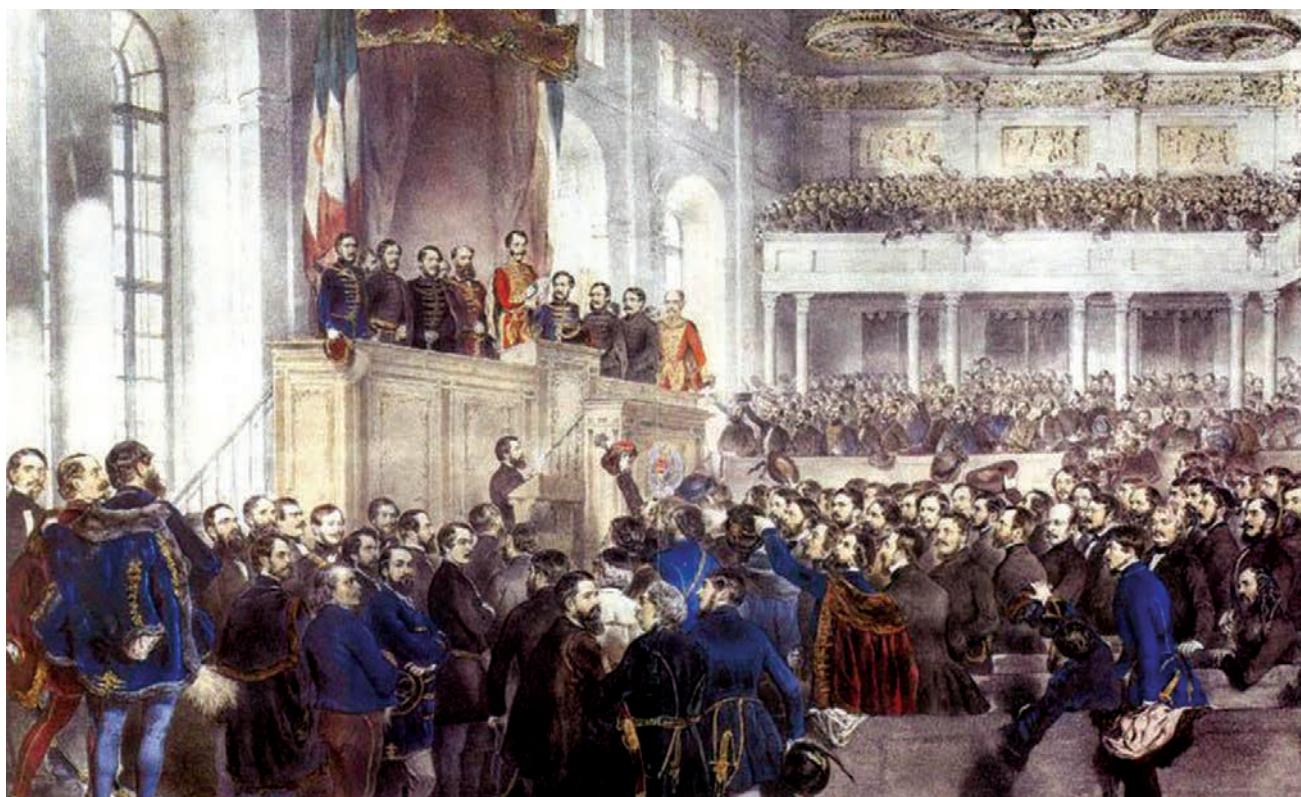
1848 júniusában megtartották az **első népképviselőti választásokat**, amelyen a polgári átalakulás hívei elsőprő győzelmet arattak. 1848. július 5-én a pesti Redoute* épületében megnyitották hazánk első népképviselőti országgyűlését.

A megválasztott képviselőkkel álló **országgyűlést ezen-től évente** kellett megtartani **Pesten**. Az országgyűlés hozta a törvényeket, és ellenőrizte a kormány tevékenységét. A **végrehajtó hatalmat** pedig a Béctől független **magyar kormány gyakorolta** Magyarországon.

Törvény született Magyarország és Erdély egyesüléséről, és a belső rend fenntartása érdekében létrehozták a **nemzetőrséget**.

- Mi volt annak a jelentősége, hogy az országgyűlés és a minisztérium Pesten rendezte be tanácstermét?

Az első pesti országgyűlés megnyitása 1848-ban. Az első népképviselőti országgyűlést István nádor nyitotta meg ■ Kik állnak mellette az emelvényen?

A polgári társadalom megteremtése

Az április törvények értelmében **megtörtént a jobbágyszabadítás** is. Megszűnt a papi tized, a robot és az úriszék, a **jobbágytelkek pedig a jobbágyok tulajdonába kerültek.** ② A saját földtulajdon megszüntette a korábbi kiszolgáltatott helyzetet, és az emberekben öntudatot és büszkeséget ébresztett. A jobbágyszabadítás a **paraszság nagy részét a forradalom mellé állította.**

Az áprilisi törvények érvényesítették a **közteherviselés** elvét: ettől kezdve a nemeseknek is adózniuk kellett. **Eltörölték az ósiség törvényét** is, így a nemesi birtokok is adhatóvá és vehetővé váltak.

Megszüntették a cenzúrát is, így érvényesülhetett a **sajtószabadság**. Mindenki szabadon közzétehetette gondolatait, de a leírtakért felelősséget kellett vállalnia.

Nem történt teljes polgári átalakulás, de **lefektették az alapokat**, hogy a jövőben teljessé válhasson. Kossuth Lajos így fogalmazta meg mindezt: „Nem minden ez, mi az egész nemzet jövődjét magában foglalná, hanem alapja jövő kifejlődésünknek.”

- Hasonlítsátok össze az áprilisi törvények eredményeit a pesti forradalmárok 12 pontjával! Mely követelések valósultak meg?

② Mi került a jobbágy tulajdonába?

Egy-egy jobbágytelek két részből állt: belső telekből, külső telekből.

A belső telken volt a jobbágy háza, a ház udvara, a zöldségeskertek és a gazdasági épületek. Ez korábban is a jobbágy tulajdonában volt. A külső telek átlagosan 25-30 holdas volt (1 hold = 5755 m²). Ez a település határában megművelt szántót és rétet jelentette. Ez a földesúr tulajdonában állt, a jobbágyok csak használatra kapták. A használatért cserébe a termény egy része a földesurat illette meg, és a jobbágyoknak robotmunkát is végezniük kellett. A földesúri birtoknak voltak olyan részei is, amelyeket a falu jobbágyai közösen használhattak (erdők, legelők, tavak).

A jobbágyszabadítás után a külső telek is átkerült a felszabadított jobbágyok tulajdonába. Akik így saját földtulajdonnal rendelkező paraszttá váltak.

Sajnos a jobbágyok több mint fele csak belső telekkel, vagy még azzal sem rendelkezett. Így nekik a jobbágyszabadítás után sem lett saját földjük.

- A jobbágyság mely csoportjai voltak elégedettek, és melyek elégedetlenek a jobbágyszabadítással? Fogalmazd meg ennek okait is!

A magyar forradalomról érkező híreket hallgatók Liptóban (Peter Michal Bohun festménye)

- Nézz utána (egy atlaszban vagy az interneten), hol található Liptó! Melyik nemzetiség élt itt?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Miért jelentett forradalmi változást a Batthyány-kormány megalakulása?
- Milyen változásokat hoztak az áprilisi törvények az országgyűlés működésében?
- Vitassátok meg, miért támogatták még a nemesek közül is sokan a jobbágyság eltörlését és közteherviselés bevezetését!

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Batthyány-kormány megalakulása, nemzeti önállóság.
- ❖ Áprilisi törvények: népképviselő, választójog kiszélesítése, jobbágyság megszüntetése, közteherviselés, sajtószabadság, Unió Erdéllyel.

43. Támadás az alkotmányos Magyarország ellen

A Habsburgok az áprilisi törvényekben a magyaroknak tett engedményeket csak időlegesnek tekintették. Amint helyzetük erősödni kezdett, harcot indítottak a régi hatalmuk visszaszerzésére.

- Mi rendítette meg a Habsburgok helyzetét 1848 tavaszán?
- Hol éltek Magyarországon legnagyobb számban a szerbek, és hol a románok?

Korabeli kép a Magyarországon élő nemzetiségeiről (balról): román, magyar, szlovák és német

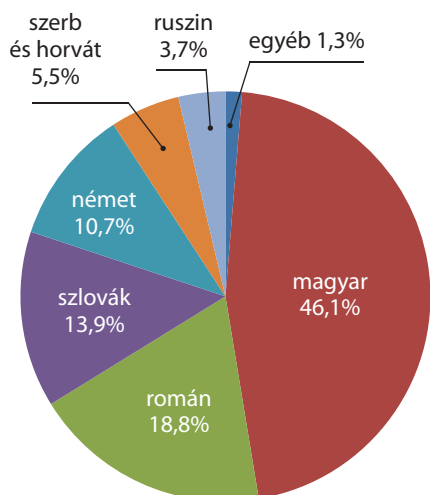

A Magyarországon élő nemzetiségek

A magyarországi **nemzetiségek** is szerették volna nemzeti önállóságukat megerősíteni. **Nyelvhasználati jogot** és **területi autonómiát*** akartak. **Batthyány-kormány nem teljesítette** a nemzetiségek igényeit. Ennek a későbbiekben tragikus következménye lett, mert a **bécsi udvar** a magyarok ellen tudta fordítani a **nemzetiségek egy részét**. Előbb a Délvidéken tört ki a **szerbek felkelése**, majd ősszel fegyveres harcok kezdődtek **Erdélyben a román felkelők** és a magyar csapatok között. Ugyanakkor a **hazai németek**, a **ruszinok és szlovákok nagy része** nem fordult szembe a magyar kormánnyal. A szabadságharcban **több ezer zsidó honvéd is harcolt**, akiknek helytállásáról elismeréssel beszéltek a honvédség főtisztjei. A **hazai cigány férfiak egy része is csatlakozott a haderőhöz**, illetve a csapatokat **számos cigányzenész kísérte**.

- Miért alakult ki ellentét a kormány és a nemzetiségek között?

területi autonómia: önkormányzati jog a nemzetiség által lakott területeken.

A nemzetiségek aránya Magyarországon a 19. század közepén (Horvátország nélkül)

- Melyik volt a legnépesebb nemzetiség a magyar után? Miért jelentett nagy veszélyt a nemzetiségek szembefordulása a magyar kormánnyal?

A bécsi udvar első támadása

Az európai forradalmakat sorra leverték, ezért **1848 nyarára a magyar forradalom magára maradt**. A bécsi udvar elérkezettnek látta az időt, hogy Magyarország frissen kivívott alkotmányos szabadságának is végét vessen. Ehhez a magyarokhoz ellenségesen viszonyuló **nemzetiségi mozgalmakat használta fel** eszközül először.

A Habsburgok az udvarhoz hű **Jellasicsot nevezték ki horvát bánná**. Bécs biztatására Jellasics **1848. szeptembe-**

rében átlépte a Drávát, és seregével megindult Pest felé. Az események hatására a **Batthyány-kormány lemondott**, hogy elkerülje a Habsburgokkal való nyílt szembekerülést.

Rövid átmentei időszak után, október elején **Kossuth vezetésével** új végrehajtó hatalom alakult, az **Országos Honvédelmi Bizottmány**. A hadsereg költségeinek fedezésére pénzt bocsátottak ki. Kiáltványban szólították fel a császári-királyi ezredek külföldön állomásozó magyar katonáit a hazatérésre. ❶ Kossuth pedig **sikeres toborzó körutat** tartott az Alföldön.

Kossuth Lajos toborzóbeszédet tart Cegléden: „Én esküszöm a mindenható Istenre, ... hogy hazánk szabadságából egy hajszálnyit utolsó csepp véremig elraboltatni nem engedek!” ■ A viseletük alapján állapítsd meg, kik hallgatják Kossuthot!

A szabadságharc első csatájára **1848. szeptember 29-én** került sor a Velencei-tó északi partján, **Pákozd**nál. A horvát túlerő ellenére a **Móga János által vezetett magyar sereg győzött**. Jellasics csapataival Bécs felé kimenekült az országból.

- Írj egy toborzóbeszédet Kossuth Lajosnak!
- Kövesd végig a történelmi atlaszban a Jellasics és a horvát sereg által 1848 szeptemberében megtett utat! Keresd meg a pákozdai csata helyszínét! Hány kilométerre közelítette meg az ellenség Pest-Budát?

Az újabb bécsi forradalom

Jellasics vereségének híre nagy riadalmat keltett a bécsi udvarban. Azt tervezték, hogy a császári erőket a bán segítségére küldik. **1848. október 6-án** azonban kitört az **újabb bécsi forradalom**. Az udvar elhagyta a császárvárost, és Olmützbe (olmüc) menekült.

❶ A magyar katonák hazahívása

„ (...) És most hozzátok szólok, vitéz magyarok, kiknek a külföldön vérzik becsületes szívetek, hogy hazátokat nem védelmezhetitek. (...)

A vitéz magyar katonaságot kiküldték Olaszországba, a szegény szerencsétlen olaszokat semmivé tenni; titeket kiküldtek Galíciába, hogy a sokat szenvedett szegény lengyeleket igába tartsátok; (...) ide pedig magyar hazátokba idegen katonákat küldtek.

Ha Ti azt várjátok, vitéz magyarok, hogy parancsot kapjatok hazajönni, s hazátokat védeni (...) Ti nem fogtok találni egyebet leégett falvaknál, úton heverő magyar holttesteknél, nem fogtok találni egyebet egy nagy temetőnél, melybe a bécsi udvar hitszegő árulása a magyar nemzet hírért, nevét, becsületét eltemette, s magyar hazátok rács és illy rablók prédájává tette. (...)

Haza! haza, és fegyverre akinek magyar lelke van! Győzni és aztán számolni az árulókkal!”

(Kossuth Lajos kiáltványa, 1848. október)

- Szerepjáték: külföldön állomásozó magyar huszárokként vitassátok meg azt, amit a titokban becsempészett Kossuth-kiáltványban olvastatok! Mentek vagy maradtok?

Benczúr Gyula rajza a külföldről hazatérő Lenkey-huszárokról ■ Nézz utána, milyen veszélyeket és áldozatokat vállalva jutottak haza!

A magyar papírpénz, a Kossuth-bankó ■ Milyen címet tettek rá? Hány nyelven írták rá az értékét? Mi tette szükségessé az új pénz kibocsátását?

József Bem. A lengyel szabadsághős a bécsi forradalom leverése után Magyarországra jött folytatni a harcot ■ Miért jöttek más nemzetek fiai is harcolni a Habsburg-seregek ellen?

A magyarokkal rokonszenvező **bécsi felkelők csapatai szerettek volna egyesülni a magyar erőkkal. A magyar csapatok azonban** hetekig nem lépték át a határt. A táborba érkező Kossuth javaslatára **csak október végén keltek át a Lajta folyón. Schwechatnál** (svehát) azonban vereséget szenvedtek az újjászervezett császári seregtől. A következő napon **a császári katonák a bécsi forradalmat is leverték.**

- Milyen összefüggés volt Jellasics pákozdi veresége és az október 6-ai bécsi forradalom között?
- Mire lehetett számítani a bécsi forradalom leverése után?
- Nézd meg a történelmi atlaszban, hogy melyik két város között található Schwechat! Mikor volt a schwechati csata?

A második támadás

December elején V. Ferdinándot lemondatták a trónról, az új császár a tizennyolc éves **Ferenc József** lett. Még ebben a hónapban megindult a **császári csapatok nagy erejű támadása Magyarország ellen.**

A **Windisch-Grätz** (vindisgréc) tábornok vezette császári túlerővel szemben a **magyar főparancsnok, Görgei Artúr** a visszavonulás mellett döntött. Időt kellett nyerni ahhoz, hogy a kormány megerősítse a honvédséget. Az **országgyűlés is Debrecenbe költözött** Pest-Budáról. A kormány célja az volt, hogy a **Tisza mögött vonja össze a hadsereget**, és ezt követően hajtson végre sikeres ellentámadást.

A honvédek **1849 első hónapjaiban** az erdélyi hadszíntéren már értek el sikereket. A **Bem József** tábornok által vezetett **magyar csapatok** március közepére szinte egész Erdélyt felszabadították.

- Milyen változás történt a Habsburg Birodalom élén 1848 decemberében?
- Miért költözött az országgyűlés Debrecenbe?
- Mire készült a magyar hadsereg?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- Nemzetiségek igényeinek elutasítása → ellentétek kiéleződése.
- Első támadás: Jellasics támadása, Országos Honvédelmi Bizottmány.
- Pákozdi → bécsi forradalom → Schwechat.
- Második támadás: császári túlerő, visszavonulás a Tisza vonala mögé.

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Hogyan használta ki a bécsi udvar a nemzetiségek elégedetlenségét?
- Milyen intézkedéseket hoztak Magyarország megvédése érdekében?
- Mi tette lehetővé, hogy a császári csapatok nagy erejű támadást indíthassanak Magyarország ellen?
- Mutasd be a térkép segítségével a magyar szabadságharc 1848-as hadieseményeit!

Bem József

■ OLVASMÁNY

József Bem 1794. március 14-én született a korábban az egységes Lengyelországhoz, ekkor a Habsburg Birodalomhoz tartozó Galíciában, Tarnów városában.

A gyenge testalkatú Bem a krakkói középiskola tanulója volt, amikor jelentkezett a Napóleon oldalán harcoló lengyel seregbe. A lengyel hazafiak abban reménykedtek, hogy Napóleon segítségével helyreállíthatják az egységes Lengyelországot. A fiatal Bem egy tüzérüteghez került, ahol hamarosan kitűnt a szorgalmával.

A napóleoni háborúk után Bem a varsói tüzérségi iskolában oktatott, és maga is kísérleteket folytatott egy új tűzéreszközzel, a hadiröppentyűvel, a mai rakéta őseivel. Egy ilyen kísérletben robbanás keletkezett a laboratóriumban, és Bem súlyosan megsérült, arcát égési sebek csúfították el.

1830 őszén kitört a varsói felkelés. Az oroszokkal szemben Bem ütegparancsnokként harcolt, tüzéri tudása Ostrolenkánál mutatkozott meg. A sikeres szereplés meghozta Bemnek az ezredesi kinevezést, és a Varsó elleni orosz támadás előtt dandártábornokká és a tüzérség főparancsnokává nevezték ki. Miután a lengyel szabadságharc elbukott, külföldre kellett menekülnie.

- Kivel szemben védelmezték a lengyelek a szabadságukat?
- Nézz utána, melyik európai fővárosban élt Bem a lengyel szabadságharc leverése után!

Az 1848. október 6-ai bécsi forradalom után Bécsbe utazott, és október második felében ő vezette Bécs védelmét. Mindent megtett a magyar csapatokkal történő egyesülés érdekében, de a császári fősereg túlereje ellen nem tudta megvédeni a várost. A vereséget követően Bem elhagyta Bécsset, és pár nappal később szolgálattételre jelentkezett Kossuthnál, aki rövidesen megbízta az erdélyi hadsereg vezetésével.

A magyar katonák szeretetét jelzi, hogy a tábornokot csak Bem apóként emlegették. Kezdetben nem volt könnyű dolga, mert az 1848 október óta folyó erdélyi harcokban az ottani magyar

Bem síremléke szülőházájában, Lengyelországban. A díszes kőszarkofág hat korinthuszi oszlopon áll. Bem az emigrációban áttért a muszlim hitre, így hamvai nem nyugodhatnak a megszentelt lengyel földben

csapatokat egyik vereség a másik után érte. Mielőtt Erdélybe indult, Bem megígérte Kossuthnak, hogy a hadsereg a karácsonyt a november végén elvesztett Kolozsvárott fogja tölteni. Bem hamar fölismerete, hogy a császári csapatok nem elég erősek egész Erdély megszállásához. Őszszeköttetésbe lépett a magyar utánpótlás legfőbb bázisát jelentő Székelyföldre, és 1849 tavaszára egész Erdélyt felszabadította.

A kis termetű, vézna, beteges ember hatalmas lelkierővel rendelkezett. Példamutató rettenthetetlensége katonáira is átragadt. Különösen a székelyek ragaszkodtak hozzá babonás tisztelettel. Hadvezérként mesterien alkalmazta az ágyúkat, szerette a gyors helyváltoztatáson alapuló meglepetés taktikáját. Éppen ezért nagyon megfelelt számára a kicsi, hegyes-völgyes országban, kis létszámú sereggel vívott küzdelem. Önzetlen, bátor és ügyes katonaként elkötelezte magát a szabadságharc eszméje mellett. Bem személyisége óriási hatással volt Petőfire, és ez a hatás a költő verseiben is kimutatható. Mivel távol tartotta magát a magyar vezérek pártoskodásától, élvezte Kossuth Lajos teljes bizalmát.

A szabadságharc leverése után Bem Törökországba menekült. Mivel úgy vélte, hogy Törökország és Oroszország nemsokára háborúba keveredik egymással, felvette az iszlám hitet, és belépett a török hadseregbe. Bem 1850-ben Szíriában halt meg. A székelyek Bem apója halálakor nem volt még hatvanéves.

- Miért vállalta Bem, hogy török katonaként harcol tovább?

44. A dicsőséges tavaszi hadjárat

Az ellenség számbeli fölénye ellenére a magyar hadvezetés kidolgozta a sikeres ellentámadás tervét. Az újonnan megszervezett honvédsereg legyőzte a császári csapatokat, és visszafoglalta Budát is.

- Miért húzódott vissza a magyar sereg a Tisza mögé a császári csapatok támadása elől 1848 telén?
- Milyen előkészületekre lehetett szükség egy sikeres ellentámadás megindításához?

A tavaszi hadjárat eseményei ■ Honnan indult el a magyar támadás? Hol zajlottak a legnagyobb ütközetek? Mire kényszerült a császári sereg a magyar honvédseregtől elszenvedett sorozatos vereségei miatt?

A hadjárat első szakasza

Április elején kezdetét vette a **magyar hadsereg ellentámadása, a tavaszi hadjárat**. A sereg fővezérének Görgei Artúrt nevezték ki. ❶ A magyar honvédek 1849. április 2-án Hatvannál, április 4-én Tápióbicskénél, április 6-án Isaszegnél is győztek. Ez utóbbi volt a legjelentősebb siker, mert itt mindkét fél a főerőit vetette be. A csata után a császári hadsereg Pest alá húzódott vissza, és ott készült egy döntő megmérettetésre. A kudarcok hatására a császár a főparancsnok, Windisch-Grätz leváltása mellett döntött.

❶ Görgei Artúr

Görgei Artúr elszegényedett nemesi családból származott. Katonai iskoláit Ausztriában végezte, majd a prágai egyetemen vegyészetet tanult. Az 1848-as forradalom hírére Magyarországra utazott, és képzett katonatisztként jelentkezett a magyar hadseregbe. Görgei a forradalom iránti rokonszenve miatt – mint Jókai, Nyári és sokan mások – a nemesi származásra utaló „y”-t „i”-re cserélte. Az „i” betűs írásmód mellett egész életében megmaradt, végrendeletét is így írta alá.

- Miért váltották le a császári csapatok főparancsnokát?

1849 április elején a honvéd fősereg négy hadteste kitört a Tisza mögül. A második győztes ütközetet a magyarok Tápióbicskénél vívták. A Tápió folyócska fából ácsolt hídja körüli mocsaras, süppedékes ingoványban elsüllyedt az ágyú, a katona és a ló. A hídon két legendás zászlóalj honvédei, a vörös sikkások és a fehér tollasok zúdulnak át, egymással összekeveredve. A császári csapatok gyilkos tüzeiben a két vitézségben vetélkedő zászlóalj katonái csaknem összeverekedtek azon, hogy melyikük indulhat előbb rohamra. A helyzetet a fehér tollasok őrnagya, Földváry Károly mentette meg. Kicsavarta a vörös sikkás zászlótartó kezéből a csatábólógót, és a két csapat szuronyt szegezve együtt rohant át a hídon.

*Honvédek rohama a tápióbicskei hídon
(festmény a korabeli visszaemlékezések alapján)*

A tápióbicskei ütközetben történt meg az is, hogy a császári lovas-ság parancsnoka, az óriási termetű, híres bajvívó Riedesel őrnagy kard-ját lengetve párbajra hívta a magyar huszárok őrnagyát, Sebő Alajost. Háromszor csaptak össze. Sebő megsebesült, de Riedesel behasított koponyával holtan fordult le a lóról. A híres esetet Jókai Mór is megörö-kítette *A kőszívű ember fiai* című regényében Baradlay Richárd és Palvicz Ottó csatatéri párbajában.

- Meséld el a tápióbicskei hídon történeteket úgy, mintha te lennél Földváry Károly őrnagy!

A hadjárat második szakasza

Az isaszegi győzelmet követően a magyar főerők a Duna bal partján nyomultak előre. **Vácnál**, majd **Nagysallónál** újra **legyőzték a császári csapatokat**. ❷ Ezt követően Komáromnál átkeltek a Dunán azzal a céllal, hogy elvágják a visszavonulás útját a császáriak elől. Az **ellenség** azonban észbe kapott, és gyorsan **visszavonult Pozsony környékére**. Buda várában azonban erős őrséget hagyott. A dicsőséges tavaszi hadjárat sikerének betetőzését jelentette, amikor **1849. május 21-én**, tizenhét napos ostrom után a magyarok **Budát is visszafoglalták**. Ekkorra már néhány vár kivételével **Magyarország egész területe felszabadult**. Az országgyűlés és a kormány visszaköltözhetett a fővárosba.

- Miért nem sikerült bekeríteni és teljesen megsemmisíteni a császári csapatokat?

❷ A magyar hadsereg

Windisch-Grätz tisztjeit meglepte, hogy egy bátran küzdő és jól képzett magyar hadsereggel találták magukat szembe. Ez annak volt köszönhető, a Magyarországon állomásozó csapatok jelentős része a forradalom oldalára állt. A tavaszi hadjárat kezdetén a honvédsereg ereje 105-110 ezer fő volt. Akiknek nem jutott lőfegyver, lándzsával és kiegyenesített kaszával harcolt. A sereg 600 tábori és 550 ostromlöveggel rendelkezett. Itt nagy számban harcoltak fiatal diákok, akik gyorsan elsajátították a röppályák kiszámítását. Annyira hatékonyan dolgozott a tűzérés, hogy az ellenség azt hitte, a magyar seregben külföldi zsoldosok szolgálnak. A honvédsereg részét képezték a külföldi forradalmárokból álló légiók is: két lengyel, egy olasz és egy német légió.

- Vitassátok meg, hogy a hátszágnak mi mindent kellett tennie annak érdekében, hogy a hadsereg erős és ütőképessé maradjon!

Az Olasz légió zászlója 1849-ben

3 Részlet a Függetlenségi nyilatkozatból

„Magyarország a vele törvényesen egyesült Erdéllyel és hozzá tartozó minden részekkel és tartományokkal egyetemben szabad, önálló és független európai statusnak nyilvánítatik, s ezen egész status területi egység eloszthatatlannak s épsége sérthetetlennek kijelentetik. A Habsburg–Lotharingiai ház ezennel trónvesztettnek, kirekesztettnek és száműzöttnek a nemzet nevében nyilvánítatik.”

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- Sikeres áprilisi ellentámadás, tavaszi hadjárat.
- Tápióbicske, Isaszeg, Nagysalló.
- A császári csapatok kiszorítása, Buda visszafoglalása.
- Függetlenségi nyilatkozat.
- A békés megegyezés lehetősége megszűnik.

Az isaszegi csata. A korabeli kép azt a pillanatot ábrázolja, amikor Görgei megállítja a visszavonuló katonákat

A Függetlenségi nyilatkozat

A tavaszi hadjárat első sikereinek tudatában **1849. április 14-én** a debreceni református Nagytemplomban tartott nyilvános ülésen **Kossuth javaslatára kimondták a Habsburg-ház trónfosztását és Magyarország függetlenségét.** E lépésektől azt is remélték, hogy az európai országok elismerik Magyarországot mint önálló államot. 3

Kossuth Lajost ideiglenesen **kormányzó-elökké választották**, aki államfőként az országgyűlésnek tartozott felelősséggel. A függetlenség kikiáltása **kizárta a békés megegyezés lehetőségét** a bécsi udvarral.

- Mi volt az egyik fontos célja a Függetlenségi nyilatkozat elfogadásának?
- Miért volt szükség ideiglenesen egy kormányzó-elnök megválasztására?

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mutasd be a térkép segítségével a tavaszi hadjárat eseményeit!
- Minek volt köszönhető a győzelem? Gyűjts össze minél több okot és körülményt a válaszhoz!
- Hogyan függött össze egymással a tavaszi hadjárat sikere és a Függetlenségi nyilatkozat kiadása?

Buda ostroma

■ OLVASMÁNY

Buda ostroma 1849. május 4-én vette kezdetét. A magyar sereget Görgei Artúr vezette, a várat Heinrich Hentzi (heinrih henci) vezérőrnagy védte. A Budán maradt osztrák védősereg szívós ellenállást tanúsított. Görgei felszólítása ellenére Hentzi megtorlásként folyamatosan ágyúztatta a védtelen Pestet, veszélyeztette a Lánchidat, a dunai hajózást, és ezáltal az utánpótlásvonalakat. Végül a Lánchíd felrobbantása nem sikerült.

Hentzi lövegeitől leégett a pesti Duna-sor harminckét új háza, az Angol Királyné Szálló, a Lipót-templom és a Diána-fürdő. Május 20-án éjjel Görgei a vár több pontján támadást indított. Hajnal volt, amikor Inkey őrnagy elsőnek hágott föl a bástyafalra. Nemsokára egészen a magyarok kezében volt a vár. A 47. zászlóalj kapitánya, Hertelendy Kálmán lőtte le Hentzit, a nemzeti zászlót Püspöky Gracián honvéd tűzte ki, amiért jutalmul ezer pengő forintot kapott.

1849. május 21-én Buda újra magyar kézen volt. Néhány nappal később Kossuth és a kormány is megérkezett Debrecenből. A bevonuló kormányzót a lakosság határtalan lelkesedéssel köszöntötte, és a hadvezérek is nagyon népszerűek voltak. A budai vár bevétele megkoronázta a dicsőséges tavaszi hadjáratot.

Buda ostroma Than Mór ábrázolásában ■ Hány napot vett igénybe Buda visszafoglalása?

- Miért volt fontos a magyar közvélemény számára Buda visszavívása?
- Mi lett a várvédők parancsnokának sorsa az ostrom során?

45. A szabadságharc leverése

A tavaszi hadjárat során kiderült, hogy a Habsburg birodalom erői önmagukban nem képesek legyőzni a magyar szabadságharcot. Ezért Ferenc József kénytelen volt az orosz cár katonai segítségét kérni Magyarország legyőzéséhez.

- Melyek voltak a dicsőséges tavaszi hadjárat legjelentősebb állomásai?
- Milyen tisztséget kapott Kossuth Lajos, és kinek tartozott felelősséggel?
- Mit tudsz a Szent Szövetségről? Mely birodalmak alakították, és mi volt a fő feladata?

❶ Az angol miniszterelnök véleménye

„Ausztia az európai hatalmi egyensúly legfontosabb eleme. Európa politikai szabadsága és függetlensége Ausztriának európai nagyhatalomként való változatlan fönntartásán nyugszik.”

- Miért tartotta az angol politikus veszélyesnek a magyar szabadságharcot?

❷ A magyar kormány kiáltványa Európa népeihez a cári intervencióról, 1849. június 28.

„Ti, népek, ti ébredjete fel a szörnyű veszélyre, midőn a zsarnokok hadai szövetségbe kezdik eltiporni a szabadság szent igéjét Németalföldön, Itáliában és magyar hazánkban. (...)

Ébredjete fel, ó, népei s nemzetei Európának! Magyarország terén Európa szabadsága döntetik el. Ez országgal a világszabadság egy nagy földet, e nemzettel egy hív bajnokot fog elveszíteni.”

- Mi volt a célja e kiáltványnak? Mi a magyarok harcának célja és jelentősége a kiáltvány szerzője szerint?

Az orosz támadás megindulása

A **nyugati nagyhatalmak** a Függetlenségi nyilatkozat után sem támogatták Magyarországot. Saját érdekeik szempontjából **veszélyesnek tartották volna a Habsburg Birodalom meggyengülését**. ❶ **Ferenc József** császárnak viszont sikerült külső támogatást szerezni. **Az orosz cártól kért és kapott segítséget a magyar szabadságharccal szemben**. Az orosz cár hatalmas, **kétszázezres sereget** küldött hazánk ellen. ❷ A császári csapatokat egy új főparancsnok, az itáliai kegyetlenkedéseiről elhíresült **Haynau** (hajnau) vezette. **Június elején indult meg a császári és cári sereg összehangolt támadása**.

- Miért nem kapott támogatást külföldről a magyar szabadságharc?

Egy korabeli olasz rajz Magyarország szabadságharcáról ■ Kiket jelképez a medve és a kétfejű sas? Kinek az oldalán áll a rajz készítője? Miért gondold ezt?

Elszánt harc a túlerővel szemben

Az **ellenség több mint kétszeres túlerőben volt**. **Kossuth megpróbálta honvédő harcra mozgósítani az ország egész lakosságát**, és a **nemzetiségek vezetőivel is kereste a megegyezést**. Az országgyűlés megszavazta az **Európában egyedülálló nemzetiségi törvényt**, amely **széles körű nyelvhasználati jogot** biztosított számukra. Emellett az országgyűlés kimondta a **hazai zsidóság polgári egyenjogúsítását** is.

A folyamatos harcok miatt azonban az **ország anyagilag kimerült**, a haza védelmére siető **újonc katonák kiképzésére és megfelelő felszerelésére pedig nem maradt elég idő.**

A **terv** az volt, hogy a különböző hadszíntereken küzdő **csapatokat összevonják**, és aztán **külön-külön verik meg a benyomuló osztrák és orosz sereget.** Az összpontosítás azonban nem járt sikerrel. A magyar erők nagy része a túlerővel szemben is bátran felvállalt **harcokban fokozatosan felmorzsolódott.** Így járt Bem erdélyi hadserege is, amely a sokszoros túlerő ellenére másfél hónapon át megakadályozta, hogy az oroszok kijussanak az Alföldre.

- Foglald össze, miért nem lehetett eredményesen felvenni a küzdelmet az együttes osztrák és orosz támadással szemben!

Than Mór festménye a komáromi csatáról. Görgei piros ruhában rohamot vezényel a kalapjával. Később életveszélyesen megsebesült a fején egy gránátszilánktól. Ennek ellenére néhány hét múlva már újra serege élén állt

Erdélyben a közel 50 000 főnyi orosz–osztrák haderővel szemben Bem több ütközetet vívott. A tábornok seregében szolgált Petőfi Sándor. Bem fiaként szerette a fiatal költőt, ezért őrnagyi rangot adományozott neki, és a harcok során olyan feladatokkal látta el, hogy ne kerüljön életveszélybe. Petőfi azonban harcolni akart. Amikor július végén Segesvár mellett 10 000 fős orosz sereg került szembe a háromezres magyar sereggel, Petőfi mindenképpen ott akart lenni a csatában.

A magyarok többször is bátor rohamot indítottak az orosz állások ellen, de a túlerővel nem bírtak el. Amikor pedig az ellenséges kozák lovasság ellentámadást indított, a magyar sereg felbomlott. E zűrzavarban látták utoljára a többi katonával együtt kimerülten menekülő Petőfi Sándort is. Valószínűleg őt is megölték a menekülőket üldöző kozák dzsidások, és a többi magyar áldozattal együtt egy tömegsírhoz temették el. Holtteste így nem került elő, ezért elterjedt az a legenda is, hogy a szabadságharc költője túlélte a véres segesvári ütközetet.

Honvéd tiszti egyenruha

Petőfi Sándor emlékműve a segesvári csata helyszínén ■ Nézz utána, melyik versében jövendölte meg Petőfi halálának körülményeit!

③ Az utolsó erőd, Komárom

A bevehetetlennek tűnő komáromi erődrendszer védelmét Klapka György irányította. Húszezres őrséggel visszahúzódott a várba. Mivel külső támogatás nélkül maradt, tárgyalásokba bocsátkozott a vár feladásáról. Engedményeket szeretett volna kapni az ország jövőjével és a már fogságba esettek sorsával kapcsolatosan is. Ezt azonban nem sikerült elérnie. Komárom védői viszont a megállapodás értelmében minden későbbi üldözéstől mentesítő papírt, menlevelet kaptak. Klapka október 2-án adta át a hatalmas erődítményt, majd külföldre távozott.

- Miért sikerülhetett engedményt kicsikarni a komáromi erőd őrségének?

A világosi fegyverletétel

A szabadságharc utolsó nagy csatáját **Temesvárnál** vívták augusztus 9-én. Kossuth Bemre bízta a fővezérséget. A csatában elfogyott a tüzérség lőszere, maga Bem is megsebesült. **A honvédsereg döntő vereséget szenvedett.** Két nappal később **Kossuth lemondott**, a hatalmat Görgeinek adta át majd szűkebb kíséretével augusztus 17-én elhagyta az országot.

A Kossuthtól teljhatalmat kapó **Görgei 1849. augusztus 13-án Világosnál (Szőlősnél) feltétel nélkül letette a fegyvert az oroszok előtt.** Szimbolikus jelentősége volt, hogy nem az ugyancsak a közelben tartózkodó osztrákok előtt tette ezt. Ezzel kívánta jelezni, hogy a magyar hadsereget nem az osztrák császár hadereje győzte le.

Világos után a szétszórt magyar erők Görgei felhívására sorra megadták magukat. A **komáromi erőd** feladása az ellenállás végleges lezárását jelentette. **③ A magyar szabadságharc véget ért, kezdetét vette a megtorlás.**

- Miért az oroszok előtt tették le a fegyvert a magyarok?

A világosi fegyverletétel ■ Mik jelzik a fegyverletételt? A kép festője miként mutatja be a katonákat? Keress példákat a különböző érzelmekre!

Ahogy a történészek gondolkodnak

Vannak olyan széles körben elterjedt történelmi tévhitek, amelyeket még a történészek is csak nehezen tudnak eloszlatni.

Áruló volt-e Görgei?

A szabadságharc után elterjedt, hogy Görgei Artúr áruló volt, és a fegyverletétellel ő okozta a bukást. Ezt a gyanút erősítette, hogy a cár közbenjárására kegyelmet kapott a császártól. Kossuth is árulással vádolta Görgeit. Talán azért is, hogy a nemzet úgy érezhesse, lett volna esélye a végső győzelemre, ha el nem árulják.

Azóta a történészek a tények és bizonyítékok ismeretében már régóta felmentették Görgeit az árulás vádjától. Sokaknak azonban még ma is ez jut az eszébe a nevét hallva.

- Vitassátok meg, milyen okai lehetnek a történelmi tévhiteknek! Tudtok-e erre egyéb példákat is mondani?

Haynau rémuralma

A kíméletlen **megtorlás** végrehajtója Haynau volt. **④ 1849. október 6-án, Aradon** kivégeztetett **tizenhárom magas rangú katonai vezetőt**, Pesten pedig **Batthyány Lajos** volt miniszterelnököt. A kivégzettek száma ítélet alapján százhuszonhárom volt, de szökevényként lényegesen több embert öltek meg. Ezek kerültek börtönbe is.

1849. október 6-án, Aradon kivégezték a szabadságharc tizenhárom katonai vezetőjét. A kötél általi halálra ítélték a kivégzésük előtt sorban elbúcsúztak egymástól. Vécseyt végezték ki utolsónak, így neki már nem volt kitől búcsút vennie. Ezért a legenda szerint Damjanich holttestéhez lépett, és megcsókolta a kezét.

Az aradi vértanúk

A közkatonákat, altiszteket több évre besorozták a császári seregbe, és a birodalom távoli tartományaiba vezényelték őket. Sokan kényszerültek bujdosni vagy külföldre menekülni, őket távollétükben jelképesen akasztották fel.

A közvélemény világszerte elítélte Haynau vérengzéseit. A nemzetközi tiltakozás hatására végül 1850 nyarán Haynaut menesztették.

4 A megtorlás célja

Haynau tábornoki kinevezésekor a következőket mondta: „Egész Európának példát fogok mutatni, hogyan kell bánni a lázadókkal, és hogyan kell a rendet, nyugalmat és békességet egy évszázadra biztosítani. Én vagyok az az ember, aki rendet fog teremteni. Nyugodt lelkiismerettel lövetek agyon százakat is, mert szilárd meggyőződésem, hogy ez az egyetlen mód intő példát szolgáltatni minden jövőendő forradalomnak.”

Emlékerme az aradi 13-ról (1890)

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mit bizonyított, hogy az osztrák császár katonai segítséget kért a magyarok ellen?
- Hogyan akarta a magyar hadvezetés legyőzni a túlerőben lévő ellenséget?
- Melyek voltak a szabadságharc utolsó fontos eseményei?
- Miért szenvedett vereséget a magyar szabadságharc?
- Mi volt a célja a szabadságharcot követő megtorlásnak?

ÖSSZEFOGLALÓ VÁZLAT

- ❖ Osztrák segítségkérés az orosz cártól.
- ❖ Az ellenség nyomasztó túlereje.
- ❖ Bátor küzdelem, de katonai vereség, Temesvár.
- ❖ Kossuth lemond, fegyverletétel Világosnál.

A hős aradi tizenhárom

■ OLVASMÁNY

■ **AULICH Lajos** 1793-ban született Pozsonyban, német polgári családban. 1812-ben lépett be a császári és királyi hadseregbe, és részt vett a napóleoni háborúban is. 1848-ban átlépett a honvédségbe, és esküt tett a magyar alkotmányra. A kápolnai csata előtt lett tábornok, az isaszegi győzelem csapatai közbelépésének volt köszönhető. Világosnál esett fogságba. A kivégzése előtti éjszakán Horatius verseit olvasságta.

■ **DAMJANICH János** honvéd tábornok 1804-ben született szerb katonacsaládban. Kiváló parancsnok volt, akiért rajongtak a katonái. Veressipkás zászlóalját a szabadságharc egyik legkitűnőbb alakulatának tartották. Gyorsan haladt felfelé a katonai ranglétrán, 1848 decemberében lett tábornok. Harcolt Szolnoknál, Isaszegnél, Vácnál és Nagysallónál is. Júliusban az aradi vár főfelügyelőjévé nevezték ki. A szabadságharc leverésekor a várat az oroszoknak adta át, akik kiszolgáltatták őt az osztrákoknak.

■ **DESSEWFFY Arisztid** 1802-ben született, magyar nemesi családban. A szabadságharc kitörésekor a sárosi nemzetőrség őrnagya volt, később átlépett a honvédséghez. Tábornoki kinevezését 1849. június 1-jén kapta. A szabadságharc veresége után csapataival együtt Törökországba akart menekülni, de egy osztrák altábornagy rábeszélésére megadta magát. A fegyvert augusztus 19-én, a császári hadsereg előtt tette le.

Dessewffy Arisztidet kötél általi halálra ítélték, de „kegyelemből” golyó általi halált halt.

■ **KISS Ernő** 1799-ben, birtokos magyar-örmény nemesi családban született. Elsők között kezdte meg a küzdelmet a délvidéki szerb felkelők ellen. 1848 októberében lett tábornok.

Aradon esett fogságba, és mivel a császári sereg ellen fegyveresen nem harcolt, golyó általi halálra ítélték.

■ **KNEZIĆ Károly** 1808-ban született horvát katonacsaládban. 1848-ban, amikor átlépett a honvédseregbe, századosi rendfokozatban szolgált. Harcolt a szerb felkelők ellen, őrnagyi, majd alezredesi rangot kapott. A szolnoki csata után lett ezredes, 1849 májusában tábornok. Világosnál tette le a fegyvert. A véstörvényssék kötél általi halálra ítélték.

■ **LÁHNER György** 1795-ben a Turóc megyei Necpálon született, német polgári családban. 1848-ban őrnagyi rangban szolgált. A szabadságharc elején a szerb felkelők ellen harcolt, szeptembertől a Hadügyminisztériumban dolgozott, ahol a honvédhadsereg felfegyverzése és ellátása volt a feladata. 1849 februárjától szolgált tábornokként. A bíróság kötél általi halálra ítélték.

■ **LÁZÁR Vilmos** 1817-ben született, vagyonosan magyar-örmény nemesi családban. 1848-ban, amikor szolgálatra jelentkezett, főhadnagyi rangot kapott. Kiváló képességű parancsnok volt, gyorsan emelkedett a katonai ranglétrán. 1849 februárjától őrnagyi rangot viselt, júliustól alezredes lett. Részt vett a vesztes temesvári csatában is. Ezredessé Bem nevezte ki a csata után.

Kötél általi halálra ítélték, de tekintettel arra, hogy a császári hadseregnek adta meg magát, és csak a szabadságharc utolsó napjaiban lett ezredes, Haynau az ítéletet főbelövetésre változtatta.

■ **LEININGEN-WESTERBURG Károly gróf** 1819-ben, elszegényedett német főnemesi családban született. 1835-ben lépett a császári és királyi hadseregbe. 1848 őszén vezérkari százados lett. A szolnoki csata idején már alezredes, áprilisban pedig ezredes lett. Végigharcolta a tavaszi hadjáratot, 1849 júniusában kapott tábornoki kinevezést. Világosnál tette le a fegyvert, kötél általi halálra ítélték.

Thorma János: Aradi vértanúk

- **NAGYSÁNDOR József** 1803-ban született vagyontalan magyar nemesi családban. 1819-től 1847-ig szolgált a császári és királyi hadseregben mint huszártiszt, és kapitányi rangban vonult nyugdíjba. 1848-ban jelentkezett a nemzetőrségbe, ahol őrnagyi rangot kapott. Harcolt a szolnoki, a váci és a nagysallói csatában, Budavár ostromakor az elsők között tört be a várba.

Világosnál esett fogságba, a bíróság kötél általi halálra ítélte.

- **POELTENBERG Ernő** 1808-ban született, lovagi rangra emelt, gazdag osztrák jogászcsaládban.

Osztrák létére is azonosult a szabadságharc céljaival. Magyarul nem tudott, de az érzéseit így fogalmazta meg: „Csak a nyelvem német, szívem magyar, mert a szabadságért dobog!”

Végigküzdötte a téli és a tavaszi hadjáratot ezredesi, később tábornoki rangban. A bíróság kötél általi halálra ítélte.

- **SCHWEIDEL József** 1796-ban született a Bács megyei Zomborban, német polgári családban. Katonai szolgálata kezdetén Napóleon seregei ellen is harcolt. 1848. december közepétől betegállományban volt, de a Függetlenségi nyilatkozat után szolgálatra jelentkezett,

és Buda visszafoglalása után a főváros városparancsnoka lett. Görgeivel együtt tette le a fegyvert, a bíróság golyó általi halálra ítélte.

- **TÖRÖK Ignác** 1795-ben született kisbirtokos magyar nemesi családban, Bécsben végzett hadmérnöki akadémiát. 1816-tól szolgált a császári és királyi hadseregben, majd 1839-től a magyar nemesi testőrségnek oktatott erődítmélelméletet. 1848 szeptemberétől alezredesként Komáromban volt várerődítési igazgató. 1848 októberében a vár őrségével együtt csatlakozott a honvédsereghez. Világosnál került fogságba, kötél általi halálra ítélték.

- **VÉCSEY Károly gróf** 1803-ban született kisbirtokos magyar főnemesi családban. 1848 tavaszán őrnagyként szolgált, októbertől ezredes, december közepétől már tábornok. A szolnoki csata egyik győztes hadvezére volt.

A bíróság kötél általi halálra ítélte. Külön büntetés volt számára, hogy utolsóként halt meg, így végig kellett néznie bajtársai szenvedését.

- Ki volt a legidősebb, és ki volt a legfiatalabb az aradi vértanúk közül?
- Csoportosítsd a szabadságharc vértanúit aszerint, hogy milyen nemzetiségűek voltak!

A polgárosodás kora Magyarországon

■ ÖSSZEFOGLALÁS

- 1 Csoportosítsátok az alábbi neveket, helyeket és fogalmakat aszerint, hogy a reformkor vagy a forradalom és szabadságharc eseményeihez kapcsolódnak-e inkább! Melyek kapcsolódnak mindkettőhöz?

önkéntes örkváltás, kormányzó-elnök, jobbágyfelszabadítás, népképviselő, felelős minisztérium, márciusi ifjak, országgyűlési ifjak, áprilisi törvények, 12 pont, nyelvtörvény, sajtószabadság, Védegylet, Klapka György, Kölcsey Ferenc, Bem József, Wesselényi Miklós, Görgei Artúr, Batthyány Lajos

Reformkor	
Forradalom és szabadságharc	
Mindkettő	

- 2 Dolgozzatok párokban! Fejezzétek be az alábbi mondatokat! Hasonlítsátok össze a válaszaitokat más párokéival!

- a) Azért lendült fel a gazdasági élet a napóleoni háborúk idején, mert...
- b) Azért kezdtek a 1831-ben foglalkozni a jobbágy-ság problémáival, mert...
- c) Azért vált Széchenyi István a reformok támogatójává, mert...
- d) Azért börtönözték be Kossuth Lajost, mert...
- e) Azért robbant ki a pesti forradalom 1848-ban, mert...
- f) A magyar hadsereg azért tudta kiűzni a császári csapatokat 1849 tavaszán, mert...
- g) Azért szenvedett vereséget a magyar szabadságharc, mert...

- 3 Három-négy fős csoportokban dolgozzatok! Válasszon ki mindenki egy-egy fontos eseményt Széchenyi István vagy Kossuth Lajos életéből! Készítsetek 8-10 mondatos beszámolót az eseményről valamelyik korabeli résztvevő nevében! Ez a résztvevő lehet Széchenyi és Kossuth is.

- 4 Három-négy fős csoportokban dolgozzatok! Készüljtek fel az alábbi jelenetek egyikének az eljátszására! Ír-

játok le előzetesen, hogy milyen témáról fog szólni a beszélgetés! Melyek lesznek a legjellemzőbb vélemények? Mivel fog záródni a jelenet? Milyen szempontokat javasoltok a bemutatott jelenetek értékeléséhez?

Jelenetek:

- Széchenyi angliai élményeiről beszélget magyar főnemesekkel az országgyűlés szünetében.
- A reformokat támogató és ellenző nemesek vitája az 1832–1836-os reformországgyűlésen.
- Széchenyi vitatkozik Kossuth politikájáról Kossuth egyik hívével.
- A forradalom vezetői megvitatják, hogy szembeszálljanak-e katonai erővel Jellasics csapataival.
- A forradalom vezetői 1848 decemberében megvitatják, hogy az országgyűlés és a kormány költözzön-e Pestről Debrecenbe.

- 5 Dolgozzatok csoportokban! A csoport minden tagja készítsen magának nyolc évszámkártyát a következő évszámokkal: 1825, 1830, 1842, 1844, 1846, 1847, 1848, 1849! Ezután válasszatok csapatkapitányt! A csapatkapitány lassan és érthetően – a maga választotta sorrendben – olvassa fel egyenként az alább megadott eseményeket!

Az első esemény elhangzásakor válasszátok ki az esemény időpontjának megfelelő évszámkártyát, és tegyétek le magatok elé számmal lefelé! Amikor mindenki tett, egyszerre fordítsátok meg a kártyákat, és ellenőrizzék a válaszokat! Aki helyes évszámot tett le, egy pontot kap. Ezután a csapatkapitány olvassa fel a következő eseményt! A játék végén az győz, aki a legtöbb pontot gyűjtötte.

Események: *Széchenyi István felajánlja egyévi jövedelmét a magyar nyelv ápolására; a Hitel megjelenése; létrejön az első magyar bank; államnyelv lett a magyar; megalakul a Konzervatív Párt; megalakul az Ellenzéki Párt; kitör a forradalom Bécsben; kitör a forradalom Pesten; megépül az első vasútvonal Magyarországon; átadják a Lánchidat; leverik a szabadságharcot*

Időrendi táblázat

A kerettantervben előírt események vastag betűvel szerepelnek.

Egyetemes történelem		Magyar történelem	
		1308	I. Károly trónra lépése
		1342–1382	Nagy Lajos uralkodása
		1387–1437	Zsigmond uralkodása
		1456	a nándorfehérvári diadal
1492	Kolumbusz felfedezi Amerikát	1458–1490	Hunyadi Mátyás uralkodása
1517	Luther fellépése, a reformáció kezdete	1514	a Dózsa vezette parasztháború
1519–1522	Magellán hajói megkerülik a Földet	1526	a mohácsi vereség
		1532	Kőszeg ostroma
		1541	Buda török kézre kerül
		1552	a „nagy várháborúk” éve
		1590	az első magyar nyelvű Biblia kiadása
1643–1715	XIV. Lajos francia király uralkodása		
1649	I. Károly angol király lefejezése	1686	Buda visszavívása
		1703–1711	a Rákóczi-szabadságharc
		1707	a Habsburg-ház trónfosztása az ónodi országgyűlésen
		1711	a szatmári béke
1776	az amerikai Függetlenségi nyilatkozat	1740–1780	Mária Terézia uralkodása
1783	a versailles-i béke, az Amerikai Egyesült Államok elnyeri a függetlenségét		
1789	a francia forradalom kezdete, a Bastille ostroma		
1804	Napóleon császárrá koronázása		
1805	a tráfalgari tengeri ütközet		
1812	Napóleon oroszországi hadjárata		
1813	Lipcse, a népek csatája		
1815	a waterlooi csata	1825	a Magyar Tudós Társaság megalakulása
		1830	a Hitel megjelenése, a reformkor kezdete
		1832–1836	reformországgyűlés
1848	forradalmak Európában	1848. március 15.	forradalom Pest-Budán
		1849. április 14.	a Függetlenségi nyilatkozat
		1849. október 6.	az aradi vértanúk és Batthyány Lajos kivégzése

Ahogy a történészek gondolkodnak

Ebben a táblázatban együtt is megtalálod mindazt, amit idén a történelmi múlt kutatásának módszereiről tanultál. Az oldalszámok segítségével könnyen meg tudod keresni, hogy melyik témánál volt ezekről szó.

Források	Változások	Nézőpont	Okok és következmények	Jelentőség
A krónikások beszámolóiban előfordulnak más történetekből átvett vándormotívumok is, vagyis olyan események, amelyek valószínűleg a valóságban nem történtek meg. (23. oldal)	A nagy jelentőségű történelmi változásoknak egyszerre többféle oka és következménye is van. (39. oldal)	A történelmi szereplők megítélése korszakról korszakra változik. Ötszáz évvel ezelőtt élt emberek mást tartottak érdekesnek vagy fontosnak, mint a ma élők. (14. oldal)	A legtöbbször ugyanannak az eseménynek többféle oka is van. (33. oldal)	Amikor értékelni akarjuk egy esemény történelmi jelentőségét, többféle kérdést érdekes megvizsgálnunk. Mekkora változást hozott az emberek életében? Mennyi embert és országot érintettek az esemény hatásai és következményei? Milyen hosszú időn keresztül volt hatással a későbbi eseményekre? Érzékelhetők-e a hatásai és következményei a jelenkorban is?
A különböző forrásokat mindig szembe-síteni kell egymással. Érdekes minél több rendelkezésre álló forrást megvizsgálunk. (30. oldal)	A jelen viszonyai könynyebben megérthető, ha megismerjük a történelmi előzményeket. (64. oldal)	A múltban élt emberek döntéseinek értékelésekor nem szabad elfelejtenünk, hogy ők azt akkor még nem tudhatták, hogy később mi fog történni. (76. oldal)	Egyes eseményeknek nagyon komoly következményei lehetnek, még akkor is, ha azokra előzetesen senki sem számított. (47. oldal)	Mekkora változást hozott az emberek életében? Mennyi embert és országot érintettek az esemény hatásai és következményei? Milyen hosszú időn keresztül volt hatással a későbbi eseményekre? Érzékelhetők-e a hatásai és következményei a jelenkorban is? 121. oldal

Források	Válozások	Nézőpont	Okok és következmények	Jelentőség
A történelmi események feltárásában sokat segíthetnek a képi források is, de óvatossá kell lenni, mert nem biztos, hogy minden esetben a valóságot ábrázolják. (113. oldal)	A történelem a változásról szól, de vannak dolgok, amelyeket csak hosszabb idő alatt lehet megváltoztatni. (103. oldal)	Az események értékelését jelentősen befolyásolhatja az, hogy az elbeszélő általában mit gondol a történetekről, és hogyan viszonyul az események szereplőjéhez. (84. oldal)	A korabeli élet jellegzetességeinek ismerete szükséges az események okainak megértéséhez. (78. oldal)	
		Vannak olyan széles körben elterjedt történelmi tévhitek, amelyeket még a történészek is csak nehezen tudnak eloszlatni. (175. oldal)	A nagyhatalmak igyekeznek hatalmukat és fennhatóságukat minél több népre kiterjeszteni. (98. oldal)	
			Az okok keresésekor olyan eseményekkel és körülményekkel is foglalkozni kell, amelyek jóval az esemény előtt játszódtak le vagy alakultak ki. (109. oldal)"	
			A történelmi események magyarázata sok esetben az emberek személyes indítékainak feltárásán alapul. (147. oldal)	
			A múltban történtek okainak vizsgálata során foglalkozni kell az eseményeket átélők érzelmeivel is. (162. oldal)	

alkotmány: egy állam alaptörvénye, amely rögzíti a hatalom gyakorlásának törvényes szabályait és az állampolgárok alapvető jogait.

alsótábla: a magyar rendi országgyűlés két részből állt: felső- és alsótáblából. Az alsótáblán a megyék, a szabad királyi városok, a káptalanok (világi papi testületek) és más kiváltságos közösségek választott követei vettek részt.

aranyforint: I. Károly magyar király firenzei mintára veretett, értékálló pénze, amelynek egyik oldalán az Anjou-liliom, másik oldalán Keresztelő Szent János képe volt látható.

Batthyány Lajos (1807–1849): reformpárti főnemes, politikus. 1848 márciusában tagja volt az országgyűlés reformjavaslatait tartalmazó feliratot Bécsbe vivő küldöttségnek. Ez év áprilisában a király őt nevezte ki az első felelős magyar kormány („minisztérium”) elnökének. Tisztségéről Jellasics támadása után lemondott (1848. október). A szabadságharc bukása után a császári haditörvényszék felségárulás vádjával halálra ítélte. 1849. október 6-án golyó által végezték ki Pesten.

Bem József (1794–1850): lengyel származású magyar honvédtábornok. Az 1848-as forradalom idején Bécs védelmét irányította. 1848 novemberében Kossuth Lajos az erdélyi hadsereg főparancsnokává nevezte ki. Több csatában legyőzte a császári hadsereget. Az 1849 nyarán Erdélybe betörő orosz erők előrenyomulását csak lassítani tudta, s július végén Segesvárnál az oroszok legyőzték. 1849 augusztusában Temesvárnál a császári seregtől (Haynau) is döntő vereséget szenvedett. A világosi fegyverletételt követően Törökországba távozott, ahol belépett a hadseregbe, és áttért a muzulmán hitre.

bérmunkás: a manufaktúrákban, tőkés gyárakban és mezőgazdasági üzemekben fizetésért (munkabér) alkalmazott munkások. Számáranyuk a társadalomban az ipari forradalom és a gyáripar kibontakozása következtében folyamatosan nőtt. Kezdetben rendkívül kiszolgáltatott helyzetben voltak, ezért munkafeltéteik és életkörülményeik is rosszak voltak. Később összefogással, például szakszervezetek létrehozásával már sikeresebben tudták megvédeni érdekeiket a munkaadó vállalkozókkal szemben.

betelepítés: idegen népcsoportok szervezett beköltöztetése és letelepítése egy ország területén. Magyarországon a török hódoltság és a Rákóczi-szabadságharc idején elnéptelenedő területekre a Habsburg-uralkodók és a földbirtokosok főleg német földről telepítettek be lakosokat.

Bethlen Gábor (1580–1629): Erdély fejedelme 1613 és 1629 között. Jelentős mértékben fejlesztette a kereskedelmet és az ipart, sokat áldozott a kultúrára. A Habsburgokkal szembeni sikeres háborúi hozzájárultak a királyi Magyarországon a rendi jogok és az ország birodalmon belüli önállóságának fennmaradásához, biztosították a protestáns egyházak működését.

Bocskai István (1557–1606): magyar főnemes, hadvezér. Miután a császár perbe fogta, felkelést indított a Habsburgok ellen (1604). Győzelmében nagy szerepet játszott, hogy a hajdúk mellé álltak, ezért később letelepítette őket, és kötelező katonáskodás fejében adómentességet kaptak. 1605-ben a nemesség Magyarországot és Erdély fejedelmévé választotta. 1606-ban, a bécsi békében biztosította a rendi jogok és a protestáns vallás gyakorlását.

cenzúra: a sajtó szabadságának korlátozása, az újságok és a könyvek tartalmának előzetes ellenőrzése azért, hogy azokban ne jelenhessen meg olyan gondolat vagy vélemény, amelyet a hatalom elutasít. A cenzúrát végző személy a cenzor.

Cromwell, Oliver (1599–1658): angol politikus, az angol polgárháborúban a parlament seregének („vasbordájúak”) katonai vezetője. Több csatában legyőzte a királypárti hadsereget. A király kivégzése után az Angol Köztársaság legfőbb vezetője lett, aki diktátorként gyakorolta hatalmát.

Deák Ferenc (1803–1876): jogász, politikus, a reformkorban Zala megye követe az alsótáblán. A nemesi reformmellenzék meghatározó alakja. 1848-ban Batthyány Lajos független, felelős kormányának igazságügy-minisztere.

Dobó István (1505–1572): magyar főnemes, hadvezér, az egri vár kapitánya. Vezetésével a vár védői 1552-ben visszaverték a nagy túlerővel támadó török sereg ostromát.

felelős kormány: a végrehajtó hatalmat képviselő

lő testület, amely a megbízását az országgyűléstől kapja, és tevékenységét az országgyűlés ellenőrzi (az országgyűlésnek felelős).

felfedező: egy korábban még ismeretlen földrajzi területet elérő és feltáró személy.

felsőtábla: a magyar rendi országgyűlés két részről állt: alsó- és felsőtáblából. A felsőtábla tagjai a főpapok és a főnemesek, akik születésük jogán személyesen vettek részt az üléseken. A felsőtábla elnöke a nádor.

felvilágosodás: 17–18. századi eszmeáramlat, amely megkérdőjelezte a tekintély alapján elfogadott korábbi igazságokat és a születési előjogokon alapuló társadalmi rendet. Gondolkodói a tudás és a józan ész felvilágosító erejében bízva megjavíthatónak, átalakíthatónak tartották a társadalmat és az egyéneket is.

forradalom: 1. politikai értelemben a korábbi hatalmi és társadalmi rendszer erőszakos úton történő megdöntése és teljes átalakítása. 2. átvitt értelemben az élet valamelyik területén lezajló gyors és gyökerese átalakulás.

Görgei Artúr (1818–1916): honvédtábornok, hadügyminiszter. Volt császári tisztként csatlakozott a honvédsereghez. Kossuth – mint az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke – 1848 novemberében nevezte ki a magyar honvédsereg főparancsnokának. A császári hadsereg decemberi támadásakor rendezetten vonult vissza, megőrizve a sereg harcképességét. Az 1849. áprilisi tavaszi hadjáratban sorozatos győzelmeket aratott a császáriak felett, s bevette Komárom és Buda várát. 1849. május–júliusban a Szemere-kormány hadügyminisztere volt. 1849. augusztus elején Kossuth neki adta át a hatalmat, s Görgei augusztus 13-án Világosnál a cári csapatok előtt feltétel nélkül letette a fegyvert.

gyarmat: az európai hatalmak Európán kívüli hódításai a XV. század végétől.

hajdúk: fegyveresek, akik a 16. századtól a szarvasmarhacsordákat őrizték és hajtották a vásárokra. Később csapatokba rendeződtek, és pénzért vállaltak katonai feladatokat. A 17. század elején a Habsburgok ellen harcot indító Bocskai István mellé álltak, és döntő szerepet játszottak győzelmeiben. Hálából Bocskai letelepítette őket, és településeiknek nemesi kiváltságot adott.

hódoltság: a középkori Magyar Királyság törökök által megszállt és a Török Birodalomba betagolt része a 16–17. században. A központja Buda volt.

honvédség: az 1848–1849-es szabadságharc idején létrejött magyar hadsereg.

Hunyadi János (15. század eleje–1456): hadvezér, erdélyi vajda. Luxemburgi Zsigmond, majd I. Ulászló mellett emelkedett az ország vezetői közé, s korának legnagyobb földbirtokosa lett. Visszaverte a török támadásokat, majd támadó hadjáratokat vezetett az Oszmán Birodalom ellen. Miután I. Ulászló király elesett a várnai csatában (1444), Hunyadit választották az ország kormányzójává (1446–1453). 1456-ban, Nándorfehérvár megvédésével aratta legnagyobb győzelmét a török felett.

Hunyadi Mátyás: Hunyadi János kisebbik fia, magyar király (1458–1490). Uralkodása idején virágkorát élte a Magyar Királyság. A hivatalok átszervezésével megerősítette a királyi hatalmat. Bevezette a füstadót, rendkívüli hadiadót szedett, zsoldos hadsereget szervezett (fekete sereg). Megvédte az ország határait az Oszmán Birodalommal szemben, nyugat felé pedig támadó háborúkat indított, amelyek eredményeként megszerezte a cseh királyi címet, és elfoglalta Bécset. Híres volt reneszánsz udvartartása, budai és visegrádi építkezései, díszes kódexekből (corvinák) álló gazdag könyvtára.

ipari forradalom: gazdasági, társadalmi folyamat, az ipari termelés gyors átalakulása a 18–19. században. A manufaktúrák helyére a gőzgépeket és különböző technikai találmányokat alkalmazó gyárak léptek, amelyekben a korábbiaknál nagyobb mennyiségű árut állítottak elő. Az ipari forradalom társadalmi következménye a városok gyors növekedése.

jakobinus: a francia forradalom egyik politikai csoportosulása, akik a párizsi Szent Jakab-kolostor épületében tartották gyűléseiket, innen kapták nevüket. Tagjai a kis- és középpolgárság közül kerültek ki. A köztársaság hívei, akik az árak alacsonyan tartását és a forradalom eléréséig való kemény leszámolást követelték. 1793-ban diktatúrát hoztak létre Franciaországban. Vezetőik: Robespierre, Danton.

janicsár: a török hadseregben fizetésért (zsoldért) szolgáló gyalogos katona. A balkáni népektől gyermekadó címén elhurcolt keresztény gyermekeket nevelték janicsárokká.

Jellasics, Josip: horvát bán. 1848 szeptemberében a bécsi udvar biztatására a Dráva folyót átlépve katonai támadást indított a magyar forradalom leverésére. Pest felé nyomuló hadserege szeptember 29-én, Pákozdnál vereséget szenvedett Móga János honvédseregétől. Jellasics sietve elhagyta az ország területét, de alárendelt parancsnokként továbbra is részt vett a magyar honvédsereg elleni harcokban.

jezsuita: a Loyolai Szent Ignác spanyol katonatiszt által alapított katolikus szerzetesrend tagja. A rend fő feladata a katolikus hit és az egyház védelme. Fontos szerepet játszottak az oktatásban is.

jobbágyfelszabadítás: a jobbágyrendszer megszüntetése. A jobbágy az általa használt földesúri föld (jobbágytelek) tulajdonosává válik, és nem tartozik szolgáltatásokkal a földesúrnak. Magyarországon a reformkorban kétféle tervet dolgoztak ki végrehajtására: az önkéntes örökváltságot és a kötelező örökváltságot.

jobbágyrendelet: II. József rendelete, amelyben lehetővé tette a jobbágyok szabad költözését, házasodását és szabad pályaválasztását.

II. József: Mária Terézia fia és utóda a Habsburg Birodalom és a Magyar Királyság trónján. (Már ez előtt német-római császár.) Nem koronáztatta meg magát magyar királlyá („kalapos király”). Nem hívta össze az országgyűlést, rendeletekkel kormányzott, a felvilágosodás szellemében (pl. türelmi rendelet, jobbágyrendelet) és birodalom egységesítése érdekében (pl. nyelvrendelet).

Kálvin János (1509–1564): francia származású, de Svájcban tevékenykedő hittudós, a reformáció továbbfejlesztője, a református (kálvinista) egyház megalapítója. Az egyszerű, dolgozó életet hirdette. Tanítása szerint a zsarnok uralkodó megfosztható hatalmától.

kapitalizmus: a magántulajdonon és az emberek jogi egyenlőségén alapuló társadalmi-gazdasági rendszer, amelyben a befektethető pénzzel (tőkével) rendelkezők szabadon vállalkozhatnak, és nyereség elérésére törekednek.

I. Károly: angol király (1625–1649). Korlátlan hatalomra törekedett, ezért az angol parlament szembefordult vele. Az emiatt kirobbanó polgárháborúban vereséget szenvedett, majd a parlament elítélte és kivégeztette.

katolikus megújulás: a pápa által kezdeményezett mozgalom a 16–17. századi Európában. Célja a reformáció térhódításának megakadályozása egyházon belüli változásokkal.

kilenced törvény: Nagy Lajos magyar király 1351-ben szabályozta a terményszolgáltatást. Előírta, hogy minden földbirtokos szedje be a kilencedet, ami a megtermelt gabona és bor egytizedét jelentette. (A kilencedik tized mellett a tizedik tized az egyházé volt.)

Kolumbusz Kristóf (1451–1506): olasz származású hajós, az Újvilág (Amerika) felfedezője. A spanyol király támogatásával nyugat felé hajózva Indiát akarta megtalálni, de 1492 októberében a közép-amerikai szigetvilág területén ért partot. Mindvégig úgy hitte, hogy Indiában járt.

kormányzó: a király helyét korlátozott jogkörrel, ideiglenesen betöltő személy, akit az országgyűlés választott meg.

Kossuth Lajos (1802–1894): jogász, politikus. Az első reformországgyűlés eseményeiről (1832–1836) kézzel írott levelekben tudósított (Országgyűlési Tudósítások), később a nemesi reformellenzék egyik vezetője. A reformok megvalósulása érdekében szorgalmazta az érdekegyesítést, a magyar ipar fejlődését pedig a Védegylettel is segítette. 1848-ban Batthyány Lajos felelős kormányának pénzügyminisztere, majd a kormány szerepét betöltő Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke. A Habsburg-ház trónfosztása után kormányzó-elnökként államfő. A temesvári vereség után lemondott, és elhagyta az országot.

Kölcsey Ferenc (1790–1838): költő, jogász, politikus. A *Himnusz* költője. A reformkori nemesi ellenzék egyik vezetője, Szatmár megye követe, a jobbágyfelszabadítás szószólója az 1832–1836-os országgyűlésen.

közteherviselés: a reformkori nemesi ellenzék követelte, hogy a nemesek is adózzanak, azaz járuljanak hozzá a közös terhek (állami kiadások) viseléséhez.

kuruc: a 17. század végén, a 18. század elején a Habsburg-ellenes felkelésekben részt vevő fegyveres.

labanc: a Habsburgok oldalán harcoló (magyar) katona a Thököly-felkelés és a Rákóczi-szabadságharc idején.

I. (Nagy) Lajos: magyar király (1342–1382), I. Károly fia. Hadjáratokat vezetett a nápolyi trón megszerzéséért, amelyek eredménytelenül végződtek. 1351-es törvényei a kilenced-törvény, a nemesség egy és ugyanazon szabadságáról rendelkező törvény és az ősiség törvénye. Anyai nagybátyja, Kázmér halála után örökölte a lengyel királyi trónt is (1370).

XIV. Lajos: francia király (1643–1715). Uralkodása idején korlátlan királyi hatalmat gyakorolt. Gazdasági és katonai intézkedéseivel Európa legerősebb hatalmává tette Franciaországot. Versailles-ban fényes palotát építtetett.

XVI. Lajos: francia király (1774–1792). Uralkodása idején, 1789-ben robbant ki a francia forradalom. 1792-ben megfosztották trónjától, majd 1793 januárjában halálra ítélték és kivégezték.

Luther Márton: (1483–1546): szerzetes (Ágoston-rend), hittudós, a reformáció elindítója. Célja a katolikus egyház megújítása volt, de annak ellenállása miatt eszméi egy új keresztény (evangélikus) egyház kialakulásához vezettek. Luther azt tanította, hogy a bűnbocsánat Isten kegyelméből, a hit által nyerhető el, és ehhez nincs szükség az egyház közvetítő szerepére. Tagadta a pápa hatalmát is. Csak azokat a valósi tanokat és gyakorlatot fogadta el, amelyek szerepelnek a Bibliában.

manufaktúra: kézműves technikán alapuló tőkés üzem és vállalkozás. A 16. századtól terjedt el Nyugat-Európában, hogy egy-egy vállalkozó biztosította a termeléshez szükséges nyersanyagokat, szerszámokat és a műhelyt, és ő fizette ki az itt dolgozó bér munkásokat. A műhelyen belül a munkások egy-egy részfeladatot végeztek (munkamegosztás). A manufaktúrák többet és olcsóbban termeltek, mint a céhek.

Mária Terézia: III. Károly leánya, a Habsburg Birodalom uralkodója, magyar királynő (1740–1780). A II. (Nagy) Frigyes porosz királytól elszenvedett háborús veresége után reformokkal kívánta korszerűsíteni birodalmát, ezért

rendeletekkel kormányzott (vámrendelet, a jobbágyi szolgáltatások maximálása, oktatási rendelet).

nádor: a király után a legmagasabb tisztség a középkorban és a kora újkorban Magyarországon. A nádort az országgyűlés választotta a király javaslatára.

Napóleon: (1769–1821): tábornok, Franciaország császára. Katonai sikerei miatti tekintélyét, népszerűségét kihasználva előbb diktatori hatalmat szerzett, majd császárrá koronázta magát (1804). Véget vetett a forradalom korára jellemző belső zűrzavarnak, megszilárdította a forradalomban kialakult polgári rendszert. Győztes háborúi révén Európa nagyobb része francia fennhatóság alá került. 1812-ben azonban oroszországi hadjárata kudarcba fulladt, a következő évben pedig az ellene szövetséges európai seregekkel szemben is vereséget szenvedett. Elba szigetére száműzték. 1815-ben visszatért, de a waterloo-i csatában ismét vereséget szenvedett. Szent Ilona szigetén, száműzetésben halt meg.

nemes: földbirtokos kiváltságos réteg. Magyarországon legfontosabb kiváltsága az adómentesség volt. Jövedelemforrása a jobbágyságtól szedett kilenced és jobbágyságnak robotmunkájával megművelt majorságának termése.

nemzetiségi törvény: a Magyarországon élő nemzetiségeknek széles körű jogokat biztosító törvény, amelyet 1849 nyarán fogadott el a magyar országgyűlés. A szabadságharc rövidesen bekövetkező bukása miatt gyakorlati jelentősége már nem volt.

népfelség elve: a francia felvilágosodás korában megszületett eszme, amely szerint minden hatalom forrása a nép, vagyis a polgárok. A nép akarata vagy közvetetten, az általa megválasztott képviselők útján, vagy közvetlen véleménynyilvánítással (népszavazás) juthat érvényre.

ősiség törvénye: Nagy Lajos 1351-ben hozott törvénye szerint az öröklött (tehát ősi) nemesi birtoknak családon, nemzetségen belül kellett maradnia, arról nem lehetett szabadon végrendelkezni. Fiú utód hiányában a nemesi család oldalága örökölte birtokot, ha az egész nemzetség kihalt, a királyra szállt a földbirtok.

Petőfi Sándor (1823–1849): költő, a magyar függetlenségért és a polgári egyenlőségért harcoló Fialat Magyarország csoport tagja, az 1848. március 15-i forradalom egyik vezéralakja, a *Nemzeti dal* szerzője.

polgári nemzet: egyenlő jogokkal rendelkező szabad állampolgárok közössége, akiket általában összeköt a közös nyelv, a közös történelem és kultúra.

protestáns: a reformáció során a katolikus tanításoktól eltérő tanokat hirdető vallások és a katolikus egyháztól ekkor elkülönülő egyházak összefoglaló elnevezése. A legfőbb protestáns egyházak: evangélikus, református, anglikán.

II. Rákóczi Ferenc (1676–1735): a Wesselényi-összeesküvésben részt vevő I. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona fia, az ország egyik legnagyobb földbirtokosa. Mostohaapja, Thököly Imre oldalán már gyermekkorában kapcsolatba került a kuruc mozgalommal. 1703-ban a kurucok élére állva szabadságharcot indított a Habsburg-uralom ellen, amelynek során a kurucok vezérő fejedelemmé választották, az ónodi országgyűlésen pedig elérte a Habsburgok trónfosztását. A katonai vereségek és ország kimerülése miatt azonban a kurucok helyzete kilátástalanná vált. Rákóczi Lengyelországban tárgyalt az orosz segítségről, amikor távollétében a tárgyalásokkal megbízott hadvezére viszonylag kedvező megegyezést kötött a Habsburgokkal a szabadságharc befejezéséről (szatmári béke). Rákóczi elutasította megegyezést, és ezután önkéntes száműzetésben élt először Franciaországban, majd az Oszmán Birodalom területén (Rodostó).

reformáció: a katolikus vallás és egyház megújítására irányuló mozgalom. A reformációt Luther Márton fellépése indította el 1517-ben. Luther és más hitújítók, mint például Kálvin János tanításai nyomán több irányzata alakult ki.

reformkor: Magyarország történelmében az 1830 és 1848 közötti időszak. Fő jellemzője az egyre erősödő nemesi ellenzék küzdelme az ország polgári-nemzeti átalakulásáért. („*Jelszavaink valának: haza és haladás*” – mondta Kölcsey.)

rendi országgyűlés: a rendi állam egyik legfontosabb hatalmi intézménye. Fő feladata a törvényhozás (a királlyal együtt), valamint az

adók és a katonaság létszámának megszavazása. Az országgyűlésen csak a kiváltságos rétegek (főnemesség, nemesség, papság, polgárság) vettek részt.

Robespierre (1758–1794): francia politikus, a jakobinus diktatúra vezetője. Amikor a párizsi tömeg a jakobinusokat juttatta hatalomra, Robespierre a Közjóléti Bizottság elnöke lett. Megvédte a forradalmat a külső és belső támadásokkal szemben, és ennek érdekében a forradalom vélt vagy valós ellenfeleivel szemben is kíméletlen terrort alkalmazott. 1794-ben egykori hívei is szembefordultak vele, és kivégezték.

Rousseau (1712–1778): francia író, filozófus, a francia felvilágosodás egyik legjelentősebb képviselője. Az ősi állapotot tartotta ideálisnak, amikor az emberek a szabadság és egyenlőség alapján alkottak közösségeket. Ez akkor állítható vissza, ha mindenki beleszólhat a döntésekbe, és érvényesül a többség akarata, amelyet az uralkodónak a népfelség elve alapján tiszteletben kell tartania.

sajtószabadság: alapvető emberi jog. A vélemények, eszmék, hírek, információk terjesztésének és megismerésének szabadsága. Annak biztosítása, hogy a sajtó munkatársai külső befolyásoktól mentesen maguk dönthessék el, miről és mit jelentetnek meg.

Széchenyi István (1791–1860): gazdag főúri családból származott. 1825-ben egyévi jövedelmének felajánlásával megalapította a Magyar Tudós Társaságot. *Hitel* című műve a reformkor nyitányát jelentette. Gyakorlati tevékenységével (lóversenyek meghonosítása, Kaszinó létrehozása, a Lánchíd megépítésének kezdeményezése, a Vaskapu hajózhatóvá tétele, balatoni gőzhajózás stb.) sokat tett a magyar nemzet polgárosodásáért, felemelkedéséért. Batthyány Lajos felelős kormányának közlekedés- és közmunkaügyi minisztere.

szpáhi: a török hadsereg lovas katonája, szolgálataért adománybirtokban részesült.

I. Szulejmán: török szultán (1520–1566). Nyugat felé akart terjeszkedni, fő ellenfelének a Habsburgokat tartotta, ezért támadta Magyarországot. 1521-ben elfoglalta Nándorfehérvárt, a mohácsi csatában legyőzte a magyar sere-

get, elfoglalta Budát, birodalmához csatolta a Magyar Királyság középső részét (hódoltság). 1566-ban Szigetvár ostromakor halt meg.

szultán: az Oszmán Birodalom nagy hatalommal rendelkező egyeduralkodója. A birodalom területén minden földbirtok az ő tulajdona volt.

tőké: a kapitalista gazdaságban tőkével (áruval, pénzzel, tulajdonnal stb.) rendelkező személy, aki a befektetéseiből származó jövedelemből él, és azok gyarapítására törekszik.

trónfosztás: egy uralkodó megfosztása uralkodói jogaitól.

türelmi rendelet: II. József rendelete, amely engedélyezte a szabad vallásgyakorlást a református (kálvini), az evangélikus (lutheri) és az ortodox (görögkeleti) vallás követői számára.

újkor: a középkor és a jelenkor közötti időszak elnevezése. Kezdetét Amerika felfedezéséhez (1492), végét pedig az első világháború kirobbanásához (1914) vagy befejezéséhez (1918) kötik. Az újkoron belül jól megkülönböztethető időszakasz a kora újkor (1789-ig, a nagy francia forradalom kitöréséig tart). Ebben az időszokban a kiváltságokra és születési előjogokra épülő társadalmi rend kezd meggyengülni, Európa vallási egysége is felbomlik (reformáció), és kialakul a világkereskedelem.

úrbér: a jobbágytelek használatáért a földesúrnak járó szolgáltatások együttese.

választójog: az állampolgár joga arra, hogy részt vehessen az ország törvényhozásának (országgyűlés), vezetőinek, az önkormányzatok tagjaiban és vezetőinek megválasztásában, illetve leadhassa szavazatát népszavazásokon.

végvár: a török támadások elleni védekezés céljából épített, megerősített vár a 15–17. századi Magyarországon. A végvárak jelentették az ország védelmi rendszerének alapját.

Washington, George (1732–1799): politikus, hadvezér, az Egyesült Államok első elnöke (1789–

1797). A függetlenségi harc idején a hadsereg főparancsnokává választották. Részt vett az alkotmányt kidolgozó nemzetgyűlés munkájában.

Watt, James (1736–1819): skót feltaláló. 1769-ben szabadalmaztatott és később tovább tökéletesített dugattyús gőzgépe fontos szerepet játszott a gőzenergiával hajtott gépek elterjedésében és az ipari forradalom kibontakozásában.

Wesselényi Miklós (1796–1850): erdélyi báró, Széchenyi István barátja. A reformok érdekében szembeszegült a bécsi udvarral, ezért eltávolodott Széchenyitől. *Balítéletekről* című művében (1831) nemzeti egységet, érdek egyesítést hirdetett. Az udvar Kossuthtal egy időben perbe fogta. Ezután visszavonult a nyílt politizálástól.

Zrínyi Miklós (1620–1664): költő, hadvezér, horvát bán a szigetvári hős, Zrínyi Miklós dédunokája. Célja volt a török kiűzése Magyarországról. Ezt szolgálta írásaival (pl. *Szigeti veszedelem*) és gyakorlati tevékenységével. Több sikeres hadjáratot vezetett a török ellen, és szorgalmazta az önálló magyar haderő megeremtését. Vadászbalesetben halt meg.

zsellér: fél- vagy negyed telken gazdálkodó vagy telekkel nem rendelkező jobbágy.

Zsigmond, Luxemburgi: magyar király (1387–1437), majd cseh király és német-római császár. Nemzetközi hadsereget szervezett, és hadjáratot vezetett az Oszmán Birodalom ellen, de vereséget szenvedett. Ezután déli határunkon védelmi vonalat építtetett ki (végvárak) és katonaaállításra kötelezte a földesurakat. Zsigmond támogatta a városok fejlődését. Kiemelkedő szerepet biztosított Budának, ahol a székhelye volt, és palotát építtetett magának.

Felismered-e?

- Bemutatunk néhány képet a tankönyvből. Ismerd fel a képeket és válaszolj a kérdésekre!

- Melyik iparághoz köthető a kép? Mit készítenek a munkások? Mi hajtja a gépeket? Melyik történelmi folyamat jut eszedbe a képről?

- Melyik uralkodó csatáját ábrázolja a kép? Kik ellen vívta a csatát?

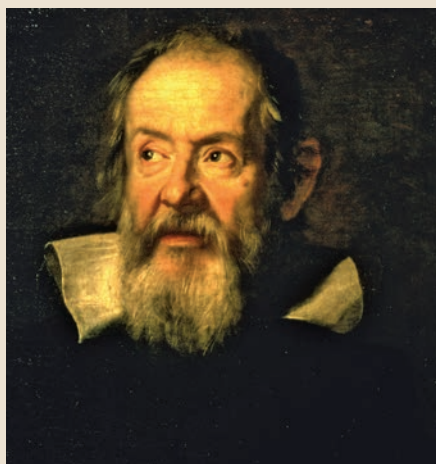
- Mit ábrázol a kép? Melyik történelmi eseményhez köthető? Mit jelképeznek a képen látható színek?

- Melyik eseményt ábrázolja az A, és melyiket a B kép? Melyik esemény történt előbb? Melyik évszázadban történt az A és melyikben a B esemény? Mennyi idő telt el a két esemény között?

- Ki látható a képen? Melyik évszázadban élt? Melyik magyar városhoz kapcsolódik neve?

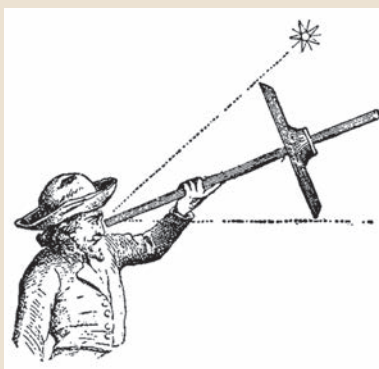
- Kit ábrázol a kép? Melyik városban végezte el híres kísérletét a zuhanó teszetről? Mi volt a véleménye a Biblia és a tudomány viszonyáról?

- Hol található a képen látható díszes kút? Melyik mitológiai alak neve jut eszedbe a kútról? Valószínűleg kire utal a mitológiai alak szobra?

- Nevezd meg a képen látható fegyvert! Mi a sajátos jellemzője ennek a fegyvertípusnak?

- Milyen eszközt ábrázol a rajz? Kik használták, és mire?

- Kit ábrázol a portré? A felsoroltak közül melyik fogalomhoz köthető személye? (Több fogalmat is választhatsz, de indokold választásod!) királyság – köztársaság – diktatúra – egyeduralom – alkotmányos királyság

- Melyik eseményt ábrázolja a kép? Mikor történt az esemény? Nevezd meg az asztal előtt álló alakot!

- Melyik városban járunk? Ki látható a kép középpontjában? Mikor történt a képen ábrázolt esemény (év és hónap)?

- Melyik uralkodó adta ki a képen látható pénzt? Kit ábrázol a pénzérme előlapja?

Jó tanácsok

a tankönyvekből történő tanuláshoz

Próbáld ki,
megéri!

Többféleképpen is olvashatunk. Tudtad?

- **Figyelmes olvasás:** minden részlet érdekel.
- **Gyorsolvasás:** már olvastad, most csak átismétled.
- **Áttekintő olvasás:** meg akarod tudni, miről is lesz szó.
- **Kereső olvasás:** bizonyos információkat keresel.

Próbáld átlátni, miről is szól a könyv!

- Nézd meg, mit ígér a tartalomjegyzék!
- Lapozz hátra, van-e fogalomtár, kislexikon vagy más mutató!
- Gondold át, hogyan és miért következnek egymásra az egyes fejezetek!
- Kutasd fel, milyen segítséget ad még a könyv a tanuláshoz!

Ne add fel, ha valami nehezen érthető!

- Ne menj tovább, ha nem értesz egy szót, hanem keresd meg a jelentését a fogalomtárban vagy az interneten!
- Fogalmazd meg kérdések formájában is, amit nem értesz!
- Nézd meg az ábrákat is, hátha azokban rejlik a válasz!
- Ha így sem boldogulsz, megkeresheted ugyanennek a témának a magyarázatát az interneten is.
- Ha minden kötél szakad, gondold át, kitől kérhetnél személyes segítséget!

Ha valamit szeretnél pontosan megjegyezni, foglalkozz vele külön is!

- Olvasás közben készíts magadnak jegyzetet!
- Készíts kérdéskártyákat a legfontosabb dolgokról!
- Írj vázlatot előbb a könyv alapján, majd fejből!

Ha egy lecke vagy egy témakör végére érsz, értékelj!

- Mik voltak a legérdekesebb dolgok?
- Miért fontos vagy hasznos neked ez az új tudás?
- Mikor és hogyan tudnád új tudásodat hasznosítani?
- Milyen korábbi ismeretek és tapasztalatok jutottak eszedbe e rész tanulása közben?
- Mit lenne jó még megtudni?